

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

**YERLİ VE SURİYELİ GİRİŞİMCİLERİN REKABET VE
ENTEGRASYON KONUSUNDAKİ DÜŞÜNCELERİ:
GAZİANTEP ÖRNEĞİ**

Adem ABAR

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

YERLİ VE SURİYELİ GİRİŞİMCİLERİN REKABET VE ENTEGRASYON
KONUSUNDAKİ DÜŞÜNCELERİ: GAZİANTEP ÖRNEĞİ

Adem ABAR

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Adem ABAR tarafından hazırlanan "Yerli ve Suriyeli Girişimcilerin Rekabet ve Entegrasyon Konusundaki Düşünceleri: Gaziantep Örneği" başlıklı bu çalışma, 28.12.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Erdal Aksoy (Başkan)

Prof. Dr. Cahit Gelekçi (Üye)

Prof. Dr. Birsen Şahin Kütük (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

..28../.12../.2022..

Adem ABAR

¹"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarılan veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Birsen şahin KÜTÜK** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Adem ABAR

TEŞEKKÜR

Bu dünyada bir seyyah olan beniâdem, yol boyunca edindiği tecrübelerle donatılır. Onu kendisi yapan olaylar, değerler, insanlar vasıtasıyla yaşar ve kâmil birisi olma yolunda ilerler. Yolculuğumun bir durağı olan bu tez çalışmasında birçok kişinin katkısı vardır. Bu vesileyle tez çalışmamı sadece şahsımın değil kendisinden beslendiğim kolektif bir birikimle şekillenen tecrübeler, hayatıma temas eden, destek veren, rehberlik eden birçok insan kabulüyle ortaya çıkmış bir eser olarak görüyor ve her birine şükranlarımı sunuyorum.

Lisans ve lisansüstü eğitim sürecimde bilgi ve tecrübelerini tevazu ile paylaşan, kendilerinden çok şey öğrendiğim Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü hocalarıma çok teşekkür ederim. Bilhassa tez yazım sürecinde eleştirisi, okumaları ve bilgisiyle metodolojik keşmekeşin arasında yolumu bulmama kılavuzluk eden, içtenliğini ve samimiyetini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım sayın Prof. Dr. Birsen Şahin Kütük'e en içten duygularıyla teşekkürlerimi sunuyorum.

Oldukça zevkli, heyecan verici kimi zaman sıkıntılı ve üzücü olan bu uzun ve meşakkatli süreç boyunca desteklerini, sevgilerini ve inançlarını göstermekte cömert davranan arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Motivasyonum ne kadar düşerse düşün yüzümü güldürmenin bir yolunu bulan Alperen Sipahi'ye, başarıma konusunda daima teşvik edici olan Talha Aydın'a, Onur Aydın'a ve Mehmet Cura'ya her şey için çok teşekkür ederim.

Ne yaparsam yapayım haklarını ödeyemeyeceğim, maddi manevi her türlü konuda hayat boyu yanımda olan, eğitim sürecimde gösterdikleri sabırla bu çalışmanın elinize ulaşmasında en büyük pay sahibi olan babam Ali Abar'a, annem Hacer Abar'a, kardeşlerim Mikail Emre ve Şevval Eymen'e teşekkür ederim. İyi ki varsınız...

ÖZET

ABAR, Adem. *Yerli ve Suriyeli Girişimcilerin Rekabet ve Entegrasyon Konusundaki Düşünceleri: Gaziantep Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023.

Bu çalışmada, Suriye İç Savaşı sonrasında Türkiye'ye zorunlu göçle gelen ve girişimci olan Suriyeli göçmenler ile onlarla aynı bölgede faaliyet gösteren yerli girişimcilerin; girişimcilik, rekabet ve entegrasyon konusundaki düşünce ve deneyimleri incelenmiştir. Göçmen girişimcilik deneyimi yaklaşımları ve entegrasyon teorileri üzerinden bir durum çalışması olarak tasarlanan bu çalışmada nitel desen kullanılmıştır. Çapraz durum çalışması olan bu çalışmada hem yerli girişimcilerin hem de Suriyeli girişimcilerin işletme kurma süreçleri, deneyimleri, birbirleri hakkındaki rekabet algıları, karşılıklı etkileşim düzeyleri ile işletmeciliğin Suriyeli göçmenlerin entegrasyon süreçlerindeki yerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma sahası olan Gaziantep ilinde teorik örnekleme tekniği ile gıda ve kişisel hizmet sektöründe faaliyet gösteren 15'i yerli, 16'sı Suriyeli işletme sahibine ulaşılarak yarı yapılandırılmış görüşme formu ile veri toplanmıştır. Veriler MAXQDA nitel analiz programında açıklayıcı analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, yerli girişimciler ve Suriyeli girişimcilerin rekabet algısının düşük olduğu, girişimciliğin sosyal refah üzerinde olumlu katkıları olduğu, işletme mekânının sosyal temas noktaları oluşturduğu ve girişimcilik faaliyetlerinin göçmenlerin yerli toplum ile etkileşim düzeyini artırdığı dolayısıyla entegrasyonları üzerinde olumlu katkısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Durum Çalışması, Entegrasyon, Etnik Girişimcilik, Etnik Köken, Göçmen Girişimciliği, Rekabet

ABSTRACT

ABAR, Adem. *Local and Syrian Entrepreneurs' Thoughts on Competition and Integration: The Case of Gaziantep*, MA Dissertation, Ankara, 2023.

In this study, the thoughts and experiences of Syrian immigrants who came to Turkey due to forced migration and became entrepreneurs after the Syrian Civil War and domestic entrepreneurs operating in the same region were examined. These individuals' experiences and thoughts on entrepreneurship, competition, and integration were compared with those of Turkish entrepreneurs. This study employed a qualitative research approach, specifically a case study design, based on approaches to immigrant entrepreneurial experiences and integration theories. This cross-case study aims to find out how both local and Syrian entrepreneurs started their businesses, what they learned, how they perceived each other as competitors, the levels of interaction, and the role of business administration in the integration process of Syrian immigrants. The sample of the study consists of 31 business owners, 15 of whom are local and 16 of whom are Syrian, who operate in the food and personal services sector in Gaziantep. The theoretical sampling technique was used to determine the sample of the study. The researcher developed a semi-structured interview form as an instrument for data collection. Data were analyzed using the explanatory analysis technique in the qualitative analysis program MAXQDA. As a result of the research, it was found that local entrepreneurs and Syrian entrepreneurs have low perceptions of competition, that entrepreneurship contributes positively to social well-being, that business space creates social contact points, and that entrepreneurial activities increase immigrants' interaction with local society so that their integration contributes positively.

Keywords:

Case Study, Integration, Ethnic Entrepreneurship, Ethnicity, Immigrant Entrepreneurship, Competition

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KONUSU, KAPSAMI VE YÖNTEMİ	4
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI	4
1.1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	4
1.1.2. Araştırmanın Önemi	7
1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	9
1.2.1. Araştırmanın Alanı, Katılımcıların Belirlenme Süreci ve Özellikleri	10
1.2.2. Veri Toplama ve Analiz Süreci	16
1.2.3. Araştırmanın Problem Cümleleri.....	20
2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ARKA PLANI	23
2.1. GÖÇ VE ENTEGRASYON	23
2.1.1. Göç ve Göç Türleri	23
2.1.2. Göç ve Entegrasyona İlişkin Kuramsal Tartışmalar	26
2.2. GÖÇMEN/ETNİK GİRİŞİMCİLİĞİ	35
2.2.1. Göç ve Girişimcilik İlişkisi: Göçmen Girişimciliği.....	35
2.2.2. Göçmenleri Girişimci Olmaya Yönelten Sebepler	38
2.2.2.1. Göçmenleri Girişimci Olmaya İten ve Çeken Sebeplere İlişkin Çalışmalar.....	40
2.2.2.2. Etnik Bağlar/Sosyal Sermayenin Etkin Olduğu Çalışmalar	43

2.2.2.3. Göçmenlerin Motivasyon Kaynakları ve İşletme Başarılarına İlişkin Çalışmalar	45
2.2.2.4. Göçmen Girişimcilik Çalışmalarında Farklı Grupların Karşılaştırılması...	47
2.2.2.5. Göçmenlerin Girişimci Olma Nedenlerine İlişkin Yapılan Çalışmaların Eleştirileri.....	51
2.3. GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİ VE ENTEGRASYON	53
2.3.1. Göçmen Girişimciliğe İlişkin Teorik Yaklaşımlar	54
2.3.1.1. Klasik Yaklaşımlar	54
2.3.1.2. Dezavantaj Yaklaşımı	56
2.3.1.3. Kültürel Yaklaşım.....	56
2.3.1.4. Yapısalcı Yaklaşım	57
2.3.1.5. Etkileşim Modeli.....	59
2.3.1.6. Karma Yerleşiklik Modeli	61
2.3.2. Göçmen Girişimciliği ve Entegrasyon Çalışmaları	62
2.4. ARAŞTIRMANIN TEORİK MODELİ	67
3. BÖLÜM: SURİYE'DEN TÜRKİYE'YE YAPILAN ZORUNLU GÖÇ VE SURİYELİ GİRİŞİMCİLER	70
3.1. SURİYE İLE İLİŞKİLER VE GÖÇ SÜRECİ	70
3.2. SURİYELİLERE İLİŞKİN YASAL UYGULAMALAR	75
3.3. SURİYELİ GÖÇMENLERİN GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİNE İLİŞKİN ÇALIŞMALAR	80
4. BÖLÜM: BULGULAR.....	88
4.1. KATILIMCILARIN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ	88
4.1.1. Yerli İşletmeci Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri.....	88
4.1.2. Suriyeli İşletmeci Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri	91
4.2. KATILIMCILARIN İŞLETME AÇMA SÜREÇLERİ VE DENEYİMLERİ	96
4.2.1. Yerli Katılımcıların İşletme Deneyimleri	96
4.2.2. Suriyeli Katılımcıların İşletme Deneyimleri.....	103
4.3. KATILIMCILARIN KAZANÇ VE REKABET HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	118
4.3.1. Yerli İşletmeci Katılımcıların Kazanç ve Rekabet Hakkındaki Görüşleri ..	119
4.3.2. Suriyeli İşletmeci Katılımcıların Kazanç ve Rekabet Hakkındaki Görüşleri.....	127
4.4. SURİYELİ İŞLETMECİLERİN ENTEGRASYON DÜZEYLERİNE İLİŞKİN DÜŞÜNCELER	134

4.4.1. Yapısal Entegrasyon	134
4.4.1.1. Yerli İşletmeci Katılımcıların Görüşleri	134
4.4.1.2. Suriyeli İşletmeci Katılımcıların Görüşleri.....	141
4.4.2. Sosyal Entegrasyon.....	149
4.4.2.1. Yerli İşletmeci Katılımcıların Görüşleri	149
4.4.2.2. Suriyeli İşletmeci Katılımcıların Görüşleri.....	154
4.4.3. Kültürel Entegrasyon	158
4.4.3.1. Yerli İşletmeci Katılımcıların Görüşleri	158
4.4.3.2. Suriyeli İşletmeci Katılımcıların Görüşleri.....	163
4.4.4. Gelecek Beklentileri	169
4.4.4.1. Yerli İşletmeci Katılımcıların Görüşleri	169
4.4.4.2. Suriyeli İşletmeci Katılımcıların Görüşleri.....	171
SONUÇ VE TARTIŞMA.....	174
KAYNAKÇA	191
EK 1: ORJİNALLİK RAPORU	214
EK 2: ETİK KOMİSYON İZİNİ	216
EK 3: EV SAHİBİ GİRİŞİMCİ GÖRÜŞME FORMU	217
EK 4: SURİYELİ GİRİŞİMCİ GÖRÜŞME FORMU	221
EK 5: SURİYELİ GİRİŞİMCİ GÖRÜŞME FORMU (ARAPÇA).....	225

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GİGM	: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
GTO	: Gaziantep Ticaret Odası
IOM	: International Organization for Migration
SAİ	: Suriyeli Arap İşletmeci
STİ	: Suriyeli Türk İşletmeci
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
UNHRC	: The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees
Yİ	: Yerli İşletmeci
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Yerli İşletme Sahibi Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri	15
Tablo 2. Suriyeli İşletme Sahibi Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri	16
Tablo 3. Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin İllere Göre Sayısal Verileri	74
Tablo 4. Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin İllere Göre Nüfusa Oranları	75

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Etkileşim Modeli, Waldinger ve diğerleri (1990)	61
Şekil 2. Yerli Katılımcıların Yaşı	88
Şekil 3. Yerli Katılımcıların Eğitim Durumu	89
Şekil 4. Yerli Katılımcıların Medeni Durumu	89
Şekil 5. Yerli Katılımcıların Yaşadığı Evin Durumu	90
Şekil 6. Yerli Katılımcıların Yaşadığı Sementi Tercih Etme Durumu	90
Şekil 7. Yerli Katılımcıların En Uzun Süre Yaşadığı Yer	91
Şekil 8. Suriyeli Katılımcıların Yaşı	91
Şekil 9. Suriyeli Katılımcıların Eğitim Durumu	92
Şekil 10. Suriyeli Katılımcıların Medeni Durumu	92
Şekil 11. Suriyeli Katılımcıların Yaşadığı Evin Durumu	93
Şekil 12. Suriyeli Katılımcıların Yaşadığı Sementi Tercih Sebebi	93
Şekil 13. Suriyeli Katılımcıların Suriye ve Türkiye'de En Uzun Süre Yaşadığı Yer	94
Şekil 14. Suriyeli Katılımcıların Türkiye'ye Göç Etme Tarihi	95
Şekil 15. Suriyeli Katılımcıların Türkiye'ye Göç Etme Sebebi	95
Şekil 16. Yerli Katılımcıların İşletme Türleri	96
Şekil 17. Yerli Katılımcıların İşletme Lokasyonu	97
Şekil 18. Yerli Katılımcıların Önceki Mesleği	97
Şekil 19. Yerli Katılımcıların İşletme Açma Tarihi	98
Şekil 20. Yerli Katılımcıların İşletme Açmaya Yönlendiren Durumlar	99
Şekil 21. Yerli Katılımcıların İşletme Deneyimlerini Kolaylaştıran ve Zorlaştıran Faktörler	100
Şekil 22. Yerli Katılımcıların İşletmelerindeki Personel Profili	101
Şekil 23. Yerli Katılımcıların Müşteri Profili	102
Şekil 24. Yerli Katılımcıların Müşteri Profiline Sebepleri	102
Şekil 25. Suriyeli Katılımcıların İşletme Türleri	104
Şekil 26. Suriyeli Katılımcıların İşletme Lokasyonları	104
Şekil 27. Suriyeli Katılımcıların Suriye'deki Mesleği	105
Şekil 28. Suriyeli Katılımcıların Türkiye'de İşletme Açmadan Önceki Mesleği	106
Şekil 29. Suriyeli Katılımcıların Türkiye'de İlk İşletme Açma Tarihi	108

Şekil 30. Suriyeli Katılımcıların Türkiye'de Mevcut İşletmelerini Açma Tarihi	108
Şekil 31. Suriyeli Katılımcıları İşletme Açmaya Yönlendiren Durumlar	109
Şekil 32. Suriyeli Katılımcıların İşletme Deneyimlerini Kolaylaştıran Faktörler	111
Şekil 33. Suriyeli Katılımcıların İşletme Deneyimlerini Zorlaştıran Faktörler	114
Şekil 34. Suriyeli Katılımcıların İşletmelerin Personel Profili	115
Şekil 35. Suriyeli Katılımcıların Müşteri Profili	115
Şekil 36. Suriyeli Katılımcıların Müşteri Profiline Sebepleri	116
Şekil 37. Yerli Katılımcıların Kazançlarından Duydukları Tatmin Düzeyi	119
Şekil 38. Yerli Katılımcıların İşletme Sahipliği ve Ücretli Çalışma Hakkındaki Görüşleri.....	119
Şekil 39. Yerli Katılımcıların Suriyelileri Rakip Olarak Görmeme Sebepleri	120
Şekil 40. Yerli Katılımcıların Suriyelileri Rakip Olarak Görme Sebepleri	122
Şekil 41. Yerli Katılımcıların Kendilerini Avantajlı Gördüğü Hususlar	123
Şekil 42. Yerli Katılımcıların Kendilerini Dezavantajlı Gördüğü Hususlar.....	125
Şekil 43. Suriyeli Katılımcıların Kazançlarından Duydukları Tatmin Düzeyi.....	127
Şekil 44. Suriyeli Katılımcıların İşletme Sahipliği ve Ücretli Çalışma Hakkındaki Görüşleri.....	128
Şekil 45. Suriyeli Katılımcıların Yerli Girişimcileri Rakip Olarak Görmeme Sebepleri	129
Şekil 46. Suriyeli Katılımcıların Kendilerini Avantajlı Gördüğü Hususlar.....	131
Şekil 47. Suriyeli Katılımcıların Kendilerini Dezavantajlı Gördüğü Hususlar	132
Şekil 48. Yerli Katılımcıların Suriyelilere Vatandaşlık Verilmesi Hakkındaki Görüşleri	135
Şekil 49. Yerli Katılımcıların Suriyelilerin işletme Sahibi Olmalarına Bakışları	136
Şekil 50. Yerli Katılımcıların Kendileri İşletme Sahibi Olduktan Sonra Suriyelilerle İletişimi	138
Şekil 51. Yerli Katılımcılara Göre Suriyeli Girişimcilerin İşletme Sahibi Olmasının Entegrasyon Düzeyleri Üzerindeki Yeri	140
Şekil 52. Suriyeli Katılımcıların Türkiye'deki Resmi Statüsü.....	141
Şekil 53. Suriyeli Katılımcıların Vatandaşlık Hakkındaki Görüşleri	142
Şekil 54. İşletme Açıldığında Suriyeli katılımcılara karşı Yerli Halkın ve Girişimcilerin Tavrı	144

Şekil 55. Suriyeli Katılımcıların İşletme Açtıktan Sonra Yerli Halk ve Girişimciler ile Etkileşim Düzeyi.....	146
Şekil 56. Suriyeli Katılımcıların İşletme Sahipliği ile Entegrasyon Düzeyi Arasındaki İlişki Görüşleri	147
Şekil 57. Yerli Katılımcıların Suriyelilerin Türkiye'de Zorunlu Olarak Bulunmalarına Dair Görüşleri.....	149
Şekil 58. Yerli Katılımcıların Suriyeli Göçmenlerle Etkileşim Düzeyi	151
Şekil 59. Yerli Katılımcıların Suriyeli Komşularıyla Etkileşimlerinde Suriyelilerin Etnik Kökeninin Yeri.....	152
Şekil 60. Yerli Katılımcıların Suriyelilerle Etkileşimlerinde Suriyelilerin Etnik Kökeninin Yeri.....	153
Şekil 61. Suriyeli Katılımcıların Türkiye'de Yaşam Hakkındaki Görüşleri	154
Şekil 62. Suriyeli Katılımcıların Yerli Toplumla Etkileşim Düzeyi	156
Şekil 63. Suriyeli Katılımcıların Yerli Halk ve Yerli Girişimci Komşularıyla İletişimlerinde Etnik Kökenin Etkisi.....	157
Şekil 64. Yerli Katılımcıların Anadili ve Etnik Kökeni	158
Şekil 65. Yerli Katılımcılara Göre Etnik Köken ve Anadilin Suriyelilerin Entegrasyon Düzeyi Üzerindeki Yeri	159
Şekil 66. Yerli Katılımcılara Göre Suriyelilerin Kendilerini Rahat Hissetmesinde Etnik Kökenin Yeri.....	161
Şekil 67. Suriyeli Katılımcıların Anadili ve Türkçe Dil Düzeyi	163
Şekil 68. Suriyeli Katılımcıların Basın ve Sosyal Medya Takibi	163
Şekil 69. Suriyeli Katılımcılara Göre Etnik Kökenin Entegrasyon Düzeyleri Üzerindeki Yeri.....	164
Şekil 70. Suriyeli Katılımcıların Kendilerini Rahat Hissetmesinde Etnik Kökenlerinin Yeri.....	165
Şekil 71. Yerli Katılımcılara göre Etnik Kökenin Suriyelilerin Ayrımcılık ve Dışlanma Durumlarındaki Yeri	167
Şekil 72. Suriyeli Katılımcıların Etnik Kökenlerine Göre Dışlanma/Ayrımcılık ile İlgili Görüşleri.....	168
Şekil 73. Yerli Katılımcıların Suriyelilerin Türkiye'deki Geleceğine Dair Görüşleri ..	169
Şekil 74. Suriyeli Katılımcıların Gelecekleri Hakkındaki Görüşleri.....	171

GİRİŞ

Göç hareketleri, kıtlık, salgın hastalıklar, kuraklık gibi ekolojik nedenlerle ve coğrafi keşifler, fetih hareketleri, savaşlar gibi beşeri gerekçelerle büyük toplulukları sevk edici özellikleriyle kitlesel olabilmektedir. Bunun yanında işgücü ihtiyacı, ticaret, akrabalara katılım, eğitim gibi gerekçelerle küçük gruplar hâlinde veya bireysel de gerçekleşmektedir. Çağdaş dönemlerde göç, ekonomi dışında da birçok faktörün etkili olduğu, makro, mezo ve mikro yapıların ve süreçlerin iç içe geçtiği, uluslararası ve ulusötesi bağlamları olan bireysel veya kitlesel gerçekleşen ve her geçen yıl artan insan hareketliliğine sebep olmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü'nün 2020 yılında küresel çapta 281 milyon göçmen olduğunu açıklaması göç ilişkilerinin ne kadar girift olabileceği hakkında bizlere fikir vermektedir. Öyle ki bazı teorisyenler içinde bulunduğumuz zamanı “Göçler Çağı” olarak nitelendirmiştir (Castles ve Miller, 2008; IOM, 2021).

2011 yılında Suriye’de yaşanan iç karışıklıklar yakın tarihin gördüğü en büyük kitlesel zorunlu göç hareketlerine neden olmuştur. Milyonlarca insan çok kısa süre içerisinde can güvenliği ve temel insani gerekçelerle ulusötesi alanlara doğru göç etmiştir. Türkiye, tarihsel, kültürel, siyasi ve coğrafi bağları nedeniyle bu kitlesel göçten en çok etkilenen ülke konumunda olması dolayısıyla Suriyeli göçmenlerin durumu akademik çalışmalar için ilgi çekici bir alan olarak belirlemektedir. Nitekim Suriyeli göçmenlerin hukuki statüsü, ikamesi, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimleri, iş piyasasına girişleri, ülkeye entegrasyonları ve daha diğer birçok konuda çalışmalar yapılmıştır (Başterzi, 2017; Dost, 2014; Duman, 2019; Duruel, 2017; Şimşek, 2019b; Tunç, 2015). Yapılan çalışmalarda her ne kadar zorunlu gerekçelerle ve ortak kaygılarla göç süreçlerine katılan bireyler vurgusu olsa da deneyimler söz konusu olduğunda bireysel farklılaşmaların olduğu görülmektedir. Çünkü her birey geçmiş yaşamından getirdiği deneyimleri üzerinden şekillenen başa çıkma stratejilerine başvurarak yeni yerleşim yerlerine uyum sağlamaya çalışmıştır. Bu farklı deneyimlerin açığa çıkarılması bir başka ilgi çekici konu olarak gözükmemektedir.

Türkiye’de kendi işletmelerini açarak ekonomik hayata katılan Suriyeli göçmenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır (Özipek ve Tanrıkulu, 2022, s. 69). Suriyeli girişimcilerle ilgili yapılan çalışmalarda; kendi iş yerlerinde kendi istihdamlarını sağlayarak ekonomik bağımsızlıklarını kazandıkları, etnik ve kültürel farklılıklarını yaşadıkları ve yansıttıkları, doğrudan ya da dolaylı olarak yasal ve toplumsal süreçlerle ve kurumlarla temas ettikleri görülmüştür. Dolayısıyla Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerinin entegrasyon düzeyleri üzerinde dönüştürücü bir etkisi olduğu düşünülebilir. Entegrasyon, göçmenlerin yeni dâhil olduğu toplumsal sisteme kendi deneyimlerini taşıdığı, kültürel veya etnik özelliklerini yitirmeden yine kendi yetenekleri ile orantılı bir biçimde iş, kamu, sosyal ve siyasal haklara erişebildiği, içinde yaşadığı toplumun yasal süreçlerine uyum sağlamış ve sosyal, kültürel ve kimlik açısından da yeni topluma açık onunla bütünleşmeye yakın olma hâlidir. Böylesi bir uyum hâli toplumsal hayatın her alanına etki eden ve ev sahibi toplumun dâhil olduğu bir etkileşim süreciyle gerçekleşir. Bu etkileşimler neticesinde sosyal entegrasyonun sağlandığı durumda bütünleşik bir toplumdaki bahsedilebileceği gibi, sosyal entegrasyonun sağlanmadığı durumlarda doğrudan yerli topluma uyum sağlamış fakat ayrı yaşam süren ya da marjinalleşmiş göçmenlerin olduğu durumu ifade eden asimilasyon, segrasyon ya da marjinalizasyon ile sonuçlanan bir entegrasyon süreci de gerçekleşebilir (Berry, 1997; Esser, 2010; Heckmann, 2006).

Göçmen girişimcilik çalışmaları ana başlığı altında farklı şekillerde tanımlanmakla birlikte etnik girişimcilik konusu da birçok kez çalışılmıştır (Chaganti ve Green, 2002; Cruz ve Falcao, 2016; Fregetto, 2004; Waldinger ve diğerleri, 1990; Wang, 2010; Ward ve Jenkins, 1984). Göçmenlerin yaşadığı bölgelerde ortak bir grup üyeliğine sahip olunmasıyla bireysel davranışlar ve aile içi ilişkiler hatta ekonomik tercihler şekillenmektedir. Etnik girişimciler bu bölgelerde faaliyet göstererek başta kendi gruplarının ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri sağlayarak zamanla dışa doğru açılmakta ve girişimlerini büyütme çalışmalarını sürdürmektedirler. Göçmen girişimciliğini içeren ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde ev sahibi toplum ile göçmenlerin rekabet ve deneyimlerini karşılıklı bakış açılarıyla yansıtan çalışmaların az olması bir yana, göçmen girişimcilerin ekonomik faaliyetlerinin entegrasyon düzeylerindeki yerine

odaklanan çalışmaların yok denecek kadar az olduğu görülmüştür (Brzozowski, 2019; Harima ve diğerleri, 2021; Zhou ve Liu, 2015). Bu çalışma ile alandaki bu boşluğun doldurulması amaçlanmıştır.

Etnik girişimcilik literatüründe, etnik kökenin beraberinde getirdiği kültürel özelliklerin işletme açma ve sürdürme noktasında çok önemli kaynaklar sağladığı ve tüm girişimcilik süreçlerini etkilediği görülmektedir (Basu ve Altınay, 2002; Masurel ve diğerleri, 2002; Sanders ve Nee, 1996). Suriyeliler özelinde ise farklı etnik kökenlere sahip olarak girişimcilik faaliyetlerinde bulunma durumu tüm deneyimleri ve entegrasyon süreçlerini etkileyebilme özelliğine sahiptir. Ancak hem uluslararası hem de ulusal göçmen girişimcilik ve entegrasyon çalışmalarında Suriyeliler arasında farklı etnik köken (Arap, Türk, Kürt vd.) değişkenlerini içeren çalışmalar yok denecek kadar sınırlıdır. Bu kapsamda yapılan bu çalışma ile aynı zamanda yerli ve Suriyeli girişimcilerin girişimcilik, rekabet ve entegrasyon konusundaki düşünce ve deneyimleri Suriyelilerin etnisiteleri de dikkate alacak şekilde değerlendirilmiş ve bu kapsamda alana katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve metodolojisi açıklanmıştır. İkinci bölümde çalışmada kullanılan durum çalışmasının kavramsal ve kuramsal modeline yer verilmiştir. Bu bağlamda yasal statüler (mülteci, sığınmacı, geçici koruma vd.) ve girişimcilik ile ilişkili kavramlar (göçmen girişimciliği, etnik girişimcilik, diaspora girişimcilik vd.) açıklanmıştır. Araştırmanın kuramsal arka planı için göçmenlerin işletme açarak ekonomik hayata katılımı konu alan yaklaşımlar (etnik yerleşim teorisi, dezavantaj yaklaşımı, etkileşim modeli vd.) ile göçmenlerin entegrasyon düzeyini ölçen ve bünyesinde birden fazla boyutu içeren teorilerden (yapısal, kültürel, sosyal vd.) yararlanılmıştır. Üçüncü bölümde genel anlamda Suriyelilerin Türkiye'ye göç süreçleri, yasal statüleri ve günümüzdeki durumu ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise verilerin analizinden elde edilen bulgular temalar hâline getirilip uygun başlıklar altında verilmiştir.

1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KONUSU, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Bu bölümde araştırmanın konusu ve kapsamı ile araştırmanın yöntemine ilişkin bilgiler yer almaktadır. İlk kısımda araştırmanın konusu, amacı ve önemi üzerinde durulacaktır. İkinci kısımda araştırmanın metodolojisi, araştırma sahası ve katılımcıların belirlenme süreci, veri toplama ve analiz süreci ile araştırmanın temel problemine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

1.1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

İlk olarak Kuzey Afrika ülkelerinde başlayan halk ayaklanmaları, 2011 yılının nisan ayına gelindiğinde Suriye’de bir iç savaşa dönüşmüş, kısa süre sonra oldukça kapsamlı bir göç hareketini beraberinde getirmiştir. Bölgesel çıkar grupları, otoriter rejim ve iç savaş arasında kalan milyonlarca Suriyeli, zorunlu olarak güvenli bölgeler bulabilmek amacıyla evlerini ve yurtlarını terk ederek farklı ülkelere göç etmiştir. Bu zorunlu göçten tarihsel, kültürel, siyasi ve coğrafi bağları nedeniyle en çok etkilenen ülkelerden biri Türkiye olmuştur. Zaman içerisinde değişikliğe uğramakla birlikte Suriye’den zorunlu bir şekilde gelen göçmenlere karşı Türkiye *açık kapı politikası* benimsemiş ve Kasım 2022 yılı itibarıyla 3.577.714 kişiye “geçici koruma statüsü” verilerek ülke içinde özgürce yaşama hakkı tanınmıştır (www.goc.gov.tr). Suriyeli nüfusun ülke içerisinde ikameti göz önüne alındığında İstanbul’dan sonra Gaziantep ili en çok Suriyeliye ev sahipliği yapan şehir olarak öne çıkmaktadır. Tüm şehir nüfusu içinde yaklaşık yüzde 18’lik orana tekabül eden bu sayı ile birlikte neredeyse Gaziantep’te yaşayan her 5 kişiden biri Suriye vatandaşı konumundadır. Gaziantep’in yoğun Suriyeli nüfusu bünyesinde barındırmasında, tarihsel olarak Suriye ile olan coğrafi ve kültürel bağların varlığı ve bölgenin gelişmiş ekonomisi ile bir cazibe merkezi olması etkilidir. Tarihsel olarak her daim hareketli bir ticaret ve kültür hayatına sahip olan Gaziantep, göçe yabancı olmayan özelliği ile özellikle sanayi olarak kalkınmaya başladığı çok

yakın zamanlara kadar bölgesinin en çok göç alan şehri olmuştur (Gültekin, 2018, s. 677).

Göç olgusunun toplumu hızlıca değiştirebilme kabiliyeti ve Suriyeli göçmenlerin yoğun nüfusu göz önüne alındığında toplumsal temas noktalarında birçok etkileşim yaşanmakta olduğu aşikârdır. Göç yönetişimi bakımından bu etkileşimleri ortaya çıkarmak ve yönetmek büyük önem arz etmektedir. Bu amaçla Suriyeli zorunlu göçmenlerin ilk zamanlardaki acil insani durumları da göz önüne alındığında, durum tespiti ve acil durum yönetimi, göçmen ikameti, göçmen sağlığı, göçmenlerin hukuki durumu gibi öncelikli alanlarda bilimsel çalışmaların oluşmaya başladığı görülmektedir (Canyurt, 2015; Yıldız; 2013; Yılmaz, 2013). Suriyeli göçmenlerin gittikçe kalıcı olma yönünde eğilim göstermesi ile birlikte eğitim-öğretime katılım, çalışma hayatı ve vatandaşlık tartışmaları yapılmıştır (Akbaş ve Ulutaş, 2018; Önür; 2021; Özer ve diğerleri, 2016). Son yıllarda ise kültürel uyum ve entegrasyon süreçlerine vurgu yapan çalışmaların sayısında bir artış gözlenmektedir.

Göçmenlerin sosyal entegrasyonu siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal boyutları olan uzun erimli bir süreçtir. Hem ev sahibi toplumu hem de göçmenleri yakından ilgilendiren ve karşılıklı gerçekleşmesi gereken bu süreç, sosyal ve ekonomik düzenlemelerin bir arada yürütüldüğü, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin hızlı ve kolay olduğu, istihdam imkânlarının sağlandığı veya sağlıklı konut alanlarının oluşturulduğu birçok hak ve hizmete erişimi içermektedir (Yıldırım alp ve diğerleri, 2017, s. 111). Yeni bir göçmen kitlesinin uyum sürecinin sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi için, hem göçmenlerin uyum sağlama noktasında yoğun çabalar göstermesi, hem de ev sahibi ülkenin kurumları ve vatandaşları ile birlikte adımlar atması gerekmektedir (IOM, 2013, s. 30). Literatürdeki entegrasyon çalışmalarına bakıldığında genellikle her bir çalışmanın farklı bir boyuta odaklandığı görülebilmektedir. Örneğin Türk eğitim sistemine entegrasyon (Şahin, 2020; Şimşek; 2019a), emek piyasası ve çalışma hayatına entegrasyon (Akcan, 2018; Duruel, 2017; Koca, 2019) veya toplumsal cinsiyet bağlamında kadın kimliği (Akpınar, 2017; Başterzi, 2017; Küçükşen, 2017) gibi örnekler verilebilir. Suriyeli göçmenler hayatın

her alanında var olduğu için bu entegrasyon çalışmalarının örneğini çoğaltabilmek mümkündür. Bunlardan biri olan göçmen girişimciliği ve entegrasyon ilişkisi ise göçmenlerin ev sahibi toplum ile olan temas noktalarının çeşitliliği, deneyimlerin farklılığı, ekonomik ve yasal süreçler ile doğrudan ya da dolaylı bağlantısı nedeniyle incelenmesi sosyolojik açıdan önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hem ulusal hem uluslararası literatürde göçmenlerin çalışma hayatları ve girişim süreçlerini içeren çok sayıda çalışma yapılmıştır. Fakat göçmenlerin yasal statüsü (Göçmen, mülteci, sığınmacı, kaçak, geçici koruma statüsü vd) söz konusu olduğunda tüm deneyimlerinin değiştiği görülmektedir. Uluslararası literatürde genellikle yasal olan veya ülke içinde kabul gören göçmenlerin girişimcilik deneyimlerini konu alan çalışmalar yapılmıştır. Mülteci girişimcilik çalışmalarının ise genel olarak göçmen girişimcilik çalışmalarına kıyasla azınlıkta olduğu söylenebilir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde hedef ülke seçme nedeni, hedef ülkenin mültecilere yönelik politik tutumu, mültecilerin ülkede kalma süreleri gibi çok çeşitli nedenler sosyal ve ekonomik hayata katılım biçimlerini ülkelere göre değişmektedir. Öte yandan Türkiye'ye özel ve dünyada neredeyse hiçbir ülkenin deneyimlemediği göç süreçleri ile karşılaşılması ise mevcut mülteci girişimcilik tanımlarını ve deneyimlerinin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalar neredeyse Türkiye'de yapılanlar ile sınırlıdır. Suriyelilerin gerçekleştirdiği girişimcilik deneyimi kapsamında mülteci girişimciliği konusundaki çalışmalara katkı sağlanmıştır. Bu minvalde geçici koruma statüsü altındaki Suriyeli girişimcilerin deneyimlerini, rekabet ve entegrasyon süreçlerini ele alan bu çalışmanın kuramsal arka planı, göçmen girişimciliği ve entegrasyon konusundaki teoriler üzerinden yapılan sentezle oluşturulan bir modele dayandırılmıştır.

Suriyeli göçmen girişimciler tabiri ile yekpare bir etnik grubun varlığı zihinlerde yer etse de aslında zorunlu göç ile gelen Suriyeli göçmenler etnik açıdan homojen bir yapıya sahip değildir. Çoğunluğunu Suriyeli Arapların oluşturduğu ancak beraberinde kendisini Kürt ve Türkmen olarak tanımlayan diğer etnik gruplardan insanlar da Türkiye'ye göç etmiştir (Sezgin ve Yolcu, 2016, s. 421). Bu göçmen gruplarının her biri

hem Suriye’de hem de Türkiye’de yaşam ve girişimcilik deneyimleri bakımından farklılaşmaktadır. Bu durumun onların yaşam pratikleri ve entegrasyon düzeyleri üzerinde de farklılıklara sebep olabilme ihtimali vardır. Hem uluslararası hem de ulusal literatürde girişimcilik deneyimlerini etnik köken farklılıklarını da içerecek şekilde ele alan entegrasyon çalışmaları yok denecek kadar sınırlıdır.

Suriyeli göçmenlerin girişimciliğini içeren çalışmalar hem uluslararası (Alexandre ve diğerleri, 2019; Mawson ve Kasem, 2019; Zighan, 2021) hem de ulusal (Almohammad ve diğerleri, 2021; Demir, 2018; Kaplan ve Bedük, 2019; Koyuncu, 2020; Uzun, 2019; Yıldırım ve Yüksekbilgili, 2021) düzeyde gittikçe ilgi çeken konular arasında yer almaktadır. Bu çalışmalar arasında hem yerli girişimcilerin hem de Suriyeli girişimcilerin birbirlerine ilişkin düşünceleri, karşılıklı etkileşimleri, işletme deneyimleri ve entegrasyon düzeylerine ilişkin görüşlerini içeren çalışmalar ise son derece sınırlıdır. Başka bir deyişle literatürde tespit edebildiğimiz girişimcilik ve entegrasyon düzeylerini içeren çalışmaların çoğu Suriyeli göçmen girişimcilerin anlam dünyaları üzerinden çalışılmıştır. Bu çalışma ile, uluslararası literatürde mülteci girişimciler olarak kavramlaştırılan ve Türkiye’deki yasal statüleri nedeni ile genel anlamda Suriyeli göçmen girişimciler olarak geçen girişimcilerin, yerli girişimciler ile birlikte girişimcilik, rekabet ve entegrasyon konusundaki düşünceleri ve deneyimleri hem yerli hem de göçmen girişimcilerin düşünceleri ile bir bütün olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Suriyeli girişimcilerin temasları ve deneyimleri konusunda Arap ve Türk kökenli Suriyeli girişimcilerin de görüşleri alınarak, entegrasyonu konusundaki düşünceleri, onların anlam dünyaları üzerinden ele alınmıştır. Böylece sadece yerli girişimciler ve Suriyeli göçmen girişimcilerin değil, farklı etnik kökene sahip Suriyeli girişimcilerin de girişimcilik faaliyetleri, rekabet ve entegrasyon süreçleri hakkındaki düşünceleri bütüncül bir bakış açısı ile ele alınmıştır.

1.1.2. Araştırmanın Önemi

Suriye İç Savaşı nedeniyle oluşan göç hareketi, yakın tarihte görülen en büyük zorunlu ve kitlesel göç hareketidir. Türkiye ise bu göç dalgasından en çok etkilenen ülke konumundadır. Suriye’de devam eden siyasal istikrarsızlık neticesiyle göçmenlerin güvenli geri dönüşü ise belirsiz görünmektedir. Türkiye’ye gelen göçmenlerin acil ihtiyaçları, ülke içine ikamesi ve diğer sosyal ve siyasal haklara erişim hususunda yıllar içinde önemli mesafeler katedilmiş olmasına rağmen onların entegrasyon süreçlerinde hâlâ büyük sorunlar olduğu görülmektedir (İnce ve Shiko, 2021). Öte yandan Türkiye’ye gelen göçmenlerin geliş tarihlerinden bu yana üzerinden 10 yıldan fazla bir süre geçmiş ve göçmenler arasında artık ikinci kuşak yetişmeye başlamıştır. Her kuşakta farklılaşan deneyimler ve entegrasyon düzeyleri düşünüldüğünde Suriyelilerin sosyoekonomik ve sosyal entegrasyonu üzerinde yapılan çalışmaların önemi daha da artmaktadır.

Göç literatüründe göçmenlerin kültürel teması konusunda; uyum, asimilasyon, marjinalleşme, segresyon ya da sosyal entegrasyon süreçleri birçok kez çalışılmıştır. Ancak şaşırtıcı bir şekilde ev sahibi toplumda göçmenlerin kendi işlerini kurmaya teşvik edilerek yabancı işçilerin de dâhil olduğu ekonomik, sosyal ve kültürel bir entegrasyon politikası düşüncesi daha az ilgi çekmiştir. Bir başka ifadeyle göçmen girişimciliği ve entegrasyon ilişkisi göç ve girişimcilik çalışmalarında eksik bırakılan bir alandır (Brzozowski, 2019, s. 585). 2015 yılındaki mülteci krizinde birçok Avrupa ülkesi mültecilerin ve sığınmacıların sosyal ve ekonomik olarak ülkeye entegrasyonları için girişimciliği bir umut olarak görmüşler ve böylesi bir entegrasyon için mekanizmalar geliştirmeye çalışmışlardır (Embircos, 2020, s. 250). Türkiye’de ise özellikle Suriyeli girişimcilerin son yıllarda iş yeri açma ve işletme hakkına sahip olması ile Suriyeli girişimci sayısı artmış ve entegrasyon için yeni ufuklar belirlemiştir. Ancak Suriyelilerin girişimcilik deneyimleri ve ekonomik hayata katılımları üzerine yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olması, var olan çalışmaların çoğunun işletme, iktisat, çalışma ekonomisi gibi bilim dallarında yapılması, sosyoloji disiplini içerisinde Suriyeli işletme sahiplerinin bakış açısı ile yerli esnafın bakış açısının karşılaştırıldığı ve iki tarafında girişimcilik sürecini nasıl değerlendirdiklerini içeren çalışmaların az olması alanda kendini gösteren bir boşluğa işaret etmektedir. Bu çalışma ile hem Suriyelilerin hem de

yerli girişimcilerin girişimci olma süreçleri ve mevcut rekabet görüşlerinin araştırılması, girişimcilik deneyimlerinin ev sahibi toplum ile olan ekonomik, kültürel ve sosyal temasları ve bunun Suriyelilerin entegrasyon süreçlerindeki yerinin tespit edilmesi açılarından alana katkı sağlanması hedeflenmektedir.

1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Nitel yaklaşımın kullanıldığı bu çalışma durum araştırması olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırmalarda araştırmacının hedefi genellemeler yapmak değil, olayları ve olguları kendi ortam ve şartlarında incelemektir. Durum araştırması, araştırmacıya aktörlerin gözüyle onların benimsediği ve anlam dünyalarını şekillendiren öznel sistemleri anlama olanağı sunmaktadır. Aktörlerin içinde bulunduğu doğal ortamlara dâhil olan araştırmacı, sosyal bağlamları da dikkate alan süreç, anlayış ve anlam örüntülerini açığa çıkarmaya çalışır (Patton, 1990; Yin, 2003). Buna göre araştırmacı, belli bir zaman, mekân ve eylemle sınırlı olan bir ya da birkaç durumu çoklu kaynaklar içeren veri toplama araçları ile bir ya da daha fazla sayıda bireyi derinlemesine analiz ederek, temalar ile tanımlamaya çalışır (Creswell, 2017, s. 14).

Durum çalışmasında araştırma deseni tek bir durum ya da çoklu durumlar içerebilir. Tek durum çalışmasında amaç genelleme yapmak değildir. Çoklu durum içeren çalışmaların amacı da bir genelleme yapmak değildir, farklı durumları karşılaştırarak durumu anlamaya çalışmaktır. Bu bağlamda iyi tasarlanmış çoklu durum çalışmaları deneyime gömülü olan ampirik düzenlilikleri ve örüntüleri saptamak için oldukça kullanışlıdır (Moses ve Knutsen, 2020). Başka bir deyişle birden fazla durumun incelenmesi çalışmayı daha güçlü kılabilmek özelliğine de sahiptir. Bunun iki tür sebebi vardır; İlk olarak araştırmanın tasarımında birden fazla vakadan gelen veriler tek bir vakadan gelenlerden daha güçlü olacaktır. İkinci olarak ise birden fazla vakanın bağlamları bir dereceye kadar birbirlerinden farklı olabilir. Bir çalışmada farklı vakaların çalışılması ise bu bağlamları karşılaştırmalı olarak değerlendirebilmeye kapı araladığı için bağlamlar daha net görülebilir (Yin, 2003, s. 53).

Birden fazla durumun olduğu çalışmalar “çoklu durum çalışması” olarak isimlendirilirken her bir durumun kendi içinde alt birimlerinin olduğu, iç içe geçmiş deseni olan çalışmalar ise “çapraz durum çalışması” olarak isimlendirilmektedir (Gerring, 2007; Yin, 2003). Bu araştırmada çoklu durum içinde çapraz durum çalışması benimsenmiştir. Suriyeli girişimciler ve yerli girişimcilerin rekabet ve entegrasyon konusundaki deneyimlerine odaklanan bu çalışma, Suriyeli göçmen girişimciler ve yerli girişimcilerin durumunu ele aldığı için, bu hâli ile çoklu durum çalışması yapmaya elverişlidir. Suriyeli girişimcilerin de tekrar kendi içlerinde etnisiteleri açısından farklılaştığı, Türk ve Arap kökenli olma durumları ile birlikte değerlendirileceği için de çoklu durum çalışması içinde çapraz durum çalışması şeklinde kurgulanmıştır. Çapraz durum çalışması niteliğinde kurgulanan bu çalışmanın katılımcılarının belirlenmesi, veri toplama ve analiz süreçlerine ilişkin bilgiler aşağıda detaylı olarak verilmiştir.

1.2.1. Araştırmanın Alanı, Katılımcıların Belirlenme Süreci ve Özellikleri

Suriyeli göçmen nüfusun ülke içerisinde yerleşmesinin sayısal oranına bakıldığında İstanbul, Gaziantep, Şanlıurfa ve Hatay illerinin en ön sırada olduğu görülmektedir. Suriyelilere ev sahipliği yapan Güney illerinin arasında ise Gaziantep ilinin 24 Kasım 2022 itibarıyla 463.038 Suriyeli göçmene ev sahipliği yaparak ilk sırada yer aldığı ve il içindeki nüfusun yaklaşık yüzde yirmisinin Suriyeli olduğu görülmektedir (www.goc.gov.tr). Ticaret Bakanlığı'nın Şubat 2019 tarihli açıklamasına göre Türkiye’de en az bir ortağı Suriye uyruklu olan şirket sayısı 15.159 olarak açıklanmıştır. Bu şirketlerin yüzde 94’üne İstanbul, Gaziantep, Bursa, Mersin ve Hatay illeri ev sahipliği yapmaktadır (www.multeciler.org.tr). Bu bağlamda hem il içinde Suriyeli nüfusun yoğun olması hem de kurulan Suriye uyruklu işletme sayısının çokluğu nedeniyle Gaziantep ilinin araştırma bölgesi olarak seçilmesine karar verilmiştir.

Gaziantep’te kurulan şirketlerin %30.7’lik kısmı yabancı ortaklıklarla kurulmuştur. Bu oran Yalova’dan sonra Türkiye’de ikinci sırada gelmektedir. Gaziantep Ticaret Odası

(GTO) verilerine göre Gaziantep'teki kayıtlı Suriyeli işletme sayısı 2000'i geçmiştir. Yabancı ortaklı girişimlerin en çok faaliyet gösterdiği sektörler arasında ise %17.4'ü gıda ve %12.4'ü toplumsal ve kişisel hizmetler sektörü oluşturmaktadır (Özipek ve Tanrıkulu, 2022; GTO, 2019; TEPAV, 2019). Bu veriler dikkate alındığında Gaziantep ili Suriyeli girişimcilerin en yoğun bulunduğu iller arasında öne çıkmakta ve gıda (Market, lokanta ve tatlıcı) ile kişisel hizmetler sektöründe (Berber) faaliyet gösteren işletmelerin de oldukça yüksek sayıda olduğu görülmektedir. Aynı zamanda gıda ve kişisel hizmet sektörü, girişimcilerle müşteriler arasında kültürel temaslar ve etkileşim olanaklarının yüksek olduğu mekânlara sahiptir. Bütün bu gerekçelerle araştırmanın alanı olarak Gaziantep'te gıda ve kişisel hizmet sektöründe faaliyet gösteren Suriyeli ve yerli işletme sahipleri belirlenmiştir.

Literatürde göçmenlerin sahip oldukları eğitim seviyesi, dil, etnik köken ve göçmen girişimci sayısının yoğun olması gibi faktörler kimi zaman entegrasyonu kolaylaştırırken kimi zaman zorlaştırdığı görülmektedir (Atsan, 2017; Thai ve Turkina, 2013; Volery, 2007). Bu kapsamda araştırmanın örnekleme belirlenirken literatürde göçmen-yerli işletme sahiplerinin iletişim, rekabet ve göçmen entegrasyonunda etkili olduğu görülen bu hususlar temele alınmıştır. Bu bağlamda araştırmanın evrenini Gaziantep ilindeki Şahinbey ilçesinin *Yeditepe*, *Karataş* ve *Güneykent* mahalleleri oluşturmaktadır. Araştırma alanı olarak bu üç mahallenin seçilmesinin nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

İlk olarak Suriyeli girişimcilerin yoğun olarak işletme faaliyetlerinde buldukları bu bölgelerin araştırmacı tarafından gözlenmesidir. Araştırmacının Gaziantep'li olması ve il içinde göçle gelen değişimi gözlemlemiş olması, araştırma alanının belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu mahalleler Suriye göçü öncesinde daha çok işçi sınıfının yaşadığı ve sosyo-ekonomik açıdan “alt-üst gelir grubu” olarak ifade edilebilecek gelir grubunun yaşadığı mahalleler iken son yıllarda bu özelliğinin değiştiği görülmektedir. Bu mahallelerde, zorunlu göç sonrası başta konut ve kira fiyatları olmak üzere artış gösteren yaşam maliyetleri ile “orta-üst gelir grubunun” yaşayabileceği bir bölge hâline gelmiştir (Aliğaoglu ve Koyuncu, 2019). Ayrıca Suriye iç savaşı öncesinde ticaret ve

sanayi sektöründe iş yeri sahibi olan ve toplumun sosyoekonomik olarak üst katmanını oluşturan bireylerin, daha çok Halep, Humus ve Şam'dan Gaziantep'e geldikleri görülmektedir. Bu kişilerin büyük kayıpları olsa da geldikleri yerlerdeki sınıfsal sermaye ve konumlarını buraya taşıdıkları ve nispeten diğer dezavantajlı Suriyeli kesimlerle kıyaslandığında yaşam koşullarının daha iyi olduğu ve kısa süre sonra girişimcilik faaliyetlerinde buldukları görülmüştür (Gültekin, 2019, s. 166). Bu bölgede yaşayan Suriyelilerin ise orta gelir durumuna sahip, belirli bir sermayesi olan ve işletme açarak rekabet ortamına katılabilen göçmenlerden oluştuğu değerlendirilmektedir. Hem ev sahibi toplumdan işletme sahiplerinin hem de Suriyeli işletme sahiplerinin bir arada bulunması ve göçün ilk zamanlarından beri birbirlerine rakip bir şekilde faaliyet gösterdikleri bir alan olması bu mahallelerin seçilmesinde bir başka neden olmuştur.

Bu mahallelerin seçilmesinin üçüncü nedeni ise burada faaliyet gösteren işletme sahiplerinin farklı etnik kökenden gelmeleri ve mahallenin kozmopolit bir dokuyu bünyesinde barındırmasıdır. Bu kapsamda entegrasyonu kolaylaştıran ya da zorlaştıran bir süreç olarak da literatürde yer alan göçmenin etnisitesinin bir faktör olarak dikkate alınabilmesi için hem yerli işletmecilerin sayıca yoğun olması hem de Suriyeli girişimcilerin sayıca yoğun olması ve Suriyeli girişimcilerin farklı etnik kökene sahip olmaları gibi durumların tamamı bu çalışmada dikkate alınmış ve seçilen mahalleler ise bu özelliklere sahip Suriyeli girişimcilerin olması nedeni ile seçilmiştir.

Durum çalışmalarında teorik örnekleme, araştırmanın amacı ve teorisine uygun kriterler doğrultusunda çalışma gruplarının oluşturulmasını içermektedir (Silverman, 2018). Bu çalışmada da katılımcıların belirlenmesinde araştırmanın amacı ve teorisine uygun olan kriterler ekseninde katılımcıların belirlenmesini içeren teorik örnekleme tekniği kullanılmıştır. Heckmann'ın entegrasyon teorisinde belirttiği, göçmenlerin entegrasyon süreçlerinde buldukları mekânın etkisi olduğu, girişimcilik literatüründe geçen göçmen girişimcilerin entegrasyon süreçlerinde yerli ve göçmen işletmecilerin düşüncelerinin birlikte alınmasının süreci anlamak açısından daha faydalı olacağı, girişimcilerin yerli halkla daha fazla iletişimi olabilecek sektörlerde hizmet vermesinin

göçmenlerin entegrasyonları üzerinde etkili olduğu ve literatürde özellikle sınırlı olan; etnik kökenin göçmen girişimcilerin entegrasyon süreçlerinde etkili olabileceğinin düşünülmesi (Basu ve Altınay, 2002; Piperopoulos, 2010; Zhou ve diğerleri, 2016) bu çalışmanın teorik modelinin temelini oluşturduğu için burada belirtilen hususlara uygun katılımcıların çalışmaya dâhil edilmesine karar verilmiştir. Böylece teorik örnekleme tekniğinde belirtilen hususları dikkate alarak, çalışmanın teorik modeline uygun özelliklere sahip katılımcıların olduğu Gaziantep ili evren olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmada kullanılan teorik örnekleme tekniği kapsamında Gaziantep ilinde ikamet eden, gıda ve kişisel hizmet sektöründe girişimcilik faaliyetlerinde bulunan yerli işletmeciler ile farklı etnik kökene sahip Suriyeli göçmen işletme sahiplerine ulaşılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda Gaziantep ilinde yerleşik olan, gıda ve kişisel hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren **yerli işletme sahipleri** ile Suriye'den Türkiye'ye ve son nokta olarak da Gaziantep'e uzanan zorunlu göç deneyimi yaşamış, gıda ve kişisel hizmet sektöründe faaliyet gösteren Arap ve Türk kökenli olan **Suriyeli işletme sahiplerine** ulaşılması amaçlanmıştır.

Belirlenen özellikler kapsamında çalışmada 15'i yerli, 16'sı Suriyeli işletme sahibi olan toplam 31 kişiye ulaşılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile veri toplanmıştır. Suriyeli işletme sahiplerinin 8'i kendisini Türk, 8'i Arap olarak tanımlamıştır. Yerli işletmeciler içinden yerli katılımcıları oluşturan 13 kişi gıda sektöründe, 2 kişi kişisel hizmet sektöründe hizmet vermektedir. Suriyeli katılımcılar arasından ise 14 kişi gıda sektöründe, 2 kişi kişisel hizmet sektöründe faaliyet göstermektedir.

İşletme sahiplerine ulaşmak için yerli ve Suriyeli işletmecilerin birlikte yoğun olarak faaliyet gösterdikleri caddelere gidilmiş ve burada gıda ve kişisel hizmet sektöründe faaliyet gösteren dükkanlara girerek, çalışma kapsamında görüşme yapılması istendiği belirtilmiştir. Kabul eden işletmecilerle görüşme yapılmıştır. Bir süre sonra hem yerli hem de Suriyeli işletmecilerin görüşmeyi kabul etmek istememesi ya da yarıda bırakması üzerine araya referans kişiler koyularak görüşmeciler ayarlanmıştır. Bir başka

ifadeyle araştırma sürecinde katılımcılara ulaşmada problem yaşandığı kısımlarda referans kişi kullanılıp sonra da kartopu örneklem tekniğinden yararlanılarak, görüşmecilerin yönlendirdiği diğer kişilere ulaşılmış ve ön görüşmeler neticesinde kriterlere uyan katılımcılar ile görüşmeler yapılmıştır. Böylece yerli ve Suriyeli işletmecilerden toplam 31 işletmeci ile görüşme yapılmıştır. Bu kişilerden alınan bilgilerin tekrara düşmesi ve veri doyumuna ulaşılması nedeni ile veri toplama aşamasına son verilmiştir. Araştırmada görüşme yapılan katılımcılara ilişkin bilgiler **Tablo 1** ve **Tablo 2**'de sunulmuştur.

Tablo 1. Yerli İşletme Sahibi Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri

Katılımcı	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Etnik Köken	Türkçe Dil Seviyesi	İşletmenin Bulunduğu Mahalle	İşletmenin Açılış Yılı	Öncesinde Çalışılan En Uzun Süreli İş	İşletme Türü
Yİ1	39	Üniversite Mezunu	Evli	Türk	Anadil	Yeditepe	2018	İşçi	Market
Yİ2	24	Ön lisans	Bekâr	Türk	Anadil	Yeditepe	2022	Askeri Personel	Market
Yİ3	26	Ön lisans	Bekâr	Türk	Anadil	Yeditepe	2021	Makine Teknikeri	Market
Yİ4	45	Üniversite	Evli	Türk	Anadil	Karataş	2019	İşçi	Tatlıcı
Yİ5	48	Ortaokul	Evli	Türk	Anadil	Karataş	2019	Kasap	Lokanta
Yİ6	29	Ön lisans	Bekâr	Türk	Anadil	Güneykent	2017	Tatlıcı	Tatlıcı
Yİ7	38	Lise	Evli	Türk	Anadil	Güneykent	2017	Lokanta	Lokanta
Yİ8	42	Lise	Evli	Türk	Anadil	Karataş	2016	Berber	Berber
Yİ9	43	İlkokul	Evli	Kürt	Çok İyi	Karataş	2013	İşçi	Market
Yİ10	36	Lise	Evli	Kürt	Çok İyi	Güneykent	2017	Bakkal	Market
Yİ11	32	Lise	Evli	Kürt	Çok İyi	Karataş	2015	Kasap	Lokanta
Yİ12	56	İlkokul	Evli	Kürt	Çok İyi	Güneykent	2016	Döküm ustası	Lokanta
Yİ13	42	Ortaokul	Evli	Kürt	Çok İyi	Yeditepe	2007	İşçi	Berber
Yİ14	39	Lise	Evli	Kürt	Çok İyi	Yeditepe	2018	Seyyar satıcı	Lokanta
Yİ15	32	Lise terk	Evli	Kürt	Çok İyi	Karataş	2015	Tatlıcı	Tatlıcı

Tablo 2. Suriyeli İşletme Sahibi Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri

Katılımcı	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Türkiye'ye Göç Etme Tarihi	Etnik Köken	Türkçe Dil Seviyesi	İşletmenin Bulunduğu Mahalle	Türkiye'de İşletmenin Açılış	Suriye'de Yapılan en uzun süreli iş	İşletme Türü	Suriye'de En Uzun süreli Yaşadığı Yer	En Uzun Süreli Yaşadığı Yer
SAİ1	57	Lise Terk	Evli	2017	Arap	Hiç yok	Güneykent	2017	Market	Market	Halep	Gaziantep
SAİ2	33	Lise	Evli	2016	Arap	İyi	Güneykent	2016 - 2019	Demirci	Market	Halep	Gaziantep
SAİ3	67	Üniversite	Evli	2012	Arap	Hiç yok	Yeditepe	2013	İnşaat Mühendisi	Market	Halep	Gaziantep
SAİ4	42	Lise terk	Evli	2019	Arap	Hiç yok	Karataş	2019	Asansör Tamircisi	Market	Halep	Gaziantep
SAİ5	28	Lise terk	Bekâr	2015	Arap	Orta	Karataş	2019	Fabrika sahibi	Market	Halep	Gaziantep
SAİ6	21	Üniversite	Bekâr	2015	Arap	Orta	Karataş	2021	Çalışmadı	Tatlıcı	Halep	Gaziantep
SAİ7	24	Ortaokul	Evli	2013	Arap	Hiç yok	Yeditepe	2020	Çalışmadı	Lokanta	Halep	İstanbul
SAİ8	35	Lise Terk	Evli	2014	Arap	Orta	Yeditepe	2018	Berber	Berber	Şam	Gaziantep
STİ1	18	Ortaokul	Bekâr	2014	Türk	İyi	Güneykent	2022	Çalışmadı	Berber	Halep	Gaziantep
STİ2	46	İlkokul	Evli	2012	Türk	İyi	Karataş	2014 - 2018	Semer/Haşır ustası	Lokanta	Halep	Gaziantep
STİ3	36	İlkokul	Evli	2014	Türk	İyi	Karataş	2019	Hurdacı	Tatlıcı	Halep	Gaziantep
STİ4	38	Lise	Evli	2013	Türk	İyi	Yeditepe	2020	Ayakkabı ustası	Lokanta	Halep	Gaziantep
STİ5	37	Lise	Evli	2013	Türk	İyi	Yeditepe	2016 - 2019	İşçi (Market Deposu)	Market	Halep	Gaziantep
STİ6	44	Lise	Evli	2014	Türk	İyi	Yeditepe	2015 - 2019	Toptan Plastik	Market	Halep	Gaziantep
STİ7	47	Ortaokul	Evli	2013	Türk	İyi	Karataş	2016 - 2019	Kuru gıda ticareti	Market	Halep	Gaziantep
STİ8	41	Lise terk	Evli	2013	Türk	İyi	Güneykent	2015 - 2019	Deri dikim	Market	Halep	Gaziantep

1.2.2. Veri Toplama ve Analiz Süreci

Yerli ve Suriyeli işletmecilerin katılımcı olarak belirlendiği bu çalışmada veri toplama tekniği olarak yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı-yapılandırılmış formlar açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Bu durum mülakat sürecinde hem sistematik bir ilerlemeyi mümkün kıldığı hem de görüşmeler esnasında katılımcıların kendilerini ifade edebileceği bir esnekliği sağlayabilmesi amacıyla tercih edilmiştir. Çapraz durum çalışması olan bu araştırmada Yin (2003)'in de belirttiği teori temelli durum çalışması temel alınmıştır. Bu kapsamda veri toplamak için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formlarındaki sorular da teori temelli durum çalışmalarının görüşme formlarının oluşturulma sürecine uygun şekilde oluşturulmuştur. Bir başka deyişle araştırmanın görüşme soruları hazırlanırken alana ilişkin literatür ve teorik açıklamalar doğrultusunda bir teorik model hazırlanarak bu modeli kapsayan sorular oluşturulmuştur.

Bu çalışmada yerli girişimciler için ayrı, Suriyeli girişimciler için ayrı olmak üzere toplam 2 adet yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. İki görüşme formunda ortak sorular mevcuttur ancak Suriyeli girişimcilerin deneyimlerini daha iyi anlayabilmek adına onların görüşme formlarına ilave sorular eklenmiştir. Yerli girişimcilere ait görüşme formu; (a) sosyo-demografik sorular, (b) işletme açma süreçleri ve deneyimleri, (c) kazanç ve algılanan rekabet düzeyleri, (d) Suriyeli göçmenlerle olan etkileşim süreçleri, (e) Suriyelilerin etnik kökenleri ekseninde entegrasyon düzeylerini ve (f) Suriyelilerin gelecekte Türkiye'deki varlığı hakkındaki düşüncelerini içermektedir.

Suriyeli girişimcilere ait görüşme formu; (a) sosyo-demografik sorular, (b) göç süreçleri ve deneyimlerinin işletme açma süreçleri ve deneyimleri üzerindeki etkisi, (c) kazanç ve algılanan rekabet düzeyleri, (d) yerlilerle olan sosyal, ekonomik ve kültürel temasları ile etkileşim düzeyleri, (e) kendilerinin etnik kökenleri ekseninde entegrasyon düzeyleri ve (f) gelecekte Türkiye'deki varlıkları hakkındaki düşüncelerini içermektedir.

Yerli girişimci formunda 37 soru, Suriyeli girişimci formunda 42 soru yer almaktadır. Çalışmanın çok dilli ve çokkültürlü yapısı göz önüne alınarak soruların daha iyi anlaşılabilmesi adına Suriyeli girişimcilerin görüşme formunun Arapça tercümesi Gaziantep ilinde bulunan yeminli bir tercümana yaptırılmıştır. Suriyeli işletmeciler için yapılan görüşmede Arapça hazırlanan form kullanılmıştır. Araştırmanın uygulanması amacıyla Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonunun E-35853172-300-00002085103 sayılı etik kurul izni alınmıştır. Etik kurul izni **Ek 2**'de sunulmuştur.

Araştırmanın verilerini elde edebilmek amacıyla Nisan 2022 ile Temmuz 2022 tarihleri arasında çeşitli zaman dilimlerinde araştırma sahasında gözlemler ve ön görüşmeler yapılmıştır. Araştırmacının Gaziantep'te ikamet ediyor olması hem araştırma sahasının sosyal dokusunu bilmesi nedeni ile katılımcılara ulaşılmasında yardımcı olmuş hem de sahada mülakatlar dışında da gözlemler yapabilmesine olanak tanımıştır. Bu bağlamda katılımcılarla görüşülmeden önce hem yerli girişimcilerin işletmesini yaptığı dükkanların profillerinin, hem de Suriyeli girişimcilerin işletmesini yaptığı dükkanların profillerinin araştırmanın konusu ve amacına uygunluğu tespit edilmiş, uygun olmayanlar elemeye tabi tutulmuştur. Uygun olan işletmeler ile ön görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler neticesinde uygun olmayanlar veya görüşmeyi kabul etmeyenler araştırmaya dâhil edilmemiştir.

Suriyeli işletmelere ulaşım konusunda hem sahada geçirilen zaman hem de bölgede bulunan göçmenler ile yapılan görüşmeler uygun işletmelerin bulunması konusunda yön verici olmuştur. Gerekli görüldüğü durumlarda tercüman ve diğer referans kişiler ile birlikte ön görüşmeler yapılmış ve uygun olanlar araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Görüşmeler için o anda uygun olanlar ile görüşmeler yapılmış, o anda uygun olmayanlar için ileri tarihlere randevular alınarak görüşmeler tamamlanmıştır. Suriyeli girişimciler ile yapılan görüşmelerde Türkçe bilenler ile birebir görüşmeler yapılmış olsa da gerekli olan veya tam anlaşılamayan hususların daha iyi ifadesi için anadili Arapça olan ve Türkçe dil bilgisi iyi olan bir üniversite öğrencisi eşliğinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme süreleri ise 30 dakika ile bir buçuk saat arasında değişmektedir.

Veri toplama aşamasında katılımcılara görüşme öncesinde görüşmeye/çalışmaya ilişkin detaylı bilgi verilmiş ve katılımcıların gönüllü katılım formunu onaylamaları durumunda görüşmeye başlanmıştır. Katılımcıların izin verdiği hallerde notlar ve ses kayıtları alınmıştır. Görüşme sürecinde tüm sorular sırayla sorulmamış, görüşmenin akışına göre bazı soruları sormaya gerek duyulmamış ya da görüşme sürecinde cevabı alınan sorular üzerinde durulmamıştır. Görüşmeler güven ve saygı ilişkisi çerçevesinde sürdürülmüş, sahadan toplanan veriler doygunluk noktasına ulaştığı kanaatine varıldığında sonlandırılmış ve analiz aşamasına geçilmiştir.

Gerçekleştirilen görüşmelere ilişkin ham veriler, ses kayıtları ve notlar konudan ve bağlamdan çok fazla uzaklaşmamak adına birkaç gün sonra ya da aynı hafta içinde deşifre edilerek word belgesi hâline getirilmiştir. Bu aşamada bazı katılımcılarla olan dil farkından ötürü tercüman ile irtibat hâlinde kalınmış ve tam anlaşılabilen hususların açıklığa kavuşturulması sağlanmıştır. Sağladığı büyük kolaylıklar ve etkin özellikleri dolayısıyla verilerin analizi için bilgisayar destekli bir analiz programı olan MAXQDA 2018 Analytics Pro nitel analiz programı kullanılmıştır. Araştırmacının aynı zamanda veri analizi ve düzenlemelerini yapan kişi olması, bağlamları dikkate alması ve bütüncül olarak değerlendirilmesinde kolaylık sağlasa da tüm kodlama ve temaların belirlenmesi süreci danışman eşliğinde yürütülmüş ve araştırma dışında bırakılacak veriler, söz ve anlam dizileri hakkında bilgi paylaşımında bulunulmuştur.

Çalışmada verilerin kodlanması ve temaların oluşturulması için durum çalışmasının analiz yollarından biri olan açıklayıcı yapı analizi kullanılmıştır. Yin (2003)'e göre durum çalışmalarında, elde edilen nitel verilerin kodlanması ve temalar hâline getirilmesi sürecinde çalışmada kurgulanan teorik model üzerinden ana temalar tespit edilir ve kodlama sürecinde kullanılır. Böylece çalışmanın Maxqda programı üzerinden yapılan nitel veri kodlama ve analiz sürecinde açıklayıcı yapı analizi kullanılmış ve çalışmanın teorik modelinde temel olan entegrasyonun yapısal, sosyal, kültürel ve kimlik boyutu ana temalar olarak belirlenmiştir. Bu boyutları oluşturan (örneğin sosyal boyut için komşuluk ilişkileri ve yerli işletmecilerle iletişim gibi) unsurlar da alt temalar olarak kodlanmıştır. Bunun yanı sıra teorik modelde kullanılan rekabet, girişimcilik faaliyetleri, önyargı ve etnik köken diğer ana temalar olarak belirlenmiştir.

Katılımcıların ifadeleri tek tek okunarak, belirlenen temalar kapsamında değerlendirilmiş ve gerekli durumlarda hazırlanan tema ve alt temalar revize edilmiş, bazı tema ve alt temalar ise eklenmiştir.

Veri toplama ve analiz sürecinin geçerlik ve güvenilirliği nitel çalışmalarda nicel çalışmalardaki kadar elzem değildir, ancak önemlidir. Bu çalışmada geçerlik için özellikle görüşme sorularının hazırlanması aşamasında araştırma kurgusuna uygun şekilde teorik modelde belirtilen değişkenleri ölçecek soruların hazırlanmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca soruların doğru anlaşılıp anlaşılmadığı konusunda emin olunmayan durumda, araştırmacı tarafından soru bir başka şekilde ifade edilmiş ve hedeflenen soruya cevap alınana kadar bu süreç gerekirse örnek vermek şeklinde sorunun anlaşılmasına kadar devam ettirilmiştir. Özellikle Suriyeli girişimciler ile olan kültürel farklılıklar ve tercüman kullanılması nedeni ile soruların tam olarak anlaşılıp anlaşılmadığı hususuna dikkat edilmiş ve katılımcıların kendi mekânlarında uygulama yapılarak, kendilerini güvende ve rahat hissetmeleri sağlanmıştır. Çalışmada güvenirliliğinin artırılması için ise verilerin kodlanması sürecinde danışman yargıcı olarak kodlama sürecine dâhil olmuştur. Miles ve Huberman'ın (1994)'ın önerdiği kodlayıcılar arası güvenilirlik sağlanması için araştırmacının ve danışmanın kodlama ve temalaştırmalardaki benzerlik oranı yüzde doksan beşin üzerine çıktığında bu aşamaya son verilerek analize geçilmiştir. Analiz aşamasında ise Maxqda programı üzerinde hiyerarşik kod-alt kod modeli ile karşılaştırmalı iki vaka analizi tekniği kullanılarak temaların haritaları çıkarılmış ve araştırma amaçları ile uyumlu başlıklar altında yorumlanmıştır.

1.2.3. Araştırmanın Problem Cümleleri

Çalışmada Gaziantep'te faaliyet gösteren yerli işletme sahipleri ile yine Gaziantep'te faaliyet gösteren ve kendilerini Arap ve Türk olarak tanımlayan Suriyeli işletme sahiplerinin girişimcilik deneyimlerinin ve Suriyeli girişimcilerin entegrasyon süreçlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmaya konu olan probleme ilişkin araştırma soruları ise şu şekildedir;

1. Suriyeli girişimcilerin Türkiye'ye göç etmeden önce sahip oldukları meslekleri ile göç sonrası girişimciliğe yöneldikleri alan arasında benzerlik var mıdır?
2. Suriyeli girişimcilerin Türkiye'de girişimciliğe başlama süreçleri ve bu konudaki deneyimleri nasıldır? Suriyeli girişimcilerin Türkiye'deki kazanç ve iş tatminleri ne düzeydedir?
3. Yerli girişimcilerin girişimciliğe başlama süreçleri ve bu konudaki deneyimleri nasıldır? Yerli girişimcilerin kazanç ve iş tatminleri ne düzeydedir?
4. Suriyeli girişimcilerin rekabet konusundaki düşünceleri nedir?
5. Yerli girişimcilerin Suriyeli girişimcilerin sektörde yer almaları konusundaki düşünceleri nedir? Suriyeli girişimcileri rakip olarak görme durumları söz konusu mudur?
6. Suriyeli girişimcilerin farklı etnisiteden olanların yerli halk ve girişimciler ile olan etkileşimleri ne düzeydedir?
7. Yerli girişimcilerin farklı etnisiteye sahip Suriyeliler ve girişimciler ile olan etkileşim düzeyleri nasıldır?
8. Yerli girişimciler, Suriyelilerin Türkiye'deki varlığı ve işletme sahibi olmaları konusunda ne düşünmektedirler? Bu düşünceleri Suriyelilerin etnisitelerine göre nasıl şekillenmektedir?
9. Suriyeli girişimcilerin entegrasyonları ne düzeydedir? Suriyeli girişimciler, girişimci olmalarının entegrasyon düzeylerine katkısı konusunda ne düşünmektedirler?
10. Yerli girişimciler, Suriyelilerin girişimcilik faaliyetlerinin Suriyelilerin entegrasyonlarına katkısı konusunda ne düşünmektedir?
11. Suriyeli girişimciler, etnisitelerinin yerli girişimciler ile etkileşim düzeyleri ve girişimcilik deneyimlerine katkısı konusunda ne düşünmektedirler?
12. Yerli girişimciler Suriyeli girişimcilerin etnisitelerinin girişimcilik deneyimlerine katkısı olup olmadığı konusunda ne düşünmektedirler? Suriyeli girişimcilerin etnisitelerinin Suriyeli girişimcilerle ilişkilerindeki yeri konusunda ne düşünmektedirler?
13. Hem yerli hem de Suriyeli işletmecilerin yaşadıkları sorunlar nelerdir?

14. Hem yerli hem de Suriyeli girişimcilerin Suriyelilerin vatandaşlık ve gelecekleri konusundaki düşünce ve beklentileri nelerdir?

2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ARKA PLANI

Bu bölümde araştırmanın temel konusu ve sorularını oluşturan mülteci, göçmen girişimciliği, rekabet ve göçmen entegrasyonu konusundaki literatür derinlemesine incelenmiş, araştırma soruları ve çalışmanın alanı bağlamında kullanılacak kavramlar, literatür ve teorilere yer verilmiştir. Bölümde ilk önce bu kavramlar ve teoriler kısaca açıklanmış, en son alt bölümde ise bu çalışmanın teorik modelinin nasıl kurgulandığı verilmiştir.

2.1. GÖÇ VE ENTEGRASYON

2.1.1. Göç ve Göç Türleri

Nedeni, çeşidi, yönü ve büyüklüğü ne olursa olsun göç, insanların bir bölgeyi terk edip başka bir bölgeye bir süreliğine yerleşmeleridir. Bu yerleşme olgusu insanlar için daha iyi koşullar sunan bir yaşam sahası arayışına tekabül etmektedir ancak bünyesinde barındırdığı sosyoekonomik, politik veya doğal etmenler sebebiyle basitçe bir yerden başka bir yere gitme olarak da tanımlanamaz. Göç, toplumsal varoluşun her boyutunu etkileyen ve kendi karmaşık dinamiklerini geliştiren bir süreçtir ve bu yönüyle birçok sosyal bilim disiplininin inceleme alanına girmektedir. Sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, hukuk, tarih, ekonomi, coğrafya, demografi gibi disiplinlerin her biri nüfus hareketlerinin farklı bir yönü ile ilgilenir. Bundan dolayı göç araştırmaları özü itibarıyla interdisipliner bir sahada konumlanır (Brettell ve Hollifield, 2014; Castles ve Miller, 2008; Coşkun, 2021; Karpat, 2019; Yılmaz, 2018). Göç olgusunun farklı bilimsel disiplinlere toleranslı yapısı onun tanımlanmasında karmaşıklığa yol açabilmektedir. Çünkü bireylerin, grubun ya da topyekûn bir toplumun coğrafi anlamda geçici veya kalıcı yer değiştirmesi her bir disiplinin kendi kavramsal ve teorik altyapısının farklı olması nedeniyle birbirinden farklı algılanmaktadır. Örneğin coğrafyacılar göçün zaman ve mekân açısından önemi üzerinde dururken, sosyologlar göç hareketliliğinin

nedenlerine ve sonuçlarına önem vermekte, ekonomistler ise göçün ekonomik etkileri üzerinde durmaktadırlar (Sinha ve Ataullah, 1987, s. 5).

Bu kadar farklı bakış açılarının olması diğer birçok faktör de göz önüne alındığında göçün ortak bir tanımını yapabilmeyi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle göç araştırmacıları farklı tanımlardan söz etmişlerdir. Örneğin Fichter, (1990, s. 154) modern dünyada hızla artan fiziki hareketliliği göç tanımının içine dâhil etmiştir. Adıgüzel (2016, s. 1) ise “İnsanların sosyal, ekonomik, politik veya doğal nedenlerden dolayı coğrafi olarak yer değiştirmesi” şeklinde göçü tanımlamıştır. Türk Dil Kurumu (TDK) “Ekonomik, toplumsal veya siyasi sebeplerle bireyler ile toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” olarak göçü tanımlamaktadır (TDK, 2022). Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ise tanımı biraz daha genişletmektedir. “Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınır geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketidir. Buna, mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dâhildir” şeklinde tanımlamaktadır (IOM, 2013, s. 35-36). Tüm bu tanımlara bakıldığında göç kavramını sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel veya ekolojik nedenlerle, bireysel veya kitlesel olarak, geçici veya kalıcı şekillerde coğrafi yer değiştirme hareketleri olarak toparlamak mümkündür (Bulut ve Bimay, 2020, s. 11).

Göçleri nedenlerine, amacına, gerçekleştiriliş biçimine, göç edenlerin özelliklerine, göç edilen mekânın özelliklerine ve daha birçok faktöre göre sınıflandırmak mümkündür fakat en temeldeki ayırım göçün **gönüllü** veya **zorunlu** olması arasında yapılmıştır (Adıgüzel, 2016, s. 19). Yani göç hareketi temelde kişinin kendi rızasıyla mı yoksa birtakım tehditlerin ortaya çıkması sonucu mu gerçekleşiyor, bunu ayırmak için kullanılmaktadır. Bu ikili sınıflandırmayı aslında bir dikotomi olarak görmekten ziyade bir bütünü ifade eden dereceli birer ölçüt olarak kavramak daha yerinde olacaktır. Faist, bu ilkeyi benimseyerek sıralı bir ölçüyü takip etmekte ve göçü sınıflandırmada 5’li bir ayırma gitmektedir: **Alan** (yerel-uluslararası), **zaman** (geçici-kalıcı), **boyut** (bireysel-grup-kitlesel), **sebep** (gönüllü-zorunlu) ve **yasal durum** (legal-illegal) şeklinde göçleri

sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmaya işçi göçmenler, göçmen ağları, uluslararası hukuk gibi çeşitli aktörler dâhil edildiğinde onun sınıflandırması daha da giriftleşmektedir (Faist, 2003, s. 47).

Petersen'in sınıflandırması ise nispeten daha basit olmasına rağmen sosyal bilimler açısından oldukça önemli bir yer edinmiştir. Göçü bireysel ve sınıfsal farklılıklar temelinde ayıran bu sınıflandırma şöyledir: Ekolojik baskılar sonucu ortaya çıkan **ilkel göç** (primitive migration), devlet ya da benzeri örgütlü yapıların kişileri itmesi sonucu ortaya çıkan **zorunlu göç** (forced migration), nispeten göç etme kararının kişilerin elinde olduğu **yöneltirilmiş göç** (impelled migration), göç etme kararının kişinin sadece kendi elinde olduğu **serbest göç** (free migration) ve çeşitli sebeplerden dolayı çok sayıda insanın bir bölgede başka bir bölgeye gitmesini ifade eden **kitlesel göç** (mass migration) olmak üzere 5 farklı göç tipinden söz etmektedir (Petersen, 1958, s. 256-266). Somersan (2004, s. 153-154) ise hem tarihsel hem de yasal kıstasları kendisine ilke edinerek sosyologların da çoğunlukla kullandığı 4'lü bir tasnif yapmaktadır:

Klasik Göç Modeli: ABD, Kanada, Yeni Zelanda gibi yeni coğrafi keşifler sonucu kurulan devletlerin insanları buralarda yaşamaya ve vatandaşı olmaya çağırmaları.

Sömürge Modeli: Fransa, Hollanda, İngiltere gibi devletlerin geçmişte sömürgeleri olmuş olan devletlerde yaşayan insanların anayurda (sömürgeci ülkeye) göç etmesi.

Misafir İşçi Modeli: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da ortaya çıkan işgücündeki boşluk nedeniyle yabancı ülkelere insanları buralara geçici sürelerle barındırma ve çalıştırmayı teşvik eden bir modeldir.

Gayrimeşru Model: Bu son model ise belirli bir sebepten dolayı ülkesini terk eden ve genellikle bulunduğu ülkeyi transit ülke olarak gören yasadışı göçmeni kapsamaktadır.

Görüldüğü üzere göç türlerini yekpare bir kalıba dökmek mümkün gözükmemektedir. Araştırmacının analiz birimi ve kavramsal şeması değiştikçe göç, farklı şekillerde de kategorize edilebilir. Ancak hangi tanımı ya da kategoriye ele alırsak alalım Suriyeli göçmenler söz konusu olduğunda zorunlu göç (forced migration) onları temsil etme

gücü bakımından bir adım öne çıkmaktadır. Bu kategoride bulunan kişilerin ortak noktaları varoluşsal bir tehdit nedeniyle kendi toplumları içerisinde yaşama konusunda ciddi engellerle karşılaşmış olmaları ve bunun sonucunda haklarını, yetkilerini veya korumayı kendi toplumları dışında başka bir yerde aramaları olmuştur (Betts, 2017, s. 14).

2.1.2. Göç ve Entegrasyona İlişkin Kuramsal Tartışmalar

Göç süreci, hem hedef ülkede yaşayan toplum hem de kaynak ülkelerden gelen göçmenler açısından sosyal, ekonomik, kültürel, dinsel ve daha birçok unsurun birbiriyle karşılıklı etkileşimine sebep olan, eğer kısa süreli değilse ikinci ve sonraki nesilleri de kapsayan uzun erimli bir süreçtir. Göç edilen ülke vatandaşları ile göç eden kişilerin arasındaki bu etkileşim ortaya çıkan yeni toplumsal yapıda hem çatışma hem de bütünleşme noktaları meydana getirmekte, toplumsal değişimleri de beraberinde getirmektedir. Bu durumun tâbi sebebi toplumsal ahengin tek taraflı bir süreç olmamasından ileri gelir. Hâkim kültür ile aynı ülke sınırları içinde yaşayan göçmenler bir yandan kendi kültürlerini muhafaza etmeye çalışırken bir yandan da birlikte yaşamanın yollarını aramaktadır. Aynı şekilde ev sahibi toplumun uyum politikalarının muhatabı olan göçmenlerin yeni topluma daha kolay uyum sağlayabilmesi ve bu durumun sürdürülebilir olması için tüm paydaşlarıyla gayret etmesi gerekmektedir. Bireylerin birbiriyle ve çevreleriyle ilişkilerini dengeleyen dinamik bir süreci ifade eden böylesi bir uyum süreci hukuki, sosyokültürel ve ekonomik olmak üzere üç temel ölçüt içermektedir. Hukuki ölçüt ile göç edilen ülkede, o ülke vatandaşlarının sahip olduğu yasal haklara sahip olma, sosyokültürel ölçüt ile göçmen bireyin sosyal dışlanma ve ayrımcılık yaşamadan kültürel ve sosyal yapı ile bağ kurması, son olarak ekonomik ölçüt ile de göçmen bireyin kendisinin ve ailesinin yaşamını idame ettirebilecek bir iş sahibi olması ifade edilmektedir (Fielden, 2008, s. 1).

Göç çalışmalarında göçmenlerin yaşadıkları sorunların çözümü ve yeni toplum ile bütünleşmeleri konusu genellikle Durkheimci bir işlevselcilik çizgisinde ilerler. Organik olarak bir bütünlük arz eden bir sosyal sisteme yeni dâhil olan grubun, kendi çeşitliliğini

de muhafaza ederek istikrarı sürdürmesi sağlıklı bir toplum için ön koşuldur. Bundan dolayı erken dönem uyum çalışmalarında adaptasyon (adaptation) kavramı kullanılmıştır. Daha sonra Chicago Okulu teorisyenleri tarafından asimilasyon (assimilation) ve entegrasyon (integration) kavramları kullanılmıştır. Bu kavramlar ABD ve Batı Avrupa'da farklı anlam örüntülerine sahip olsa da temelde bir toplum içine yerleşme sürecini, yeni toplum ile bir etkileşim alanını ve bunların akabinde bir sosyal değişimi ifade etmektedir (Favell, 2014, s. 63). Köken kültürün tamamıyla yok olması anlamlarını da içeren asimilasyon teorileri 1960'lı yıllarla beraber yerini entegrasyon kavramının kullanıldığı çokkültürlü toplumun bir aradalığını vurgulayan teorilere bırakmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'ya çalışmak için gelen işçilerin gittikçe kalıcı olmaya başlaması ile entegrasyon çalışmaları hız kazanmış, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ise çokkültürlülük tartışmaları ekseninde göçmenlerin yeni topluma entegrasyon süreçleri de göç çalışmalarının merkezine doğru kaymaya başlamıştır.

Ev sahibi toplumla göçmenlerin uyum ve bütünleşme süreçlerine işaret eden entegrasyon kavramının kabul gören tek bir tanımı yoktur. Ager ve Strang (2008, s. 167), entegrasyon kavramının 49 ayrı tanımı olduğundan söz ederler. Bu durum içerik yönünden anlatıların büyük çeşitlilik arz ettiğini göstermektedir. Fakat temelde entegrasyon, göçmenlerin kendi deneyimlerini, kültürel veya etnik kimliklerini yitirmeden yine kendi yetenekleri ile orantılı bir biçimde dâhil oldukları yeni toplumsal sistemin iş, kamu, sosyal ve siyasal haklarına erişimde tam bir bütünleşme hâlini ifade etmektedir. Böylece hem ev sahibi toplum mevcut düzenini bir tehdit görmeden muhafaza edebilecek hem de göçmenler maruz kaldıkları sosyokültürel değişim sürecinde etnik ve kültürel kimliklerini koruyarak psikolojik olarak ev sahibi toplumla bütünleşebileceklerdir (Kuhlman, 1991, s. 7). Entegrasyon süreci ülkelerin göçle ilgili tarihsel tecrübesi, ekonomik ve siyasal durumu, kamuoyu algısı, göçmenlerin beklentisi, uluslararası ilişkiler gibi pek çok faktör etkileşimiyle şekillenir. Bundan dolayı entegrasyon tek bir grubun sorumluluğunda değildir. Uluslararası organizasyonlar, devlet, resmi kurumlar, yerel idareler, sivil toplum kuruluşları ve hatta tek tek bireylerin dâhil olduğu bir uyum sürecinin başarısından söz edilebilir. Entegrasyon konusunda

düşünceleri alanda etkili olmuş ve en çok atıf almış dört teorisyenin entegrasyon konusundaki düşünceleri kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Entegrasyon teorisyenleri çeşitli paydaşların uyum süreçlerinde etkisinin olduğunu görerek çalışmalarda bulunmuşlardır. Bunlardan biri olan Lockwood, Parsons'ın görüşlerinden de etkilenecek "sosyal sistem" kavramını tartışmıştır. Bir sosyal yapı içerisinde aksiyonlarda bulunan birey, bazen otoriteyle bazen de toplumsal normlarla karşı karşıya gelebilmektedir. Bu etkileşim neticesinde birey ya da gruplar aksiyon almaya yönelmektedir. Bu kavramlaştırma toplum üzerinde değil de göçmenler düzeyinde uygulandığında yeni bir toplumsal yapı ile karşılaşan göçmenin de çeşitli aksiyonlar almaya yöneldiği görülecektir. Göçmenin hem ev sahibi toplum içindeki ilişkileri, hem de kurumlarla kurduğu bürokratik ilişki, otorite veya güç ilişkilerini içerisinde barındırmaktadır. Eğer toplum içerisinde iyi yapılandırılmamış bir entegrasyon politikası varsa toplum içindeki farklı boyutlarda çıkar çatışmalarının yaşandığı noktada göçmenler hedef olabilmektedir. Teoride öne çıkan iki kavram bulunmaktadır; "Sistem entegrasyonu ve sosyal entegrasyon". Sistem entegrasyonu ile devlet, hukuk sistemi, işgücü piyasası gibi bürokratik ilişkilerinin olduğu bütünleşme politikaları kastedilmektedir. Sosyal entegrasyon ise bireyler arasındaki ilişkileri içeren dil bilme, gelenek ve görenekler gibi her türden kültürel öğelere karşı bir hoşgörü anlayışının geliştirilmesi ile oluşabilir. Sağlıklı bir bütünleşme için "sistem entegrasyonu" ve "sosyal entegrasyonun" sağlanabilmesi gereklidir. Sosyal entegrasyon ve sistem entegrasyonun eksik gerçekleşmesi hâlinde ise toplumsal uyum bozulacak ve sistemin tümü etkilenecektir (Archer, 1996; Kuş, 2019; Lockwood, 1956).

Entegrasyon çalışmalarında bir diğer önemli isim ise Berry'dir. Küreselleşme ile ülkeler arasında ticari ve siyasi ilişkiler arttıkça doğal olarak daha fazla insan birbirleri ile temas hâlinde olmaya başlamıştır. Bu temas hâli kısa süreli olabildiği gibi kalıcı göçlerle birlikte nesilleri de içine alan çokkültürlülüğü beraberinde getirmiş, modern toplumlar tek kültür, tek dil ve tek kimlik içeren kültürel yapılarını sürdürmez hale gelmişlerdir. Çokkültürlü bir yapı içerisinde yaşayan insanların bir araya gelip iletişim kurması onların kişilik, davranış, yaşam şekli, dil ve inançlarını etkileme eğilimi göstermesine yol açmıştır. Farklı grupların karşılıklı etkileşimlerinden kaynaklanan bu

kültürel değişiklikleri ifade etmek için kültürleşme (acculturation) kavramı kullanılmaktadır (Berry, 1997, s. 6). Başka bir deyişle kültürleşme; aynı toplum içinde yaşayan ancak farklı kültürel kimlikleri olan gruplar arasında uzun dönem sürmesi gereken ve karşılıklı uyumu kapsayan psikolojik ve kültürel bir değişim sürecidir. Kültürleşme süreci içerisindeki birey ülke içerisindeki deneyimleri, deneyimlerini algılayış biçimi, yaşadığı sorunlar ve başa çıkma yolları ile yeni kültüre zamanla uyum sağlamaya çalışır (Zafer, 2016, s. 78). Böylesi bir kültürleşme süreci azınlık ya da göçmen grupların ev sahibi toplumla gerekli olan ilişkileri sürdürürken bir yandan da kendi öz kültür ve kimliklerini de devam ettirmelerine olanak sağlamaktadır. Berry, bireylerin tutumlarına göre 4 tür kültürleşme yöneliminde bulduklarını söylemiştir. Bunlar, asimilasyon (assimilation), ayrılma (seperation), bütünleşme (integration) ve marjinalittir (marginalism). Bireyler kendi kültürel kimliklerini sürdürmek istemeden diğer kültürle etkileşim arayışı içerisindeyse *asimilasyon* stratejisi içinde hareket etmektedir. Buna karşılık, bireyler bir yandan kendi orijinal kültürlerine bağlı kalma ve aynı zamanda başkalarıyla etkileşimden de kaçınıyorsa ana akımdan *ayrılma* eğiliminde bulunuyorlardır. Bunların bir sentezi olarak hem kendi etnokültürel kimliğini muhafaza ederek daha büyük bir toplumun ayrılmaz bir parçası olarak oraya dâhil olmaya çalışıyorsa bu *bütünleşme*dir. Son olarak genellikle dışlama ve ayrımcılık gibi nedenlerle başkalarıyla ilişki kurmaya çok az ilgi varsa bu da *marjinallik* olarak tanımlanmaktadır (Berry, 1997; Berry, 2011).

Sosyolojik çalışmalarda Batı Avrupa'ya işçi göçüne ilişkin çalışmalarda en çok atıf alan ve entegrasyon çalışmalarında literatürde önemli bir yeri olan bir başka isim Esser'dir. Esser'in entegrasyon yaklaşımı da "sistem entegrasyonu ve sosyal entegrasyon" olmak üzere ikiye ayrılır. Ona göre sistem entegrasyonu, göç alan ülke içerisinde yeni üyeler ile yerleşik üyeler ve gruplar arasında çok büyük gerilim olmadan göçmenlerin topluma dâhil edilmesidir. Göçmenlerin iş piyasasına katılmaları, yasalara uymaları, vergilerini vermeleri onların problem olmadan entegrasyonlarını sağladıkları işaretlerini vermektedir. Sistem entegrasyonunu sağlamış yeni üyelerin kendi kültür ve geleneklerine göre yaşayabilmesi hatta ülkenin resmi dilini bile bilmeden varlıklarını sürdürebilmesi mümkündür (Esser'den aktaran Şahin, 2010, s. 107). Ancak sosyal entegrasyon, ekonomik ve yasal bürokratik süreçlerle resmi kurumlara entegre olmaktan

daha fazlasını kapsamaktadır. Esser'e göre sosyal entegrasyonun 4 boyutu vardır. Bunlar kültürleşme (acculturation), yerleşim/konumlanma (placement), etkileşim (interaction) ve kimlik (identity). *Kültürleşme* kavramı, her iki toplumun karşılıklı etkileşimini ifade etse de yazın alanında daha çok göçmenlerin hâkim olan kültürü öğrenme süreçlerine vurgu yapılarak açıklanmaya çalışılmıştır.¹ Esser'in yazılarında da özellikle göçmenlerin sahip olduğu sermayeler (kültürel, ekonomik, sosyal) ile temaslarda buldukları öne çıkmaktadır. Göçmenlerin kendi kişisel sermayelerini efektif kullanarak yeni toplum içerisinde mümkün olan en uygun etkileşimi sağlamaya çalışmaları, onların kültürleşme süreçlerini hızlandıracaktır (Esser, 2010, s. 6-7). *Konumlanma* ise toplum içerisinde göçmen bireyin ekonomik, eğitim veya yasal düzlemde bir yer edinmesidir ve daha çok haklar ile ilişkilidir. Kültürleşme süreci ise konumlanmanın ön koşuludur. *Etkileşim*, göçmenin kendi etnik topluluğu ve ev sahibi toplum üyeleriyle olan iletişimini içerir. Bu noktada ev sahibi toplum ile azınlık göçmen grubun etkileşimi eğer karşılıklı bir istek yani organik bir şekilde gerçekleşiyorsa her iki grubun bütünleşme süreçlerinin hızlanacağını söylemek mümkündür. *Kimlik* ise kişinin toplumsal yaşam içinde kendisini nereye ait hissettiği bağlamında ele alınmaktadır. Yani hem bilişsel hem duygusal yönleri mevcuttur. Entegrasyonun nihai bir başarısı ancak sağlıklı bir kimlik edinme ile elde edilebilir. Etkileşim ve kimlik edinme süreçlerinin başarılı olması ile sağlıklı bir bütünleşmeden söz edilebilir (Şahin, 2010; Kuş, 2019).

Görüldüğü üzere yukarıda isimlerini zikrettiğimiz bu entegrasyon teorisyenlerinin benzer görüşleri olabildiği gibi aynı kavramlara bazen aynı anlamları bazen de farklı anlamlarıyla ifade ettikleri olmuştur. Bu çalışmanın teorik perspektifine daha uygun olan Heckmann'ın görüşleri ise kısaca aşağıda özetlenmiştir.

Heckmann

---

¹ Nitekim acculturation kavramı farklı çalışmalarda "kültürleşme" olarak yani tek taraflı kültür etkileşim süreçlerine vurgu yapılarak da kullanılmaktadır.

Sistem içerisindeki ilişkilerin kalitesine ve birbirine bağımlılık derecesine göre entegrasyon kavramı 3 farklı boyutu içerir. Bunlardan birincisi tekil öğelerin birbiriyle ilişkilendirilmesi ile yeni bir yapının oluşturulma süreci. İkincisi mevcut yapı içerisindeki ilişkileri iyileştirmek için tekil elemanlar veya kısmi yapılar eklemek. Son olarak mevcut yapıya dokunmadan var olan ilişkileri sürdürmek veya geliştirmek (Bosswick ve Heckmann, 2006, s. 2). Görüldüğü üzere bütünleşmenin topyekûn yapıyı değiştirmesine gerek yoktur, makro ve mikro yapılarda da ortaya çıkabilmektedir. Lockwood'un görüşleri üzerinden şekillenen entegrasyon teorileri, makro ve mikro yaklaşımları birleştirerek entegrasyonun farklı boyutlarının tartışılmasına neden olmuştur. Bu literatürü takip eden Heckmann, entegrasyon seviyesini ölçmek için 4 boyut üzerine odaklandığı bir model önermiştir. Bunlar yapısal entegrasyon, kültürel entegrasyon, etkileşimli entegrasyon (sosyal entegrasyon)² ve kimliksel entegrasyondur (Heckmann ve diğerleri, 2001, s. 22-23).

Ev sahibi toplumun temel kurumlarına katılım, hakların kazanılması ve göçmenlerin sosyal konumlarına denk gelen yapısal entegrasyon kavramı, yeni dâhil olunan toplum içine entegre olabilmek için kilit bir önemdedir. Ekonomi ve işgücü piyasası, eğitim, barınma ve sağlık sistemi gibi en temel kurumlara erişimi kapsadığı gibi siyasi yaşama katılım ve hatta vatandaşlık gibi ileri tarihli durumları da içine almaktadır. Eğer göçmenlerin toplumun temel kurumlarına ve sistemine erişimi baştan problemli olursa bütün etkileşim kanalları da tıkanmış olacaktır. Modern piyasa toplumunda kişinin sosyoekonomik durumu, sahip olduğu kaynaklar ve fırsat yapıları onun toplum içindeki istikametini de belirlemektedir. Entegrasyon sürecinin bilişsel ve davranışsal süreçlerle şekillendiği de göz önüne alındığında toplumun temel sistemlerine dâhil olamayan göçmenlerin, ev sahibi toplumun kültürel ve sosyal değerlerini benimseyemeyeceği açıktır. Yapısal entegrasyonun eksik kaldığı durumlarda kendilerini kimliklendirebilmeleri için gerekli olan maddi ve entelektüel altyapıdan böylece uzak kalmış olurlar (Heckmann, 2006, s. 15-16). Yapısal entegrasyon içerisindeki boyutların her biri aynı hızla ilerlemez. Örneğin iş piyasasına entegrasyon, siyasi sisteme

---

² Heckmann, önceki yazılarında “etkileşimli entegrasyon” kavramını “sosyal entegrasyon” kavramı olarak kullandığını ifade etmektedir. Ancak sonraki yazılarında sosyal entegrasyon kavramını Lockwood'cu anlamda genel bir çerçeve olarak kullanmıştır.

entegrasyondan daha hızlı gerçekleşmektedir. Bu durum Heckmann'ın modeli içerisindeki tüm entegrasyon boyutları için geçerlidir.

Göçmenlerin hak talepleri, pozisyonları ve statüleri ancak belirli bir öğrenme ve sosyalleşme süreci içerisinde yer alırsa ortaya çıkabilir. Bu yüzden göç edilen toplumun temel unsurları, kültürleri ve yeterliliklerinin edinilmesi gerekir. Kültürel entegrasyon (ya da kültürleşme), bilişsel, tutumsal ve davranışsal olan bu süreci ifade etmek için kullanılır. Kültürleşme öncelikle göçmenleri ve onların soyundan gelenleri ilgilendirmektedir. Fakat alıcı toplumu da değiştiren ve yeni ilişki kurma yollarını ortaya çıkaran karşılıklı bir süreçtir. Böylesi bir süreçte göçmen grupların kendi kültürel öğelerinden vazgeçmeleri zorunlu değildir. İki ya da çokkültürlü yeterlilikler, kişilikler, yetenekler ortaya çıkarak hem göçmenler hem de alıcı toplum açısından değerli kazanımlar elde edilir (Heckmann, 2006, s. 16). Heckmann, işgücü piyasasına katılımın çok önemli bir yapısal entegrasyonu sağladığını ifade ettiği gibi aynı şekilde eğitim sistemine katılımın da çok önemli bir kültürel entegrasyona karşılık geldiğini söylemektedir. Çünkü göç edilen ülkenin eğitim sistemi kültürel farklılığın ve bir arada yaşamanın olduğu bir tuhaflık yeridir. Özellikle birinci kuşak göçmenler yeni yaşadıkları ülkenin kültürel öğeleri ile burada doğrudan tanışır ve bunları diğer aile bireylerine taşırlar. Böylece iki-üç kuşak sürecek entegrasyon sürecinin temelleri atılır. Yeni toplumun kültürü, dili, dini, değer ve normları, alışkanlıkları, estetik standartları gibi kültürel öğe ve sembolleri ve daha pek çok şeyi eğitim kurumlarında öğrenilir. Bu değerlerin içselleştirilmesi için okul müfredatları göçmenlere göre kısmen değiştirilebilir, göçmen geçmişi olan eğitimciler buralarda istihdam edilebilir ve entegrasyon buralardan başlanarak planlanabilir (Heckmann, 2008, s. 35).

Heckmann, göçün ilk zamanlarında akraba ve etnik grupların destek ve dayanışmalarının göçmenlerin bilgi ve deneyim paylaşımları için oldukça önemli olduğunu altını çizer. Fakat zamanla göçmenler kendi sosyal sermayelerini geliştirmek için ev sahibi toplum ile etkileşimden kaçınırsa ya da kendi etnik grubuna bağlılığını katı biçimde devam ettirirse onların yeni ülke içindeki çekirdek kurumlara dâhil olma süreçleri, dolayısıyla rekabet etme güçleri sekteye uğrayacaktır. Bundan kaçınmak için göçmenin yerel halk ile bağ kurması, yeni sosyal ağlar edinmesi gereklidir.

Göçmenlerin birincil ilişki alanları ve ağlarının ev sahibi toplum ile kesiştiği noktalarda yakın ilişkilerden söz edilebilir. Göçmenlerin özel duygusal ilişkileri, arkadaşlıkları, ortaklıkları, evlilikleri, gönüllü kuruluşlara üyelikleri ile ev sahibi toplumun ağlarına kabulü etkileşimli entegrasyon boyutunu içermektedir. Başka bir deyişle entegrasyonun makro bağlamı yerine daha çok mikro bağlamındaki bileşenler ile etkileşime girmeyi ifade etmektedir. Bu etkileşimin başarısı için bireylerin sosyal yetenekleri, iletişimsel yeterlilikleri, eğitim seviyesi ve az önce zikredilen yapısal ve kültürel entegrasyon boyutlarının başarı ile tamamlanması ön koşullardır. Çünkü yakın ilişkilerin olduğu etkileşimler için sosyal, siyasi ve hukuki kurumlara dâhil olma, yerli kültürü öğrenme, dil yeteneği ve daha birçok eklemelenmenin başarı ile gerçekleşmesi gereklidir (Heckmann, 2006, s. 17).

Bir göçmenin dâhil olduğu toplumun çekirdek kurumlarında yer alması için kültürel yeterlilikleri edinmesi gerekir. Öte yandan kendi göçmen grubuna ait olma duygusunu kaybetmeden bu kurumların hedefleriyle özdeşleşmemesi yine de mümkündür. Özel düzeyde yeni bir topluma dâhil olma süreci, etnik, bölgesel, yerel veya ulusal kimlik biçimlerinde veya bunların karmaşık kombinasyonlarında bir ait olma, bir özdeşleşme biçimini temsil eder. Göçmen açısından bu kimliklenme süreci sonraki aşamalarda gelişecektir. Heckmann, bu sürece kimliksel entegrasyon demektedir ve dörtlü entegrasyon modelinin son aşamasını temsil etmektedir (Heckmann, 2006, s. 17). Toplumlar katmanlara ayrılmış heterojen bir yapı sergilerler. Göç sonucunda göçmenler ile yerliler arasında meydana gelen toplumsal farklılaşma, temelinde siyasi ve ekonomik boyutta biçim alan tabakalaşmış bir düzen içerisinde göçmenleri alt konuma doğru iter. Toplum tarafından alt kültür grupları ile aynı düzey sınıfsal konuma sahip oldukları düşünülen göçmenlerin, gelir grupları, yerleşme bölgeleri, sosyal etkileşim türleri, tüketim biçimleri, boş zaman etkinlikleri, düşünce ve tutum yapıları gibi birçok alanda yerliler ile büyük ölçüde farklılaştıkları görülebilmektedir. Böylece göç bağlamında meydana gelen insani hareketlilik, bireysel ve kitlesel göçteki tüm aktörlerin sosyalleşme sürecini etkileyen düzeyde olmaktadır. Aktörlerin kimlik kazanımları, yer aldıkları yeni toplumdaki sosyal konumlarını da ciddi ölçüde belirlemektedir (Koca, 2019, s. 318). Dolayısıyla sağlıklı bir kimliklenme süreci ile tüm bu eşitsiz tablo tersine çevrilebilir.

Bu nedenledir ki Heckmann'ın sunmuş olduğu entegrasyon bileşenleri bütüncül olarak düşünülmeli ve entegrasyon süreci organize edilmelidir (Kuş, 2019, s. 125).

Heckmann, entegrasyonun 4 boyutuna ek olarak bir de mekânsal boyuttan söz eder. Ona göre mekânlar yapısal, etkileşim ve kimliksel entegrasyon süreçlerinde kişileri etkileyerek dönüştürür. Burada kastedilen şey elbette mekânların bir etkileşim sahasını beraberinde getirmesi ve kişilerin bunları kendilerine bir referans olarak alması sebebiyledir. Örneğin fiziki mekân olarak konut erişimi göçmenler için doğrudan yapısal entegrasyon, sosyal ilişkiler için bir fırsat olabilecek mekânlar –örneğin iş yerleri- etkileşimsel entegrasyon, “getto, etnik mahalle” gibi grupsal yoğunlaşmaların olduğu ve zamanla bir sosyal ayrışma olarak kişilerin kendilerini artık o bölge veya marjinal grupla tanımlamaları neden olan bir referans sistemi olması ise kimliksel entegrasyon ile ilişkilidir. Dolayısıyla tüm entegrasyon süreçleri tâbi bir şekilde mekânsal boyutta gerçekleşir (Heckmann, 2006, s. 18).

Bireysel ve kolektif bir fenomen olarak entegrasyon, kısa bir olaylar dizisi veya ileriye doğru büyük bir sıçrama değil, çoğu halde üç kuşak sürebilen uzun bir süreçtir. Bu süre zarfında hem göçmenler hem de ev sahibi toplum açısından entegrasyon öğrenme ile geçer ve bu öğrenme zaman alır. İlk nesil göçmenler açısından çok yoğun bir duygusal ve entelektüel çaba gerektiren bir sosyalleşme iken ikinci nesil nispeten bu süreci rahat atlattır. Ancak onlar açısından bu sefer de iki kültürlü bir sosyalleşme ve kimlik oluşturma yolları ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Üçüncü nesil ile artık yerli toplum da değişmiştir. Alıcı toplum da “yabancı” insanlarla etkileşim kurmanın yeni yollarını öğrenmiş ve kurumlar da yeni ihtiyaçlara binaen dönüşmüştür ya da dönüşmek zorunda kalmıştır. Sonuç olarak entegrasyon doğrusal, eğrisel ya da zorunlu olarak ilerleyen bir süreç değildir. Bu sürecin çok farklı sonuçları olabilir. Ortaya bütünleşmiş bir toplum çıkabildiği gibi aşırı uçlara kayan marjinal gruplardan da söz edilebilir (Heckmann, 2006, s. 18). Bu çalışmada Heckman'ın entegrasyon modeli temel alınarak, entegrasyonun hem ev sahibi toplum hem de göçmenler ile ilişkili olduğu ve entegrasyonun yapısal, sosyal, kültürel ve kimlik boyutları olduğu kabulü üzerinden Suriyeli girişimci göçmenlerin entegrasyon süreçleri, Suriyeli ve yerli işletmecilerin düşünceleri ile birlikte ele alınmıştır.

2.2. GÖÇMEN/ETNİK GİRİŞİMCİLİĞİ

2.2.1. Göç ve Girişimcilik İlişkisi: Göçmen Girişimciliği

“Göçmen girişimci” kavramı iki farklı kelimenin bir araya gelmesi sonucu oluşan bir tamlamadır: “Göçmen” ve “girişimci”. Uluslararası ölçekte evrensel bir *göçmen* tanımından söz edebilmek mümkün değildir. Çünkü göç etme kararı, zorlayıcı faktörler, uluslararası hukuk, maddi ve sosyal koşullar gibi etkenler göçmen kavramının içeriğini ve dolayısıyla hukuki statüsünü değiştirmektedir. Ancak BM, kaynağı her ne olursa olsun yabancı bir ülkede bir yıldan fazla süre ile ikamet eden her bireyi göçmen olarak kabul eder (IOM, 2013, s. 37). *Girişimci* kavramı ise ticari, endüstri vb. alanlarda belli bir sermaye ortaya koyarak, üretim için işe kalkışan kimse şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Gümüšoğlu ve Karaöz’e (2014, s. 99) göre yaratıcı ve yenilikçi, risk almayı seven, fırsatları değerlendirebilen ve geliştirebilen, yönetici özelliği olan kişilere “girişimci” denir. Bu tanımlar ışığında “göçmen girişimciliği” belirli bir sosyokültürel ve etnik kökene veya menşei ülkeye sahip göçmenler tarafından icra edilen iş faaliyetlerini ifade eder (Sahin ve diğerleri, 2009, s. 253). Başka bir ifadeyle göçmen girişimci, her ne sebeple olursa olsun en az bir yıl süre ile yabancı bir ülke çatısı altında yaşamış olan, yaşadığı ülkede belli bir sermaye ortaya koyarak risk almış, yönetici özelliğine sahip, ticaret ve üretim faaliyetlerinde bulunan birey şeklinde tanımlanabilir.

Kloosterman ve Rath’a (2001, s. 191) göre göçmen girişimcilerin sahip olduğu sermayeler (insan, ekonomi, sosyal ve kültürel) yerli girişimciler ile karşılaştırıldığında farklı özellikler göstermektedir. Göçmen girişimciler yeni gelen ülkede bu sermayelerini kullanarak işletme açma süreçlerinde avantajlar ve dezavantajlarla karşılaşabilir. Başlangıçta hedef ülkeye yeni gelen göçmenler genellikle çok fazla sermayenin gerekmediği küçük çaplı işletmeler kurma eğilimindedirler. Göçmenin sahip olduğu yetenekler, ülkelerin yasaları, ülkede geçirilen zaman, yeni sosyal ağların ortaya çıkması, işletme sayılarının çoğalması gibi faktörler devreye girdiğinde ev sahibi ülkelerde göçmen girişimcilere yönelik yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu kavramlar çoğu yerde birbirinin yerine kullanılsa da göçmen girişimciliğinin birer alt başlıkları

olarak görülebilir. Bu kavramlar; “etnik girişimcilik” ve “azınlık girişimcilik” gibi kavramlardır (Chaganti ve Greene, 2002, s. 128). Son yıllarda artan önemine rağmen akademik çalışmalarda yeterince ilgi çekmeyen “diaspora girişimcilik” kavramını da buraya dâhil edebiliriz (Kayalar ve Yıldız, 2018, s. 460). Aşağıda bu kavramların içeriği kısaca açıklanmıştır.

Etnik Girişimcilik

Etnik girişimcilik, modern toplumlara özgü yeni bir olgu değildir, iş insanlarının bazen ekonomik, bazen de savaş, baskı, doğal yaşam gibi dış güçlerin sebep olduğu göç akışlarının birer sonucudur. Light (1972), Ward ve Jenkins (1984), Waldinger ve diğerlerinin (1990) öncü çalışmalarını yaptığı bu kavram geniş bir anlama sahiptir (Masurel ve diğerleri, 2004, s. 78). 1880 yılından itibaren ABD’ye göç ile gelen ve aynı etnik kökene mensup kendi küçük işletmelerinde çalışan insanlardan tutun da, II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa’ya işgücü olarak çalışmaya gelip, zamanla oralara yerleşen ve kendi iş yerlerini kuran göçmenleri tanımlamak için kullanılmıştır (Fregetto, 2004; Volery, 2007). Daha net bir tanım verecek olursak; ortak bir grup üyeliğine, kültürel mirasa ya da ortak bir kökene bağlı olan ve grubun dışında kalan başkaları tarafından bu tür özelliklere sahip olduğu bilinen azınlık işletme sahiplerini veya serbest çalışanları tarif etmek için kullanılmaktadır (Zhou ve Cho, 2010, s. 84). Aslında bakıldığında cemaat tipi bir yapı içerisinde kavramın asıl anlamını bulduğu görülmektedir. Etnik girişimcilerin yaşadıkları bölge, bireysel davranışlar, ekonomik tercihler, aile içi ilişkiler hatta üretim ve tüketim alışkanlıkları bir tür sosyal yapı tarafından çevrelenmiştir (Waldinger ve diğerleri, 1990, s. 17-48). Bu çalışmada etnik girişimcilik kavramının özellikleri benimsenmiştir.

Azınlık Girişimcilik

Etnik girişimcilikten farkını anlamak için *azınlık* kavramının üzerine eğilmek gerekmektedir. Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komitesinin Raportörü Francesco Capotorti’nin 1977 tarihinde, bir ülkenin vatandaşlığına sahip ancak bunlar arasında sayıca az olan veya ırksal, etnik, kültürel ve dini olarak

çoğunluktan farklı olmayı azınlık olarak tanımlamaktadır (Pejic, 1997, s. 670). Ancak bu tanım girişimcilik söz konusu olduğunda vatandaş olunsun ya da olunmasın çoğunluk olmayan tüm girişimcileri yani göçmen, mülteci ve etnik olarak tabir edilen girişimcileri de kapsayan şekilde kullanılmaktadır (Fregetto, 2004, s. 255). Nitekim Amerika Birleşik Devletleri Ticaret Bakanlığı da çoğunluk olmayan tüm göçmen ve etnik girişimcileri ifade etmek için azınlık girişimcisi kavramını kullanmıştır (Chaganti ve Greene, 2002, s. 128). Literatürde sık sık bu kavramlar birbirlerini yerine kullanıldığından zaman içerisinde anlamları da bağlama göre değişmektedir. Mesela Kafkas kökenli göçmen bir girişimci, Avrupa’da etnik azınlık girişimcisi olarak kabul edilmeyecektir (Basu, 2009, s. 3). Hatta literatürde *yabancı girişimcilik* ile *azınlık girişimcilik* kavramı da birbirinin yerine kullanılmaktadır. Roberts (2009, s. 85) ise göçmen ile azınlık kavramı arasındaki ayrımı daha iyi görebilmek için göçmen olmayan ama yine de azınlık grubu olan *Afro-Amerikalılar* karşısında hem göçmen hem de azınlık olan New York City’deki *Jamaikalılar* örneğini verir. Son kertede azınlık girişimciliğin en basit tanımını verecek olursak; göç ettiği ülkenin vatandaşı olmadığı ve baskın nüfusa da sahip olmayan işletme sahiplerini ifade etmektedir.

Diaspora Girişimcilik

Tarihsel olarak diaspora kavramı “trajik” veya “travmatik” bir nedene dayanılarak tanımlanmaya çalışılmıştır ancak son zamanlarda bu tanımın değiştiğini görmekteyiz. Diasporanın modern tanımları ticaret, eğitim, akrabalara katılma arzusu gibi travmatik olmayan nedenlerle bireylerin kendi hür iradeleriyle yaptıkları seçimleri ve toplulukları da kapsayan geniş bir anlama sahiptir (Kayalar ve Yıldız, 2018, s. 464). Dünya savaşları, ekonomik krizler, bölgesel çatışmalar, uluslararası ve ulusötesi göç, azınlık sorunları gibi olgular, kavramsal ve kuramsal tartışmaları doğrudan etkilemiştir (Yaldız, 2014, s. 383). Geldikleri ülke ile güçlü bağları olan göçmenler ve onların soyundan gelenler *diaspora* olarak adlandırılırlar. Bu insanlar ülke içerisinde kendi kültürlerini yerleşik olarak yaşadıkları özel bir kültürel alan oluşturmuşlardır (Harima, 2014, s. 67). Sahip oldukları ağları kişiler, gruplar ya da anayurt üzerindeki ilişkiler üzerinden devam ettirerek girişimcilik faaliyetlerinde bulunurlar. Son çalışmalar dünyanın gelişmiş ekonomilerinde yaşayan göçmenlerin girişimcilik faaliyetlerinde bulduklarını, toptan

satış ve perakende, restoran, yemek servisi gibi işletmelerde çalıştıklarını göstermektedir (Newland ve Tanaka, 2010, s. 3). Bu kapsamda değerlendirilen diaspora girişimciliği ise yeni diaspora kavramı üzerinden yapılmaktadır.

2.2.2. Göçmenleri Girişimci Olmaya Yönelten Sebepler

Girişimcilik her ne kadar iktisadi temellere vurgu yapsa da işletme, psikoloji ve sosyoloji disiplinlerinin de araştırma konusu olmuştur. Çünkü girişimci olarak kabul edilen bireyler ekonomik işlevlerinin yanında birçok bireysel, sosyal ve organizasyonel işlevler de yerine getirirler. Üretim organizasyonları oluşturma, ürün farklılığı sağlama, istihdam olanaklarını arttırma, yeni pazarlar ve pazarlama yöntemleri bulma, sermaye birikimi oluşturarak kendisine, ailesine ve ülkesine kalkınma için zemin hazırlama gibi fonksiyonları vardır. Böylesi bir olgunun toplumsal yapıdaki sınıfları, mesleki tabakalaşmayı, sosyal refahı, iktidar ve güç ilişkilerini etkileme-düzenleme potansiyeline sahip olması sosyal bilimler için cazip bir inceleme konusu olarak belirmektedir. Bunların yanında yerel sınırların muğlaklaşması, ülkelerin karşılıklı bağlılığının giderek arttığı bir dünyada girişimcilik de küreselleşmeden nasibini almaktadır. Kitlesele ya da bireysel göçler doğrudan ya da dolaylı bir şekilde girişimcilik sürecini etkilemektedir (Uzun, 2019, s. 67).

Bireylerin zorunlu ya da isteğe bağlı olarak ulusal sınırlar dışına çıkarak farklı coğrafyalarda refah içinde yaşama talepleri ile girişimciliğin temel hedefleri arasında olan finansal başarı elde etme isteğinin bütünleşmesi sonucu göçmen girişimcilik ortaya çıkmıştır. Göç edilen ülkede ekonomik ve sosyal değer üretilmesiyle göçmen girişimci, küresel ve stratejik bir düşünce ile üretim faaliyetlerine girişen, risk ve yönetimini üstlenen, değişim ve yeniliklere açık, nihai hedefi büyüme ve gelişme olan küresel bir oyuncu hâline gelmiştir (Nişancı, 2015, s. 6). Göçmenlerin niçin kendi işinin sahibi olmayı tercih ettikleri birçok bilimsel araştırmanın konusu olmuştur. Bu araştırmalara göre kültürel ve etnik kaynakların (para, zaman, bilgi, bağlantı) kullanılarak girişimin kolay görülmesi önemli bir etkidir. Ayrıca göçmenlerin dil becerileri, eğitim, ayrımcılık gibi nedenlerle zaten halihazırda dezavantajlı olduğu işgücü piyasasından kaçışı girişimciliğe yönelmelerinde önemli diğer sebeplerdir.

Literatürde “itme-çekme” faktörleri olarak bilinen bu unsurlar göçmeni kendi hesabına çalışmaya yönlendirebilmektedir (Strüder, 2003, s. 187). Bunların yanında göçmenler sadece zorunlu maddi şartların etkisiyle girişimciliğe yönelmemektedir. Bağımsızlık istenci ya da hayalini kurduğu kendi işini özgürce yapmanın tadını çıkarabileceği kişisel bir güdüyle de hareket edebilir (Chrysostome, 2010, s. 138).

Görüldüğü üzere göçmenler basitçe teşvik edici veya sevk edici faktörlerden dolayı girişimciliğe yönelebilmektedir. Ancak bunların yanında yapısal ve kültürel sebepler de etkili olabilmektedir. Örneğin ev sahibi ülkenin göçmenlere ilişkin tarihi ve sosyal dokusu, göçlerin nedeni, yabancıların işgücü piyasasına erişimine ilişkin hukuki metinler, girişimciliği teşvik eden ya da zorlaştıran kurumlar ya da aktörler gibi her bir faktör göçmen girişimciliği üzerinde etkilidir (Baycan-Levent ve Nijkamp, 2009, s. 395).

Uluslararası literatürde göçmen ve girişimcilik ilişkisi nispeten yakın dönem çalışmalara kadar ilgi çekici bir konu olmamıştır. Ancak 1990’lardan itibaren bilimsel üretimde bir artış gerçekleştiğini görmekteyiz. Cruz ve Falcao tarafından 2016 yılında yapılmış bibliyometrik bir çalışmada içinde “göçmen”, “girişimcilik” ve “etnik” anahtar kelimelerinin geçtiği ve herhangi bir disiplin ile sınırlandırılmayan bir tarama sonucunda 906 makaleye ulaşılmış ve sosyal bilimleri içeren filtreler uygulandığında tam sayı 676 olarak bulunmuştur. Bu çalışmaya göre 1980’li yıllara ait erken dönem çalışmalar ağırlıklı olarak etnik yerleşim bölgelerine odaklanmış ve yıllar içerisinde girişimcinin bakış açısına doğru evrilmiştir. Sonraki yıllara ait göçmen girişimcilik tartışmalarının ise bu ilk dönem etnik çalışmaların bir devamı olarak ortaya çıktığı görülmüştür (Cruz ve Falcao, 2016, s. 81-83). Indarti ve diğerleri (2021, s. 445) ise önceki çalışmaların odak noktalarının sosyal yerleşikliğinin ekonomi üzerindeki etkileri ve etnik girişimcilerin kültürel yapıları üzerinde olduğunu söylerken çağdaş çalışmalarda bu eğilimin değiştiğini ifade etmişlerdir. Artık göçmen girişimci ağları, ulusötesi girişimciler, doğrudan ekonomik olmayan etkiler -örneğin toplumsal cinsiyet-gibi temalar üzerine araştırmaların arttığı sonucunu bulmuşlardır.

Göçmen girişimcilerin uyguladığı stratejileri 67 makale üzerinden inceleyen Malerba ve Ferreira (2021)'nin çalışmaları bir literatür taraması şeklinde yapılmıştır. Göçmen girişimciler tarafından işletme kurulması, ayakta kalması ve büyümesi sürecinde hangi stratejiler uygulandığına odaklanmış ve literatürde var olan göçmen girişimcilik çalışmalarının 7 tema altında toplandığını saptamışlardır. Buna göre, uyum ve hayatta kalma, ortaya çıkan fırsatları değerlendirerek iş sahibi olma, **etnik kökenin sağladığı avantajlar**, devlet ve diğer destek sağlayan kuruluşların tutumu gibi faktörler iş sahibi olmada etkilidir. Bunu göçmen ve göçmen olmayanlar arasındaki farklar, çokkültürlü yapı içerisinde bir kopuş, ulusötesi ve uluslararasılaşma süreçleri takip etmiştir (Malerba ve Ferreira, 2021). Aşağıda yer verdiğimiz çalışmalar göçmenlerin girişimciliğe yönelme süreçlerini ve göçmen girişimciliğini açıklamaya çalışmaktadır. Çoğu halde birden fazla değişkeni bünyesinde barındıran bu çalışmalar literatüre dair kavrayışımızı kolaylaştırmak için belli başlıklar altında tasnif edilebilir.

2.2.2.1. Göçmenleri Girişimci Olmaya İten ve Çeken Sebeplere İlişkin Çalışmalar

Waldinger'in 1984 yılında New York giyim endüstrisinde faaliyet gösteren göçmenlere ilişkin çalışması bu alanda oldukça önemli kabul edilen çalışmalardan birisidir. Ucuz işgücü amacıyla 1965 yılından sonra yoğun bir şekilde Amerika'ya gelen Dominik Cumhuriyeti, Ekvator ve Kolombiya gibi Latin Amerika ülkeleri göçmenlerini konu edinen çalışma, göçmenlerin sahip oldukları avantaj ve dezavantajlarını kullanarak işletme kurma ve büyüme süreçlerini açıklamaya çalışmaktadır. Göçmenler giyim sektöründe ne oluyor da yerli üreticilerin karşısında başarılı oluyor? Sorusunun peşine düşen araştırmacı, sektörün pazar yapısı, küçük bir sermaye ve kısıtlı teknolojik altyapısına rağmen sahip olduğu zengin işgücü ve bunu organize edebilme becerileri sayesinde göçmenler, yerli girişimcilerin erişemediği pazarlara da ulaşım sağlayabilmişler ve rakiplerini geride bırakabilmişlerdir. Kısa sürede başarıyı yakalayan göçmenlerin sonradan sahip olacağı büyük çaplı işletmeler için bu tür girişimler hem teşvik edici hem de basamak görevi görücü mahiyettedir (Waldinger, 1984).

İskandinav ülkelerinde etnik girişimciliğe yönelik artan bir eğilim olduğunu görmekteyiz. Oldukça yakın tarihli sistematik bir çalışmanın verilerine göre 2000-2019

yılları arasında 5 İskandinav ülkesinde (Finlandiya, Danimarka, Norveç, İzlanda ve İsveç) İngilizce yayımlanmış 47 hakemli akademik çalışma olduğu bulunmuştur (Webster ve Kontkanen, 2021, s. 221). Bu çalışmalardan biri olan Wahlbeck'in (2007) çalışması, Finlandiya'da faaliyet gösteren Türk göçmenlerin yemek sektöründeki işletmelerini kurma ya da göçmenler tarafından kurulmuş işlerde çalışmaları nedeniyle etnik ekonomi oluşturduklarını söylemektedir. İşgücü pazarının göçmenlere kapalı yapısı Türk göçmenleri kendi işini kurmaya yönelmiş ancak buralarda çalışan göçmenler başka bir sektörde iş bulamadıkları için kötü çalışma koşullarına maruz kalmıştır. Fakat yine de Türk girişimcilerin bir dayanışma duygusu oluşturması istihdam artırıcı etkiye neden olmuştur (Wahlbeck, 2007).

Ulusötesi yaklaşımlar ve küreselleşme kavramlarıyla yoğunlaşan göç hareketleri sadece ABD veya Avrupa ile sınırlı olmayan, dünyanın her tarafında göçmen girişimcilik faaliyetlerinin görülmesine sebep olmuştur. Heilbrunn ve Kushnirovich'in 2008 yılında İsrail'de yaşayan 218 Rus göçmen girişimcinin dâhil olduğu çalışması bunun ilginç örneklerinden birisidir. Çalışma İsrail hükümetinin sağladığı teşvik programlarından yararlanan ve yararlanmayan girişimcilerin durumlarını saptamak amacıyla yapılmıştır. Her ne kadar İsrail hükümetinin politikaları, göçmenlerin kendi işlerini kurması için engelleri ortadan kaldıracı ve destekleyici olsa da girişimcilerin rekabet düzeyi, çevre kaynaklı ya da tedarik sıkıntıları gibi engellerle karşılaştıkları görülmüş ve politika yapıcılara bu sorunların ortadan kaldırılması için yol gösterilmiştir (Heilbrunn ve Kushnirovich, 2008).

Güney Afrika'nın Doğu Cape bölgesinde yapılan bir çalışmaya baktığımızda göçmenlerin girişimcilik eğilimlerinde itme faktörlerinin etkilerini ortaya koymanın amaçlandığını görmekteyiz. Bu kapsamda itme faktörleri ile kastedilenin göçmenlerin yaşadıkları bölgede karşılaştıkları olumsuz durumlar ile girişimciliğe yönelmeleri olduğunu görmekteyiz. Bu olumsuz durumlar neticesinde halihazırda yüksek işsizlik ve yoksulluk düzeyi, gelir eşitsizliği, yetersiz sermaye gibi istihdam sorunlarıyla ilişkilendirebileceğimiz yapısal sorunlarla göçmenlerin girişimciliğe yönelmekte oldukları ortaya çıkmıştır. Öte yandan yetersiz teşvik ve destekler, zayıf göçmen ağları,

göçmenlerin ticaret odaları gibi resmi kurumlara kayıt olamaması gibi etkenler de onların iş performanslarını doğrudan etkilemektedir (Fatoki ve Patswawairi, 2012).

Matricano ve Sorrentino (2014) göçmenlerin girişimciliğe yönelmelerinde zorunlu sebeplerin mi etkili olduğu yoksa ortada duran fırsatları göçmenlerin değerlendirmek istemesiyle mi girişimciliğe yönelim olduğunu anlamak istemişlerdir. İtalya'nın Caserta bölgesinde 42 Ukraynalı girişimciyi kapsayan çalışma sonuçlarına göre göçmenlerin hem avantajı hem de dezavantajına olan durumlar vardır. Bunları hem değerlendiren hem de kaçınan göçmenlerin girişimci olmalarının önü açılmıştır. Çalışmada göçmenlerin bir miktar sermayeye sahip olması, kendileri ile aynı etnik kökenden gelen tedarikçilerin, müşterilerin ve çalışanların varlığı, İtalyan hükümetinin etnik girişimcilere sağladığı kolaylıklar gibi çekici faktörler onları girişimcilik için teşvik etmiştir. İtalya'da uygun şartlarda iş bulamama, ayrımcılığa maruz kalma gibi olumsuz deneyimlerin ise onları kendi işini yapmaya ittiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Dünya genelinde etnik girişimcilik çalışmalarında genellikle benzer sonuçlar ortaya koyulmuştur. Güney Amerika'da yer alan Şili'de 13.368 yetişkinin dâhil olduğu bir çalışmada da bu eğilim gözükmemektedir. Klasik çalışmalarda yer alan göçmen girişimcilerin kendi işletmelerini yerli girişimcilerden daha fazla kurma eğiliminde olma sebepleri arasında bireysel koşulların göçmenler için çekici, çevresel koşulların ise itici etkisiyle gerçekleşmesi bu çalışmada da ortaya çıkmıştır. Öte yandan gelişmekte olan ekonomilerde yüksek ve vasıflı bir göçmen olmanın başarılı olmak için bir garanti unsuru olmadığı ortaya konulmuştur. Bu durumun sebepleri arasında ülke içinde işgücü piyasasının girişimci lehinde yapısal sorunları çözememesinin olabileceği tartışılmıştır (Guerrero ve diğerleri, 2021).

Literatürde göçmen girişimcilik süreçleri ile ilgili var olan her çalışma aslında bir itme-çekme faktörüne temas etmektedir. Göçmeni girişimci olmaya zorlayan, teşvik eden, fırsat sunan, bireysel motivasyonunu sağlayan ya da yapısal ve kurumsal zorluklar çıkaran mutlaka birden fazla değişken mevcuttur. Bundan dolayı göçmenlerin girişimcilik kararını genellikle tek başına almadığı, haneleri kapsayan ve rastgele bir

araya gelen faktörlerin etkili olduğu bir karar verme işlemi olduğu vurgulanmıştır. Örneğin Lassalle (2018) tüm bu farklı değişkenleri vurgulayarak *tesadüfi girişimcilik* (haphazard entrepreneurship) kavramını önermiştir. Ona göre girişimciliğe karar verme süreci göçmenin yaşadığı deneyimlerle şekillenmektedir.

2.2.2.2. Etnik Bağlar/Sosyal Sermayenin Etkin Olduğu Çalışmalar

Timothy Bates (1997) Amerikan Nüfus Dairesinin verilerine bakarak 1982 ile 1987 yılları arasında Asyalı göçmenlerin sahip olduğu küçük işletme sayılarının yüzde yüz arttığına dikkatleri çeker. Asyalı girişimciler arasında Koreli ve Çinli göçmen girişimcilerin başını çektiği bu tabloda girişim süreçleri için gerekli olan ekonomik sermayenin nasıl sağlandığı problem edinilir. Çalışmanın sonuçlarına göre göçmenlerin kendi birikimlerinin yanı sıra sosyal ağ üzerinden aile ve akraba desteği ile kredi sağlayan kurum ve kuruluşlardan borçlanma yapılarak girişim faaliyetlerinde buldukları ancak girişimin başlangıç aşamalarında aile ve akrabanın sağladığı sosyal ağ desteğinin önceliği oluşturduğu ifade edilmiştir (Bates, 1997).

Sanders ve Nee (1996) ise New York ve Los Angeles'da yaşayan farklı etnik mensubiyetlere sahip Asyalı ve Hispanik grupların girişim faaliyetlerinde kullandıkları beşeri ve sosyal sermayeleri çalışmışlardır. Amerika'ya göç etmeden önce aile içindeki ortak grup çıkarlarının ön planda tutulması, bireyler arasındaki bağların güçlü olması gibi sosyal ağlar, yetenek, bilgi, tecrübe, üretim potansiyeli gibi özelliklere işaret eden beşeri sermayelerin her bir göçmen grup için aynı düzeyde olmadığı ortaya çıkmıştır. Porto Rikolu ve Meksikalı göçmenlerin sahip olduğu beşeri sermayeler, işletme faaliyetleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Buna karşın Hindistanlı, Filipinli, Koreli ve Çinli göçmenlerin beşeri sermayeleri işgücü tarafından arzu edilir niteliklere sahip olduğu için kendi iş yerlerine sahip olma oranlarını artırmakta ve başarılarını artırmaktadır (Sanders ve Nee, 1996). Dolayısıyla sosyal sermaye ve etnik bağlar sadece işletme açma aşamalarında değil, sürdürülebilir kılmada da önemlidir. Başka bir çalışmada da bu durum teyit edilmektedir. Konaklama sektöründe başlangıç aşamasında kendi kaynağı az olan Hintli göçmen girişimciler, aynı etnik kökenden bireylerin sahip

olduğu işletmelerin çevresinde faaliyet yürüterek işletmelerin ayakta kalma olasılığını artırmışlardır (Kalnins ve Chung, 2006).

Atsan (2017), Almanya'nın en büyük etnik girişimcileri olan Türklerin işletme kurma ve büyütmelerinde sosyal ve kişisel ağların rolünün nasıl ve ne ölçüde etkili olduğunu problem edinmiştir. Dönercilik sektörü başlangıçta niş bir pazar olarak ortaya çıkmasına rağmen günümüzde ana akım pazara da hizmet eden dev bir sektöre dönüşmüştür. Öyle ki bugün döner, Almanya'da ayaküstü yenen en popüler sokak yemeklerinden birisi olmuştur. 15 Türk girişimci ile derinlemesine mülakat yöntemiyle yapılan çalışmanın bulgularına bakıldığında alan yazında var olan ilk girişimlerin kendi gruplarından insanların ihtiyaçlarına yönelik hizmetleri öncelikle tezi doğrulanmaktadır. Türkler, öncelik olarak kendileri ile aynı kültürü paylaşan gruplarına yönelik hizmetler sunarak işletme faaliyetlerine başlamışlardır. Başka bir doğrulanmış tez ise başlangıçta yaşanan dezavantajlardan kaçınarak ve kendi grup kaynaklarını kullanarak girişimciliğe yönelmeleridir. İşletmenin kuruluşu ve ayakta kalması için asıl destek noktası ailenin kendisidir. Gerek eleman ihtiyacının giderilmesi gerek kendi çocuklarının bakımını üstlenen yakın akrabalar olsun aynı etnik kökenden gelen bireylere göre çok daha önemli destek noktaları sağlamaktadır. Ancak çalışmada dikkat çekici bir unsur olarak beliren şey aynı sektörde faaliyet göstermeye başlayan girişimlerin belli bir zaman sonra aynı etnik kökene rağmen birbirlerini rakip olarak değerlendirmeye başlamaları olmuştur (Atsan, 2017). Benzer bir durum Amerika'ya göç eden Brezilyalılar için de geçerlidir. 2000'li yıllara kadar Florida'da kendi ailelerinden ve etnik gruplarından olan bireyleri istihdam eden Brezilyalılar güçlü bir iş topluluğu oluşturmuştur. Ancak Latin Amerika'daki sol hareketlerin yükselmesi ile dengeler değişmiş, servet aktarımı dışarı doğru yapılmış ve daha kıt kaynaklar ile aynı etnik kökenden gelen Brezilyalılar arasında rekabet ortamı yükselmiştir (Cruz ve diğerleri, 2018).

Göçmen girişimcilik literatüründe etnisitenin avantajı yüzlerce çalışmada defalarca vurgulanmıştır. Göçmenlerin girişimde bulunma sürecinde sosyal ve finansal destek kaynakları, pazar fırsatları yaratma ve dâhil olma aşamaları, dil bariyerinin aşılması ve ev sahibi toplumla bütünleşme süreçlerinin tamamı etnik ve kültürel kaynaklardan

beslenmektedir. Ancak etnik ağların özellikle işletmenin ilk yıllarında kritik öneme sahip olduğu sonraki yıllarda bazen kendi grubu ile çatışmaların yaşandığı, bazen de ev sahibi toplum ile yeni ağlar kurarak ulusötesi girişimciliğe dönüştüğü çoğunlukla görülmektedir (Yang ve diğerleri, 2012; Zolin ve diğerleri, 2016).

2.2.2.3. Göçmenlerin Motivasyon Kaynakları ve İşletme Başarılarına İlişkin Çalışmalar

Hollanda'daki etnik girişimciliği konu edinen ve girişimcilikte önemli rol oynayan motivasyon kaynaklarını literatürde var olan kültür ve dezavantaj teorileri bağlamında Türk, Pakistanlı/Hindistanlı (Surinam) ve Faslı göçmenler üzerinden inceleyen bir çalışma Masurel ve diğerlerininidir (2002). Araştırmanın sonuçlarına göre farklı etnik kökene sahip bireylerin farklı türden girişimcilik motivasyonuna sahip oldukları anlaşılmış ve bu durum onların meslek seçimine de yansımıştır. Bu durumun sebebi farklı sosyokültürel gruplardan gelenlerin farklı eğilimleri ve karakteristik özellikleri ile açıklanmaktadır. Düşük eğitim ve düşük pazarlama gideri olan ancak sabit bir kâr marjı olan sektörlerde Türkler, hizmet sektöründe Hindistanlı ve Pakistanlı göçmenler, eğitim ve pazarlama gideri yüksek olan diğer hizmet sektöründe ise Faslı göçmenler çoğunluktadır (Masurel ve diğerleri, 2002). Hollanda'da daha spesifik bir çalışma alanı olarak kadın etnik girişimciliğinin yer aldığı bir çalışmaya göre girişimcilik süreçlerinde cinsiyetin etnisiteden daha belirleyici olduğunu gösteren kanıtlar bulunmuştur (Baycan-Levent ve diğerleri, 2003). İsviçre'deki Türk girişimcileri konu edinen ve yıllar içerisinde değişme eğrisini gösteren başka bir çalışmaya göre; "İsviçre gibi ücretli çalışanların yoğun olduğu bir ülkede niçin Türkler girişimciliğe yönelmektedir?" sorusunun peşine düşülmektedir. Bu eğilimi girişimcilerin kişisel özellikleri ve işletmelerin temel özelliklerini motive edici itici güçler olarak değerlendirmişlerdir. Genelde gıda sektöründe kümelenen Türk girişimciler hizmet sektöründe olmanın vermiş olduğu yakın ilişki geliştirme avantajlarını işletme başarıları için kullanmışlardır (Baycan-Levent ve Kundak, 2009).

Güney Afrika'da yaşayan Hintli girişimcilerin her birinin işletmelerinde başarı düzeyleri aynı değildir. Bu farklılığın sebeplerine eğilen araştırmacılar, Tshwane

bölgesinde yaşayan başarılı ve nispeten onlara göre daha az başarılı olan küçük ve orta ölçekli Hintli işletme sahiplerini kişisel özellikleri, genel yönetim becerileri, girişimcilik yönelimleri ve işletmenin finansmanı açısından karşılaştırarak anlamak istemişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre eğitim, girişimin başlamasıyla birlikte faaliyette bulunulan süre, önceki girişimcilik deneyimleri, aileden gelen varlık derecesi ve yakın ilişkiler gibi kişilik üzerinde etkili olan faktörler girişimcinin serbest meslek eğiliminde etkili olmaktadır. Ayrıca bu faktörlerin yoğunluk dereceleri arttıkça kendileri ile aynı etnik kökenden gelen girişimciler ile aralarında başarılı olma yönünde anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır (Antonites ve Govindasamy, 2013).

Makedonya’da 2002 yılı nüfus sayım istatistiklerine bakıldığında ülke içinde yaklaşık %25lik bir oranı Arnavutların oluşturduğu görülmektedir. Ülkedeki en yüksek azınlık nüfusuna sahip olan Arnavutların işletme kurma sürecindeki motivasyonları, destek kaynakları ve iş başarılarını 89 Arnavut girişimci ile görüşerek araştıran çalışma sonuçlarına göre; katılımcıların büyük çoğunluğu bağımsız olma, kendi işine sahip olma gibi kişisel güdülere atıf yaparak işletme kurmaya yöneldiklerini ifade etmişlerdir. Bunun karşısında işletme kurma sürecinde yaşanan mali problemleri kendi birikimleri öncelik olmak üzere bankalardan çekilen krediler, akraba ve arkadaşlardan alınan yardımlar, gayriresmi finansal kaynaklar, KOBİ’lere yönelik teşvik ve destekler ile aşmaya çalışmışlardır. Haksız rekabet, düşük satış rakamları, yetersiz beşeri sermaye, hukuki uygulamalardaki aksaklıklar ise iş başarılarını etkileyen faktörler olarak belirlemiştir. Bu çalışma ayrıca son zamanlarda Arnavut girişimciler arasında yeni teknolojileri kullanma ve e-ticaretin geliştiğini ortaya koymuştur (Ramadani ve diğerleri, 2014).

Norveç’te yaşayan Rus göçmen girişimciler üzerine yapılan bir çalışmaya baktığımızda göçmenlerin yerli girişimcilere kıyasla daha çok kendi işlerini açmaya yöneldikleri ortaya çıkmıştır. Genel işgücü piyasasına bakıldığında göçmenlerin engellenen hareketliliği bu çalışmada da yüksek düzeyde işletme sahipliğini açıklayabilmektedir. Göçmenlerin beşeri ve sosyal sermayeye sahip olması girişimcilik söz konusu olduğunda ev sahibi ülkede yaşayan yaşlılarına oranla yüksek özgüvenin oluşmasına

neden olmuştur. Başka bir deyişle göçmenlerin girişimcileri kişisel olarak da tanınması, girişimcilik faaliyetleriyle ilgili bilgi ve yeteneklerine yaşlılarına kıyasla daha fazla güven duymalarına neden olmuştur (Vinogradov ve Gabelko, 2010). Güney Afrika'daki göçmen sokak satıcılarını konu edinen başka bir çalışmaya göre ev sahibi ülke ekonomisine dâhil olmaya çalışan göçmenler, sosyal ağ yardımı ile hem pazara kolayca girebilmiş hem de yeni kurulacak işletme için başlangıç sermayesini biriktirebilmişlerdir (Tengeh ve Lapah, 2013).

2.2.2.4. Göçmen Girişimcilik Çalışmalarında Farklı Grupların Karşılaştırılması

Hofstede'nin kültür çalışmalarından etkilenen Basu ve Altınay (2002)'in Londra'da yaşayan 6 farklı göçmen topluluğuyla yaptığı kültür, eğitim, din, dil, toplumsal cinsiyet, finansman biçimleri gibi faktörlerin girişimcilik faaliyetleri üzerinde etkileri olabileceğine ilişkin varsayımları test edilmiştir. Çalışma sonucunda Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Doğu Afrika, Türkiye ve Kıbrıs'tan gelen göçmenlerin kurmuş olduğu küçük ve orta ölçekli işletmeler, kurucularının kültürel değerlerinden etkilenmiş ve girişimcilik faaliyetlerini doğrudan etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Her bir grubun kendi içerisindeki ortak tarihi, grup içindeki değerlerin referans noktası olması hasebiyle dini inançları; göçmen gruplar arasında sınırları belirleyici etkisi olan dil, değer ve inançları yorumlayıcı ve dönüştürücü etkisi nedeniyle eğitim; iş konusundaki tutumları belirleyen ailevi etkiler gibi farklılıklar tüm girişimcilik süreçlerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın dikkat çekici bir başka sonucu ise kültürel faktörlerin sadece işin başlangıç aşamasında oldukça etkili olduğu, işletme ayakta kalıp ilerledikçe kültürel etkinin azaldığının bulunmasıdır (Basu ve Altınay, 2002).

Shinnar ve diğerleri (2009) aynı etnik kökene sahip fakat doğum yerleri olarak farklı ülkelerde doğan girişimcilerin arasındaki farklılıklara odaklanmaktadır. Çalışmanın evrenini ABD'ye doğru göç sürecini yaşamış Meksikalı göçmen girişimciler ile ABD'de doğup büyümüş ve girişimde bulunmuş Meksikalı bireyleri kapsayan 156 kişilik bir grup oluşturmaktadır. Çalışma birkaç soruya cevap aramak için tasarlanmıştır. (1) Meksikalı göçmenler ile ABD doğumlu olan girişimciler arasında iş

kurma motivasyonları farklılık gösteriyor mu? (2) Etnik yerleşim bölgelerine aynı oranda güveniyorlar mı? Bununla kastedilen şey; iş yeri seçimi, tedarikçi veya müşterilere odaklanma hususunda aynı etnik gruptan olan kişilere mi yöneliyorlar? Yoksa farklı kişilere mi? (3) İşlerini yönetme hususunda benzer yollara mı başvuruyorlar? Örneğin finansman kaynaklarına ulaşım, devlet yardım programlarına erişimde her iki grup da aynı yollara mı başvuruyor. Çalışmanın ilk kuşak göçmenlerin ayrımcılık ve zorlukla daha fazla karşılaştıkları hipotezi doğrulanmıştır. Yüksek eğitim düzeyi ve dil bariyeri aşıldıkça istihdam olanaklarına dair yüksek beklentiler vardır, bu yönüyle dezavantaj teorisini destekleyen sonuçlar ortaya çıkmıştır. ABD doğumlu olan Meksikalılar ise çekici faktörler arasında çok para kazanma isteğini vurgulamışlardır ancak önceki kuşakta bu o kadar baskın değildir. İlk kuşakta kolektif öğeler ağırlıktadır. Örneğin göçmen girişimciler ortak etnik topluluklarına hizmet ederek daha fazla motive olurken, diğer kuşaklarda bireyselci finans öğeleri vurgulanmıştır. Her iki grup için ortak olan ise içsel olarak girişimciliğin motive edici tarafıdır: Örneğin istediğim yerde istediğim şekilde yaşamak, beceri ve yeteneklerimi kullanmak, iş kurmaktan memnuniyet elde etmek seçenekleri tercih edilmiştir. Etnik yerleşim bölgesi teorisini de tartışan çalışma bulgularına göre etnik yerleşim bölgesinde yer almak her iki taraf içinde eşit düzeyde olası ancak etnik grup içinde çalışanlara sahip olma iki grup içinde nispeten önemsiz çıkmıştır. Bunun bir nedeni aynı etnik gruba ait tedarikçilerin sayısının az olması ve başka tedarikçilere ve çalışanlara yönelim olabileceğidir. Çalışmanın diğer bulgularına baktığımızda her iki taraf içinde finansman kaynaklarına erişim ve hükümet desteklerinden faydalanma hususunda genellikle düşük bir eğilim mevcuttur. Yani her iki gruptaki girişimciler finansman olanaklarına yeterli düzeyde ulaşamamış kendi kendilerini finanse etmişlerdir (Shinnar ve diğerleri, 2009).

Fairlie ve Woodruff (2010)'u çalışması ise Meksikalı-Amerikalı girişimciliğin kapsamlı bir analizini yapmaya çalışmaktadır. Çalışma 3 sacayağı üzerine oturtularak tamamlanmıştır. Buna göre ilk olarak İngilizce dil yeterliliği ve düşük eğitim seviyesi gibi beşeri sermayenin kıt olduğu Meksikalılar daha düşük performans gösteren işletmeleri oluşturmada ve sırf düşük beşeri sermaye diğer göçmen gruplara kıyasla Meksikalıların düşük gelir seviyesini açıklayan ana faktör olarak değerlendirilmektedir. İkinci olarak düşük beşeri sermayeye sahip olanlar iş oluşturmada ve performans

göstermede başarısız kalarak maddi sermayeye sınırlı bir erişim göstermektedirler. Dolayısıyla iş kurma sayısı ve başarısı azalmaktadır. Son olarak ABD’de ikamet eden Meksikalı göçmen nüfusun %50’den fazlasının yasadışı şekillerde barındığı göz önüne alındığında yasal statünün iş oluşturma ve sürdürme faaliyetleri üzerinde doğrudan etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yasal olan göçmenler finansal piyasalara, hükümet sözleşmelerine, yasal sisteme ve diğer kurumlara daha fazla erişim imkânına sahiptir. Çalışmanın önemli bir bulgusu olarak düşük beşeri sermayenin, ikinci ve üçüncü nesil Meksikalı-Amerikalılar arasında işletme sahipliği ve işletme başarısını daha az ölçüde sınırladığı görülmekte ancak ilginç bir şekilde ABD doğumlu üçüncü kuşak Meksikalıların kendi iş sahipliği oranlarında önceki kuşaklara kıyasla bir düşüş olduğunu gözlenmekte fakat sebebi açıklanamamakta, başka çalışmaların yapılmasına gerek duyulmaktadır. Shelton ve diğerleri (2008) ise ABD’de yaşayan Meksikalı ve Koreli girişimcilerin Afrikalı ve Beyazlara göre iş-aile arasındaki rol çatışmalarını çok daha fazla yaşadığını iddia etmektedirler. Bu durum azınlık girişimcilerin kültürel özelliklerinden kaynaklandığı gibi iş performanslarını doğrudan etkilemektedir.

Piperopoulos (2010) çalışmasında Yunan, Arnavut, Ermeni, Bulgar, Çinli, Gürcü, Hintli, Nijer ve Rus etnik gruplarından oluşan 391 girişimci ve onların aile üyelerinden elde ettiği 132 ampirik veriyi raporlayıp analiz etmiştir. Çalışmanın amacı etnik azınlık gruplarının serbest mesleğe yönelme güdeleri ve bunların etkilerini tespit etmek ve anlamaktır. Yunanistan’da etnik azınlık girişimcisi bireyler üzerinde literatürde var olan kültürel ve etnik kaynaklar, fırsat yapıları ve hareket engellilik tezlerinin ne kadar açıklama imkânı verdiğini test etmek istemiş ve kuramların birbirini tamamladığı sonucuna ulaşılmıştır. Düşük eğitim seviyesi, ayrımcılık gibi itici, kültürel sosyal ağlar gibi çekici faktörlerin hâlâ çok büyük bir oranda etnik azınlık işletmesi kurma ve serbest meslek sahibi olma yönünde çok büyük etkisi olduğunu bulmuştur. Hatta tek başına kültürel yaklaşımın öne çıkardığı varsayımların çok büyük oranda ayakta durduğu iddia edilmektedir. Katılımcıların %56-72’si işe giriş kararlarında işsizlik, uygun iş bulamama gibi itici faktörlerin etkisi olduğunu söylemiştir. Piyasa fırsatları, dil engeli, ayrımcılık gibi nedenler yaklaşık %68’nin iş sahibi olma kararını etkilemiştir. %57’si iş sahibi olmanın sosyal statü ile ilgisi olduğunu ve itibarlarını arttırmak için iş sahipliğine

yöneldiğini belirtmiştir. Ayrıca girişimcilerin yarısından fazlası başlangıç aşamasında kendi etnik gruplarının ihtiyaçlarına yönelik iş yaptığını belirtmiştir.

Çin'in Guangzhou şehri Afrikalıların yoğun olarak göç ettiği bir bölgedir. Burada yaşayan Afrikalı göçmenlerin ekserisi kendi kendini yetiştirmiş girişimcilerdir ve çoğunlukla vatandaşlık hakları kısıtlanmış Çinli girişimcilerle bir arada çalışmaktadırlar. Böylesi bir saha doğal olarak geleneksel etnik girişimcilik paradigmasının ötesinde ırklararası dinamikleri de incelemek için bir fırsat sunmaktadır. Zhou ve diğerleri (2016) iki grup arasında etkileşimin en çok yaşandığı mekânların işletmeler olduğundan yola çıkarak bir araştırma yapmışlardır. Afrikalılar ve Çinliler arasındaki etkileşimler sonucunda sayısız kimlik şekillenmekte, ırk, sınıf ve göçmen statüsünü aşan iş birlikleri için yeni alanlar ortaya çıkmaktadır. Derinlemesine görüşmeler ve saha gözlemleri ile şekillenen çalışmanın sonuçlarına bakıldığında Afrikalı ve Çinli girişimciler sosyokültürel olarak birbiriyle çekişmeli olsalar da ekonomik olarak birbirine bağımlı oldukları bulunmuştur. İlk olarak ortak ekonomik çıkarları olan iki grup kendi kendilerine yeten ve meşru birer girişimci olarak ortak bir kimlik oluşturabilmişlerdir. Bunun nedenleri arasında yabancı statülerinin farkında olarak çalışkan ve özenli göçmenler olmaya çalışmalarını, birbirlerinden farklı kültürel geçmişleri olmalarına rağmen ekonomik yönden birbirlerini tamamlayıcı faaliyetlerde bulunmalarınıdır. Aynı iş kolunda, meslekte veya endüstri faaliyetlerinde bulunsalar bile rekabetçi olmayan ve birbirini tamamlayıcı ekonomik faaliyetlerde bulunarak ırklararası bir çatışmanın maddi koşullarını ortadan kaldırmışlardır. Örneğin bir grup Afrikalı kendi işini yaparken bir grup Çinli ise işletmenin lojistiği ve tedariki ile birbirini tamamlayan bir faaliyette bulunmuştur. Ancak Afrikalılar bazen ırkçı tavırlara maruz kaldıklarını beyan etmişlerdir. Örneğin taksiciler araçları boş olsa bile onları almamaktadır. Çinli taksiciler zaviyesinden bakıldığında ise Afrikalıları almama sebepleri olarak ırkçılık değil, onların kültürel olarak yoğun koku sürmeleri ve sonraki müşterileri bile rahatsız ettiği için araçlarına almadıklarını söylemektedirler. Bu durum sosyal temas noktalarında kültürel farklılıklardan dolayı rahatsız edici durumların toplum içinde hoşnutsuzluk yaratabileceğine dair fikirler vermektedir. Sonuç olarak baktığımızda iki grubun birbirine karşı etkileşim yoluyla inşa ettiği güven dili adeta

sembolik olarak kimlik inşa ederek kültürel engelleri ve sınıf farklılıklarını azaltmış ve iş birliğini mümkün kıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Zhou ve diğerleri, 2016).

2.2.2.5. Göçmenlerin Girişimci Olma Nedenlerine İlişkin Yapılan Çalışmaların Eleştirileri

Rath ve Kloosterman 2000 yılında “Outsiders Business: A Critical Review of Research on Immigrant Entrepreneurship” adıyla göçmen girişimcilik çalışmaları üzerine bir makale yayımlamışlardır. Bu çalışma, Hollandalı araştırmacıların göçmen girişimcilik alanında ilginç bilgileri ortaya çıkarmış olmalarına rağmen bilimsel anlayışımızla ilgili bilgi seviyemize çok fazla katkıda bulunulmadığını iddia etmektedir. O zamana kadar yapılan çalışmaların yerel ve teorik olarak geniş kapsamlı olmadığı ve genellikle etnokültürel özellikleri vurguladığını, bu türden dar bir anlayışın özcü etnisite anlayışlarını beslemekten öteye gitmediğini ifade etmektedirler. Etnisite, göç ve girişimcilik ilişkisini daha iyi kavramak için bir dizi öneri de bulunmuşlardır. Bunlardan bazıları araştırmacıların etnokültürel bakış açısından başlayıp ekonomik, sosyolojik veya coğrafi bakış açılarıyla ve uluslararası teorilerle bağlantılar kurmaları, kentsel ekonomideki yapısal değişikliklerin dikkate alınması veya refah devletleri içerisinde faaliyette bulunan girişimcilerin buldukları ülkenin kurumsal yapıları ile karşılıklı ilişkisini dikkate almaktır (Rath ve Kloosterman, 2000).

Jones ve diğerleri (2014) ise İngiltere’ye göç eden insan sayısının son yıllarda arttığını vurgulayarak mevcut teorilerin açıklama becerilerinin sınırlarının zorlandığını ifade etmişlerdir. Kendi çalışmalarını Londra metropolünün dışında bir bölge olan East Midlands’te ticari faaliyetlerde bulunan 165 göçmeni dâhil ederek karma yerleşiklik teorisi üzerinden kurgulamışlardır. Buna göre “ne oluyor da yeni gelen göçmenler pek çok açıdan önceki göçmen gruplardan farklı özellikler göstermesine rağmen hemen hemen aynı düşük değerli işlerle meşgul oluyorlar, bu yeniden üretimin nedeni nedir, göçmenlerin dezavantajları değişmekte midir, değişiyorsa o halde karşılaştıkları problemler de değişmektedir?” sorularının peşine düşüyorlar. Teoriye göre yapısal dezavantajlardan ve piyasa fırsatlarından etkilenen göçmenler girişimciliğe

yönelmektedir. Ancak yeni dalga işletme sahipleri ulusal ve coğrafi köken, yasal ve sosyoekonomik statü ve ulusötesi bağlılıklar dikkate alındığında önceki göçmenlerden bir hayli ayrılmaktadırlar. Göçmenlerin kökenlerinin çeşitliliği göz önüne alındığında yetersiz kaynağa sahip ve aynı zamanda hoş karşılanmayan bir iş ortamına da sahip olan göçmenlerin deneyimlerini anlamak için bu teori yetersiz araçlar sunmaktadır. Ekonomik bağlamlar söz konusu olduğunda göçmenler kendi etnik kökenlerini yok sayma, geçersiz kılma eğilimindedirler. Çünkü yapısal kısıtlamaların külfetli doğası göçmen girişimin kapsamını sınırlamaktadır dolayısıyla göçmenler kendilerine yeni hareket alanları açmak istemektedirler. Ancak göçmenlerin bu şekilde düşünüp hareket etmesi onları yapısal sınırlamaların tarihsel kalıcılığından da azade kılmamaktadır. Bununla kastedilen şey: Araştırmaya katılan Afrika'lı, Orta Asya'lı ve Doğu Avrupa'lı göçmenlerin ticari faaliyet deneyimlerinin birbirlerinden farklı olması ve tarihsel olarak bunlardan sıyrılamamalarıdır. Bu durum ırkçılık konularına daha çok eğilmeyi ve göçmenlerin girişimcilik faaliyetlerinde farklı bağlam katmanlarına dikkat edilmesi gerektiğini zorunlu kılmaktadır.

Almanya ve Polonya sınır bölgesini inceleyen yakın tarihli başka bir çalışmada ise artık ulusötesi girişimcilik faaliyetlerinin önemli olduğuna dikkat çekilmiştir. Çünkü birbirine yakın olsa da iki farklı toplum; iki farklı toplumsal ve ekonomik alanlara işaret etmektedir. Hem yerleşik hem de hareketli olan bu insanlar klasik göçmen girişimcilik tanımlarını da artık karşılamamaktadır. Gelecekte bu göçmen hareketliliğine adapte olabilecek yaklaşımlarda bulunmanın önemine dikkat çekilmektedir (Skraba ve Nowicka, 2018).

Harima ve diğerleri (2021) geçmişte yapılan pek çok çalışmada mülteci girişimcilik olgusunun bağlama özgü olduğu ve parçalı bir yapı gösterdiğini iddia etmişlerdir. Ev sahibi ülkede karşılaşılan zorlukların mültecilerin beşeri ve sosyal sermayelerinden kaynaklı olarak farklı olduğu, ev sahibi ülke ile kendi anavatanlarında olan kurumsal farklılıklar, ev sahibi ülkeye karşı duyulan yabancılaşma her bir mülteci, göçmen ya da azınlık grubu için aynı şeyi ifade etmemektedir. Bundan dolayı akademisyenler girişimcilik çeşitliliğini araştırırken yeni bir yaklaşım sergilemelidirler. Bu yeni

yaklaşım karma yerleşiklik (mixed embeddedness) yaklaşımının zayıf yönlerine odaklanarak teoriyi mülteci bağlamı içinde değerlendirmeye çalışmaktadır. Adına çoklu yerleşiklik (multiple embeddedness) denilen bu yaklaşım kavramsallaştırılırken mültecilerin içine yerleştirilebileceği çoklu bağlamları dikkate almıştır. Onlara göre mülteci girişimciler 6 farklı model içine yerleştirilebilir ve mültecilerin eylemleri anavatan, ev sahibi ülke ve ulusötesi alanlar bağlamında şekillenir: (1) Anavatan kaynaklarıyla değer yaratma. (2) Ulusötesi aracı azınlık olarak hareket etme. (3) Entegrasyonun kolaylaştırılması. Bununla kastedilen mevcut girişimin türü ne olursa olsun yapılan faaliyetin bir tür entegrasyon sürecini kolaylaştıran amaç ile yapıyor olmasıdır. Örneğin mülteci girişimci bir tekstil tasarımcısı, yemek salonu ya da spor etkinliği ile entegrasyon sürecini kolaylaştırabilir. Bu tür fırsatlar ile girişimcilik yönünü kullanan mültecilerin motivasyonu, kendi deneyimlerine dayanarak ev sahibi toplum ile kendilerini birbirine bağlamaktır. (4) Yeterlilik transferi. Bununla kastedilen şey ise mültecinin sahip olduğu kalifikasyonu ev sahibi ülkede de kullanabilme, bunu onaylatılabilme ya da yeteneğine yakın bir işte çalışabilme fırsatıdır. Örneğin araştırma evrenine dâhil olan bir katılımcı kendi mesleğini psikiyatr olarak tanımlasa da ev sahibi ülkede hemşire olarak görev yapmaya sıcak bakmaktadır. (5) Vatan sorunlarının çözülmesi ve (6) yaratıcı yenilik. Bunlar ile kastedilen ise yeni gelinen ülkede etkileşim sonucu anavatanlarında problem olarak gördükleri şeyler ile yüzleşme, onlarla mücadele etme güdüsü sonucu belli bir girişim türüne yönelme durumudur. Örneğin Güney Sudan'dan gelen bir mülteci zorla evlilik konusunda iyimser iken yeni gelinen topraklarda bunu yanlış olduğunu anlatan sivil toplum kuruluşlarında eğitimci olması bu kâbildendir. Bu çalışma, mültecilerin içine yerleştirilebileceği çoklu bağlamları göz önünde bulundurarak ve girişimci ajanlar olarak mültecilerin çoklu yerleşiklikleri, eylemleri ve yetenekleri içinde ortaya çıkan fırsat yapısı arasındaki etkileşimleri detaylandırarak mülteci girişimciliği literatürüne katkıda bulunmaktadır (Harima ve diğerleri, 2021). Görüldüğü üzere göçmenlik ve mültecilik kapsamındaki çalışmalar aynı zamanda göçmenlerin entegrasyon süreçleri ile de iç içedir.

2.3. GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİ VE ENTEGRASYON

2000 yılına kadar göçmen girişimciliği ile ilgili yaklaşımlar teorik olarak oluşturulmaya çalışılsa da saha verileri söz konusu olduğunda sınırlı kaldığı gözükmektedir. Bu zamana kadar yapılan çalışmalar salt bilimsel ilgi ve meraktan araştırmalara konu edildiği gibi toplumsal düzen içerisinde ihtiyaca yönelik olarak politikalarla da şekillenmiştir. Yeni milenyum ile beraber araştırmacılar, fırsatlar ve onları yakalayan bireyler arasındaki bağı analiz etmenin göçmen girişimciliği anlamak için kritik önemde olduğunu düşünmeye başlamıştır. Bir yandan sosyal, politik, demografik ve ekonomik güçlerdeki değişiklikler fırsatlar yaratırken kültürel geçmiş, eğitim, etnik köken, dil ise dezavantajlar yaratabilmektedir (Thai ve Turkina, 2013, s. 189). Göçmen girişimci bu gerilimler arasında yönünü bulmaktadır. Bundan dolayı göçmen grupların ev sahibi ülkelerde girişimcilik faaliyetlerinde bulunma deneyimleri ve süreçleri literatürde farklı yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılmıştır.

2.3.1. Göçmen Girişimciliğe İlişkin Teorik Yaklaşımlar

2.3.1.1. Klasik Yaklaşımlar

Coğrafi keşiflerle birlikte dünyanın farklı bölgelerinde yüzyıllardır yaşayan insanlarla temas etmeye başlayan Batı Avrupalılar, etnisite ve ırk çalışmalarına 19. yüzyıl ile birlikte yoğun bir ilgi göstermeye başlamıştır. Antropoloji kökenli olan bu etnik çalışmalar sosyoekonomik teorilere ışık tutmasıyla etnisite ve girişimcilik çalışmalarının da yolunu açmıştır. Weber, Sombart ve Simmel gibi klasik sosyologların sosyal yapı ile yabancı tüccar sınıfına olan ilgisi sonraki literatürü ve çalışmaları böylece etkilemiştir.

Etnik azınlık olan girişimcilerin önceliği kendi gruplarının ihtiyaç duyduğu mal veya hizmetleri sağlamaya çalışmaktır. Göçmen girişimciler iş yerlerinde göçmen işçiler istihdam ederek büyür ve zamanla buldukları alt sınırlardan yukarıya doğru hareket imkânı bulurlar (Wilson ve Portes, 1980, s. 49). Göçmen grubun yeni göç etmeye başladığı ilk zamanlarda üretim ve hizmet temin eden pazarlar ile diğer göçmenler arasında bu girişimci grup bir köprü görevi görür ve göçün ilk zamanlarındaki belirsizlik ortamında kritik bir topluluk desteği sağlarlar. Muhtemel ki sosyal ve

ekonomik amaçlı organize olan bu bir nevi *hemşericilik* yaklaşımı, aile dışı sosyal bağları göçmenler arasında kuvvetlendirir. Light, bu duruma *göçmen kardeşliği* demektedir (Light, 1972, s. 81). Böylece *etnik yerleşim teorisi* (enclave theory)³ etnik girişimciliğin öncü çerçeve teorisi olarak kabul edilir (Volery, 2007, s. 32). Örneğin Koreli bir göçmeni ele aldığımızda Los Angeles'ta bulunan Koreatown'da bir işletme sahibi olarak faaliyette bulunması onu bir etnik yerleşim bölgesi girişimcisi yapmaktadır. Günümüzde birçok etnik yerleşim bölgesi kozmopolit alanlara dönüştükçe geçmişte buralarda girişimlerde bulunan ve kapalı pazar yapısı gösteren işletmeler de dışı doğru açılmakta ve yeni aracı gruplar ortaya çıkmaktadır (Zhou, 2004, s. 1042).

Aracı azınlık teorisi (middleman minority theory) bir ülkede yerleşik olmayan göçmenlerin de var olduğuna dikkat çekilerek ortaya konulmuştur. Teorinin temelinde gezen girişimci (sojourney entrepreneur) olarak isimlendirilen bir kavram bulunmaktadır. Bu kavram hareket ettikleri topraklarda misafir olarak gezen ve kalıcı olarak yerleşmeyi planlamayan göçmenlere atıf yapar. Bu kavramın tam karşısında etnik azınlık denilen ve sömürgeleştirilmiş toprakların yerli halklarının anavatanla kopan bağları sonucu artık başka bir ülkede yerleşik olarak yaşayan göçmenler kastedilir (Bonacich, 1973, s. 583-584). Aracılar, ev sahibi ülke vatandaşları ile yerleşik göçmenler arasındaki genellikle ticari faaliyetler arasında rol alırlar. Portes'e göre etnik yerleşikler sahip oldukları işletmelerin uzamsal olarak kümelenmiş ağlarıdır. Başka bir deyişle ülke içindeki farklı popülasyonlar arasında dağılmadan öncelikli olarak kendi gruplarının ihtiyaçları için faaliyet gösteren girişimcilerdir. Aracı azınlıklar ise toplum içinde yayılmıştır. Belli bir etnik kimliğe sahip olmakla birlikte genellikle kendi etnisitesinden farklı, yoksul bir nüfus arasında ticari ve finansal hizmetlerde uzmanlaşan grupları belirtmektedir. Bu gruplar ana akım işletmelerde terk edilmiş veya küçümsenmiş ekonomik alanları işgal ederek belli bir risk üstlenmiş ve bu marjinal alanlarda daha yüksek bir kâr hedefleyerek üretici-tüketici, işveren-çalışan, mal sahibi-kiracı, seçkinler-kitleler arasında aracı rolü oynamaktadırlar. ABD'de uzun yıllar Yahudi ve İtalyan göçmen tüccarlar, yoksul göçmen işletmeler ile piyasa arasında aracı olarak rol almışlardır. Öte yandan aracı azınlık tüccarları, yoksul nüfus ile ana akım

---

³ *İç dünya ekonomisi* (enclave economy) olarak da geçmektedir.

işletmeler arasında bir tür tampon görevi görerek toplumsal gerilimlerin önüne de geçmektedir (Portes, 1995, s 27).

2.3.1.2. Dezavantaj Yaklaşımı

Etnisite ve girişimcilik arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla geliştirilen en temel sosyolojik yaklaşımlardan birisi *dezavantaj yaklaşımı* (disadvantage approach) diğeri *kültürel yaklaşımdır* (cultural approach). Dezavantaj yaklaşımının perspektifi toplum içerisinde ayrımcılığın neden olduğu iş kıtlığı ve düşük ücretlerle köşeye sıkışan göçmenlerin serbest meslek sahibi olmaya itildiğini öne sürmesidir. Bazı sosyologlar göçmenlerin coğrafi, kültürel ve psikolojik bir altüst olmaya tepkisel bir uyum olarak girişimcilik faaliyetlerine yönediklerini iddia etmişlerdir. Yasal olarak serbest meslek sahibi olamayan göçmenler, yasadışı ve kayıt dışı faaliyetlere yönelmektedir. Dolayısıyla bu teori girişimciliği bir başarı işareti olarak değil, sadece işsizliğe bir alternatif olarak görmektedir (Volery, 2007; Wang, 2010). Neoklasik ekonomik modeller, bir girişimciliğin başlaması ve büyümesi üzerinde dil yeterliliği, eğitim, deneyim gibi kişisel faktörlerin oldukça önemli olduğuna dikkat çeker. Ancak göçmenler başlangıçta bu yetilerden yoksundur. Öte yandan ayrımcılık, dışlama gibi olumsuz tavır ve davranışların toplum içinde yaygınlaşmasıyla ücretli iş bulma hususunda da engellerle karşılaşan göçmenler kendi işini kurmaya yönelmektedir (Yıldız, 2017, s. 117). Bu yaklaşımın nispeten bireysel düzeyde olması, belli grupların diğerlerine göre niçin yüksek girişimcilik oranları sergilediklerini açıklayamaması, kültürel ve etnik öğeleri göz ardı etmesi zayıf yönlerini oluşturmuş ve kuramcılar başka yaklaşımlar öne sürmüştür.

2.3.1.3. Kültürel Yaklaşım

Literatürde Light ve Bonacich'e (1988) atıfla tartışılan ve diğeri adı "arz yönlü yaklaşım" olan bu teori *sınıf* (class) ve *etnik kaynak* kavramlarını göçmen veya etnik girişimciliğini açıklamada kullanmaktadır. Sınıf kavramı, burjuva değerleri, tutum ve bilgiler gibi soyut, mülkiyet ve zenginlik gibi somut maddi malları kapsamaktadır. Etnik kaynaklar, kültürel değerlerin sağladığı bilgi kanalları, beceriler, dayanışma ve liderlik

potansiyelini içermektedir (Light ve Bonacich, 1988, s. 18-19). Fark edileceği üzere sınıf kaynakları ile etnik kaynaklar birbirinden ayrı değil bağlantılıdır. Mülkiyet ve zenginlik gibi maddi mallar üzerinde somut etkisini görebileceğimiz sınıf kavramı, eğitim ve iş deneyimi gibi beşeri sermaye ile grup üyeliğinden ortaya çıkan dayanışma, karşılıklı güven gibi “maddi olmayan” sosyal sermayenin tümünü kapsar. Bu kapsamda etnik kaynaklar etnik grup mensuplarına sermaye, işgücü, hammadde, eğitim ve pazarlara ulaşma konusunda büyük kolaylık sağlamaktadır. Sahip olunan kaynaklar finansal sermayeyi elde etme ve sahip olma, iş tecrübesi ve mesleki yetenek gibi başarıya ulaşmada kilit öneme sahiptir (Subanova, 2013; Valdez, 2002).

Etnik göçmenler genellikle kendi kültürlerinin sunabileceği avantajları ancak yeni ortama dâhil olduktan sonra farkına varabilirler. Yabancı bir geleneğe ve anlayamadığı bir dile sahip yeni bir topluma katılmak başlı başına kendi kültürel ve ulusal kimliğine ilişkin bir farkındalığın artması demektir (Volery, 2007, s. 33). Kişi bu farkındalık ile dâhil olduğu yapı içinde kullanabileceği fiziksel, beşeri ve sosyal sermayelerini deneyimler. Geçmişin getirdiği tortuları bünyesinde barındıran bu deneyim hâli aktörün kullanabileceği belirli faaliyetlere özgü olabildiği gibi yararsız ya da tamamen zararlı da olabilir (Coleman, 1988, s. 98). Örneğin Hall, “nakledilen kültür tezi” kavramını açıklarken göçmenlerin ait oldukları kültürdeki dini inanışları da beraberlerinde ev sahibi ülkeye getirdiklerini söylemektedir. O dinin buyrukları girişimcilik üzerinde nötr bir etkiye sahip olabileceği gibi girişimciliği teşvik edici özellikler barındırarak göçmenleri cesaretlendirebilmektedir. Sahip oldukları kaynaklar ile göçmen girişimciler kültürel temaslar sonucu karşı karşıya kaldığı sosyal ve finansal engellere tepki vermekte, kaynakları güçlü olanlar avantajlı duruma geçmektedir (Hall, 1999, s. 23-25). Göçmen girişimci güçlü bir sosyal ağa üyelik, risk kabulü, toplumsal değer kalıplarına uyum, dayanışma, sadakat gibi kültürel olarak belirlenmiş özelliklere sahip olmaları nedeniyle girişimci olarak ekonomik anlamda başarılı olması beklenir. Dolayısıyla bu yaklaşım farklı etnik gruplar arasındaki girişimcilik ve performans farklılıklarını da açıklayabilmektedir (Masurel ve diğerleri, 2004, s. 79).

2.3.1.4. Yapısalcı Yaklaşım

Yapısalcı yaklaşım (structuralist approaches ya da demand-side approach), göçmenin dışında kalan çevrelerin potansiyel girişimci davranışları üzerinde belirleyici rol oynadığı varsayımından hareketle oluşturulmuştur. Dış çevre denilen sosyal yapı, göçmenlerin önüne fırsatlar ve sınırlamalar getirebilir. Olumsuz durumlar çoğu halde göçmenlerin ticari faaliyetlerini sınırlandırır ve engellerin üstesinden gelmenin bir yolu olarak serbest mesleğe yönelme gerçekleşir. Bu zaviyeden bakılınca kökleri *dezavantaj teorisinden* gelmektedir. Ancak daha çok kurumsal ve toplumsal dezavantajlara vurgu yapılmaktadır (Vidicki, 2020, s. 288-289). Öte yandan kültürel yaklaşımda bahsedilen sınıf kaynakları ve etnik kaynakların girişimin başlatılması ve başarı elde edilmesinde önemli bir unsur olduğu kabul edilse bile bu kaynaklar yapı karşısında yetersiz kalmaktadır. Başka bir deyişle ev sahibi ülkede sosyal, ekonomik ve politik faktörlerden oluşan dış etkenler göçmenlerin girişim faaliyetlerinde bulunma ve başarı elde etmelerinde önemli bir etkidir (Hall, 1999, s. 26).

Literatürde “engellenmiş hareketlilik tezi” gibi isimlerle bilinen yapısal faktörler ırk ayrımcılığına ya da yasal engellere işaret etmektedir (Fregetto, 2004, s. 260). Ayrımcılığın kurumsal biçimi en çok işgücü piyasasında belirgindir. Piyasanın kendisi en sık görülen örgün eğitim, dil bilgisi, belirli belgelere sahip olma vb. gereksinimleri öne sürerek yüksek giriş engelleri koyabilir. Ayrıca çok sayıda ülkenin göçmenlere yönelik politikaları dezavantajların en büyük olduğu ilk birkaç yılda yasal istihdam biçimlerini engelleyebilmektedir. Göçmen girişimci, yapısal unsurlarla marjinalleştirilmiş etnik bir grubun sosyal konumuna tepki olarak girişimcilik faaliyetlerine yönelir (Vidicki, 2020, s. 289). Hall, göçmen girişimcilik faaliyetlerin geliştirilmesi için 5 faktöre dikkat çeker (1999, s. 26-30):

Geleneksel toplumlar: Bulunulan toplumda etnik azınlıkların iş yeri açmalarına teşvik edilmesiyle hem statülerinin yükseltilmesi hem de sosyal yapı içerisine adapte olmaları hedeflenmektedir. Hall, 18. ve 19. yüzyılda İspanya’da yaşayan Yahudi ve Portekiz’de yaşayan Arap topluluklarını örnek göstermektedir. Düşük sosyal statüye ve damgalamaya maruz kalan bu toplulukların ticari faaliyetler ile koşullarının iyileştirilmesi teşvik edilmiştir. Suriyeli girişimcileri düşündüğümüzde onlara çalışma izni ve iş yeri açma ruhsatlarının verilmesi bu kâbilden görülebilir.

Pazarlar: Ev sahibi ülke içerisinde yerleşik bulunan aynı etnik kökene sahip grupların yoğun yaşadığı bölgelerde yine kendi gruplarının talep ettiği mal ve hizmetleri sağlamaları onlar için pazar fırsatları sunabilmektedir. Yerli halk tarafından pek ilgi çekmeyen veya kârlı olmadığı için cazip görülmeyen pazarların etnik göçmenlere bırakılması onlar lehine avantaj sağlayabilir.

Endüstriyel Yapı: Hall, 20. yüzyılın başlarında Kanada’da büyük sanayi kuruluşlarının karşısında küçük girişimci olarak faaliyet gösteren Yahudileri örnek gösterir. Buna göre küçük girişimlerin sahip olduğu ucuz işgücü ve esneklik neticesinde büyük işletmeler karşısında oldukça rekabetçi bir hale geldiklerini söyler.

Yerleşim: Yerli girişimciye olduğu kadar etnik girişimciye de bir metropolde yerleşmek çok fazla fırsat sunmaktadır. Büyük yerleşim yerlerinde etnik çeşitliliğin fazla olması, etnik ağların varlığı veya etnik nişlerin bol olması gibi faktörler etnik girişimlerin yönünü buraya çeker. Karar vericiler tarafından bu fenomene yönelik bir organizasyon kurulması etnik girişimleri teşvik edici olabilir.

Kurumsal Politikalar: Merkezi veya yerel yönetimlerin benimsediği politikalar girişimciliği teşvik edebilmektedir. Örneğin iş yeri için yer sağlama, resmi evraklarda kolaylık, eğitim verme, teknik destek sağlama, kredi destek programlarında bulunma gibi politikalar bu kâbildendir.

2.3.1.5. Etkileşim Modeli

Yukarı zikredilen teorilerin her birisi bir diğerinin göz ardı ettiği hususları tamamlama çabası olarak görülebilir. Literatürde hem yapısalcı yaklaşımın hem de kültürel yaklaşımın bir sentez denemesi olarak görülebilecek etkileşim modeli (interactive model) etnik girişimciliği açıklamak için etnokültürel ve sosyokültürel faktörleri politik-ekonomik faktörler ile birleştirir (Waldinger ve diğerleri, 1990). Bu modele göre girişimcilik, “fırsat yapıları” ve “etnik grup özellikleri” arasındaki etkileşimin bir ürünüdür (Rath, 2006, s. 4). Fırsat yapısı ile kastedilen doğru iş kurma fırsatlarıdır ve iki

unsurdan oluşmaktadır: *piyasa koşulları* ve *girişimciliğe erişim*. Etnik grup özellikleri ile kastedilen ise sahip olunan kaynaklardır ve iki unsurdan oluşmaktadır: *yatkınlaştırıcı faktörler* ve *kaynak hareketliliği*. Girişimci bunların hepsinin etkileşimi sonucu etnik stratejilerini oluşturmaktadır.

Göçmen grupların buldukları yerde fırsat yaratabilecek pazar boşlukları nelerdir, talep ne durumdadır, rekabet düzeyi nedir, ne gibi pazarlara girilebilir, hangi işlerin sahibi olabilir ve başarılı olunabilir, devlet olanak sağlıyor mu, girişimcinin yeterince motivasyonu var mı, sosyal ağlar yardımcı oluyor mu? Gibi sorulara verilen cevaplarla piyasa fırsatlarının ortaya çıkarılması ve göçmenin bunlardan ne ölçüde yararlanabileceği veya şartların bu fırsatları kullanıma izin verdiği ölçüde göçmenler kendi stratejilerini oluşturmaktadır (Subanova, 2013, s. 32).

Piyasa koşulları, iş kurmaya niyetli göçmen girişimcilerin yararlanabileceği fırsatları ifade eder. Bu fırsatlar etnik ürün ve hizmet sunan sektörlerde olabileceği gibi açık pazarlara ilişkin daha genel nitelikte ürün ve hizmetler sunan sektörlerde de bulunabilir. Ancak bu fırsatlara erişim rekabet koşullarına, mali durumlara veya hükümet politikalarına bağlı nedenlerle şekillenebilmektedir. Öte yandan *etnik grup özellikleri*, neden bazı göçmenlerin pazar fırsatlarını öngörerek girişime yatkın olduğunu ve diğerlerinin yatkın olmadığını açıklayabilmektedir. Sahip olunan beşeri sermaye (beceri, deneyim, eğitim) ile sosyal ağlar önemli birer bilgi kaynağı olarak müşteri ve tedarikçileri çekebilir ve işletmenin başarılı olmasını sağlayabilir. Ancak burada yine hükümet politikalarının engellenmiş hareketliliğe sebep olup olmadığı önemli belirleyicilerdendir (Wauters ve Lambrecht, 2008, s. 899). *Etnik strateji*, girişimcilerin kendi gruplarına özgü iş kurma sürecini belirleyen, devam ettiren ve nasıl ayakta kalabileceklerini belirleyen stratejileri ifade eder. Ağır rekabet koşullarında ve değişen politik şartlarda karşılıklı dayanışma, aile veya grup üyeleri ile sadakat temelli iş birlikleri veya gayriresmi finansman olanakları bu stratejilerden bazılarıdır (Waldinger ve diğerleri, 1990, s. 46-47).

Etkileşim modeli açıklayıcı bir model olmaktan ziyade bir sınıflandırma olarak değerlendirilmiş ancak daha kapsamlı bir teorik yaklaşım için önemli bir basamak olarak görülmüştür. Sınıf ve toplumsal cinsiyet konularına değinmemesi, göçmenlerin ırksallaştırılması süreçlerine yaptığı yetersiz vurgu, göçmenlerin sanki ana akım girişimcilerden farklı hareket ettiği izlenimi, daha dinamik süreçleri ıskalayarak daha dar ve statik bir şekilde ekonomik ve politik düzenleyici faktörlere değinmesi gibi hususlar eleştirilmiş ve yeni teorilere kapı açmıştır (Rath, 2006, s. 4).

Şekil 1. Etkileşim Modeli, Waldinger ve diğerleri (1990)

2.3.1.6. Karma Yerleşiklik Modeli

Etkileşim modelinin sınıflamacı yapısının eleştirilmesiyle ortaya çıkan *karma yerleşiklik modeli* (mixed embeddedness model) etnik kaynakları ve fırsat yapılarını analitik bir çerçevede içine oturtarak sosyal, ekonomik ve kurumsal ortamlarda gerçekleşen girişimci ile potansiyel fırsatlar arasındaki eşleşme sürecini açıklamaya çalışır. Dolayısıyla sadece etnik ağlar üzerinde cereyan eden ve girişimcinin bireysel ve grup özelliklerini içeren sosyoekonomik durum hesaba katılmaz ayrıca ev sahibi

ülkedeki sosyoekonomik yapı, iş piyasasındaki kurumlar ve endüstriyel yapı, hizmet sektörü yoğunluğu, talep ve tedarik durumu, kültürel özelliklerin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkileri de vurgulanır (Kloosterman ve Rath, 2001; Yıldız, 2017). Modelin dinamik yapısı, girişimcinin değişen pazarlar ve fırsatlar karşısında beşeri, kültürel ve ekonomik sermayesini kullanarak zamana ve mekâna bağlı olarak siyasi ve ekonomik güçler karşısında etkileşimlerine odaklanır. Girişimci, statik fırsat yapılarından sadece faydalanan olarak değil aynı zamanda yerleşik bir birey olarak yenilikçi davranışlarla onu şekillendirebilen de bir öznedir. Böylece o zamana kadar var olmayan fırsatları yaratabilir (Kloosterman ve diğerleri, 1999; Rath, 2006). Volery, karma yerleşiklik modelinin 3 varsayımı olduğunu söylemektedir. İlki, hükümetin yaptığı düzenlemeler ile fırsatlara erişim aşılmaz engellerle ulaşılmaz olmamalıdır. İkincisi, bir girişimci gözüyle iyi bir getiri sağlayabilecek bir fırsat olarak değerlendirilmesi gerekir. Son olarak, girişimci bu fırsatı somut bir şekilde görüp, değerlendirip hayata geçirebilmelidir (Volery, 2007, s. 35).

Göçmen girişimcilerin iş fırsatlarını keşfetmek için 3 seviyede bir analiz önerilir; yerel, bölgesel ve ulusal. Mikro düzeyde analizlerde daha çok etnik kaynaklara atıf yapılmaktadır. Girişimcinin sosyal ve ekonomik sermayeleri buraya dâhildir. Orta düzey analizler ise göçmen girişimcilerin ürün ve hizmetlere yönelik var olan talebi, ev sahibi ülkenin piyasa şartları içinde değerlendirerek fırsatlardan yararlanmasına odaklanır. Makro düzey analizler ise ev sahibi ülkenin toplumsal, ekonomik, politik ve kurumsal ortamını inceler. Böylece model, girişimcinin stratejilerini ve davranışlarını ekonomik ve politik gidişata verilen tepkiler olduğu varsayımıyla dinamik bir şekilde yorumlar. Öte taraftan bu teori son zamanlarda ulusötesi görüşlerle yeniden yorumlanmış ve girişimcilik faaliyetleri, iş başarısı uluslararası anlamlarıyla tartışılmaya başlanmıştır (Meister ve Mauer, 2018, s. 1071).

2.3.2. Göçmen Girişimciliği ve Entegrasyon Çalışmaları

Borjas, 1970-80 tarihleri arasında ABD istatistik verilerini kullanarak 18 farklı göçmen grubu kapsayan bir çalışma yapmıştır. İlgili çalışma 3 soruya cevap aramaktadır. İlk olarak göçmenlerin serbest meslek oranları ile yerli erkeklerin serbest meslek oranlarını

karşılaştırmak. İkinci olarak yeni gelen göçmenlerin önceki dalgalarla gelenlerden farklı serbest meslek fırsatlarıyla karşı karşıya olup olmadığının tespitini yapmaya çalışmak. Son olarak göçmenlerin serbest mesleğe yönelmelerinde “asimilasyon”un bir etkisi var mı? Bunu araştırmak. Borjas, burada doğrudan asimilasyon (assimilation) kavramını kullanmaktadır. Borjas’ın çalışmasını 1986 yılında yani göçmen girişimcilik çalışmalarının erken bir döneminde tamamladığını göz önüne aldığımızda “asimilasyon” kavramını olumsuz anlamlarıyla beraber kullanmadığını görmekteyiz. Borjas’ın bu kavram ile kastettiği şey göçmenlerin ABD’de kalma sürelerinin uzunluğudur. Nitekim çalışma sonuçlarına baktığımızda ABD’de kalma süresinin arttıkça göçmenler arasında serbest meslek sahibi olma oranlarının arttığı bulunmuştur. Ayrıca göçmenlerin kendi yerleşim bölgelerinin sunduğu avantajları kullanarak serbest meslek fırsatlarından yerlilere oranla daha fazla yararlandıkları bulunmuştur (Borjas, 1986). Bu çalışma göçmen asimilasyonu veya entegrasyonu süreci hakkındaki anlayışlarımız için öncü bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında işgücü göçüne yoğun şekilde maruz kalan Almanya’da artık 3. ve 4. kuşak Türk göçmenler yaşamaktadır. Entegrasyonun farklı düzeylerinin gözlemlenebileceği böyle bir sahada Alman ve Türk girişimcilerini ele aldığımızda ortaya ilginç şeyler çıkmaktadır. Buna göre Alman ve Türk girişimcilerin kazançları ile ücretli çalışanlar arasındaki fark o kadar da büyük değildir ve girişimde bulunmak için teşvik edici bir etkiye sahip değildir. Hatta Almanya’daki göçmen girişimcilik oranına bakıldığında kendi işine sahip olan yerli girişimcilerin oranının daha fazla olduğu görülmektedir. Constant ve Zimmermann’a göre bunun bir nedeni, Almanya’nın kurumsallaşmış bir işgücü piyasasına sahip olması olabilir. Almanya’da geçirilen süre arttıkça ve Alman diline hâkimiyet arttıkça girişimcinin kazancının arttığı da bulunmuştur. Fakat başka göçmen grupları söz konusu olduğunda girişimcilik faaliyetleri daha kârlı olabilmektedir. Bu sonuçlar göçmenlerin kendi işlerinin sahibi olarak istihdamlarının ne kadar artarsa ülkeye hem ekonomik hem sosyal açıdan getirilerinin o kadar yüksek olabileceğini göstermektedir (Constant ve Zimmermann, 2006).

Mülteciler çoğu halde göçmen nüfusun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilirler ve ayrıca tartışılmazlar. Araştırmacılar, göçmen ve etnik girişimcilik literatüründe son yıllarda bir artış olsa da mülteciler söz konusu olduğunda Batı toplumlarına entegrasyonunun genellikle sorunlu olarak algılandığını söylemektedirler.⁴ Ayrım genelde milliyet ve etnik kökene göre olmaktadır. Mülteciler zulüm gibi insani nedenlerle göç etseler de diğer göçmenler daha iyi ekonomik koşullar ve güvenlik gibi nedenlerle göç etmektedirler. Dolayısıyla girişimcilik deneyimleri de birbirlerinden farklı olarak değerlendirilmelidir. Örneğin mülteciler menşe ülkeden kaçarak geldikleri için sosyal ağları ve kendine güven gibi psikolojik yetileri daha zayıf olabilir. Wauters ve Lambrecht (2008)'in çalışması ile Belçika'daki mültecilerin girişimcilik süreçlerinde yaşadıkları zorluklar tespit edilmeye ve açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre serbest meslek sahibi mültecilerin sayısının ve aldıkları ücretlerin diğer tüm sektörlerdeki serbest meslek sahiplerinden çok düşük olduğu bulunmuştur. Bunların sebepleri arasından pazar fırsatlarından yararlanma yani girişimciliğe erişim olanaklarının diğerlerine göre kısıtlı olması, beşeri sermaye ve sosyal ağlardan daha az yararlanma, kurumsal ve toplumsal yapıların çıkardığı engeller sayılabilir. Ayrıca mültecilerin kendi anavatanlarında edindiği diploma ve sertifikaların kabul edilmesinde çok fazla sorunla karşılaşmaları da onların entegrasyon süreçlerini etkilemektedir (Wauters ve Lambrecht, 2008). Antwerp (Belçika) ve İzmir'de (Türkiye) yapılan bir çalışmada ise göçmenlerin yerel ekonomiye entegre oldukça kalkınma için önemli ajanlar olarak görev oynayabileceği saptanmış ancak şehirlerde uygulanan göçmen politikalarına göre bu durumun tam tersine dönebileceği tartışılmıştır (Eraydın ve diğerleri, 2010).

Son yıllarda göç çalışmalarında toplumsal cinsiyet ve kadın teması üzerinde araştırmaların da arttığını görmekteyiz. Kadınların sığınma kamplarındaki yaşamları, hukuki durumları, beden ve ruh sağlığı, eğitim ve çalışma hayatları gibi alanlarda birçok

---

⁴ Bu çalışma boyunca ifade edildiği üzere göçmen, etnik, mülteci ve azınlık girişimciliği kavramları ulusal ve uluslararası hukuki bağlamlarda birbirinden farklı tanımlanabilmektedir. Çoğu halde birbiri yerine de kullanılan bu kavramlar arasında farklılıklar olsa da biz bu çalışma boyunca genel çerçeve olarak göçmen girişimciliği içinde etnik girişimcilik kavramını kullanacağımızı belirtmiştik. Dolayısıyla bu ve diğer adı zikredilen tüm çalışmaları bu bağlamda değerlendirmekteyiz.

çalışmaya rastlanılmaktadır (Arbel ve diğerleri, 2014; Crawley, 1997; Dennis ve diğerleri, 2016; Kuttner, 1997; Salman ve Resick, 2015; Smith, 2015; Yasmine ve Moughalian, 2016). Azmat ve Fujimoto'nun Avustralya'da yaşayan Hintli kadın girişimcilerin deneyimlerini konu edindikleri çalışmaları göçmen kadın girişimciliğinin oldukça farklı bir yönüne dikkat çektiği için önemlidir. Hintli kadınların ait oldukları kültürdeki aile dinamikleri, cinsiyet rolleriyle beraber yeni bir kimlikle (Avustralyalı) ve girişimcilik faaliyetleri ile yaşamlarını sürdürmeleri karmaşık bir fenomen ortaya çıkarmıştır. Çalışma “etnik” ve “kadın girişimciliği” tartışmalarına ve ülkeye sosyokültürel entegrasyonun nasıl olabileceğine dair katkıda bulunmaktadır (Azmat ve Fujimoto, 2016). Kanada'da Suriyeli kadın girişimciler ile ilgili yapılan bir çalışmaya baktığımızda onların genelde terzilik gibi kadınlaştırılmış mesleklere yönelerek ayakta kalmaya çalıştığı ancak bu faaliyetlerin yetersiz finansal kaynaklarla kurulması, kadının aile rolleri, Kanada'da iş yeri açma ve işletmenin Suriye'dekinin aksine yoğun resmi işlem gerektirmesi gibi zorlayıcı etkileri onların başarısız olmalarında etkili olduğu saptanmıştır (Senthana ve diğerleri, 2021).

Zhou ve Liu (2015), Singapur, ABD ve Çin'de 2008-2013 yıllarında arasında toplanan verilerle bir çalışma yapmışlardır. Çalışmanın amacı Çin ile yeni Çinli göçmenler arasında çağdaş ulusötesi etkileşimin farklı örüntülerinin sebeplerini ve göçmenlerin ev sahibi topluma entegrasyonunda ulusötesi girişimciliğin etkisini araştırmaktır. Araştırmacılar mevcut literatüre egemen olan “göçmenlerin zorunlu olarak ev sahibi ülkede girişimciliğe yöneldiklerine” dair varsayımı öne sürerek ister vasıflı ister vasıfsız olsun etnik girişimcilerin yalnızca ev sahibi ülke koşullarına tepki vermediğini aynı zamanda diaspora, anavatan ve ulusötesi sosyal alanlardaki çok katmanlı fırsatlara veya kısıtlamalara da yanıt verdiklerini iddia etmişlerdir. İki kültürlü okuryazarlığı, iki uluslu iş deneyimleri ve ulusötesi ağlara erişimi olan göçmenlerin küresel işlemleri başlatmak ve yapılandırmak için aracı olarak hareket etme olasılıklarının diğerlerinden daha yüksek olduğu ancak alanda bu tip çalışmaların az olmasını bir boşluk olarak görmektedirler. Literatürde başka bir boşluk olarak gördükleri şey; **etnik girişimciliğin göçmen entegrasyonu üzerindeki etkisini büyük oranda gözden kaçırmadır**. Etnik işletmelerin diasporik topluluğun ekonomik temelini oluşturduğunu ve ulusötesi

girişimcilerin göçmenlerin ev sahibi toplumlara uyumunu kolaylaştırdığı, bu temeli daha da güçlendirmeye katkıda bulunduğunu iddia etmektedirler. Son olarak ev sahibi ülkede devletlerin özellikle göçmenlerdeki aşırı ulusçuluğa karşı şüpheli olma eğilimi, diaspora temelli bir kalkınmayı olumsuz etkilediği ve bu durumun göçmen entegrasyonu üstünde engeller yarattığını öne sürmektedirler. Çalışmanın sonuçlarına göre Çin'in küresel güçlü bir devlet olarak yükselişi, Çin sınırları dışında yaşayan Çinlilerin ekonomik fırsatlarını ve kazanç potansiyellerini artırmakla kalmayıp aynı zamanda ağ oluşturma ve sosyal sermaye oluşumunun temelini güçlendirecek şekilde ulusötesi girişimciliği teşvik için yeni yollar açmaktadır, böylece hareketlilik daha da artmaktadır. Ayrıca ulusötesi girişimciliğin yerelleşmeyi teşvik ettiğine dair bulgular da vardır. Güçlü ulusötesi bağlar ile ekonomik tabanı güçlenen diaspora toplumlari çok daha etkili bir entegrasyon için alternatif bir yol sunmaktadır (Zhou ve Liu, 2015).

Göç literatüründe göçmenlerin kültürel temaslarda bulunurken uyum, entegrasyon, adaptasyon, asimilasyon, marjinalleşme ya da segresyon süreçleri birçok kez çalışılmıştır. Ancak şaşırtıcı bir şekilde ev sahibi toplumda göçmenlerin veya mültecilerin kendi işlerini kurmaya teşvik edilerek yabancı işçilerinde dâhil olduğu ekonomik, sosyal ve kültürel bir entegrasyon politikası düşüncesine çok az ilgi gösterilmiştir. Bu ilişki göç ve girişimcilik çalışmalarında tam olarak ele alınmamaktadır (Brzozowski, 2019, s. 585). 2015 yılındaki mülteci krizinde birçok Avrupa ülkesi mültecilerin ve sığınmacıların sosyal ve ekonomik olarak ülkeye entegrasyonları için girişimciliği bir umut olarak görmüşler ve bu tür bir entegrasyon için mekanizmalar geliştirmeye çalışmışlardır. Dil engeli ve bürokratik süreçler entegrasyon için öne çıkan problemler olarak gözükmemektedir (Embiricos, 2020, s. 250). Berlin'de yapılan bir çalışmaya göre; girişimciliğin mülteciler açısından ekonomik özgüvene giden hızlı bir yol olarak görülemeyeceği ancak sosyal açıdan çeşitli faydaları olduğu ve uzun vadeli ekonomik kazanımlarının ise muğlak olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak gelişmiş ekonomilerde bile mülteci girişimciler için başarının kolay olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Embiricos, 2020). Sırbistan'da son 10 yılda hukuki ve ekonomik düzenlemeler yapılarak farklı göçmen grupların ekonomik entegrasyonu için girişimcilik teşvik edilmektedir. Boşnak, Hırvat ve eski Yugoslav Cumhuriyeti'nden

Sırbistan'a gelen göçmenlerin işletme açma stratejileri ve entegrasyon düzeylerinin ölçüldüğü bir çalışmanın sonuçlarına göre; girişimciliğin entegrasyonun tüm yönleri üzerinde olumlu etkileri olduğu bulunmuştur (Predojevic-Despic ve Lukic, 2018). Pakistan'da yaşayan Afgan mültecilerin aileleri vasıtasıyla girişimcilik faaliyetlerinde bulunması ile ekonomik entegrasyonlarının sağlanmasında olumlu etkileri olabileceğine dair bulgulara da ulaşılmıştır (Zehra ve Usmani, 2021). Görüldüğü üzere bazı çalışma sonuçlarında mülteci girişimciliği ile entegrasyon arasında ilişki olduğundan söz edilmiş ancak bu konu literatürde oldukça eksik bırakılmıştır.

2.4. ARAŞTIRMANIN TEORİK MODELİ

Nitel yaklaşımın temel alındığı bu çalışma çapraz durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Sosyolojik çalışmalarda nitel yaklaşımın kullanıldığı durumlarda çalışmanın teorik bir modelinin olma beklentisi olmayıp, nitel yaklaşım kullanılan çalışmalarda teorik bir arka planın kullanılmayacağı düşüncesi yaygındır. Ancak durum çalışması araştırma tasarımı bu genel eğilimin dışında bir araştırma süreci içermektedir. Genelleme yapmaktan ziyade, vakanın gerçeklik içinde incelenbilmesine odaklanan durum çalışmalarında, incelenen durumu anlamak ve aktarabilmek için alana ilişkin literatürün iyi incelenmesi ve ele alınan vakaya ilişkin daha önce yapılan çalışmaların sonuçları, kavramları ve kuramları üzerinden bir kılavuz hazırlanması oldukça önemlidir. Bu kapsamda durum çalışmalarında teorik bir model kullanılmaktadır (Yin, 2003).

Bu çalışmada ise mülteci girişimciliği ve bu konuda çok fazla bir literatür olmadığı için buna yakın olan göçmen girişimciliği, göç, entegrasyon ve göçmen girişimciliği-entegrasyon konularına ilişkin literatür üzerinden sentezci bir bakışla çalışmanın teorik modeli hazırlanmıştır. Modelde kullanılan kavram ve teoriler yukarıda detaylı olarak verildiği için burada yeniden verilmemiş, sadece çalışma için kurgulanan araştırmanın teorik modeline yer verilmiştir. Bir başka ifadeyle çalışmanın teorik modeli oluşturulurken kesişimsellik üzerinden hareket edilmiş, literatürde geçen ve çalışma problemlerine cevap verebilecek kavram ve teorilerden yola çıkılarak bir teorik model oluşturulmuştur. Çalışmanın kuramsal modeli şöyle özetlenebilir:

Bu çalışmada, Suriyeli girişimcileri daha iyi ifade ettiği için literatürde göçmen girişimciler için tanımlanan üç statüden (etnik girişimci, azınlık girişimci ve diasporik girişimci) etnik girişimci kavramının kullanımı tercih edilmiştir. Çünkü bu kavram göçmen girişimcilik literatüründe var olan ve göçmen işletme sahiplerini tanımlamak için kullanılan açıklamaları büyük oranda karşılamaktadır. Etnik girişimcilerin sosyal ağlarını kullanarak sermaye biriktirmesi ve bu sermayeyi işletme başarıları üzerinde kullanmaları dikkate alınmıştır. Aynı zamanda etnik girişimcilik kavramının etnisitenin, ortak bir kökene ya da kültürel mirasa yönelik vurgularını da daha iyi karşıladığı için (Harima ve diğerleri, 2021; Sanders ve Nee, 1996; Tengeh ve Lapah, 2013; Zhou ve Liu, 2015) tercih edilmiştir.

Bu çalışmada Suriyeli göçmenleri girişimci olmaya yönelten sebepler ve girişimcilik süreçlerini açıklama konusunda, literatürde yer alan çok sayıda teorik açıklamadan yararlanılmıştır. Bu teorilerin tamamı bir diğerinin eksik gördüğü hususları tamamlama çabası olarak görülebilirken aralarından birkaç çalışmanın perspektifine daha uygun olduğu için modele dâhil edilmiştir. *Etnik Yerleşim Teorisi*, göçmenleri kendi arasında bir dayanışma duygusu ile hareket ederek belli bölgelerde girişimlerde bulunma, kendi gruplarından insanları istihdam etme ve onlara mal veya hizmet sunarak üst sınıflara tırmanmaya imkân sunmayı açıklaması nedeniyle tercih edilmiştir (Wilson ve Portes, 1980). *Dezavantaj yaklaşımı* ise göçmenlerin girişimciliği bir başarı işareti olarak değil, sadece işsizliğe ya da çok ağır ve kötü işlere bir alternatif olarak görmektedir. Başka bir deyişle sahip oldukları dezavantajlar nedeniyle buldukları ülkenin işgücü piyasasında tutunmakta zorlanan göçmenler, girişimciliği bir çıkar yol olarak görerek kendi hesabına çalışmaya yönelmektedirler (Volery, 2007). Ayrıca Suriyelilerin girişimcilik faaliyetleri ve entegrasyon süreçlerinde hem yapısal hem de kültürel faktörlerin yeri olabileceği düşüncesi ile Waldinger ve diğerleri (1990) tarafından geliştirilen ve bu iki yaklaşımın sentezi olan *Etkileşim Modeli* de çalışma modeline dâhil edilmiştir. Bu modele göre göçmenlerin sahip olduğu etnik kaynakların avantajı ve işgücü piyasasında beliren fırsatları gözeterik girişimciliğe yöneldiği ifade edilmektedir. Ancak tüm bu süreçler yaşanan ülkede göçmenlere yönelik uygulanan politikalardan bağımsız

değildir. Bu çalışmada, Suriyeli girişimcilerin girişimcilik süreçleri ve entegrasyon süreçlerinde geldikleri ülkenin yasal düzenlemesi, yerli toplumun düşünce ve davranışları ve Suriyelilerin kültürel özellikleri ve deneyimleri birlikte ele alındığı için etkileşim modelinin temel varsayımları kullanılmıştır.

Araştırmada Suriyeli girişimcilerin entegrasyon düzeylerinin tespiti için Heckmann (2006)'ın entegrasyon teorisi kullanılmıştır. Bu teoriye göre entegrasyon hem ev sahibi toplumun hem de göçmenlerin karşılıklı etkileşimiyle şekillenir ve dört boyutu vardır: (1) Yaşanılan ülkede göçmenlerin sahip olduğu haklar ve buldukları sosyal konumlarını içeren *yapısal entegrasyon*, (2) Ev sahibi toplumun temel kurumları, yeterlilikleri ve kültürlerinin öğrenildiği bir kültürleşme süreciyle *kültürel entegrasyon*, (3) Göçmenlerin ev sahibi toplumla etkileşimlerin yaşandığı alanlarda *sosyal entegrasyon*, (4) Tüm süreçlerin karmaşık kombinasyonları neticesinde ortaya çıkan bir aidiyet biçimi olarak *kimliksel entegrasyon*. Heckmann, bunların dışında göçmenlerin yaşadıkları mekânların onları dönüştürücü etkileri olduğundan söz eder. Yasal ikamet biçimlerinin eşlik ettiği, olumlu/olumsuz deneyimlerin yaşandığı, yaşanılan veya çalışılan mekânların da entegrasyon süreçleri üzerinde belirleyici olduğunu belirtmiştir (Heckmann, 2006). Son olarak literatürde yok denilecek kadar az olan ancak Suriyelilerin hem girişimcilik hem de entegrasyon süreçlerinde yeri olabileceği düşünülen Suriyeli işletmecilerin etnik kökenleri de bir değişken olarak çalışmaya dâhil edilmiştir.

Bu bağlamda belki de alanda bir ilk olacak bütüncül bir bakışla hem yerli hem de göçmen girişimcilerin; girişimcilik ve rekabet süreçleri, entegrasyon konusundaki düşünceleri birlikte değerlendirilmiş, etnik köken değişkeninin girişimcilik deneyimi ve entegrasyon süreçleri üzerindeki etkisini gözlemlemek adına teorik örnekleme yöntemi ile araştırmanın katılımcıları belirlenmiştir.

3. BÖLÜM: SURIYE'DEN TÜRKİYE'YE YAPILAN ZORUNLU GÖÇ VE SURIYELİ GİRİŞİMCİLER

Bu bölümde çalışmanın temel sorunsalını oluşturan Suriyeli girişimci göçmenlerin yerli girişimciler ile etkileşimleri, rekabet ve entegrasyon düzeylerine ilişkin altyapının daha net ortaya konulması için Suriyelilerin Türkiye'ye zorunlu göçle gelme süreçleri, yasal statüleri ve girişimcilik faaliyetleri konularına ilişkin genel çerçeve sunacak bilgilere yer verilmiştir.

3.1. SURIYE İLE İLİŞKİLER VE GÖÇ SÜRECİ

Türkiye ile Suriye arasındaki sosyal ilişkilerin tahlilini yapabilmek için Osmanlı'dan miras kalan karmaşık ilişkiler ağı, ulus devlet hareketleri ile resmi olarak belirlenen sınırların sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal kopuşlarla beraber ortaya çıkardığı ilişkiler ağının incelemesini beraber yapmak gerekmektedir. Uzun bir tarihi arka plana sahip olunmasına rağmen sosyal ilişkilerin seyri genelde Türkiye ile Suriye arasındaki diplomatik ilişkilerin seyri ile paralel gitmiştir. Sosyal coğrafya zaviyesinden bakıldığında özellikle sınır bölgesinde nispeten yüksek olmasını beklediğimiz bu ilişkiler ağı iki ülke arasında var olan ve siyasi olarak inşa edilen sınırlara rağmen daima varlığını sürdürebilmiştir. Tarihsel olarak Halep ve çevresi ile Kuzey Suriye'yi içine alan ve Türkiye'nin güneyi ile sıkı ekonomik ve kültürel bağları olan insanların ilişkileri yeni ulus devlet sınırları kabul edildikten sonra dâhi hiç kesilmemiş, legal ya da illegal olsun bu ilişkiler bir şekilde devam etmiştir (Benek, 2016, s. 176).

1921 Ankara antlaşmasıyla güney sınırının çizilmesinin ardından ana vatan dışında kalan Halep bölgesi ile sıkı ticari ilişkilerin olması insan dolaşımını sağlamış, Osmanlı'dan miras olarak alınan çok dinli, dilli ve kültürlü toplumsal yapının izleri akrabalık, ortaklık, kardeşlik, toplumsal aidiyet gibi duyguların devamını sağlayan birçok mekanizmayı geliştirmiştir (Aras, 2014, s. 31). Ancak 1940'lı yıllarda Hatay sorunu, akabinde Suriye'nin bağımsızlığını kazanması gibi sebepler sınır tartışmalarını ve diplomatik krizleri doğurmuş, bu krizlerin gölgesinde ekonomik ilişkiler bir türlü

sağlam bir zemine oturtulamamış ve karşılıklı etkileşim sekteye uğramıştır (Çelikkol, 2015, s. 96). 1959 yılında tel örgüler ve mayınlı bölgeler inşa edilene kadar sürdürülen yasadışı kaçakçılık faaliyetleri kesilmiş, sınır bölgesinde güvenlik önlemleri hat safhaya çıkarılmış ve bu tarz bir sıkıyönetime alışık olmayan bölge halkının göç etme eğilimi artmıştır. Buna rağmen Türkiye’de 1980 yılındaki askeri darbeye kadar neredeyse bir sektör olan kaçakçılık faaliyetleri bir şekilde devam edebilmiştir. Kaçakçılık faaliyetlerinden kastımız sadece yüksek kârlı yasadışı ticari ilişkileri kapsamamaktadır. Aynı zamanda ekonomik ve siyasal yapıların insanları sınırladığı mekânlarda nüfus, aidiyet, kimlik ve toplumsal hafızalarından kopmayan insanlara bir nevi iletişim yolu sunan faaliyetlerdir. Başka bir deyişle o günün koşullarında kuzey-güney arasındaki akrabalık başta olmak üzere diğer tüm sosyal ilişkiler kaçak yollarla devam ettirilmiştir (Benek, 2016, s. 177).

Türkiye’nin 1980’li yıllardan itibaren serbest piyasa ekonomisine geçişi ve dış pazarlara açılma politikası Ortadoğu’yu da içine almak istemiş fakat Suriye ile sorunlu olan dış ilişkiler bir yana diğer ülkelerin benimsediği kapalı ekonomik sistemler ve istikrarsız yapılar neticesinde bu ülkeler ile hedeflenen dış ticaret de potansiyele uygun seviyede gerçekleşmemiştir. Fakat diğer ülkelere kıyasla Suriye’nin gerçekleştirdiği reformlar ekonomik ilişkilerin daha liberal bir nitelik sergilemesine sebep olmuş ve ticaret hacmi artmaya başlamıştır. 1998 yılına gelindiğinde ilişkilerin en kötü olduğu dönemde bile Suriye’nin en çok ithalat ve ihracat yaptığı ilk 3 ülke arasında Türkiye’de yer almıştır (İnançlı ve Ak, 2005, s. 388-393). 2000 yılı ile beraber Türkiye’nin tüm komşuları ile sıfır sorun politikasından Suriye’de etkilenmiş ve olumlu tablo dış ticaret başta olmak üzere tüm ilişkilere yansımıştır. Sınır ticareti düzenlemeleri ile siyasi krizler azalmış, siyasi, ekonomik ve kültürel entegrasyonlar sağlanarak kalıcı iş birliklerinin temelleri atılmıştır (Karataş, 2015, s. 92).

Türkiye ile Suriye arasında Soğuk savaş boyunca süren ve 2000 yılına kadar bozuk olan diplomatik ilişkiler bir yandan Türkiye ve Suriye’de yeni yönetimlerin iktidara gelmesiyle bir yandan da Türkiye’nin “komşularla sıfır sorun” politikasını yürütmesiyle her alanda gelişmeye başlamıştır. Çift taraflı gelişen iş birlikleriyle serbest ticaret

anlaşmaları imzalanmış, iki ülke arasında ticaret hacmi artmış ve iki ülke vatandaşlarının karşılıklı dolaşımı arttırılmıştır (D'Alema, 2017, s. 5). Özellikle sınır bölgelerinde iki ülke vatandaşlarının kolaylıkla giriş çıkış yapabilmesi kültürel ve ekonomik ilişkileri daha da geliştirmiştir. Kitlesele göçte öncelikli olarak Türkiye'nin tercih edilmesinin nedenleri arasında bu tarihsel ve kültürel bağlar ile birlikte çok yakın zaman öncesinde kurulan ekonomik iş birlikleri gösterilebilir.

İlk olarak Tunus'ta başlayan ve neredeyse tüm Ortadoğu'yu içine alan halk hareketlerinin Suriye'ye sığramasına kadar iyi ilişkiler devam etmiştir. Suriye sokaklarında başlayan eylemlerde halk demokrasi ve çoğulcu bir yönetim talep etmiş ancak Esad yönetimindeki BAAS rejiminin bu isteklere yeterli cevabı verememesiyle bu istekler bir rejim değişikliği talebine dönüşmüştür. Mevcut rejimin protesto gösterilerini askeri yöntemlerle bastırmaya çalışmasıyla kriz derinleşmiş, halk silahlanmış ve bir iç savaşa evrilmiştir (Çelikkol, 2015, s. 137). Ülke içerisinde asayiş bozulmuş, ülke belli bölgelere ayrılmış, sivil-asker birbirine karışmıştır. Bunun yanında bazı şehirlerin harabeye dönmesi, Suriye ekonomisinin tamamen çökmesi iki ateş arasında kalan, can güvenliği korkusu taşıyan ve bu çatışmalarda çok büyük kayıplar veren milyonlarca sivil, başta Türkiye olmak üzere diğer komşu ülkelere kitleler hâlinde göç etmek zorunda kalmıştır (Baczko ve diğerleri, 2018, s. 91-106).

İç savaş dolayısıyla bozulan sosyal refahın ve artan can güvenliği risk algısının etkisiyle kendi ülkelerinden kaçarak dünyanın çeşitli ülkelerine göç eden kayıtlı toplam Suriyeli sayısı 5.519.749'dur. Milyonlarca Suriyeli başta Türkiye olmak üzere Lübnan, Ürdün, Irak, Mısır, Avrupa hatta Amerika ve Kanada gibi okyanus ötesi ülkelere sığınmıştır. 24 Kasım 2022 Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği verilerine göre Türkiye'de 3.577.714 kayıtlı Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır. Bunu sırasıyla 825.081 kişi ile Lübnan, 669.483 kişi ile Ürdün takip etmektedir (UNHRC, 2022). Başka bir deyişle Türkiye, tüm dünyada %65 gibi bir orana denk düşen Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye'ye ulaşımın kolay olması tercih edilme nedenlerinin başında gelmektedir. Oysa 1995 ile 2013 yılları arasında Suriye'den Türkiye'ye yapılan sığınmacı (asylum seeker) talebi başvurusuna baktığımızda bu sayının sadece 635

olduğunu görmekteyiz. Bu veriler aynı zamanda bizlere net bir şekilde kitlesel göçün temel sebebinin iç savaş olduğunu göstermektedir (AFAD 2014; Kirişçi, 2014).

29 Nisan 2011 tarihinde Suriye'deki çatışmalardan kaçıp Türkiye'ye sığınma talebiyle sınırı geçen 252 kişilik ilk grupla beraber kitlesel sığınma hareketi başlamış oldu. Bu ilk sığınmacılar Hatay'da bir spor salonuna geçici olarak yerleştirilerek ihtiyaçları giderilmiştir. Türkiye'nin insani krizden kaçanlara yönelik uygulayacağını açıkladığı *açık kapı politikası* bu ilk hareketten sonra göç edenlerin sayısının katlanarak artmasına sebep olmuştur. Bu tarihten sonra gelen sığınmacılar başbakanlığa bağlı olarak faaliyet gösteren Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)⁵ bünyesinde koordine edilecek olan sınıra yakın geçici kamp merkezlerinde "misafir" olarak ağırlanmaya başlanmıştır (Sizer, 2019, s. 53). Bu görevi ilk zamanlarda AFAD'ın ve Kızılay'ın üstlenmesi aynı zamanda Türkiye yönetiminin kısa sürede içerisinde gelen sığınmacıların ülkelerine yeniden gönderileceği gibi bir beklentisinin olduğunu göstermektedir. Çünkü bu kurumların asli görevi kriz anlarında kalıcı çözümlerden ziyade geçici çözümler sunmaktır. Sürecin uzamasıyla beraber artan sığınmacı sayısı meselenin tüm boyutlarıyla ele alınmasına neden olmuş ve sistematik olarak kurulan *geçici barınma merkezleri* (kamplar) ile var olan sorunlar çözülmeye çalışılmıştır.

AFAD'ın 2016 yılındaki raporuna bakıldığında 10 farklı şehirde 26 geçici barınma merkezinde 260.000 binden fazla sığınmacı konaklarken bu sayı 2020 yılının eylül ayına gelindiğinde toplam 5 farklı şehirde 7 barınma merkezine düşmüş, barınan toplam Suriyeli sayısı ise 60.000 dolaylarına gerilemiştir (AFAD, 2016; GİGM, 2022). Bu durum şüphesiz göçün sürdürülebilirliği söz konusu olduğunda kaçınılmazdı. Çünkü geçici olacağı düşünülerek göç politikaları belirlenmiş ancak savaş hâli uzadıkça göçün paydaşları arasında sorunlar yaşanmaya başlamış, kamp sayısı yetersiz kalmış dolayısıyla yeni politikalara ihtiyaç duyulmuştur (Gülyaşar, 2017, s. 688). Suriyelilerin kademeli olarak ülke içerisinde dolaşımına izin verilmiş, kamp dışında barınma, iş yeri açma ve diğer hakları tanımlanmıştır. Buna rağmen sığınmacıların önemli bir kısmı

---

⁵ AFAD 2009 Yılında Türkiye'de meydana gelen afetlerde durum yönetimi amacıyla kurulmuştur. Ancak zorunlu göç başladığında Türkiye'de göç yönetimi ile ilgili süreçleri yöneten Göç İdaresi Başkanlığı henüz kurulmadığı için bu alanda inisiyatif büyük oranda AFAD'a bırakılmıştır (Sağiroğlu, 2019, s. 261).

sınır illerinde yoğunlaşmıştır. Bu durum başta güvenlik olmak üzere toplumsal, ekonomik, siyasi, temel hizmetler gibi sınıflandırabileceğimiz hemen her kamusal alanda topyekûn bir seferberliği zorunlu kılmıştır (Orhan ve Gündoğar, 2015, s. 16).

Bugün gelinen noktada ise her ne kadar hukuki statüleri geçici olarak nitelense de -bu durum aynı zamanda onlara dair bir bakış açısını da bizlere vermektedir- her geçen gün ülkede kalma eğilimleri ve süreleri arttığı da izahtan varestedir. Bu belirsiz süreç uzadıkça Suriyelilerin ülke içerisindeki varlığına dair olumsuz yönde seyreden bir algı da her geçen gün artmaktadır (Tuncel ve Ekici, 2019, s. 55).

Tablo 3. Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin İllere Göre Sayısal Verileri

Tablo 4. Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin İllere Göre Nüfusa Oranları

<i>İl</i>	<i>Suriyeli Nüfusunun İlde Yaşayan Toplam Kişi Sayısına Oranı</i>	<i>Kayıtlı Suriyeli Sayısı</i>	<i>İlde Yaşayan Toplam Kişi Sayısı</i>
İSTANBUL	%3.36	550.707	16.391.089
GAZİANTEP	%17.85	463.038	2.594.051
ŞANLIURFA	%14.81	373.790	2.523.902
HATAY	%17.69	358.984	2.029.304
ADANA	%10.07	253.636	2.517.009

3.2. SURİYELİLERE İLİŞKİN YASAL UYGULAMALAR

Tüm dünyada çok kısa bir süre içerisinde bu kadar fazla sığınmacıya ev sahipliği yapan başka bir ülke örneği yoktur. Dolayısıyla bu kadar ani gelişen bir göç dalgasının ülke içerisine ikamesi ve sığınmacıların diğer sosyal ve hukuki haklarının tesisi adına Türkiye Cumhuriyeti Devleti hazırlıksız yakalanmıştır (Aktaş, 2018, s. 133). Ancak bu hakların neler olduğu ve mültecilerin hukuki statüsünün ne olduğunun evveliyatı uluslararası antlaşmalar, Türkiye’nin kendi iç mevzuatında belirlediği yönetmeliklerle kısmen belirlenmişti. Buna göre Türkiye’nin genel olarak göç politikalarına yön veren temel hukuki metnin 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi olduğunu ifade edebiliriz. Türkiye bu sözleşmeyi 5 Eylül 1961 tarihli Resmi Gazete yayınıyla kabul etmiştir (10898 sayılı Resmi Gazete, 1961).

BM bu sözleşmeye göre “1 Ocak 1951’den önce Avrupa’da meydana gelen olaylar sonucunda ırkı dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi” olarak mültecilerin hukuki statüsü tanımlanmıştır (UNHCR, 1951, s. 14). Açıkça görüldüğü üzere bu tanım belli bir tarih aralığını ve belli bir mekânı çerçevesi içine aldığı için

sınırlamalara tabidir. Cenevre Sözleşmesi'nin Soğuk savaş ürünü olması, Avrupa merkezli bir mülteci tanımının yapılması ve Doğu Bloku içinde bulunan birçok devletin sözleşmenin yapılış aşamasında bulunmaması sebepleriyle tartışmalar bir türlü sonlanmamıştır (Dost, 2014, s. 31). Tartışmalara son vermek, 1951 sözleşmesinin uygulanmasında yaşanan karışıklıklar ve ihtiyaç duyulan düzenlemeler üzerine hazırlanan bir başka tasarı 4 Temmuz 1967 tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.⁶ Bu protokolle 1951 sözleşmesinde bulunan zaman ve mekân kısıtlamaları kaldırılmıştır (Uzun, 2019, s. 35).

BM ve Türkiye'nin tanımlarına göre bir yabancı'nın mülteci statüsü kazanabilmesi için bahsedilen nedenlerden dolayı zulme uğramaları ya da tehlikeye maruz kalmaları veya kendilerini böyle bir tehlike içinde hissetmeleri gerekmektedir. Yapılan bu tanımlar benzer yönler atıf yaparken aralarındaki en önemli farkı Türkiye'nin "Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar" ibaresiyle uyguladığı coğrafi kısıtlama ilkesi oluşturmaktadır (Çiçeksoğüt, 2017, s. 3-5). Türkiye 1968 yılında 6/10266 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla bu protokolün 7. Maddesinde öngörülen "çekinceler ve beyanlar" hükmüne dayalı olarak tarih sınırlamasını kaldırmış ancak coğrafi sınırlamayı korumaya devam etmiştir. Bundan dolayı Avrupa kökenli iltica hareketlerinde bulunan kişiler mülteci olarak tanımlanırken haklı sebeplerle bile olsa Avrupa dışından yapılacak olan bir göç girişiminde bulunacak kişilerin statüsü ise belirsiz kalmıştır. Bu kişilerin statüsü çeşitli düzenlemelerin yanı sıra farklı yönetmeliklerle kısmen ve dağınık şekilde düzenlenmiştir. Bu alanda hissedilen kanun düzeyindeki mevzuat eksikliği çoğunlukla idari düzenlemelerle giderilmeye çalışılmıştır (GİGM, 2022).

Sözleşme dışı mülteci olarak ülkeye kabul edilen kişiler insani sebepler göz önünde bulundurulmak suretiyle üçüncü bir ülkeye nakledilinceye kadar uluslararası koruma altında bulundurulmaktadır. Ancak Türkiye, kendisinden iltica talebinde bulunan ya da başka bir ülkeye iltica etmek üzere ikamet izni talep eden mültecilerin iltica talebini kabul etmemekte ve uygulamada karmaşalar yaşanmaktaydı. Türk hukukunda

---

⁶ Adı geçen protokol 2198 (XXI) sayılı "Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 Protokolü" (*Protocol Relating to The Status of Refugees 1967*) olarak yürürlüğe girmiştir (UNHCR, 1967).

uluslararası sözleşmeler dışında yabancıların ülkeye girişleri, ikametleri, iskânları, çalışmaları, sınır dışı edilmeleri vs. düzenlemelerine baktığımızda 1994 yılına kadar uluslararası hukuk normları açısından yetersiz kaldığı sonucuna ulaşmaktayız (Güner, 2007, s. 85). Mülteci ve sığınmacı ile ilgili işlemlerin yasal bir zemine sahip olması 30 Kasım 1994 tarihli 22127 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “*Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*” doğrultusunda olmuştur. Bu yönetmeliğe göre sığınmacı şu şekilde tanımlanmaktadır:

“İrki, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancı” olarak tanımlanmıştır.

Aynı yönetmeliğe göre mülteci (22127 Sayılı Resmi Gazete, 1994):

“Avrupa’da meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancı” olarak tanımlanmıştır.

Bu yönetmelikle beraber Avrupa dışından göç edenlerin statüsü hakkındaki belirsizlik giderilmiş ve onlara “sığınmacı” denmiştir. Bu kişilere geçici ikamet izni, yerleşme, barınma, çalışma izinleri güvenlik gibi haklar tanınmış ve bu haklar İçişleri Bakanlığı ve Valiliklerin sorumluluğunda yürütülmüştür. 1999 yılında Göç ve İltica alanında mevzuat geliştirmek üzere Göç ve İltica Bürosu da kurulmuştur. Mültecilere tanınan bu haklar ve genel olarak Türkiye’nin sığınmacılık konusundaki politikalarının AB uyum süreci ile doğru orantılı şekilde değişip dönüştüğünü görmekteyiz. Nitekim 2006 yılına gelindiğinde 1994 yönetmeliği güncellenmiş ve bazı maddeleri değiştirilerek

sığınmacıların hakları genişletilmiştir (Kartal ve Başçı, 2014, s. 284). Sonraki düzenlemelerin seyri de bu yönde olmuştur.

2011 yılının Mart ayında Suriye’de başlayan çatışmalardan kaçarak Nisan 2011 yılında Türkiye’ye sığınan 250 kişilik grupla beraber artık kitlesel olarak Suriyeli göçü başlamıştır. İlk gelen kişilere yakın zamanda geri döneceği beklentisiyle hem basında hem resmi beyanlarda dahası mevzuatta da yeri olmayan *misafir* tanımlaması yapılmış fakat çok kısa sürede ve hızla artan kitlesel göç nedeniyle yeni yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan 30 Mart 2012 tarihli “*Türkiye’ye Topluca Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamе Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge*” ile bu ihtiyaç giderilmeye çalışılmıştır. Ancak söz konusu yönerge 1951 Cenevre Sözleşmesinin temel esaslarını içerdiğinden yeni göç akını karşısında yetersiz kalmış ve Suriyeliler özelinde farklı uyruklardaki yabancılar ile ilgili kanun düzeyinde bir mevzuat gerekliliği hâsıl olmuştur (Pehlivan ve Karaatlı, 2020, s. 21).

Tüm bu sorunlara kalıcı çözüm üretmek maksadıyla 11 Nisan 2013 tarihinde 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)⁷ çıkarılmıştır (28615 Sayılı Resmi Gazete, 2013). Bu kanunun 91. maddesine göre Suriyelilere “geçici koruma” statüsü verilmiştir. Geçici koruma “*ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılar sağlanan koruma*” şeklinde tanımlanmıştır (28615 Sayılı Resmi Gazete, 2013). Aynı kanunda mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma statüleri de tanımlanmış ve “sığınmacı” tanımına yer verilmeyerek statü karmaşasının önüne geçilmiştir. Kanunun 91. maddesindeki ortaya çıkan diğer belirsizlikleri açığa kavuşturmak adına 2014 yılında yayımlanan yönetmelikte geçici koruma “*ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza*

---

⁷ Bu kanunun üç ana hedefi vardır. Yabancıların ülkeye giriş-kalış ve çıkışlarını düzenlemek, uluslararası koruma sağlamak ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün kuruluş ve görevlerini tanzim etmek. Bu kanunla vize ve ikamet izinleri ve işlemleri için etkin, sistematik önlemler alınarak kayıt dışılığın önüne geçilmek amaçlanmıştır.

gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirilmeye alınamayan yabancılara sağlanan koruma” şeklinde yeniden tanımlanarak son şekli verilmiştir (29153 Sayılı Resmi Gazete, 2014). Günümüzde (Kasım, 2022) geçici korumaya tabi olan bütün yabancı uyruklu bireyler bu yasaya tabidir.

Çıkarılan bu kanun ile birlikte Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuş, Suriyelilerin ülke içerisinde sevk ve idareleri sağlanarak onlara istekleri dışında ülkelerine geri gönderilmemeleri (non-refoulement)⁸ ve yasal olarak ülkede kalma hakları tanınmış oldu. Bunun yanı sıra geçici koruma kimlik belgesi, iş piyasasına erişim, barınma, sağlık, eğitim, sosyal yardım gibi temel hak ve hizmetlere erişebilmeleri ile ilgili düzenlemeler de yapılmıştır (Erdoğan, 2015, s. 79-99). Bu kanun ile birlikte AB uyum şartları sağlanmış, göç yönetişimi kurumsallaşmıştır. Her ne kadar bu yasanın ortaya çıkışının Suriyelilerin göçü ile bir ilgisi olmasa da -bütünüyle Türkiye'nin ilgili yasal ve idari düzenlemelerinin, AB üyelik şartları ile uyumlu hale getirme çabalarından kaynaklanıyor olsa da- Suriyeli sığınmacılar sorunu yasanın çıkış sürecini daha da kolaylaştırmış ve Suriyeliler özelinde tüm yabancı uyruklu bireylerin de hakları tanımlanmıştır (İçduygu, 2017, s. 29).

15 Ocak 2016 tarihli 29594 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “*Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik*” ile birlikte artık çalışma izni için başvuru hakkı getirilmiştir. Bu yönetmelikle Suriyelilerin Türkiye’de kaldıkları sürenin uzaması ve piyasalarda oluşan haksız rekabet ve kayıt dışı çalışmalarının doğurduğu sorunlar çözülmeye çalışılmıştır (Pehlivan ve Karaatlı, 2020, s. 22). Ayrıca Türkiye ile BMMYK arasında göç yönetişiminin koordineli bir şekilde gerçekleştirilmesi ve BMMYK’nin Türkiye’deki yasal faaliyetlerinin sınırlarının çizilmesi adına 1 Eylül 2016 tarihinde “*Ev Sahibi Ülke Anlaşması*” imzalanmıştır (30353 Sayılı Resmi Gazete, 2018). 7094 sayılı kanunun gerekçesi şu şekildedir:

---

⁸ YUKK ile mülteci hukukunun temel prensiplerinden olan geri göndermeme ilkesi (non-refoulement) ilk defa kanun düzeyinde uygulanmıştır.

“...BMMYK tarafından dünyadaki en geniş mülteci statü belirleme faaliyetinin yanı sıra, ikinci en kapsamlı yeniden yerleştirme programı ülkemizde icra edilmektedir. Bu itibarla 1 Eylül 2016 tarihinde Ankara’da imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Arasında Ev Sahibi Ülke Anlaşması” söz konusu faaliyetlerin daha etkin şekilde sürdürülmesini ve ülkemizdeki sığınmacıların yaşam standartlarının daha da geliştirilmesine yönelik olarak yapılan yardım faaliyetleri konusunda ülkemizle BMMYK arasındaki iş birliğinin güçlendirilerek ileriye taşınmasını sağlayacaktır. Ayrıca, söz konusu Anlaşma ile 1960 yılından beri ülkemizde faaliyetlerini sürdürmekte olan BMMYK Türkiye Ofisinin hukuki çerçevesi, günümüz koşullarına uygun şekilde düzenlenmiş olacaktır”⁹

Bu kanunla Türkiye, Suriye vatandaşları başta olmak üzere farklı ülkelerden almış olduğu sığınma talebi nedeniyle BMMYK’nın mülteci statüsüne ve yeniden yerleştirme hususuna ilişkin kapsamlı faaliyet ve programlarından yararlanma imkânı bulmuştur. Ancak bu görüldüğü kadar da iyi bir şey değildir. Çünkü bu anlaşmayla BMMYK Türkiye üzerindeki operasyonlarını yardım ve danışmanlığın ötesine taşıyamamaktadır. Bu kurumun asıl görevi yeniden yerleştirme, gönüllü geri dönüş desteği verme ve aynı zamanda diğer devletleri de yük ve sorumluluk paylaşımı konusunda teşvik etmek olmalıdır. Aksi halde Türkiye’nin yakın zamanda artan maliyetlere ve Türk vatandaşlarının tepkilerine bağlı olarak ortaya çıkacak sorunlarla başa çıkma hususunda zorluklar yaşayabileceği söylenebilir (Ekşi, 2019, s. 368).

Son yıllarda Afganistan üzerinden yeni bir göç dalgasının ülke sınırlarında belirmesi göç yönetimi için daha ciddi aksiyonların alınmasını şart koşmuştur. Bu bağlamda son olarak 29 Ekim 2021 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün statüsü bir kademe artırılarak “Göç İdaresi Başkanlığı” yapılmış ve teşkilat yapısı genişletilmiştir (31643 sayılı Resmi Gazete, 2021). Bu örgütlenme biçiminde başkan doğrudan bakana karşı sorumlu tutulmuştur.

3.3. SURİYELİ GÖÇMENLERİN GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİNE İLİŞKİN ÇALIŞMALAR

---

⁹ <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss461.pdf> 24 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

Suriyeli göçmenlerin zorunlu göçünün 2011 yılı gibi yakın bir tarihte ve bir anda gerçekleşmesi, akademik saha çalışmaları açısından pek çok güçlük ortaya çıkarmıştır. Dünya’da Suriye’deki göç hareketlerinden en fazla etkilenen ülke olan Türkiye’de ilk andan itibaren bu alana yönelik akademik çalışmalar başlamış ve her geçen yıl artarak devam etmiştir. Meselenin insani boyutu da göz önüne alındığında ilk dönem çalışmaların durum tespiti, acil durum yönetimi, göçmen ikameti, göçmen sağlığı, göçmenlerin hukuki durumu, eğitim ve kültürel uyum süreçlerine odaklandığı gözükmektedir. Bu çalışmalar arasında sahadan toplanan verilerle yapılan çalışmalar ise oldukça yetersiz kalmıştır (Avcıoğlu, 2020, s. 81). Uluslararası literatürde ise 2015 yılından sonra bir eğilimin başladığı görülmekte ancak ulusal düzeyde yapılan çalışmaların nicelik yönünden fazla olduğu saptanmaktadır.

Türkiye içinde ikamet eden Suriyeli nüfusun büyük çoğunluğunun şehirlerde yaşaması, gündelik hayatın içerisinde güvenlik ve vatandaşlık tartışmalarını beraberinde getirmiştir (Bayır ve Aksu, 2020; Cantürk, 2020; Ekici, 2019; Gülyaşar, 2017; Önür, 2021). Yerel yönetimlerin ve STK’ların rolüne ilişkin çalışmalar artmış (Akman, 2018; Alvanoğlu ve Ateş, 2020; Oktay ve diğerleri, 2016; Yaman, 2016), toplumsal ahenk için eğitimin önemi ile ilgili çalışmalar yapılmıştır (Açıkalm ve diğerleri, 2021; Başal ve diğerleri, 2019; Duman, 2019; Özcan, 2018; Tanrikulu, 2018). Suriyelilerin şehirlerde ikamet etmesiyle işgücü piyasasına girme süreçleri başlamış, ülke içinde istihdam sorunları ortaya çıkmış, kayıt dışı çalışma, göçmen emeği tartışmaları ve Suriyelilerin ekonomik entegrasyonlarının neler olabileceğine dair fırsatlar ve tehditler çalışılmıştır (Akbaş ve Ulutaş, 2018; Akbulut, 2020; Akcan, 2018; Çınar, 2018; Duruel, 2017; İlgazi, 2019; Koca, 2019; Koç ve diğerleri, 2015; Mutlu ve Eğmir, 2020).

Tüm çalışmalar tekil düzeyde incelendiğinde entegrasyonun farklı bir boyutuna (ekonomik, sosyal, kültürel vs.) temas ettiği gözükmektedir, her geçen gün Suriyelilerin Türkiye’de kalma eğiliminin artması uyum, bütünleşme, entegrasyon kavramlarını gündeme getirmiş ve böylece hatırı sayılır bir literatür birikmiştir (Alpago ve Alpago, 2021; Kocadaş, 2021; Sönmez, 2019; Şimşek, 2019b; Tunç, 2015; Yıldırım ve diğerleri, 2017). Ancak tüm bu çalışmalar içerisinde göçmen veya mülteci girişimciliği çalışmalarının azlığı bir yana, girişimciliğin entegrasyon ile ilişkisi ulusal ve

uluslararası düzeyde fazla çalışılmadığı saptanmaktadır. Aşağıda Suriyeli girişimcileri konu edinen bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Alexandre ve diğerleri (2019) Lübnan’da Suriyeli mültecilerin girişimde bulunurken motivasyonlarının neler olduğunu ve kendi işlerini yürütürken nasıl bir yol izlediklerini ve gelişmekte olan bir ülkede mültecilerin girişimcilik süreçlerini anlamaya çalışmıştır. Nicel bir araştırma tasarımına sahip olan çalışmaya 3.360 kişi katılmıştır. Bu katılımcıların yüzde 62’si 18-35 yaş aralığında olarak oldukça genç bir evrene sahiptir. Araştırmaya göre katılımcıların yüzde 71.4’ü Lübnan’da sıfırdan kendi mesleğine sahip olarak yaşamayı tercih edebileceğini beyan etmiştir. Bu tercihin nedenleri arasında “Diğer mültecilerin yararına faaliyette bulunma isteği, girişimcilik kanımında var, işgücü piyasasında yeterince imkân yok, zengin olma düşüncesi, Lübnan toplumuyla bütünleşmeyi hızlandırıcı etkisi, ürünlerine ve hizmetlerine talep olduğu düşünme eğilimi” gibi faktörler en yüksek puanları almıştır. Lübnan’da yapılan bu çalışma açıkça Suriyeli mülteciler ve aileleri için yeni bir iş kurma düşüncesinin baskın olduğunu göstermektedir. Uygun ortamın varlığı hâlinde hemen aksiyona girilebilir. Araştırmacılar her ne kadar mali, idari ve yerel politikalarla mültecilerin önüne engeller çıksa da Lübnan halkı ile Suriyelilerin gerek dil gerekse yemek gibi bazı kültürel değerleri yakinen paylaşmaları onların sosyal bağlar ile daha kolay entegre olmalarını sağlamaktadır görüşüne ulaşmaktadır. Özellikle dil engelinin olmaması yerlilerle temasta bulunarak sosyal sermayeyi kullanma hususunda köprü görevi görmektedir. Öte yandan Lübnan’ın halihazırda kendi halkına bile düşük istihdam olanakları sağlaması girişimcilik duygusunun güçlü olması yönünde büyük bir etkiye sahip olmuştur (Alexandre ve diğerleri, 2019). Harb ve diğerleri (2018) ise Suriyeliler ile Lübnanlıların ekonomik rekabetlerini konu edinmiştir. Suriyelilerin geldikten sonra sorunların arttığı ve şiddet olaylarına dönüştüğü saptanmıştır. Ancak Bazı Suriyeli işletme sahipleri Lübnanlı işletme sahipleri ile iyi ilişkiler geliştirmiş ve ekonomik olarak birbirlerini tamamlayıcı faaliyetlerde bulunmuşlardır (Harb ve diğerleri, 2018).

Zighan (2021)’in çalışması Ürdün’deki Suriyeli mültecilerin girişim süreçlerini ele almaktadır. Bu bölgede ampirik çalışmaların çok az olmasından dem vuran araştırmacı mülteci girişimciliğinin sosyal refahı artırıcı ve ekonomik büyümeyi destekleyici

özelliği düşünöldüğünde çok daha nitelikli çalışmalara ihtiyacın olduğunu söylemektedir. Bu çalışma iki temel soru üzerinde durmaktadır: “Ürdün’deki Suriyeli mülteci girişimcilerin karşılaştığı zorluklar nelerdir ve Suriyeli mülteci girişimciliğini sağlayan unsurlar nelerdir?” Ürdün’deki 62 Suriyeli mülteci ile ortalama birer saatlik derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşölen kişilerden yaklaşık yarısı kendi işini yapmakta diğerleri bir işletmede çalışmaktadır. Araştırma bulgularına göre 52 katılımcı ev sahibi toplumun işgücü piyasasına entegre olmakta çok büyük sıkıntılar çektiğini ifade etmişlerdir. Buna sebep olarak iyi bir maaş ve iş bulmanın zorluğunu gerekçe göstermişlerdir. Mevcut şartlarda küçük ama bağımsız bir işletme kurmanın iş aramaktan daha iyi olduğunu söylemişlerdir. Başka bir katılımcı ise piyasadaki iş imkânlarından bağımsız olarak kendi bilgi ve yeteneği ile kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını bir yerde çalışmadan da karşılayabileceğini ifade etmiştir. Ancak bireysel motivasyonların dışında iş kurmak için bazı zorluklar kendileri beklemektedir. Bunlar; finansal zorluklar, kültürel bariyerler, bir işletme yönetiminin nasıl olacağına dair eksiklikler, pazar erişimi ve destek noktaları gibi diğer zorluklardan oluşmaktadır. Sonuç olarak eğer mülteciler ve göçmenler desteklenmek isteniliyorsa onların girişimcilik süreçlerinde karşılaştıkları bu sıkıntılar aşılmalıdır. Göç, girişimcilik ve kalkınma arasında bir bağ kurulursa entegrasyon olanakları da çok daha kolay gerçekleşebilir. Çünkü çalışmaya göre kendi işlerini kurmak isteyen birçok mülteci de finansal sorunların dışındaki sorunları aşamadığı için girişimde bulunamamaktadır. Uluslararası kurum ve yerel hükümetler onların projelerini desteklemelidir (Zighan, 2020). İngiltere’de 2019 yılında yapılmış bir çalışmaya göre geçmişinde girişimcilik deneyimi olan Suriyeli mültecilerin yeni geldikleri ülkede de girişimciliğe yönelik güçlü istekleri olduğu saptanmıştır. Bağımsız bir şekilde İngiltere’ye göç eden bu kişiler yeteneklerine daha fazla güvenmekle birlikte Suriye’deki güçlü yakın aile ilişkileri ve İngiltere’de mültecileri destekleyen kurumların varlığı girişimciliğe yönelmede etkili olmaktadır (Mawson ve Kasem, 2019).

Gelişmekte olan ölkelerde göçmenlerin veya mültecilerin ulusal kalkınmaya ve işgücü piyasasına katkısı olduğu önceki alan yazında üzerinde durulan noktalardandır. Göçmenlerin iş bulma ve kurma konusunda birtakım zorluklar ve kolaylıklar ile karşılaşmaları muhtemeldir. Bu durum Türkiye’deki araştırmacılarında dikkati

çekmiştir. Bu yüzden Türkiye'ye sağlıklı bir entegrasyonun sağlanabilmesi için girişimciliğin imkânlarının tartışıldığı çalışmalar yapılmıştır (Almohammad ve diğerleri, 2021; Demir, 2018; Kaplan ve Bedük, 2019; Koyuncu, 2020; Uzun, 2019; Yıldırım ve Yüksekbilgili, 2021). Bu çalışmalardan çıkan sonuçlara göre Suriyeli göçmenlerin dil sorunu, yüksek işletme maliyetleri ile finansmana erişimde yaşanan sıkıntılar, vergi ve yasal düzenlemelere ilişkin bilgi eksiklikleri, STK desteğinin eksikliği gibi sorunlar onların girişimde bulunmaları önünde beliren engeller olarak gözükmektedir. Öte yandan kendi istedikleri işte çalışma, para kazanma istekleri bireysel motivasyonlarını beslemekte, sosyal ağların sağladığı destek noktaları ve piyasa fırsatlarından yararlanma isteği, güven esaslı ilişkilerin gelişimi ise girişimciliğe teşvik etmektedir. Dil becerileri ve ekonomik gelir düzeyi geliştikçe iş kurma eğilimlerinin arttığı, kayıt dışı ekonominin azaldığı, bürokratik problemlerin aşıldığı ve vatandaşlığa yönelik bir ilginin yükseldiği saptanmıştır. Sonuç olarak bireysel ve toplumsal problemler sosyoekonomik olarak aşıldıkça ev sahibi toplum ile entegrasyonun imkânlarının da arttığı bu çalışmalarda ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de ve Birleşik Krallık'ta turizm endüstrisinde girişimcilik faaliyetlerinde bulunan Suriyeli girişimciler yarı yapılandırılmış görüşmelerle tamamlanan bir araştırmanın konusu olmuşlardır (Alrawadieh ve diğerleri, 2021). Girişimciliğin entegrasyon boyutu düşünüldüğünde asgari bir akademik eğilimin olduğunu araştırmacılar da vurgulamış ve bu boşluğu doldurmaya çalışmışlardır. Göçmen girişimciliği literatüründe genellikle girişimciliğin ekonomik yönüne vurgu yapılmış, sosyal sonuçlara ise yeterince ilgi gösterilmemiştir. Bu çalışma iki ülke arasında aynı sektörde faaliyet gösteren göçmenleri karşılaştırması yönüyle de dikkate değer veriler sağlamaktadır. Örneğin tüm göçmenler kendi anavatanlarında iken de turizm faaliyetlerinde bulunmuş, göç ettikleri ülkelerde benzer işlerde çalışmış ve kendi işletmelerini kurmuşlardır. Daha iyi yaşam koşulları, bağımsız ve esnek çalışma, aile üyeleri desteği gibi öznel iyi oluş hâli ile ilişkilendirebileceğimiz unsurlar serbest meslek için motivasyon kaynakları olmuştur. Öte yandan bir işletme açma süresi İngiltere'de yaklaşık 2 yıl sürerken Türkiye'de 1 yıldan az sürmüştür. Bunun nedenleri daha az resmi işlem, kayıt dışı ve düşük ücretlerle çalışma ve daha az denetimdir. Çalışmanın entegrasyon boyutuna bakıldığında dil becerilerinin sadece entegrasyonda

kilit role sahip olmadığı aynı zamanda işletme başarısı içinde önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Aile ve etnik ağların işletme kuruluşu ve sürekliliği için önemli olduğu bu çalışmada da teyit edilmiştir. İşletme sahibi olmanın ev sahibi toplum ile temas noktaları geliştirme hususu da aynen teyit edilmiştir. Girişimcilik faaliyetleri hem ekonomik hem de psikolojik olarak göçmen sağlığı için oldukça etkilidir. Bu çalışmanın bulgularına göre, artan gelir seviyesi, misafirperverlik, turizm işletmeciliğın sağladığı kişisel faydalar mültecilerin nesnel refahı için önemlidir. Geliri artan mülteciler daha iyi mahallelerde yaşayıp çocuklarına iyi eğitim ve sağlık hizmetleri sunabildikçe daha da kolay entegre olabilmektedir.

Türkiye'deki Suriyelilerin esnaflaşma süreçlerini anlamak için Bourdieu'nun ilişkisel kavramlarının kullanıldığı çalışmalar yapılmıştır (Atasü-Topcuoğlu, 2019; Karan, 2019; Karan ve diğerleri, 2020). Örneğin Atasü-Topcuoğlu (2019)'nun çalışması doğrudan Türkiye'de yaşayan Suriyeli mültecilerin küçük ölçekli girişimcilik süreçlerine odaklanmaktadır. Bourdieucu bir analizle 2011 yılından sonra iş kuran Suriyeli girişimcilerin kültürel, sosyal, ekonomik ve sembolik sermayeleri kullanma, iş kurma ve sürdürülebilirlik stratejileri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Araştırmacıya göre bu farklı sermaye biçimleri mülteci girişimcilerin eylem olasılıklarına ilişkin anlayışımızı derinleştirerek analitik bir çerçeveyi bizlere verecektir. Mülteci girişimcinin eylem olanakları yasal, siyasi, sosyal, dilsel ve ekonomik fırsatlardan etkilenmektedir. İstanbul, Hatay, Gaziantep illerinden toplam 24 Suriyeli girişimci ile yüz yüze yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlar şöyledir; Öncelikle çoğu katılımcı sosyal sermayelerini kullanarak şehirlere ve belirli ilçelere akrabalık ilişkilerini kullanarak bir dayanışma duygusu içerisinde yayılım göstererek yerleşmişlerdir. Akrabalık ilişkilerinin kıymeti Suriye ile olan sınır komşuluğu göz önüne alındığında Hatay ve Gaziantep'te çok daha belirgindir. İkinci olarak zorunlu olarak ülkelerini terk eden Suriyelilerin kendi ülkelerinde iken sahip olduğu bilgi ve belgelerin niteliği ne olursa olsun göç edilen yerde ilk başlarda tanınmamasının zorluğu nedeniyle girişimciliğe yöneldikleri sonucu çıkmıştır. Eğitim düzeyi ne olursa olsun tüm görüşmeciler göç sırasında sosyal statülerini kaybettiğinden bahsetmektedirler. Ekonomik sermayesi olmayanlar ise önceleri çalışıp sermaye biriktirerek ve akraba desteği ile işletme kurmuşlardır. Ancak burada özellikle vurgulanması gereken nokta 21 görüşmecinin Suriye'de iken de

esnaflık yaptığı ve bu girişimci yönlerini burada da kullanmak istediği ortaya çıkmıştır. Bunun için önceleri kendi mesleklerinde işçi olarak çalışıp sonra işletmelerini açmışlardır. Çalışmanın bir başka sonucuna göre ise Suriyeli işletmeler kayıt dışı çalışma, ucuz işgücü gibi faktörlerle belli bir risk üstlenmelerine karşın piyasada bu gibi durumlar onlara avantajlar –daha düşük maliyetler- sağlamaktadır. Çalışmanın orijinal bir bulgusu olarak kayıt dışı sektörlerde çalışmanın mülteci girişimcilerin işlerini sürdürebilmesi ve entegrasyonları üzerinde bozulma ve öngörülemezliğe sebep olduğu tespit edilmiştir.

Akyiğit ve Baki (2021), İzmir’in Basmane bölgesinin “Küçük Suriye” olarak nitelendiği bir alanda Suriyeli 17 işletme sahibi ile bir çalışma yapmıştır. Göçmenlerin ilk olarak coğrafi yakınlık, güvenlik kaygısı ve ortak sosyoekonomik benzerlikler neticesiyle Türkiye’ye göç ettiği, göç sürecinde göç ağları bulunan İzmir’deki tanıdık ve akrabaların bu süreci beslediği sonucuna ulaşılmıştır. Buldukları bölgede etnik bir ekonominin oluştuğu homojen bir mekân yaratılmıştır. Burada işletmesi bulunanların kendi işine sahip olma, saygınlık görme ve bağımsızlık isteği girişimcilik süreçlerini hızlandırmıştır. Ancak başlangıç aşamasında sosyal ağların desteği etkili olsa da gereken sermaye için önceleri farklı iş kollarında çalışıp sermaye biriktirmişlerdir. Türkiye’de buldukları süre zarfında Türkçe öğrenememiş olmaları ise beşeri sermayelerini geliştirme imkânından onları yoksun bıraktığı, göç sürecinde kaybettikleri ekonomik sermayeleri ise etnik girişimcilik aracılığıyla tekrar kazanmaya çalıştıkları, Suriye’de sahip olduğu beşeri sermayelerinin ise girişimcilikte önemli bir rol oynamadığı, bu durumun vasıflı göçmenlerin kabiliyetlerini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya bıraktığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Shinnar ve Nayır (2018), 10 farklı etnik kökene sahip göçmen girişimciyi dâhil ettikleri çalışmalarında girişimciliğe yönelik motivasyonları ve deneyimleri incelemek istemişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre; göçmenler, ev sahibi ülkelerdeki pazar fırsatlarını kendi etnik gruplarının ihtiyaçlarını da göz ederek belirlemede rakiplerine kıyasla üstündürler. Benzersiz sosyal ve beşeri sermayelerini kullanarak işletme kurma ve geliştirme süreçlerine dâhil olurlar. Sahip oldukları dil, din ve kültürel bilgiler sayesinde karşılıklı güven ilişkileri geliştirmede de yeteneklidirler. Öte yandan

göçmenlerin gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde göçmen girişimciliği stratejileri farklılık göstermektedir. Gelişmekte olan ekonomilerdeki yeni fırsat yapıları göçmen girişimciler için teşvik edici olmakla birlikte daha az marjinal faaliyetlerde bulunmalarını sağlamaktadır. Duman ve Özdemirci (2020) ise Suriyeli göçmen girişimcilerin bireysel motivasyonları olarak bağımsızlık ve daha çok kazanç sağlama isteği olduğunu saptamışlardır. Yine iş kurma süreçlerinde kendi etnik grup üyeliğinin avantajlarına sahip oldukları ifade edilse de tüm iş kurma süreçlerinde etnik sosyal ağların çok da etkili olmadığı ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi ise Suriye'den göç eden herkesin aşağı yukarı kendileri gibi zor durumda olduğu ve ancak kendilerine yeterli oldukları ve kendi etnik grubundan olsa bile birbirlerine yardım edebilecek düzeyde olmadıkları ile açıklanmaktadır. Ayrıca girişimcilerin düşük ücretlerle çalışma, dile hâkim olmama, ayrımcılığa maruz kalma gibi itici faktörlerle girişimciliğe yöneldikleri saptanmıştır (Duman ve Özdemirci, 2020). Benzer bir çalışmada da dil ve hukuk problemleri, ayrımcılık, kaynaklara erişim engelleri, düşük ücret gibi sosyoekonomik sorunların Suriyeli mültecileri girişimciliğe ittiği saptanmıştır (Deniz ve Reyhanoğlu, 2018).

4. BÖLÜM: BULGULAR

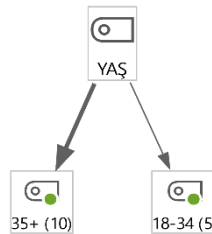
Yerli ve Suriyeli işletme sahiplerinin rekabet ve entegrasyon konusunu ele alan bu çalışma kapsamında toplam 31 erkek katılımcı ile görüşme yapılmıştır. Katılımcıların 15'i yerli işletme sahibi, 16'sı ise Suriyeli işletme sahibi göçmendir. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular 4 başlık altında ve her başlık altında yerli girişimciler ve Suriyeli girişimciler olmak üzere alt başlığa ayrılarak verilmiştir. İlk başlıkta katılımcıların sosyo-demografik özellikleri, ikinci başlıkta katılımcıların işletme deneyimleri, üçüncü başlıkta katılımcıların kazanç düzeyi ve rekabet hakkındaki düşünceleri, dördüncü başlıkta Suriyelilerin entegrasyon düzeylerine ilişkin düşüncelere yer verilmiştir.

4.1. KATILIMCILARIN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri başlığı *yerli işletmeci katılımcıların sosyo-demografik özellikleri* ve *Suriyeli İşletmeci katılımcıların sosyo-demografik özellikleri* başlıklarından oluşmaktadır.

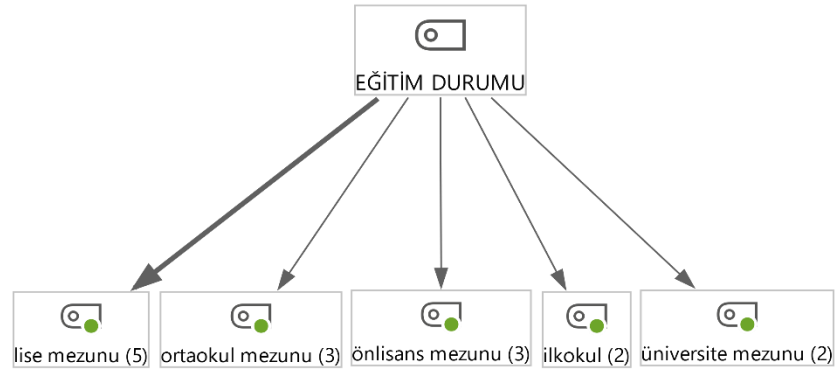
4.1.1. Yerli İşletmeci Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Yerli işletmeci katılımcıların sosyo-demografik özellikleri başlığı altında *yaş*, *eğitim durumu*, *medeni durum*, *yaşanılan evin durumu*, *yaşanılan semti tercih durumu*, *Türkiye'de en uzun süre yaşanılan yer* bilgilerine yer verilmiştir.

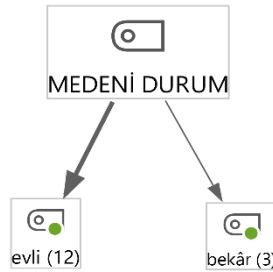
Şekil 2. Yerli Katılımcıların Yaşı

Yerli işletme sahibi katılımcıların yaş grubuna baktığımızda katılımcıların 5'i 18-34 yaş aralığında, 10'u ise 35 yaş ve üstü yaş grubunda olduğu görülmektedir.

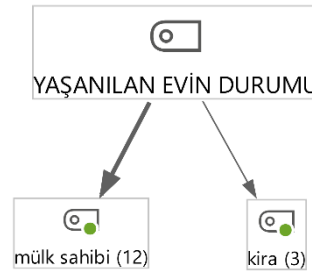
Şekil 3. Yerli Katılımcıların Eğitim Durumu

Yerli işletme sahibi katılımcıların eğitim durumlarına baktığımızda 2'sinin ilkokul, 3'nün ortaokul, 5'inin lise, 3'ünün ön lisans ve 2'sinin üniversite mezunu olduğu görülmektedir.

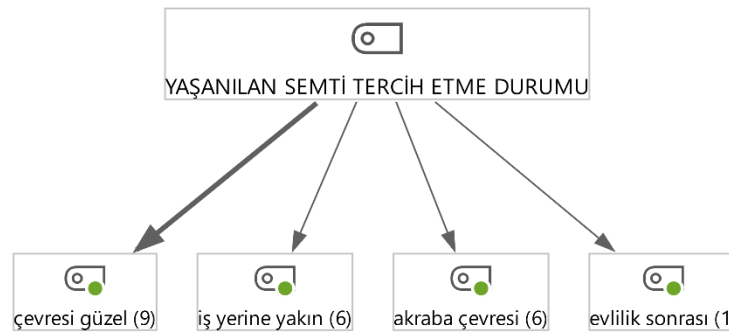
Şekil 4. Yerli Katılımcıların Medeni Durumu

Yerli işletme sahibi katılımcıların medeni durumları şu şekildedir; 12'si evli, 3'ü bekârdır.

Şekil 5. Yerli Katılımcıların Yaşadığı Evin Durumu

Yaşadıkları evin mülkiyetinin kime ait olduğu sorusuna, yerli işletmeci katılımcıların 12'si yaşadığı evin kendisine ait olduğunu, 3'ü kira olduğunu belirtmiştir.

Şekil 6. Yerli Katılımcıların Yaşadığı Senti Tercih Etme Durumu

Yerli işletmecilere yaşadıkları evi ve semti tercih nedenleri sorulduğunda, katılımcıların 9'u çevresi güzel, 6'sı akrabalara yakınlık, 6'sı iş yerine yakınlık, 1'i evlilikle beraber tercih ettiğini belirtmiştir.

“Evimizi 2007 yılında aldık. Babamın mesleği tatlıcılık. Önceden beri burada oturmuyorduk. Esentepe mahallesinde eski evimizin yakının da dükkanımız vardı. Babam daireye taşınmak istedi. Karataş'ta o zamanlar yeni yeni popüler oluyor. Yeni yerleşim yeri, prim yapsın diye, yatırımlık olsun diye ev almıştı. Karataş'ta bir dairemiz daha var. O kirada şimdilik. Yerimiz burası ama başka mahalleye taşınmak isterim. Emek, İbrahimli tarafına gidecek imkânım olsa oralara giderim. Oraya da dükkan açmak isterim.” **Yİ6**

“Çok bozulmuştu orası (Karşıyaka). Uyuşturucu satanı da vardı. Hırsızları da vardı. Onların içinde kala kala bozulursun. Taşınmak istedim oradan. Uygun ev aldım (Yukarıbayır'da). 10 sene oturdum orada. Sonra hanım tarafından biraz miras düştü. 6 sene önce şimdiki evimi aldım. Daire olsun istedim, çocuklarım evlendi. Bir tanesi kaldı. Evlenenler Karataş tarafında oturdular. Birisi Yeditepe'de oturuyor. 3 kişi kaldık evin içinde. Daire

yetiyor. Çocuklarıma yakın bir yer olsun diye aldım evi. Taşınma düşüncem yok.” Yİ12

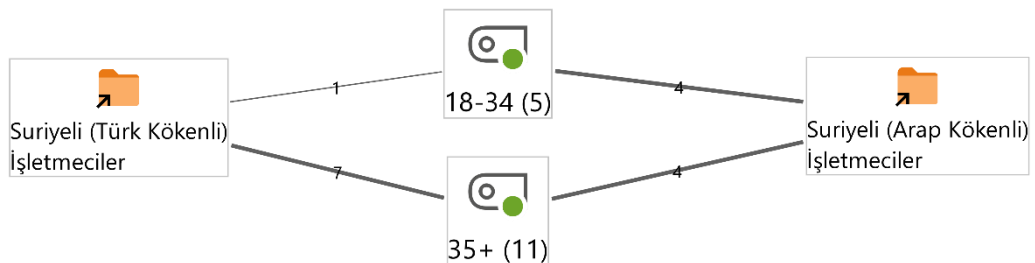

Şekil 7. Yerli Katılımcıların En Uzun Süre Yaşadığı Yer

Yerli katılımcıların tamamı en uzun süre yaşadığı şehir olarak Gaziantep'i belirtmiştir.

4.1.2. Suriyeli İşletmeci Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

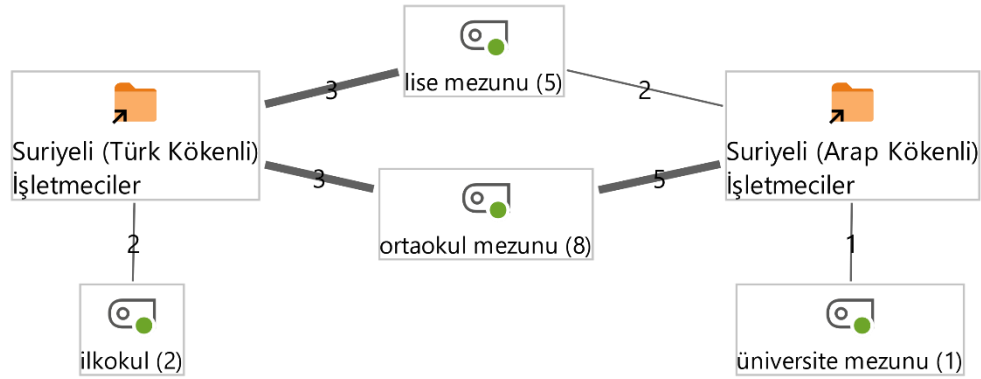
Çalışma kapsamında görüşme yapılan Suriyeli katılımcıların sekizi Türk kökenli, sekizi ise Arap kökenli Suriyelidir. Araştırma alanı olarak belirlenen bölgede teorik örnekleme tekniği ile Türk ve Arap kökenli Suriyeli işletmecilere ulaşılmıştır. Buna ilişkin açıklamalar araştırmanın yöntem kısmında detaylı olarak açıklanmıştır. Suriyeli işletmeci katılımcıların sosyo-demografik özellikleri başlığı altında *yaş, eğitim durumu, medeni durum, yaşanılan evin durumu, yaşanılan semti tercih durumu, Suriye’de ve Türkiye’de en uzun süre yaşanılan yer, göç etme tarihi ve göç etme sebebi* bilgilerine yer verilmiştir.

Şekil 8. Suriyeli Katılımcıların Yaşı

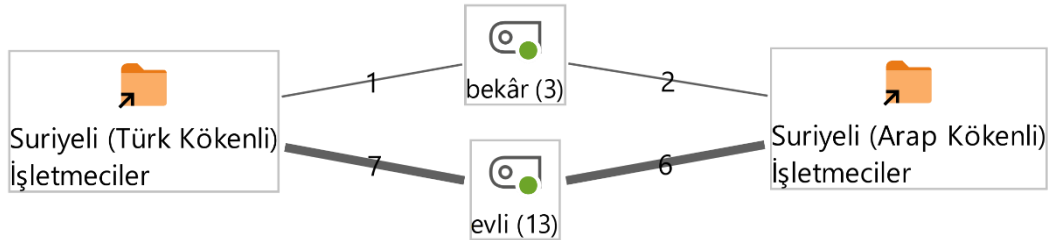
Suriyeli katılımcıların yaş grupları dağılımı şu şekildedir; 18-34 yaş aralığında 5, 35 yaş ve üstü 11 kişi ile görüşülmüştür. Suriyeli işletmeci katılımcıları oluşturan Türk kökenli

girişimcilerin 1'i 18-34 yaş, 7'si 35 yaş ve üstü iken Arap kökenli girişimcilerin 4'ü 18-34, 4'ü 35 yaş ve üstü aralığındadır.

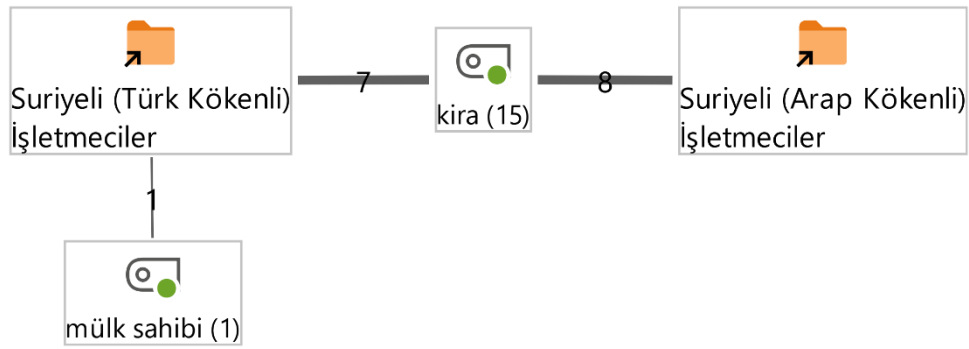
Şekil 9. Suriyeli Katılımcıların Eğitim Durumu

Çalışmaya katılan Suriyeli katılımcıların eğitim durumları şu şekildedir; 2'si ilkokul, 8'i ortaokul, 5'i lise, 1'i üniversite mezunudur. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 2'si ilkokul, 3'ü ortaokul, 3'ü lise mezunudur. Arap kökenli girişimcilerin 5'i ortaokul, 2'si lise ve 1'i üniversite mezunudur.

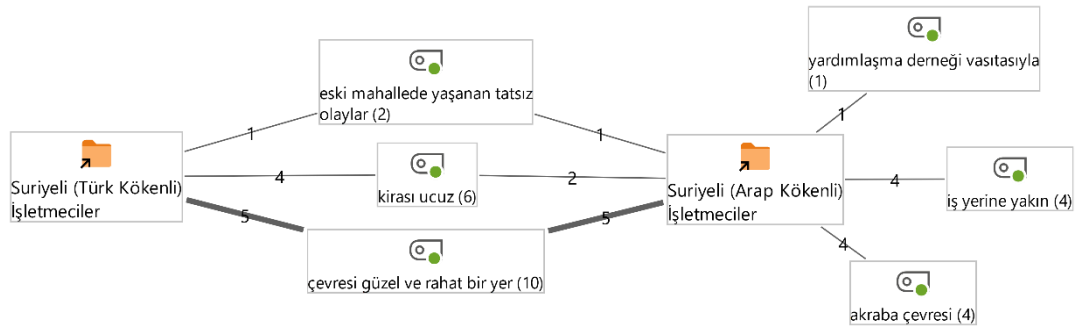
Şekil 10. Suriyeli Katılımcıların Medeni Durumu

Suriyeli katılımcıların medeni durumları şu şekildedir; 13'ü evli, 3'ü bekârdır. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 1'i bekâr, 7'si evlidir. Arap kökenli girişimcilerin 6'sı evli, 2'si bekârdır.

Şekil 11. Suriyeli Katılımcıların Yaşadığı Evin Durumu

Suriyeli katılımcıların büyük kısmının yaşadığı ev kiralıktır. Sadece bir Suriyeli işletmeci, yaşadığı evin kendisine ait olduğunu belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 1'i mülk sahibi, 7'si kirada ikamet etmektedir. Arap kökenli girişimcilerin tamamı kirada ikamet etmektedir.

Şekil 12. Suriyeli Katılımcıların Yaşadığı Senti Tercih Sebebi¹⁰

Suriyeli işletmeci katılımcıların yaşadığı evi ve semtleri tercih durumları şu şekildedir; Suriyeli katılımcıların 10'u çevresi güzel ve rahat bir yer, 6'sı kirası ucuz, 4'ü akraba çevresi, 4'ü iş yerine yakınlık, 2'si önceki yaşadığı yerde yaşadığı olayların etkisi, 1'i ise bir dernek vasıtasıyla yaşadığı semti tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 5'i çevresi güzel ve rahat bir yer, 4'ü kirası ucuz, 1'i önceki yaşadığı yerde yaşadığı olumsuz olayların etkisi olduğunu belirtmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 5'i çevresi güzel ve rahat bir yer, 2'si kirası

¹⁰ Burada Suriyeli işletmeciler yaşadıkları yeri tercihleri konusunda birden fazla neden belirtmiştir. Bu nedenle tercih nedenine ilişkin rakamlar toplamı, toplam katılımcı sayısından daha fazladır. Ayrıca çalışma boyunca sorulan sorulara bazı katılımcılar birden fazla neden belirtmiştir. Bu yüzden kimi tablolarda nedenlerin fazlalığı toplam katılımcı sayısından fazla çıkmaktadır.

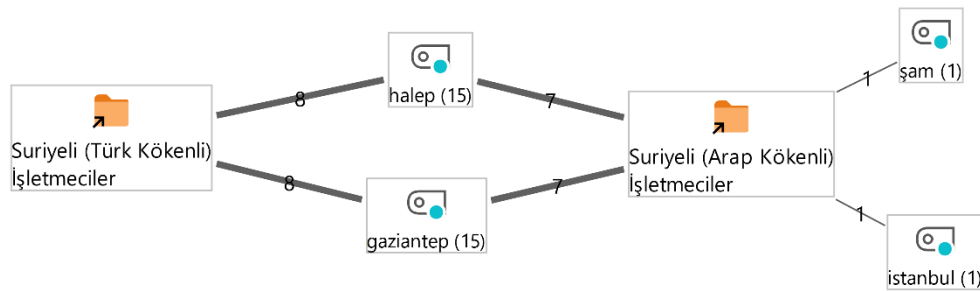
ucuz, 4'ü akraba çevresi, 4'ü iş yerine yakınlık, 1'i önceki yaşadığı yerde yaşadığı olayların etkisi ve 1'i ise bir dernek vasıtasıyla yaşadığı semti tercih ettiğini belirtmiştir.

Yaşadığı yeri seçin nedenini STİ4 şu şekilde ifade etmiştir:

“...Savaş çıkınca buraya geldim. 2013 yılında geldim. Bir ay Urfa'da kaldım. Orada akrabalarım var, sonra buraya geldim. Burada daha kolay iş bulurum diye geldim. O zamandan beri Gaziantep'te yaşıyorum. Burada çok mahallede yaşadım. Devamlı gezdim. Evler iyi değil, kirası fazla geliyor, mahalleyi beğenmiyordum, daha iyi yer bulduğum zaman hemen taşınıyorum. İlk geldiğimde iki senede 6-7 tane farklı yere taşındım. Şimdiki oturduğum ev Cumhuriyet'te(3+1 sobalı). Orada kirada oturuyorum. Bu evden memnunum hem geniş, hem çevresi iyi. Karım memnunsu benim içinde iyidir. Orada kendisi benden çok kalıyor. 5-6 senedir bu evde oturuyorum. Şimdi taşınma düşüncem yok, onun gibi evi bulamam. Türkiye'de bir şeyim yok. Bir tane motosikletim var.” **STİ4**

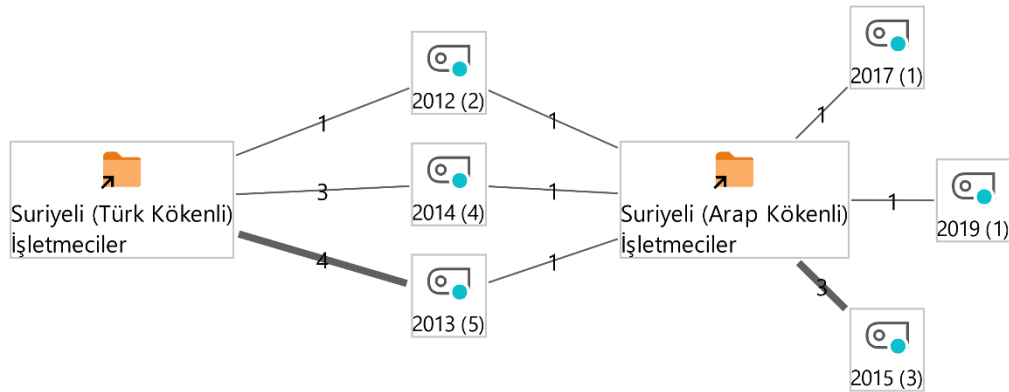
Arap kökenli Suriyeli işletmecilerden SAİ4 ise yaşadığı yeri tercih nedenini şu sözlerle ifade etmiştir:

“3 sene önce göç ettim. Kardeşlerim çok önceden geldi, bu mahallede oturuyorlar. Benim olduğum yerde savaş yoktu. Bu kadar bekledim biter diye bitmedi. Savaş yüzünden geldim. Direkt Gaziantep'e geldim. Burada yaşadım hep. Burada düzenimi kurdum. Gitme düşüncem yok. Başka mahallelerde yaşama düşüncem yok. 2+1 kiralık evde kalıyorum.” **SAİ4**

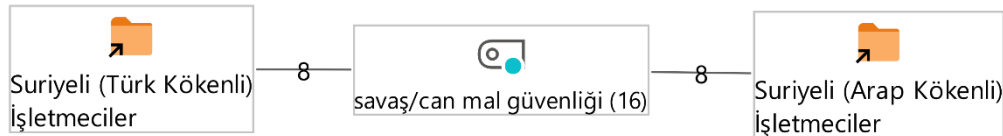
Şekil 13. Suriyeli Katılımcıların Suriye ve Türkiye'de En Uzun Süre Yaşadığı Yer

Suriyeli katılımcıların Suriye'de ve Türkiye'de en uzun süre yaşadığı yer durumları şu şekildedir; Suriyeli katılımcıların 15'i Halep, 1'i Şam, 15'i Gaziantep, 1'i İstanbul olarak belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 8'i Halep, 8'i Gaziantep olarak belirtmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 7'si Halep, 1'i Şam, 7'si Gaziantep, 1'i İstanbul olarak belirtmiştir.

Şekil 14. Suriyeli Katılımcıların Türkiye'ye Göç Etme Tarihi

Suriyeli katılımcıların Türkiye'ye göç etme tarihleri şu şekildedir; 2'si 2012, 5'i 2013, 4'ü 2014, 3'ü 2015, 1'i 2017, 1'i 2019 yılında göç etmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 1'i 2012, 4'ü 2013, 3'ü 2014 yılında göç etmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 1'i 2012, 1'i 2013, 1'i 2014, 3'ü 2015, 1'i 2017, 1'i 2019 yılında göç etmiştir

Şekil 15. Suriyeli Katılımcıların Türkiye'ye Göç Etme Sebebi

Suriyeli katılımcılar arasında göç deneyimleri farklılaşsa da beklendiği üzere katılımcıların tamamı Suriye İç Savaşı'ndan dolayı göç ettiğini belirtmiştir. Bu konuda:

“Suriye’de savaş benim kaldığım yerlerde çıktı. Oralarda duramazdım, çocuğum çocuğum var. Türkiye savaştan kaçanları alacağını söylediğinde hemen ailece göç ettik. Kilis’te kampta kaldım birkaç ay kadar. Sonra Gaziantep’e geldim. 2012’den beri Gaziantep’te yaşıyorum. Başka bir şehre gitmedim. Gitmeyi istemem. Burada düzenimi kurdum.” **STİ2**

“Savaştan dolayı askere çağırılmalar oldu. Kimin için savaşacağını bilemedim. 2015’te İstanbul’a geldim doğrudan. 3 yıl orada çalıştım. 2018’den beri Gaziantep’teyim. Bu mahallede yaşadım hep. Başka yere gitmedim. Mahalle sakin. Burada oturanlardan memnunum.” **SAİ5**

“3 sene önce göç ettim. Kardeşlerim çok önceden geldi. Benim olduğum yerde savaş yok. Bu kadar bekledim biter diye bitmedi. Savaş yüzünden geldim.” **SAİ4**

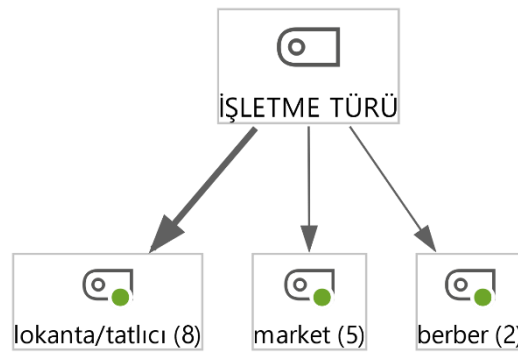

4.2. KATILIMCILARIN İŞLETME AÇMA SÜREÇLERİ VE DENEYİMLERİ

Bu bölüm *yerli katılımcıların işletme deneyimleri* ve *Suriyeli katılımcıların işletme deneyimleri* başlıklarından oluşmaktadır.

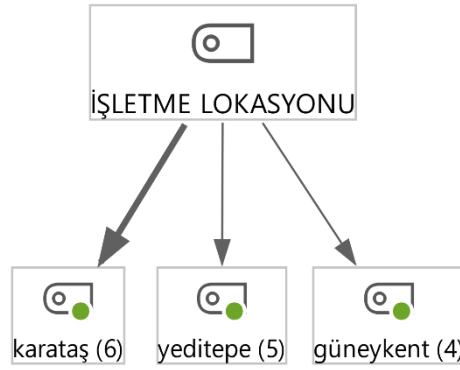
4.2.1. Yerli Katılımcıların İşletme Deneyimleri

Yerli katılımcıların işletme deneyimleri kapsamında katılımcıların *işletme türleri* ve *lokasyonu*, *işletme açmadan önce yapılan iş*, *işletme açma tarihi*, *işletme açmaya yönlendiren durumlar*, *işletme açmayı kolaylaştıran ve zorlaştıran faktörler*, *personel* ve *müşteri profilleri* gibi bilgilere yer verilmiştir.

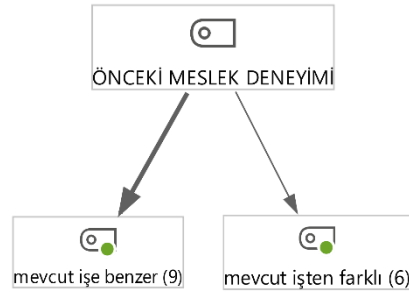
Şekil 16. Yerli Katılımcıların İşletme Türleri

Yerli katılımcıların işletme türleri şu şekildedir; Yerli katılımcıların 8'i lokanta/tatlıcı, 5'i market, 2'si berber dükkanı işletmektedir.

Şekil 17. Yerli Katılımcıların İşletme Lokasyonu

Yerli katılımcıların işletme lokasyonları şu şekildedir; Yerli katılımcıların 6’sı Karataş, 5’i Yeditepe, 4’ü Güneykent mahallesinde faaliyet göstermektedir.

Şekil 18. Yerli Katılımcıların Önceki Mesleği

Yerli katılımcıların mevcut işletmelerinden önceki işleri şu şekildedir; Yerli katılımcıların 9’u mevcut işleri ile aynı ya da benzer olan işlerle meşgul iken 6’sı mevcut işlerinden farklı işler ile uğraşmışlardır. Mevcut işletmesini açmadan önce de aynı ya da benzer iş kollarında çalışan Yİ7, Yİ13 ve Yİ15 şunları ifade etmiştir:

“Ben hep bu mesleğin içerisindeydim(loanta). Çıraklıktan yetmeyim. Başka bir iş yapmadım.” Yİ7

“Ben 5 sene plastik fabrikasında çalıştım. Askerden önce berberlik yapardım. Takımı, traşı bilirim. Askerden sonra sigortalı işe gireyim, gelirim giderim belli olsun isterdim. Önceden işçiydim. İşçilikte zor iş, işçilik nereye kadar gidecek. Dükkan açmak istedim. Markete niyetlendim ama sonra o olmadı. Bu dükkan elime geçti. Kirası ucuzdu o zaman, berber malzemesine de pek fazla bir şey gitmedi. Zamanla dükkanın içini yaptırdım. Sermayem azdı ama gider az olduğu için dükkan kendini kurtarıyordu. Ortağım yok ama çalışanım çok oldu. Berberlikte dükkan sahibi isen yanındaki adam traş yaptığı kişi kadar yarı parasını alır. Böyle çok gelen giden oldu. Şimdi bir kişi yanımda çalışıyor. Çırağım yok. İki kişi

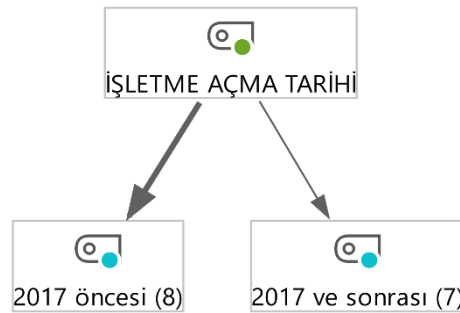
çalışıyoruz. Bu dükkanı açalı 15 sene olmuştur. Hep aynı yerdeyim, başka dükkana taşınmadım.” **Yİ13**

“Ben küçükliğümden beri tatlıcılık yaparım. Okula gitmediğimde gider tatlıcı da çalışırdım, yazları ve boş kaldığımda hep tatlıcı da çalışırdım. Baba mesleği değil. Gittiğim tatlıcı tanış falan da değil. Evime yakındı babam küçükken orada çalış diye koymuştu. Askere kadar işçi olarak çalıştım. Askerden sonra dükkan açmak kafamda zaten vardı, geldikten sonra hemen dükkan açmaya çalıştım ama hemen olmadı. Burayı 7 sene önce açtım. Arada başka yerlerde çalıştım ama hepsi de para biriktirme ve boş kalmamak içindi. Ben kendi dükkanımı açıp çalıştırmak istedim. İş biliyordum bu hem malzeme seçimi olsun, sunum olsun her şeyi bildiğim için dükkanı işletmekte zorlanmadım. Dükkanı ilk açarken zorlandım ama işler çabuk düzeldi. Millet bir sefer alışınca devamlı almaya başlıyor. Kaliteyi bozmadığın sürece müşterin eksilmez.” **Yİ15**

Önceki mesleğinin farklı olduğunu ifade eden Yİ3 ve Yİ12 ise şunları ifade etmiştir:

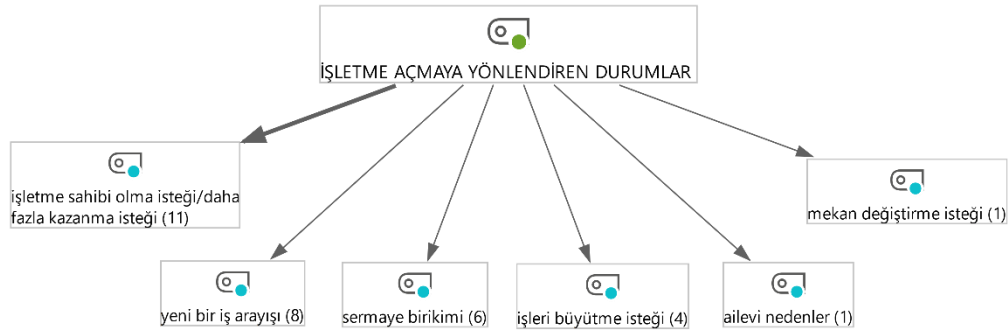
“Ben teknikerlikte yaptım. Makine teknikerliği. İplik makinaları, fabrikalarda çalıştım. Farklıları da var da teknikerlik diyebilirim. Benzer şeyler zaten yaptıklarım.” **Yİ3**

“Sanayi’de çalıştım. Döküm atölyesinde, tamircide, lastikçide çalıştım. Esas ben döküm ustasıyım. Sarı kulp, havan, çerçeve dökümleri. 25 sene çalıştım.” **Yİ12**

Şekil 19. Yerli Katılımcıların İşletme Açma Tarihi

Yerli katılımcıların işletme açma tarihleri şu şekildedir; 8’i 2017 yılı öncesinde, 7’si 2017 yılı ve sonrası bir tarihte işletmesini açtığını belirtmiştir.

Şekil 20. Yerli Katılımcıları İşletme Açmaya Yönlendiren Durumlar

Yerli katılımcıları işletme açmaya yönlendiren durumlar şu şekildedir; 11’i daha fazla kazanma ve işletme sahibi olma arzusunun etkili olduğunu, 8’i yeni bir iş arayışı, 6’sı mevcut sermaye birikimini kullanma, 4’ü mevcut işlerini büyütme, 1’i ise mevcut işletme mekânını değiştirme isteği, 1’i ise ailevi nedenlerle olduğunu belirtmiştir.

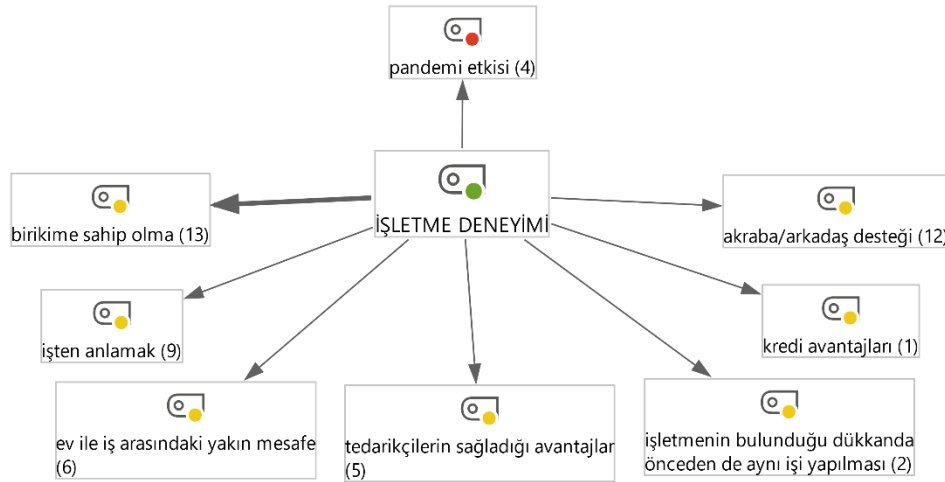
“4 ay önceydi. Askerlikten istifa ettikten sonra dolaşıyordum öyle. Evimizin karşısındaki market iflas etti. Ben de boştaydım. Denk geldi açıkçası. Sonra ailecek burayı aldık.” **Yİ2**

“Bu dükkanı 5 yıl önce açtım. Önceleri Deniz mahallesinde dükkanım vardı. 12 yıl önce bu tarafa geldim. İlk dükkanım burası değil. Buraya gelene kadar üç dükkan değiştirdim. Dükkan sahibi ile anlaşamadım. Askerden sonra dükkan açma isteğim hep vardı. Ben bu işi yapabiliyorum, elimden geliyor gidip niye başkasının yanında çalışayım. İlk başlarda dükkan sahipleri ile anlaşamıyordum. Devamlı yer değişikliği oluyordu. Şimdi hâlimden memnunum.” **Yİ7**

“7 sene önce. Evleneceğim para biriktiriyordum bir yandan. Bir yandan da kendi işim olsun istiyordum. Amcamın oğlu da iş bakıyor. Kafasında kebabçılık yapmak var. Ben de biliyorum kebabçılığı. Yapacağımı düşündüm. Herkes yemek yiyor zaten, en iyi iş yemek içmek, işin gideri var dedik birlikte ortak olduk. Kolaylaştıran işte eti, malzemeyi nereden alacağımızı biliyorduk. Malzemeye çok para gitmedi. Bir de yemek işi peşin para ile dönüyor. Hemen geliyordu yerine. Dükkanı düzeltmeye (dekorasyona), dükkan kiralamaya çok gitti. Sonrasında tutuldu dükkan. Paket serviste yapıyoruz. Yemeği iyi, ucuz yaparsan adın çabuk duyuluyor. Kazanıyoruz şükür.” **Yİ11**

“Ben önce sebze halinde çalışırdım. Hamallık yaptım, el arabacılığı da yaptım. İşlerim iyiydi şükürler olsun, sigortamı bile yatırıyordum. Bir dükkan açmayı çok istedim ama hep bir şey çıkıyordu. Manav dükkanı açmak istedim ama el arabacılığı gibi değil manav dükkanı işletme. İşlerin istediği gibi olmasa mallar çürür gider elinde kalır. Arabacılıkta günlük al günlük kazan var. Sonra kebabçı dükkanı açmak kafama yattı burayı öyle açtım. 4 sene önce açtım çok eski değil. Uygun dükkan bulmak sorun oldu. Haber verdiğim kimseler oldu, dükkan boş olduğunda haberim olsun dedim.

2 sene kadar bekledim. Dükkan elime geçince burayı açtım. Dükkan bulunca gerisi kolay oldu.” **Yİ14**

Şekil 21. Yerli Katılımcıların İşletme Deneyimlerini Kolaylaştırıcı ve Zorlaştırıcı Faktörler

Yerli katılımcıların işletme deneyim süreçlerini zorlaştırıcı tek bir faktör olarak pandemi süreci (4 kişi) öne çıkmaktadır. Katılımcıların deneyimlerini kolaylaştırıcı faktörler ise şu şekildedir; 13’ü birikime sahip olma, 12’si akraba/arkadaş desteği, 9’u işten anlamamanın, 6’sı ev ile iş arasındaki yakın mesafenin, 5’i işletme tedarikçilerinin sağladığı avantajlar, 2’si mevcut işletmeden önce de aynı mekânda yine aynı işin yapılmasının avantaj olduğunu, 1’i kredi kolaylığı faktörlerinin etkili olduğunu belirtmiştir.

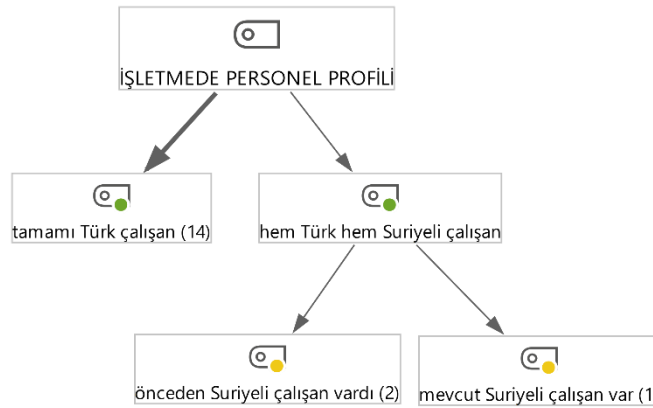
“Vallahi işi kolaylaştırıcı bize ürün veren insanlar açıkçası. İmtiyaz sağlıyorlar, kredi açıyorlar, fazla alma, haftalık al hani uzun süre bir şey verme, malımı al burada kalsın satınca verirsin gibi yardımcı oluyorlar... Öyle banka manka ile işim olmadı. Birikimim yetti. Ortağım da var zaten arkadaşım. Birlikte yaptık” **Yİ1**

“4 ay önceydi. Askerlikten istifa ettikten sonra dolaşıyordum öyle. Evimizin karşısındaki market iflas etti. Bende boştaydım. Denk geldi açıkçası. Sonra ailecek burayı aldık. Evet kredi kullandım biraz. 3’te 1’i birikimdi. 3te 2sine de banka kredisi kullandım. Ailem de destek oldu. Arkadaşlarımın çok desteği oldu. Başlarda onlar yardımcı oldu. İşin içine girince ben kendim hallettim zaten. Çabuk öğrendim işi.” **Yİ2**

“Akrabalarım marketçi zaten. Onlar yardımcı oldular. Maddi anlamda değil, daha çok neyi nerden alırsın, sebze meyve alımında halden tanıdıklar var onların malları olsun, bizim çocuklar da büyüdü. Onlarda çalışıyor burada. Hep beraber bir destek oldu. Zorlaştırıcı şeyler pek olmadı. Para olunca kendiliğinden oluyor. Karataş büyük yer. Müşteri çok olunca bi şekilde

devran dönüyor. Yok gerek kalmadı hamdolsun. Abim koydu biraz, ben koydum, krediye falan gerek kalmadı. Bazı toptancılar var benim ürünümlü sat diye getirir mallarını koyarlar. Satınca paralarını veririz. Onun desteği oldu. Evet abimle ortağız. Akrabalar çok yardımcı oldu. Market olunca geziyor toptancılar. “Şu malımız var, bizden alır mısınız?” diye teklif de ediyorlar. Böyle böyle de çevremiz oldu.” **Yİ9**

“Bankadan kredi çekmedim ama borç aldığım akrabalarım oldu. Ortağım yok. Mal tedarikini kendim hallediyorum. Tanıdıklarım çok olduğu için bir telefonla istediğim ayağıma geliyor.” **Yİ14**

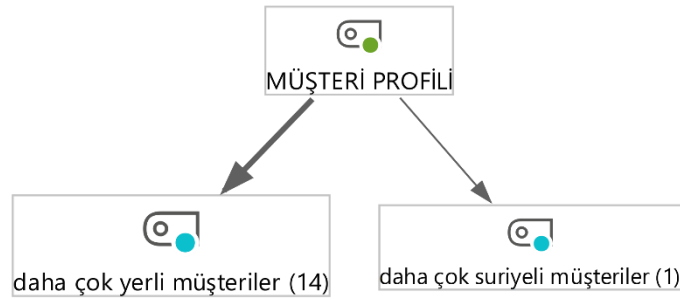

Şekil 22. Yerli Katılımcıların İşletmelerindeki Personel Profili

Yerli katılımcıların işletmelerinde çalışan profilleri şu şekildedir; 14 işletmede mevcut personelin tamamının yerli çalışanlardan oluştuğu, 1’i halihazırda Suriyeli çalışmanı olduğunu belirtmiştir, 2’si ise geçmişte Suriyeli çalışmanı olduğunu ifade etmiştir.

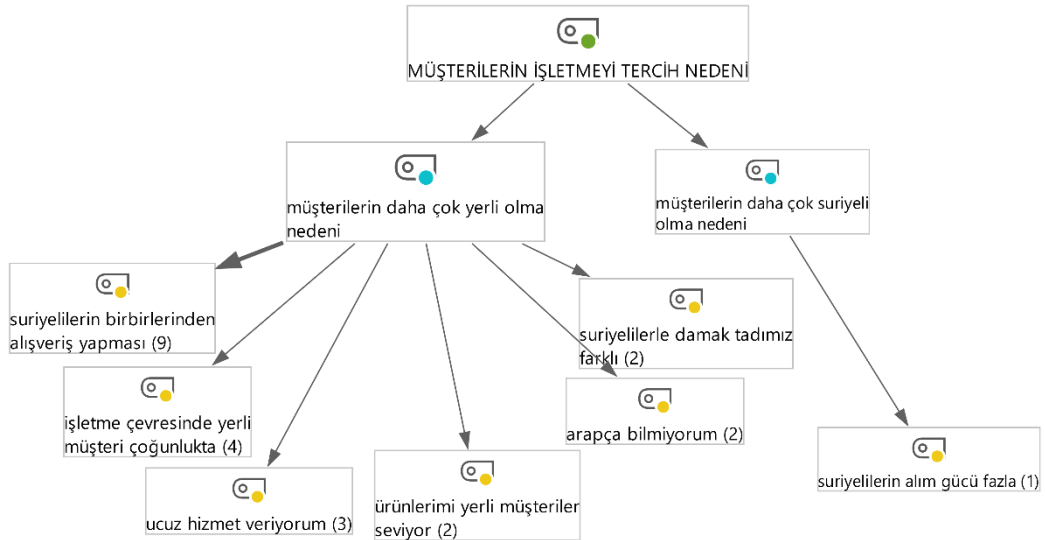
“Benden başka iki kişi var. Toplam 3 kişi. Yo onlar akrabam değil. Hepimiz farklıyız birlikte iş yapıyoruz. Suriyeli çalıştırdım daha önce. 2 kişi çalıştı. 20-25 yaşlarındaydı. Biri öğrenciydi. İkisi de 3-4 ay çalıştı bıraktı sonra. Sana nasıl diyeyim onlar çalışmayı pek sevmezler. Paralarını veriyordum. İş beğenmiyorlar. Çoğu zaten cebime para girsin günü kurtarsın tamam. Bir daha çalışmaz.” **Yİ4**

“Toptan verdiğim yerlerde olduğu için biraz fazla eleman çalıştırıyorum. Sadece bu dükkan için üretim yapsam bu kadar çalışana gerek yok. Akrabam bir tane var o da burada dükkanda çalışıyor. Diğerleri yabancı ama Suriyeli değil. Suriyeli çalışmam hiç olmadı. Bilerek çalıştırmama değil de Türkler daha iyi yapıyor tatlıyı. He öğretsen onlarda yapar ama niye başkasına meslek öğreteyim ki. Benim istediğim gibi tatlı yapmayı bilenlerle daha iyi anlaşıyorum. Suriyeli çalıştırsam da aynı parayı vereceğim ne gerek var.” **Yİ15**

Şekil 23. Yerli Katılımcıların Müşteri Profili

Yerli katılımcıların müşteri profilleri şu şekildedir; 14 işletmede daha çok yerli müşterilerin alışveriş yaptığı belirtilirken 1 işletmede müşterilerin daha çok Suriyelilerden oluştuğu belirtilmiştir.

Şekil 24. Yerli Katılımcıların Müşteri Profiline Sebep

Yerli katılımcıların müşteri profillerinin sebepleri şu şekildedir; 9'u Suriyelilerin birbirlerinden alışveriş yapması, 4'ü işletme çevresinde yerli müşterilerin çoğunlukta olması, 3'ü ürün ve hizmetlerinin ucuz olması, 2'si dil bilmemenin etkisi olduğu, 2'si damak zevklerinin farklı olması, 2'si ürünlerini yerli müşterilerin daha çok sevdiğini, 1'i ise Suriyelilerin alım gücünün fazla olmasını gerekçe göstermiştir.

“Daha çok Türkler. Öğrenciler de var, memurlar da var. Suriyeli müşterim yok. Hemen hepsi Türk. Arada öyle geçerken alanlar hariç Türk büyük çoğunluğu. Dükkanı yeni açma değil de bunlar kendilerini tutuyor. Hem buralarda marketler dip dibe. Türkler de var Suriyeliler de var. Türk’e

imkânı yok gelmezler. Birbirlerini tutuyorlar. Biz alışveriş yaparız yine kendilerinde de onlar yapmıyor.” **Yİ3**

“Ürünlerim market ürünleri. Çerez, gofret, ekmek, içecekler falan. Her yerde olan ürünler. Müşterilerim Türkler ağırlıkta. Suriyeliler de oluyor, onlar da alıyorlar. Öğrencisi de geliyor burada oturamı da. Ama Suriyeliler daha az alıyorlar. Yani sebebi onlar kendileri gibi Suriyelilerden alışveriş yapıyorlar. Ama zaten Türkler daha fazla burada. Öğrencisidir, memurudur, işçisidir Türkler daha fazla. Müşterim olarak onlar daha fazla oluyor hâliyle. Özellikle Suriyeliler benden almıyor olabilir ama ben herkese satıyorum.” **Yİ10**

Müşterilerinin büyük kısmının Türk olduğunu belirten Yerli işletmeci Yİ11 bunun nedeni olarak damak tadı farkı olduğu düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Dükkan herkese açık. Burada Kebap var, kıyma, nohut, kavurma. Yemek isteyen gelir dükkana. Genelde Türkler yiyor yemekleri. Suriyeli müşterim oluyor. Ama az. Yüzde doksan beş Türkler yiyor. Onların da lokantaları var kendilerince. Yağları farklı, yemeklerin lezzeti farklı oluyor. Birbirlerini destekliyorlar. Suriyeli oldukları için birbirlerinden alışveriş ediyorlar. Yoksa malzemeler buranın. Et de buradan, tavuk da buradan.. Suriyeli müşterim olsa iyi olur, ayırım yapmam. Ben mesela onların marketinden alışveriş yapıyorum.” **Yİ11**

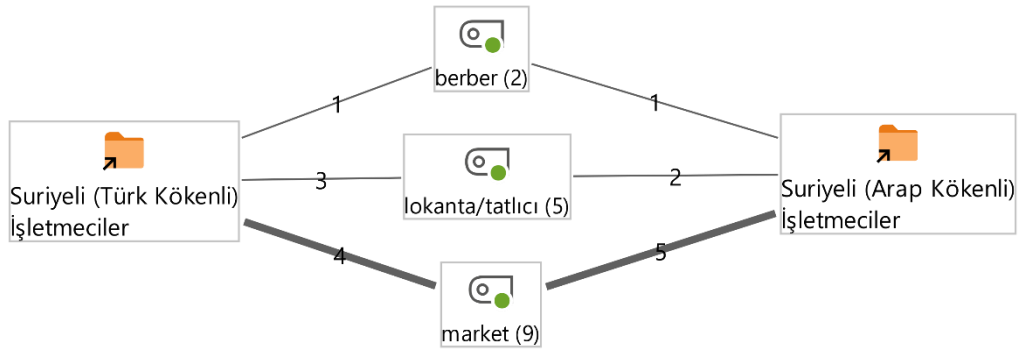
Dükkanına gelen Suriyelinin az olduğunu bunun da Türkçe bilmemeleri ile ilgili olduğunu belirten katılımcılardan Yİ8 şunları söylemiştir:

“Berber dükkanında herkese hizmet veriyorum ama müşterilerimizin çoğunluğu Türk oluyor. Gelen Suriyeliler var onlar da Türkçe biliyorlar. Anlaşabiliyoruz. İstedığı saç şekli tarif edebiliyor. Türkçe bilmeseydi istediği şeyi yapamazdık o da bir daha gelmez. Ben bundan kaynaklandığını düşünüyorum. Gelmelerini isterim” **Yİ8**

4.2.2. Suriyeli Katılımcıların İşletme Deneyimleri

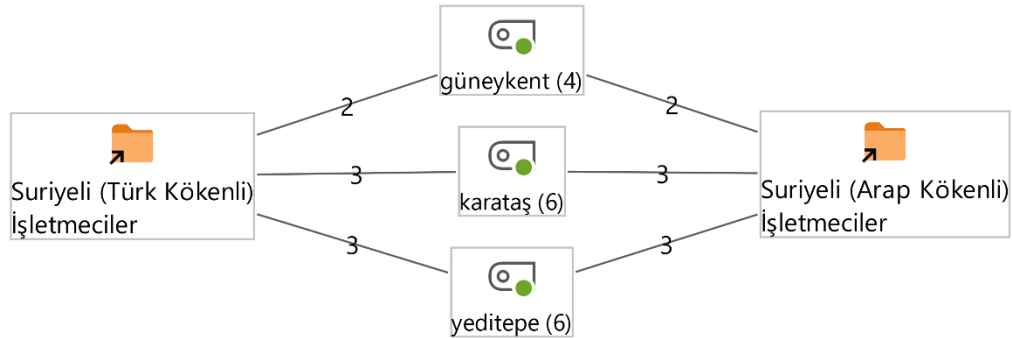
Suriyeli katılımcıların işletme deneyimleri kapsamında *işletme türleri ve lokasyonu, işletme açmadan önce Suriye’de ve Türkiye’de yapılan iş, işletme açma tarihi, işletme açmaya yönlendiren durumlar, işletme açmayı kolaylaştıran ve zorlaştıran faktörler, personel ve müşteri profilleri* gibi bilgilere yer verilmiştir.

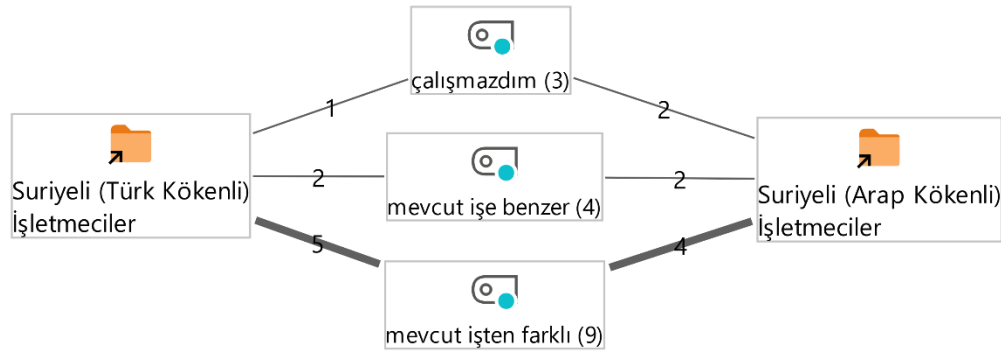
Şekil 25. Suriyeli Katılımcıların İşletme Türleri

Suriyeli katılımcıların işletme türleri şu şekildedir; Suriyeli katılımcıların 9'u market, 5'i lokanta/tatlıcı, 2'si berber dükkanı işletmektedir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 4'ü market, 3'ü lokanta/tatlıcı, 1'i berber dükkanı işletmektedir. Arap kökenli girişimcilerin 5'i market, 2'si lokanta/tatlıcı, 1'i berber dükkanı işletmektedir.

Şekil 26. Suriyeli Katılımcıların İşletme Lokasyonları

Suriyeli katılımcıların işletme lokasyonları şu şekildedir; Suriyeli katılımcıların 6'sı Karataş, 6'sı Yeditepe, 4'ü Güneykent mahallesinde bulunmaktadır. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 3'ü Karataş, 3'ü Yeditepe, 2'si Güneykent mahallesinde faaliyet göstermektedir. Arap kökenli girişimcilerin 3'ü Karataş, 3'ü Yeditepe, 2'si Güneykent mahallesinde faaliyet göstermektedir.

Şekil 27. Suriyeli Katılımcıların Suriye'deki Mesleği

Suriyeli katılımcıların Suriye'deki meslekleri şu şekildedir; Suriyeli katılımcıların 9'u mevcut işlerinden farklı, 4'ü mevcut işleri ile benzer, 3'ü ise Suriye'de yaşları küçük olduğu için çalışmadığını belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 5'i mevcut işinden farklı, 2'si mevcut işine benzer, 1'i çalışmadığını belirtmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 4'ü mevcut işinden farklı, 2'si mevcut işine benzer, 2'si çalışmadığını belirtmiştir.

Suriye'de yaptığı işten farklı olarak Gaziantep'te tatlıcılık yapan STİ6 ile market işleten SAİ3 kendilerini şu sözlerle ifade etmiştir:

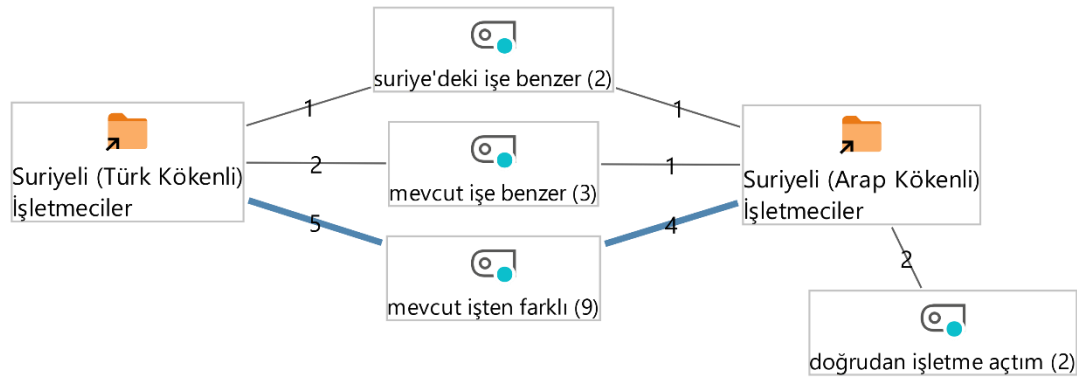
“Suriye’de doğdum. Halep’te doğdum. 18-20 yaşıma kadar orada yaşadım. Sonra ben çalışmaya Lübnan’a gittim. Turizm’de çalıştım. Otellerde çalıştım. 6-7 sene çalıştım. Para kazandım, biriktirdim. Halep’e geri geldim. Dükkan açtım. Toptan malzeme satıyordum. Plastik malzemeler, temizlik malzemeleri satıyordum. İşlerim iyiydi. Savaş çıktıktan sonra işlerim biraz azaldı ama yine idare ederdi. 2 tane evim, arabam vardı.” **STİ6**

“Suriye’de inşaat mühendisiydim. Kazancım çok iyiydi. Zengindim. Buraya geldim fakir düştüm.” **SAİ3**

Suriye'deki işine benzer şekilde Gaziantep'te de işini sürdüren SAİ1 ve STİ5 şunları ifade etmiştir:

“Suriye’de de marketim vardı. Orada 20 seneden fazla marketim vardı. Önceleri küçük bir dükkandı, en son büyük bir marketim vardı. 13 tane çalışanım vardı. Orada marketim çok daha büyüktü. Gelirim iyi, evim çok iyiydi. Burada şimdi kiradayım.” **SAİ1**

“Babam tamir işi yapardı. Ev tesisatı tamiri. Ben küçükken yanında çok çalışırdım. Sonra bir tane market deposunda çalışmaya başladım. 3-4 sene çalıştım. Benim gelirim çok iyi değildi ama babamda çalışıyordu bir tane benden küçük kardeşim var o da çalışıyordu. Eve iyi para giriyordu, buradaki yaşamımdan çok daha iyi yaşıyordum.” **STİ5**

Şekil 28. Suriyeli Katılımcıların Türkiye'de İşletme Açmadan Önceki Mesleği

Suriyeli katılımcıların Türkiye'de işletme açmadan önceki meslekleri şu şekildedir; Suriyeli katılımcıların 9'u mevcut işlerinden farklı, 3'ü mevcut işleri ile benzer, 2'si Suriye'deki işine benzer, 2'si ise Türkiye'ye geldikten sonra doğrudan işletme açtığını belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 5'i mevcut işlerinden farklı, 2'si mevcut işleri ile benzer, 1'i Suriye'deki işine benzer işler ile iştiğal ettiğini belirtmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 4'ü mevcut işlerinden farklı, 1'i mevcut işleri ile benzer, 1'i Suriye'deki işine benzer, 2'si ise Türkiye'ye geldikten sonra doğrudan işletme açtığını belirtmiştir.

Suriyeli katılımcılar arasında göç ettikten sonra doğrudan işletme açan iki kişi vardır. Bunların dışındakiler ise temelde mecbur kaldıkları için farklı işlerde çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Gaziantep'teki mevcut işletmesini açmadan önce farklı iş deneyimleri olduğunu belirten SAİ6, SAİ8, STİ5 ve STİ7 şunları ifade etmiştir:

“Suriye'de babam bisküvi fabrikasında çalışırdı. Oradan buraya göç edince mesleğim yoktu, dükkanlarda çıraklık yaptım, cep harçlığına çalıştım. Dernek yardımcı oldu buraya geldim. Ortak gibi bir şey oldu burası. Dükkan sahibini tanıyordum, dernek vesilesi ile buraya ortak oldum. Şimdi ikimiz beraber çalışıyoruz. Akrabam değil ama tanıyorum kendisini. Bir yandan da okumaya çalışıyorum. Bakalım gelecek ne gösterecek. Türkçe bilmem avantaj oluyor. Ortağım pek bilmez. Tüm işleri beraber yapmaya

çalışıyoruz. Kendisi şimdi dükkanda yok. Toptancıda uğraşiyor. O yokken ben bakıyorum. Bazen o durur ben giderim.” **SAİ6**

“Türkiye’ye ilk geldiğimde berberlik yapamadım, sermayem yoktu. İşçilik yaptım. Dil bilsem daha kolay iş bulurdum ama bilmiyordum. Zorlandım. Yemekçide çalıştım, kıyafet dükkanı var orada çalıştım. bir sürü yerde çalıştım. Arkadaşım var şimdi onunla beraber ortak olup berber dükkanı açtım. Bu dükkanı 2018 yılında açtık. İşçilikten o da sıkılmıştı. O da berberlik yapardı Suriye’de. Bankadan kredi çekmedik, kendi kendimize dükkanı bulduk. Malzemeleri aldık açtık. Zor oldu tabi ama işçilikte zor zaten. Şimdi bir de çırak var dükkanda. 3 kişi çalışıyoruz.” **SAİ8**

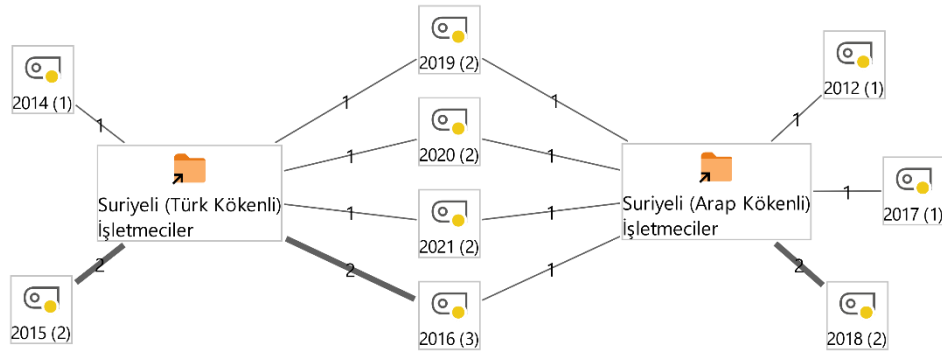
“Geldiğim günden beri çalışıyorum. Türkiye’de hiç boş zamanım olmadı. Naylon atölyesinde makine başında çalıştım, terzi dikim atölyesinde kamyonculuk yapıyordum indirme kaldırma işleri, nakliye yani. O kadar çalışıyordum ama elime çok fazla para geçmiyordu. Hazırdaki parayı yemeden bir bakkal dükkanı açtım. 2016’da ilk dükkânımı açtım. Onun yeri Kalealtı’ndaydı. Orada çok fazla duramadım fazla iş olmadı, hemen başka bir dükkân buldum Şehreküstü’de açtım dükkânı. Orada işlerim iyiydi. Sonra şimdiki oturduğum yere taşındım. Daha iyi bir yerde dükkânım olsun istedim. Eski dükkânımı kardeşime devrettim şimdi oraya o bakıyor. Ben burayı açtım. 2019 yılında bu dükkânı açtım. Marketçilik çok fazla kazandırmıyor ama işçilikten iyidir. Ben memnunum. Dükkânı açarken önceki birikimim kolaylaştırdı. Biradere devrederken ondan da para aldım. Burayı rahat açtım, 5 yıllık kira sözleşmesi yaptım. Şimdilik kiram uygun. Oradan yana kafam rahat en azından. Para biriktirebiliyorum. Ev almak istiyorum. Küçük olsun ama benim olsun. Ortağım yok. Ben her şeyi ile ilgileniyorum. 20 yaşlarında bir tane elemanım var. O da Türkmen, akrabam. İkimiz yetiyoruz buraya.” **STİ5**

“İlk geldiğimde buğday değirmeninde hamallık yaptım. 2 sene çalıştım. Biraz daha rahat bir iş bakmaya çalıştım, bir akrabam var, onunla birlikte ortaklı dükkân açtık bakkal dükkânı. Deva Hastanesinin arasında (Demirliganne) bir bakkal dükkânı. Orada yakınlarda Arapların bakkal dükkânı yoktu. İşlerimiz iyiydi. 3 sene ortaklık yaptık sonra anlaşamadık, ayrıldık. Ben bu dükkânı 2019 yılında açtım.” **STİ7**

Türkiye’de işletme açmadan önce de mevcut işlerine benzer işlerde çalışan SAİ7 (lokanta) ve STİ1 (berber) şunları söylemiştir:

“Lokanta işi uğraştım ilk geldiğimde. Ama işçi olarak çalışıyordum. Paramı zar zor biriktirip burayı açtım. Banka ile işim olmadı. Kendim ayarladım her şeyi. Ortağım yok. Bir işçi var. Suriyeli o da.” **SAİ7**

“Ortağım var burada. O da benim yaşlarımda ama benden biraz büyük. Buraya geldiğimde berberde çıraklık yapmıştım. 18 olunca dükkânım olsun istedim. Oto klima işi de yaptım sonra da buraya geldim. Bu sene açtım dükkânı.” **STİ1**

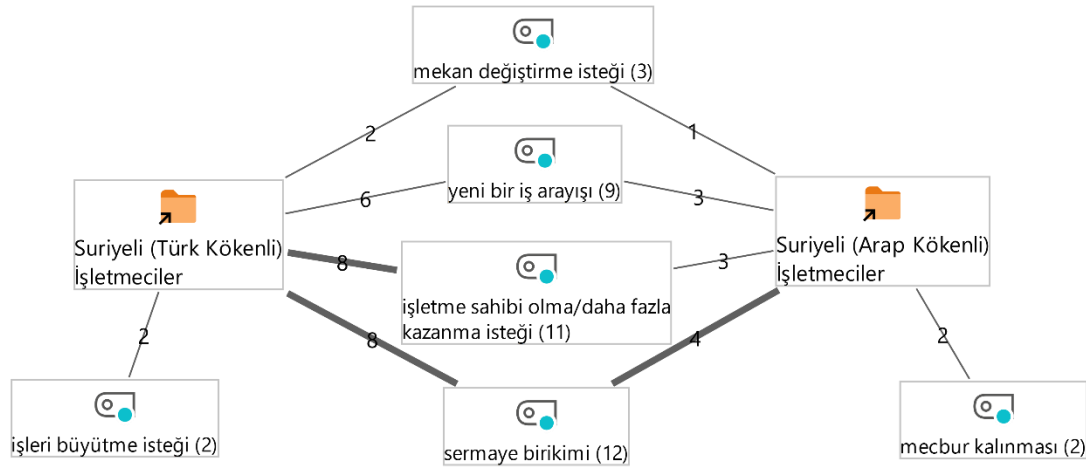

Şekil 29. Suriyeli Katılımcıların Türkiye'de İlk İşletme Açma Tarihi

Şekil 30. Suriyeli Katılımcıların Türkiye'de Mevcut İşletmelerini Açma Tarihi

Suriyeli katılımcıların Türkiye'de ilk işletme açma tarihleri şu şekildedir; Suriyeli Katılımcıların 1'i 2012, 1'i 2014, 2'si 2015, 3'ü 2016, 1'i 2017, 2'si 2018, 2'si 2019, 2'si 2020, 2'si 2021 yılında ilk işletmelerini açtığını belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 1'i 2014, 2'si 2015, 2'si 2016, 1'i 2019, 1'i 2020, 1'i 2021 yılında ilk işletmelerini açtığını belirtmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 1'i 2012, 1'i 2016, 1'i 2017, 2'si 2018, 1'i 2019, 1'i 2020, 1'i 2021 yılında ilk işletmelerini açtığını belirtmiştir. Suriyeli katılımcıların Türkiye'de mevcut işletmelerini açma tarihlerine baktığımızda ise 2017 yılı ve sonrasında bir yığılmanın olduğu görülmektedir. Türk kökenli girişimcilerin 8'i, Arap kökenli girişimcilerin 7'si 2017 yılı ve sonrası, 1 Arap kökenli girişimci ise 2017 yılı öncesinde mevcut işletmesini açtığını belirtmiştir.

Şekil 31. Suriyeli Katılımcıları İşletme Açmaya Yönlendiren Durumlar

Suriyeli katılımcıları işletme açmaya yönlendiren durumlar şu şekildedir; 12’si sermaye birikimini değerlendirme, 11’i daha fazla kazanma ve işletme sahibi olma arzusunun etkili olduğunu, 9’u yeni bir iş arayışı, 3’ü mekân değiştirme isteği, 2’si işlerini büyütme isteği, 2’si ise mecbur kaldığı için işletme açmaya yöneldiğini belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 8’i sermaye birikimini değerlendirme, 8’i daha fazla kazanma ve işletme sahibi olma arzusunun etkili olduğunu, 6’sı yeni bir iş arayışı, 2’si mekân değiştirme isteği, 2’si işlerini büyütme isteğinin etkili olduğunu belirtmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 4’ü sermaye birikimini değerlendirme, 3’ü daha fazla kazanma ve işletme sahibi olma arzusunun etkili olduğunu, 3’ü yeni bir iş arayışı, 1’i mekân değiştirme isteği, 2’si mücbir sebeplerden dolayı işletme açmaya yöneldiğini belirtmiştir.

Suriyeli katılımcılar arasında 2017 yılından sonra işletme açma yönünde bir artış olduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi 2016 yılı ile beraber Suriyelilere çalışma izni tanınması kadar onların ekonomik sermayelerini biriktirerek daha özgür koşullarda kendi işlerinde çalışmak istemeleri ile ilişkilidir. Buna göre STİ2 ve SAİ7 belli bir sermaye edinene kadar başka iş kollarında çalıştığını ifade etmiştir:

“Çok birikmiş param yoktu inşaatlarda çalıştım, Suriye’de semercilik yapardım. Gaziantep’te semer, hasır işi fazla yoktu. Nerede iş buldumsa çalıştım az çok demedim. Sonra akrabalar toplandık. Birbirimize haber ettik. Karakâbir diyorsunuz siz orada kaldım, akrabalarım da oraya geldi. 2014’te bakkal dükkanı açtım. Suriyeliler alışveriş yapıyordu sonra Türkler de yapmaya başladı. Biraz para kazandım şükürler olsun. Bir araba aldım.

Bakkal dükkanı iyi güzeldi ama belli bir para kazanıyordun o kadar. Kimseye muhtaç etmedi. Dükkan sahibi olunca kendime güvenim geldi. Başka bir iş yapmak istedim, başka yere taşınmak istedim. Yemek işini bizim Suriyeliler sever yine onların geleceği bir dükkanım olsun istedim iyi bir yerde. Çocuklarım da büyüdü. Onların da başkasının yanında çalışmasını istemedim. Dükkan olursa hepimiz aynı yerde çalışacaktık. 2018’de burada dükkan açtım.” **STİ2**

“...Kendimi geliştirmek zorunda kaldım. 5 yıl İstanbul’da yaşadım 4 yılı işçi olarak çalıştım. Sonra Gaziantep’e geldim 8 ay çalıştım sonra dükkanı açtım. Dükkanı açalı 1.5 yıl oluyor.” **SAİ7**

Suriye’de vasıflı işlerde çalıştığımı beyan eden SAİ3 ise Türkiye’ye ilk geldiğinde işletme açmaya mecbur kaldığını şöyle anlatmaktadır:

“Ben ilk geldiğimde Suriyeliler için bakkal ihtiyacı çoktu. Geldiğimden beri bakkallık yapıyorum.... İnşaat mühendisiyim ama yaş geçti artık. Bu zamandan sonra kim alsın beni işe. Mecbur kaldım çalışmaya. Yoksa marketçilikten anlamam.” **SAİ3**

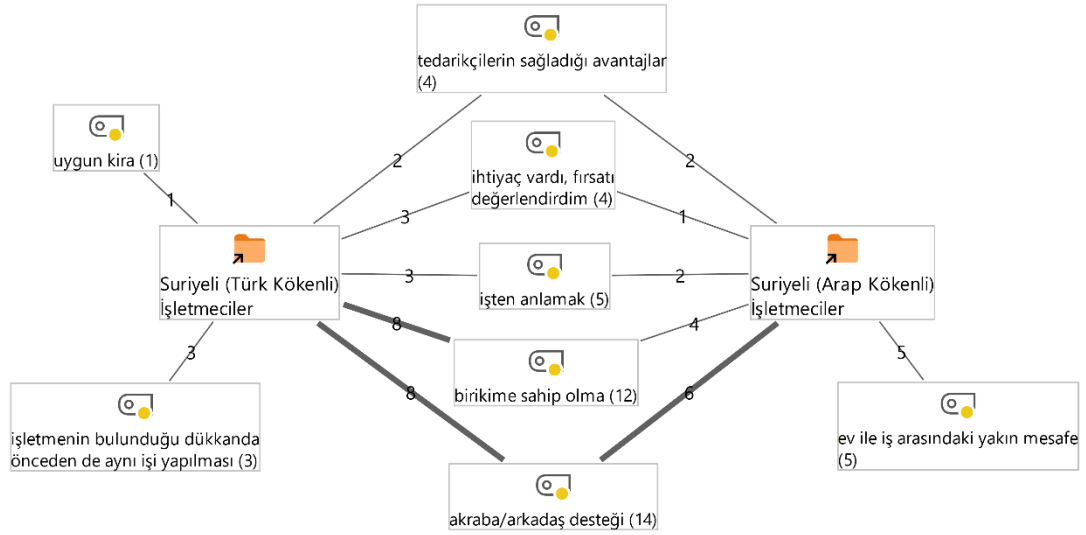
Suriyeli katılımcıların girişimde bulunma motivasyonlarının başında elde ettikleri birikimleri ile daha fazla para kazanma isteği gelmektedir. STİ4 şunları ifade etmiştir:

“Ayakkabıcıların yanında çalıştım, Gatem’de. Ünalı’da çalıştım. İşçi olarak çalıştım. Ünalı’da çalıştığım yerin karşısında Suriyelilere yemek satanlar vardı. Onlarda Suriyeliydi. Dükkan yok bir şey yok adamlar tezgahta satıyorlar, benden çok kazanıyorlardı. Yemek dükkanı açmak istedim. Böyle böyle yer baktım çalıştığım yerde. Epey sürdü aramam, tereddüt ettim açarken, 2 3 yıl dükkan ve yer baktım. En sonunda burası kısmet oldu burayı açtım. 2020 yılında açtım bu dükkanı. Küçük bir dükkan ama ben tek başımayım, benim oğlan geldi sonra. O başka yerde çalışıyordu bırak gel beraber çalışalım dedim. Şimdi ikimiz çalışıyoruz bize yetiyor burası. Bankadan para çekmedim, zaten çok fazla masraf etmedim. Biriktirdiğim param yetti. Akralarım da para vermedi. Ben hallettim her şeyi.” **STİ4**

Yeni bir iş arayışı içinde olan SAİ8 Suriye’deki işi gibi berber dükkanı açmak istemiş ve şunları ifade etmiştir:

“Türkiye’ye ilk geldiğimde berberlik yapamadım, sermayem yoktu. İşçilik yaptım. Dil bilsem daha kolay iş bulurdum ama bilmiyordum. Zorlandım. Yemekçide çalıştım, kıyafet dükkanı var orada çalıştım. bir sürü yerde

çalıştım. Arkadaşım var şimdi onunla beraber ortak olup berber dükkanı açtım. Bu dükkanı 2018 yılında açtık. İşçilikten o da sıkılmıştı. O da berberlik yapardı Suriye’de. Bankadan kredi çekmedik, kendi kendimize dükkanı bulduk. Malzemeleri aldık açtık. Zor oldu tabi ama işçilikte zor zaten. Şimdi bir de çırak var dükkanda. 3 kişi çalışıyoruz.” SAİ8

Şekil 32. Suriyeli Katılımcıların İşletme Deneyimlerini Kolaylaştıran Faktörler

Suriyeli katılımcıların işletme deneyim süreçlerini kolaylaştıran faktörler şu şekildedir; 14’ü akraba/arkadaş desteği, 12’si birikime sahip olma, 5’i işten anlamanın, 5’i ev ile iş arasındaki yakın mesafenin, 4’ü işletme tedarikçilerinin sağladığı avantajlar, 4’ü bölgede ihtiyaçtan dolayı fırsat değerlendirmenin, 3’ü mevcut işletmenin bulunduğu mekânda önceden de aynı işin yapılmasının avantajını kullanma, 1’i ise uygun kira giderinden dolayı avantajı olduğunu belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 8’i akraba/arkadaş desteği, 8’i birikime sahip olma, 3’ü işten anlamanın, 2’si işletme tedarikçilerinin sağladığı avantajlar, 3’ü bölgede ihtiyaçtan dolayı fırsat değerlendirmenin, 3’ü mevcut işletmenin bulunduğu mekânda önceden de aynı işin yapılmasının avantajını kullanma, 1’i ise uygun kira giderinden dolayı avantajı olduğunu belirtmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 8’i akraba/arkadaş desteği, 4’ü birikime sahip olma, 2’si işten anlamanın, 2’si işletme tedarikçilerinin sağladığı avantajlar, 1’i bölgede ihtiyaçtan dolayı fırsat değerlendirmenin, 5’i ise ev ile iş arasındaki yakın mesafenin deneyimlerini kolaylaştıran etkisi olduğunu belirtmiştir.

Suriyeli katılımcıların işletme kurma ve yürütme deneyimlerine bakıldığında etnik temelli sosyal dayanışma ağlarının büyük oranda etkisini sürdürdüğü görülmektedir. Borç alma, işletmede çalışma ve işletmeden alışveriş yapma Suriyeli girişimciler için destek noktaları sağlamaktadır. SAİ2, SAİ5, STİ3 ve STİ6 bu durumu şekilde ifade etmişlerdir:

“Kendi paramla açtım. Bir ortağım var. Ortağım Suriyeli. Biz ortağımınla beraber tamamladık her şeyi. O eski mahallede işlerim daha iyiydi. Suriyeli daha çok yaşıyor orada. Alışveriş daha fazla oluyordu.” **SAİ2**

“2018’den beri Gaziantep’teyim. Bu mahallede yaşadım hep. Başka yere gitmedim. Mahalle sakin. Burada oturanlardan memnunum. Yaşadığım ev kiralık. Yakın buraya, dükkan geceleri de açık. Kardeşlerim ile beraber dükkanı açtım. Kardeşlerim ile ortağım (2 kardeş). Buranın kiralari biraz fazla. En çok masrafları onlar tutuyor. Artık elektrik falanda çok geliyor. Kendi birikimlerimiz ile açtık. Her türlü tedarik işini kendimiz hallediyoruz.” **SAİ5**

“Burada yaşayan çok akrabam var. Çoğunluğu mecburiyetten işçi olarak çalışıyor. Aralarında birkaç tanesinin dükkanı vardı. Bir tane tatlıcı akrabam var. Onun bir dükkanı vardı. İşleri iyi onun. Bir tane daha dükkan açmak istedi, bana söyledi. Daha fazla işçilik yapmak istemediğim için tamam olur dedim. Biraz kendisinin yanında çalıştım işi öğrendim. Bu dükkanı açınca buraya geldim. Artık ben işletiyorum burayı. Kendisiyle ortağız ama sadece bu dükkana ortağım. Sonra başka yerden bir dükkan daha açtı. Şimdi onun 3 tane tatlıcı dükkanı var. Burasına da ben ortağım. 2 tane Türkmen işçim var. Onlar akrabam değil. Dükkanı açarken akrabam çok destek oldu. Bende biraz para biriktirmiştim.” **STİ3**

“Benden önce akrabalarım Gaziantep’e gelmişlerdi, onlar çağırdılar. Sen buraya gel yerini biz hazırladık dediler. Buraya geldiğimde evim hazır. Yok satın almadım hem o kadar param yoktu benim. Kiralık ev tuttum. İlk geldiğimde bir iki ay başkasının yanında çalıştım ama bana göre değil öyle çalışmak. Özgürlüğüme düşkünüm ben. Dükkan tutup çalıştırmak istedim. Suriye’deki gibi toptancılık yapamazdım, kimseyi tam tanımıyordum bende bakkal dükkanı açayım dedim. İlk dükkanımı 2015 yılında açtım. Yavuzlar’da dükkan açtım. Orada oturan çok Suriyeli var. Onlar alışveriş yapıyorlardı. Evim oradaydı. Orada 4 sene oturdum. Şimdi oralar yıkılıyor (kentsel dönüşüm). Oturanlar başka yerlere taşınınca bende dükkanımı kapatıp başka yerde açmak istedim. Para biriktirdim. Bu dükkanı açtım. Biraz daha iyi yerler burası. Kaliteli mallar satıyorum, alanlar oluyor. Eski dükkanımda bu malları satamazdım biraz daha fakirdi orası. Şimdiki evim kira. 60.yıl mahallesinde kirada oturuyorum, daha iyi yer olsa çıkarım oradan ama pahalı her yer. Dükkan kirası da fazla. İkisini kaldıramam diye çıkıyorum.” **STİ6**

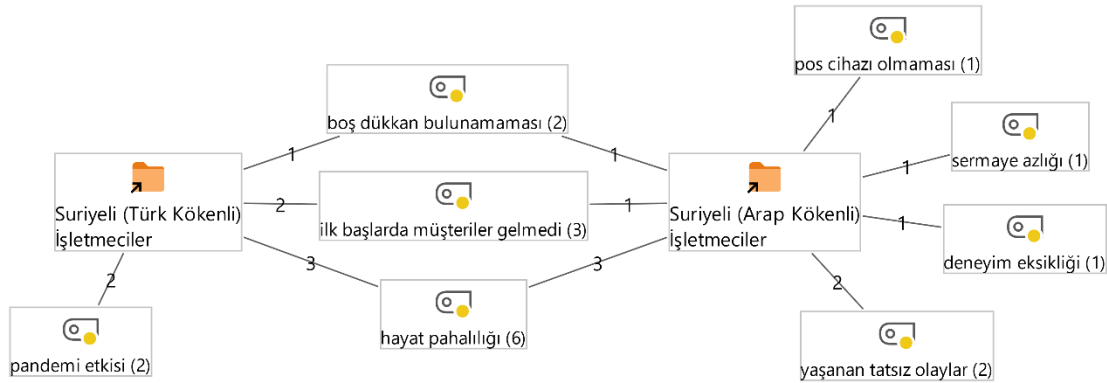
Bölgede açılan ilk işletmenin kendileri olması nedeniyle işletme başarılarına olumlu yönde etkisi olduğunu STİ7 ve STİ8 şöyle ifade etmiştir:

“Bir akrabam var, onunla birlikte ortaklı dükkan açtık bakkal dükkanı. Deva Hastanesinin arasında (Demirliğanne) bir bakkal dükkanı. Orada yakınlarda Arapların bakkal dükkan yoktu. İşlerimiz iyiydi. 3 sene ortaklık yaptık sonra anlaşamadık, ayrıldık. Ben bu dükkanı 2019 yılında açtım.” **STİ7**

“Annem babamın ayrı evi var, kiradalar. Babam ufak tefek alım satım yapıyor bende yardım ediyorum şükür kimseye muhtaç değiliz. İlk 2013 yılında geldim Türkiye’ye. Önce Gaziantep’e geldim. Ama birkaç hafta kalmadım. İş var diye Mersin’e gittim. Ailem Gaziantep’te kaldı. 5 ay inşaatta çalıştım. Geri Gaziantep’e geldim. O zamanda babam ile annem hep birlikte aynı evde kalıyorduk. Düztepe mahallesinde ev tutmuştuk. Babam o zamanda başka bir yerde işçilik yapıyordu. Ben Gaziantep’e gelince birlikte dükkan açalım dedik. İkimiz ayrı ayrı yerlerde rezil, olmuyordu. Bakkal dükkanı en kârlı olanıydı. Komşularımız keşke bir tane yakında bakkal olsa diyorlardı. Ondan bir tane açmak istedik. Bakkal dükkanını açmak kolaydı, hemen malı alacağın yer belliydi. Burada dericilik yapsam kime satacağım yoksa. Düztepe’de çok Suriyeli vardı. Tanıdıklarımızda orada kalıyordu. Dükkanı 2015 yılında açtık. 3 sene dükkanım iyiydi. Çalıştırdım. Şimdi o dükkanda babam duruyor, evi orada. Ben Güneykent’e taşındım. Burada ucuz ev var diye geldim. Şimdiki kaldığım yerin kirası uygun(2+1, doğalgaz). Bir dükkanda buraya açtım. Şimdi babamla yerimiz ayrı ayrı. Kazandığımız yetmiyordu, ayrılmak daha iyi olur diye başka dükkan açtım. Bir tane ortağım var, akrabam. Onunla beraber çalıştırıyoruz. Her şeyini beraber karşılıyoruz. Bankadan para almadım, ortağımla beraber açtık. Başka çalışmamız yok.” **STİ8**

Mevcut işletmeden önce de aynı mekânda aynı işin yapılıyor olması STİ5 için işini kolaylaştıran bir unsur olmuştur:

“Bu dükkan önce de marketti. Sahibi Türk’tü. Sahibi sıkışmasa satmazdı, ben aldığımda hazır müşterisi vardı. Benim Türkmen olduğumu gören de alışverişine devam etti. Türk ve Suriyeli hepsi geliyor. Dükkanı aldıktan sonra Suriyelilerin daha çok aldığı malları getirmeye çalıştım. Suriyeli müşterilerim arttı.” **STİ5**

Şekil 33. Suriyeli Katılımcıların İşletme Deneyimlerini Zorlaştıran Faktörler

Suriyeli katılımcıların işletme deneyim süreçlerini zorlaştıran faktörler şu şekildedir; 6'sı hayat pahalılığı, 3'ü işletmenin ilk zamanlarında pek müşterinin gelmediğini, 2'si boş işletme mekânı bulamadığı için zorlandığını, 2'si pandemi etkisi, 2'si işletme sürecinde yaşadığı sorunlar olduğu, 1'i deneyim eksikliği, 1'i sermaye azlığı, 1'i ise pos cihazı olmadığından dolayı zorlandığını belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 3'ü hayat pahalılığı, 2'si işletmenin ilk zamanlarında pek müşterinin gelmediğini, 1'i boş işletme mekânı bulamadığı için zorlandığını, 2'si pandemi etkisiyle zorlandığını belirtmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 3'ü hayat pahalılığı, 1'i işletmenin ilk zamanlarında pek müşterinin gelmediğini, 1'i boş işletme mekânı bulamadığı için zorlandığını, 2'si işletme sürecinde yaşadığı sorunlar olduğu, 1'i deneyim eksikliği, 1'i sermaye azlığı, 1'i ise pos cihazı olmadığından dolayı zorlandığını belirtmiştir.

Suriyeli katılımcılar için son zamanlarda artan hayat pahalılığı işletme deneyimini zorlaştıran bir unsur olarak belirtilmiştir. STİ6 ve SAİ1 şu şekilde ifade etmiştir:

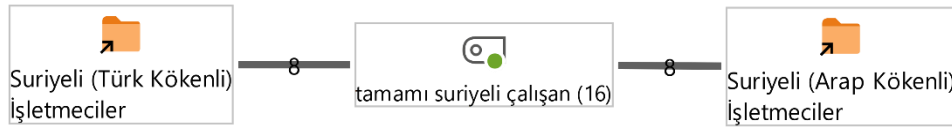
“Evet, kazanıyorum ama gider çok. Her şey çok pahalı oldu. Kazancım giderimi zor karşılıyor. Giderim bu kadar olmasa iyi kazanıyorum hamdolsun.” **STİ6**

“Hayır. Pek memnun değilim. Her şey pahalandı. Yine ilk açtığımda daha iyiydi ama şimdi çok fazla, pahalı her şey.” **SAİ1**

İşletme deneyimi süresince hakaret, kavga, ayrımcılık gibi olumsuz durumlarla karşılaşan SAİ2 ve SAİ6 şunları söylemiştir:

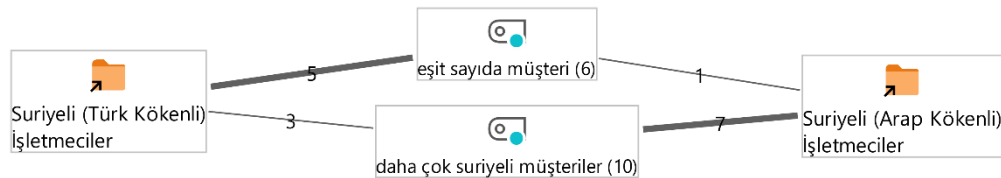
“Benim çalıştığım masraflara gidiyor. Çok bir şey kalmıyor bana. Olmuyor pek. Eski mahallede az biriktirebildim. Ondan bu dükkanı açabildim zaten. İlk geldiğimde demirci olarak çalıştım. Ona benzer işlerde çalıştım. Kendime yakın hissettim. Sonra evlendim. Ben burada evlendim. Bakkal dükkanı açtım o ilk geldiğim yerde. Oranın evleri Halep’teki evime benzer. Bak resimlerini göstereyim sana... Evim eski Aga Cami’nin yanında. Eski Antep evleri işte. Ben dükkan açtım. Hamdi Kurtlar’da vardı. Sonra Türkler geldi haraç istedi benden. Ben kavga ettim. Polis geldi, hastaneye gittik. Onda bir iki kırık vardı, aldı rapor. O da beni şikayet etti. Bende şikayet ettim. 3 sene sonra mahkemeden çağırıldılar. Kavga ettiklerim asker kaçağı, uyuşturucu kullanıyor. Yani sıkıntılı insanlar bunlar. Ben sıkıntıdan kaçtım bu mahalleye.” **SAİ2**

“Her şey güzel ama şu bitişik eczane var. Ne alaka ama dükkanın açılmasını istemiyor adam. Karşı cadde üzerinde tatlıcılar var. Kuruyemiş de satıyorlar. Toptancılar geldiğinde bize mal verdiklerini görüyorlarsa ona mal veriyorsan bize verme diyorlar. Onun harici ben memnunum. Kavga gibi olacaktı ama pek bir şey olmadı. Genel olarak Türkler olumlu yaklaştı. Deli bir adam vardı. Geldi buraya mal aldı, 300 lira tuttu para vermedi. Taş getirdi camı kırdı. Polis geldi sonra deli birkaç saat sonra geldi yine olay çıkardı. İfade falan verdim. Biz açtık burayı. Hoş geldine gelen oldu Türklere. Bazen müşteri geliyor diyor ki devlet sana para vermiyor mu? Sen ne kadar alıyorsun devletten diyen oluyor. Sözle sataşma oluyor.” **SAİ6**

Şekil 34. Suriyeli Katılımcıların İşletmelerin Personel Profili

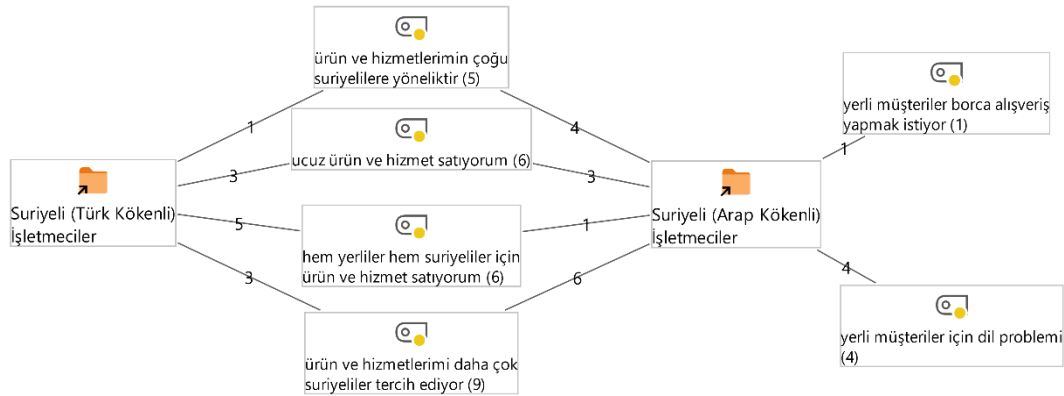
Suriyeli katılımcıların işletmelerinde çalışan mevcut personelin tamamını Suriyeliler oluşturmaktadır.

Şekil 35. Suriyeli Katılımcıların Müşteri Profili

Suriyeli katılımcıların müşteri profilleri şu şekildedir; 10’u işletmede daha çok Suriyeli müşterilerin alışveriş yaptığını belirtirken 6’sını işletmede müşterilerin eşit bir dağılım gösterdiğini belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 3’ü

işletmede daha çok Suriyeli müşterilerin alışveriş yaptığını belirtirken 5'i işletmede müşterilerin eşit bir dağılım gösterdiğini belirtmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 7'si işletmede daha çok Suriyeli müşterilerin alışveriş yaptığını belirtirken 1'i işletmede müşterilerin eşit bir dağılım gösterdiğini belirtmiştir.

Şekil 36. Suriyeli Katılımcıların Müşteri Profiline Sebepleri

Suriyeli katılımcıların müşteri profillerinin sebepleri şu şekildedir; 9'u ürün ve hizmetlerinin genellikle Suriyeli müşteriler tarafından tercih edildiği, 6'sı hem Suriyeliler hem de yerli müşteriler için ürün ve hizmetlerinin olduğu, 6'sı ucuz ürün ve hizmet sattığı için müşterilerinin olduğu, 5'i çoğu ürün ve hizmetinin Suriyelilere hitap ettiğini, 4'ü yerli müşteriler için dil bilmediği için Suriyeli müşterisinin fazla olduğunu, 1'i ise yerli müşterilerin borca alışveriş yapma talebini karşılayamadığı için Suriyeli müşterisinin çok olduğunu belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 3'ü ürün ve hizmetlerinin genellikle Suriyeli müşteriler tarafından tercih edildiği, 5'i hem Suriyeliler hem de yerli müşteriler için ürün ve hizmetlerinin olduğu, 3'ü ucuz ürün ve hizmet sattığı için müşterilerinin olduğu, 1'i çoğu ürün ve hizmetinin Suriyelilere hitap ettiğini belirtmiştir. Arap kökenli katılımcıların 6'sı ürün ve hizmetlerinin genellikle Suriyeli müşteriler tarafından tercih edildiği, 1'i hem Suriyeliler hem de yerli müşteriler için ürün ve hizmetlerinin olduğu, 3'ü ucuz ürün ve hizmet sattığı için müşterilerinin olduğu, 4'ü çoğu ürün ve hizmetinin Suriyelilere hitap ettiğini, 4'ü yerli müşteriler için dil bilmediği için Suriyeli müşterisinin fazla olduğunu, 1'i ise yerli müşterilerin borca alışveriş yapma talebini karşılayamadığı için Suriyeli müşterisinin çok olduğunu belirtmiştir.

Suriyeli işletmelerin tamamında Suriyeli çalışan bulunmaktadır. Bu durumun en büyük sebebi işletmelerin birkaç çalışanı barındırması, bu çalışanları ise daha çok baba, kardeş ya da yakın akrabalar oluşturmaktadır. Fakat müşteri profillerine baktığımızda Suriyeli müşterilerin ağırlıkta olduğu görülse de Suriyeli Türkmen işletme sahiplerinden hem yerli hem Suriyeli müşterilerin eşit sayılarda alışveriş yapma eğilimleri olduğu görülmektedir. Suriyeli Türkmen girişimciler bu durumun sebebi olarak hem Türkçe bilmelerini hem de işletmelerinde yerli müşterilere uygun ürün ve hizmet satmalarını göstermektedirler.

“Tatlılarım herkes için. Suriyeliler içinde yapıyorum, Türkler içinde yapıyorum. Müşterilerim daha çok Türkler. Hemen hemen aynılar. Türkler ile kolayca anlaşabiliyorum. Biraz fiyatlarımda ucuz. Başka yerden bir kilo alacağına benden iki kilo alabiliyor, bu yüzden geliyorlar bence. Fiyatlarım biraz ucuz.” **STİ3**

“İşlerim yeni dükkan açmışım ama beklediğimden iyiydi. Sonra zaten hemen bu salgın çıktı onda çok zor durumdaydım. Kirayı peşin verdiğim için beni çok etkilemedi. Yasaklar kalkınca işlerim yavaş yavaş düzeldi. Şimdi memnunum. Başka yerde işçilik yapsam bu kadar kazanamam. Müşterilerim karışık benim. Hem Türklere dürüm yapıyorum hem Suriyelilere. Burada bana alıştılar. Müşterilerim eşit. Bence benim dürümlerim ucuz diye geliyorlar. Bir iki lira ucuz verirsen insanlar sana geliyor. Bir de Türkler ile konuşuyorum, onlar yabancılık çekmiyor ondan bana geliyorlar.” **STİ4**

“Genelde eşit. Hem Türk hem Suriyeli var müşterilerimiz. Ben bir seneden beri buradayım. Ben geldim geleli eşit müşteriler. Dükkanın tarzı Türk tarzı. Ürünler benzer. Müşteriler Türk malı istiyor. Türkler istedi bizde getirdik. Adaçayı mesela ben bilmezdim. İstediler getirdim. Tatlılar yine öyle.” **STİ6**

“Bu dükkanı açtığımdan beri Türkler de Araplar da benden alıyorlar. İnsanlar alıştıkça müşterim arttı. Dükkandaki malları herkes alıyor. Şu raf mesela Araplar daha çok alıyor, şurayı Türkler. Herkes için malım var. Artık ayırım kalmadı bence. İnsanlar birbirlerine alıştılar. İlk geldiğimizde herkes kendi bakkalından alıyordu ama şimdi öyle değil. Beraber yaşıyoruz.” **STİ7**

“Dükkanı ilk açtığımda beklediğim gibi olmadı. Masrafları zor çıkarıyordum. Herhalde insanlar tam alışmadı ondan. Hem Türk hem Suriyeliler geliyor, alışveriş yapıyorlardı. 6-7 ay geçtikten sonra insanlar gelmeye başladılar. Zamanla müşterim arttı evet. Şimdi Türk de Suriyeli de geliyor. Ürünlerimi herkes için. Suriyelilerin aldıklarını Türkler de alıyor fark etmiyor. Alıştılar herhalde onlarda. Önce birbirlerinin mallarını pek almazlardı. Benim eski dükkanımda ayırım yaparlardı burada yok.” **STİ8**

Daha çok Suriyeli müşterisi olduğunu belirten Suriyeli girişimciler ise yerli müşteriler için Türkçe bilmemesi, daha çok Suriyeli müşteriler için uygun ürün ve hizmet satmasını gerekçe göstererek şunları ifade etmişlerdir:

Dükkanı açınca müşterim çok gelmedi. Suriyeliler bile başka yerden alışveriş yapıyorlardı. Ben fiyat düşürünce bana da gelen oldu. Hem Türk hem Suriyeli geliyor. İlk başta hep Suriyelilerdi ama. Zamanla Türkler geldi. Dükkandaki malların çoğunluğu Suriyeliler için. Aslında Türkler içinde var ama onlar tercih etmiyorlar. Türkler genelde çikolata alıyor, belli sizin mallarınızdan alıyor. Üzerinde Arapça yazılanları görüyor musun? Onlardan alan çok az oluyor. Bende bu mallar ucuz olmasa bunları da almazlar.” **SAİ1**

“Burada müşterilerim daha çok Suriyeli. Yüzde 20 Türk müşterim var. Gelir Türk ama çok az. Sen burada duruyorsun bak müşteriler geldi gitti. Gelenin hepsi Suriyeli. Yoksa çay, yağ, bakliyat hepsi Türk malı yoksa. Ekmekte var. Yani mesele normal Türk bakkalım. Suriyeli malzeme var. Türk benden almıyor. Dükkanın önüne gelip burası Arap bakkalmış deyip giden oldu. Yani neden oluyor bilmiyorum. Daimi gelen Türk müşteriler var. Ama çoğu Arap olunca gelmiyor.” **SAİ2**

“4 sene oluyor dükkanı açalı. Kiram pahalı 3500 lira kira ödüyorum. Dükkanımda herkes için mallar var. Yüzde 40 Türk müşterim var. Nargile, kahve ve bisküvi çeşitlerim var. Suriyeliler için mallar daha fazla. Tanındıkça gelen müşteri sayısı da artıyor ister istemez. Ama en çok Suriyeliler geliyor. Türklerin aldığı ürünler az olduğu için bence daha az tercih ediyorlar beni.” **SAİ5**

“Türk müşterim var. Yüzde 30 Türk geliyor. Falafel yiyorlar. Yemeklerimin hepsi Arap yemeği. Türk yemeği hiç yok. Ucuz diye geliyorlar. Benim yemeklerimi Suriyelilere yönelik. Türkler seviyor.” **SAİ7**

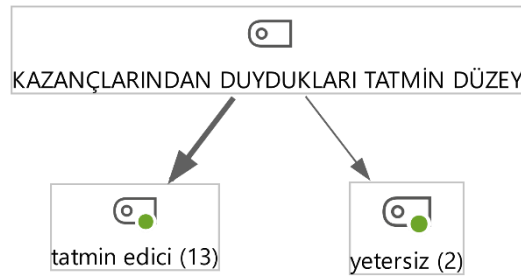
“Dükkanı açtım ama başlarda iş yapamadım. Dükkanı kapatıp geri bakkallık yapmak istedim. Sonra işlerim açıldı. Ama bu salgın oldu. Onda sıkıntı çektim. Kiralarımı ödeyemedim. Ama şükürler olsun geçti. Şimdi işlerim geri açıldı. Türklerde geliyor. Onların sevdiği dürümlerde yapıyorum. Çiğköfte, kızartma, nohutta yapıyorum. Ben biraz ucuz veriyorum ondan geliyorlar. Ama daha çok Suriyeliler geliyor.” **STİ2**

4.3. KATILIMCILARIN KAZANÇ VE REKABET HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Çalışmanın bu bölümünde yerli işletmeciler ve Suriyeli işletmecilerin kazanç ve rekabet hakkındaki görüşleri iki ayrı başlık altında verilmiştir.

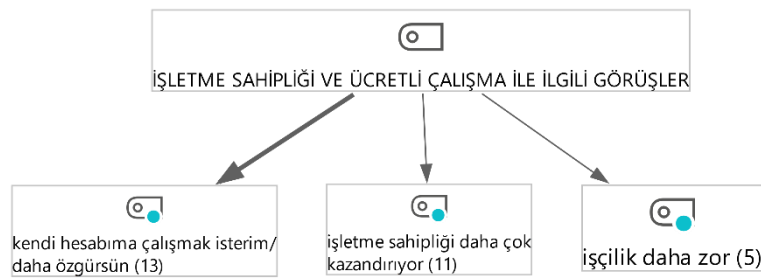
4.3.1. Yerli İşletmeci Katılımcıların Kazanç ve Rekabet Hakkındaki Görüşleri

Yerli işletmeci katılımcıların kazanç ve rekabet hakkındaki görüşleri başlığı altında kazançlarından duydukları tatmin düzeyi, işletme sahipliği ve ücretli çalışma hakkındaki görüşleri, Suriyelilerle rekabet algıları, kendilerini avantajlı ve dezavantajlı gördükleri hususlara yer verilmiştir.

Şekil 37. Yerli Katılımcıların Kazançlarından Duydukları Tatmin Düzeyi

Yerli katılımcıların kazançlarından duydukları tatmin düzeyi şu şekildedir; 13'ü kazancını tatmin edici bulurken 2'si yeterli düzeyde görmediğini belirtmiştir.

Şekil 38. Yerli Katılımcıların İşletme Sahipliği ve Ücretli Çalışma Hakkındaki Görüşleri

Yerli katılımcıların işletme sahipliği ve ücretli çalışma hakkındaki görüşleri şu şekildedir; Yerli katılımcıların tamamı işletme sahibi olmanın ücretli çalışmadan daha tercih edilir olduğunu belirtmiştir. 13'ü kendi hesabına çalışmak istediği, 11'i işletme sahibi olmanın daha çok kazandırdığını, 5'i başka bir yerde çalışmanın daha zor olduğunu düşündüğü için işletme sahipliğini tercih ettiğini belirtmiştir.

“Şu an için değmiyor. Ekonomi zaten berbat. Suriyeliler de olmasa satışım iyice azalır. Elbette kendi işim daha iyi. Askerlikten de bu yüzden istifa ettim. Öyle emir almaya pek alışamadım.” **Yİ2**

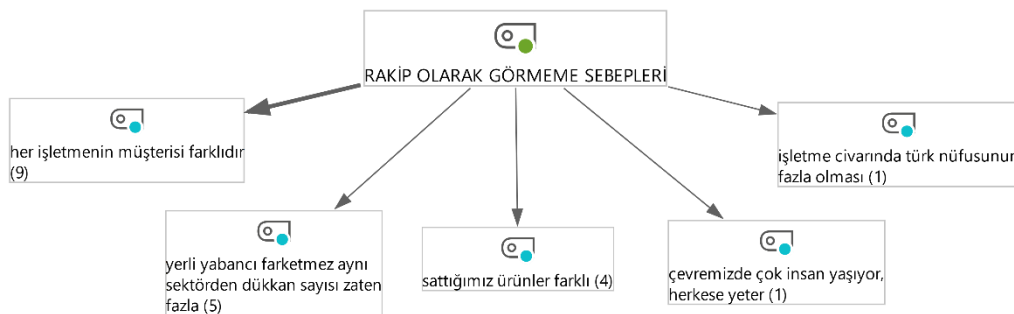
“Kazandığım para kendimi tatmin ediyor. İşçilik daha zor. Bir geleceği yok. Ticaret öyle değil. Ticarete ilk girdiğinde para kazanamazsın. Beklemen lazım. Bir iki sene sürer. Sonra birikimin olur birden bilemezsin.” **Yİ3**

“Ben kazanıyorum, memnunum. Ama daha iyisi olabilir. Başka yerde dükkanım olsa daha farklı olur. Kendi iş yerini açmak işçilik yapmaktan iyidir.” **Yİ6**

“Kazanıyorum. 6 kişi çalışıyor. Hepsi de buradan geçiniyor. Kendi iş yerin gibisi yok. Hepimiz el işçiliği yaptıktan sonra sabit dükkanın olması iyi. Ama bunda da bayramın yok pazarın yok. Devamlı dükkanındasın.” **Yİ12**

“Hâlimden memnunum. Kendi iş yerinde çalışmak iyidir. Hesap soranın yok. Mesela ben geçen gün kurbanlık bakmaya gittim. İşçi olsan kimden izin alacaksın da gideceksin.” **Yİ13**

“Evet. Kazanıyorum. Elbette kendi işinin başında olmak daha iyidir.” **Yİ15**

Şekil 39. Yerli Katılımcıların Suriyelileri Rakip Olarak Görmeme Sebepleri

Yerli katılımcıların 11’i Suriyeli girişimcileri rakip olarak görmediğini belirtmiştir ve görüşleri şu şekildedir; 9’u her işletmenin müşterisinin farklı olduğu, 5’i halihazırda aynı sektör içerisinde işletme sayısının fazla olduğu, 4’ü satılan ürün ve hizmetlerin farklı olduğu, 1’i işletme çevresinde genelde yerli müşterilerin ikamet ettiği, 1’i ise çevrede potansiyel müşterilerin fazla olduğu belirterek Suriyelileri rakip olarak görmediğini belirtmiştir.

Yerli katılımcıların çoğu bulunduğu bölgede Suriyeli girişimcileri kendilerine birer rakip olarak görmediğini belirtmiştir. Bu durumun sebepleri arasında öne çıkan düşünceler potansiyel müşteri miktarının çok olması, Suriyeli işletmeler ile yerli

işletmelerin hitap ettiği müşteri profillerinin farklı olması olmuştur. Ayrıca Suriyeli işletmelerden ziyade yerli işletme sahipleri ile daha fazla rekabet içinde olduklarını belirtmişlerdir.

“Farklı. Ürünler farklı. Mesela onların kahvaltıda yedikleri yemek de farklı. Farklı bir kültür var. Aynı ürünü satmıyorsun. Aynı ürünü satsak rekabet olur. İkimizde aynı ürünü satsak gider onlardan alırlar. Gelir benden almazlar. Bir de burada fiyat önemli.” **Yİ4**

“Rakip olarak birbirimize etkimiz vardır ama abartmaya gerek yok. Benim müşterim ayrı onların müşterisi ayrı. Her yerde yemek dükkanı var. Her gün insanlar yemek yiyor. Etkimiz olsa bile hissedemezsin ne kadar olduğunu. Ben iyi kazanıyorum şükürler olsun. Onlar olmasa daha mı çok kazanırım bilemem. Ama bence fark etmez. Suriyeli olmasa Türkler gelip dükkan açacak. Bu kadar dükkan var burada. Hepsi iş yapmasa ayakta mı kalır. Rakibim olarak görmüyorum.” **Yİ5**

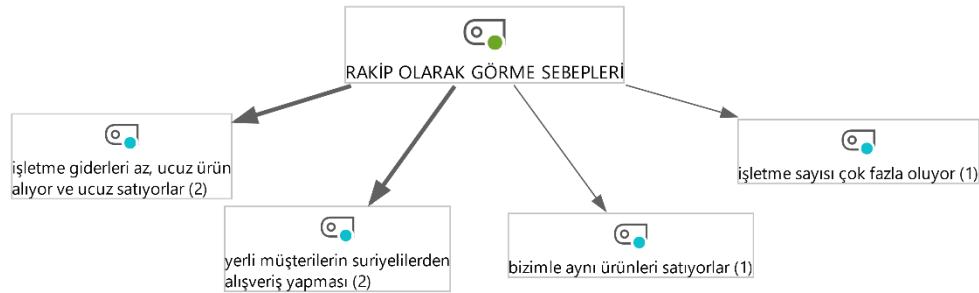
“Suriyeli berber dükkanlarından da lüks olanlar var. Yani lüks dediğim de işte malzemeler yeni, dükkanın içi dekorasyonlu olan dükkanları söylüyorum. Onlarda kendi müşterilerine benim gibi hizmet veriyorlardır. Artı olarak yaptığımız ne var desen aklıma bir şey gelmiyor. Bence aynı hizmet benzer kalite var hepimizde. Müşterinin memnun kalması önemli. Berber müşterisi memnun kaldığı yeri kolay değiştirmez. Suriyelilerin içinde Türkçe bilen varsa onlara Türkler de gidebilir ama ben pek sanmıyorum, Türkler Türk’e gidiyor, Suriyeliler Suriyelilere. Onların dükkan açmasının bana etkisi olmadı. Rakip olarak görmüyorum.” **Yİ8**

“Rekabet oluyor mu dersin yok yav pek fazla. Herkesin kendi müşterisi var. Satılan mallar belli, alış fiyatları belli. Zaten market çok fazla. Zincir marketler de var. Kimin kime zararı var bilemem. Herkes iş yapıyor sonuçta. Rekabetten çok herkes evine en yakın yere gidiyor genelde. Fiyatlar çok değişmeyince sanmıyorum, herkes rızkını yiyor. Onların kendi müşterileri var. Zaten market çok fazla. Kimin kimden aldığını nereden bilecen. Rakip olarak görmüyorum. Onlar da beni görmezler.” **Yİ9**

“Onları rakip olarak görmüyorum. Adım başı market olmuş zaten. Rakipse hepsi rakip. Bu kadar market olması iyi değil. Varsın onlarda açsın ne olacak. En azından devletin parasını yemezler. Suriyeliler de beni rakip olarak görmezler. Niye görsünler. Tek satan ben değilim sonuçta. Kendi müşterileri vardır. Sanmıyorum o yüzden. Ben de görmüyorum onları.” **Yİ10**

“Hizmet aynı. Müşteri gelir yemek ister, yemeğini yer gider. Fark yok. Asıl yemekleri sunuşları farklı. Onlar döneri yağlı yapıyor. Tatlıları farklı bizden. Öyle alışmışlar küçüklükten onlara daha çok hitap ediyor. Yoksa onların yaptığı gibi yapsam Suriyeliler de gelir benden yer. Bu sefer Türk müşteriler bırakır. Bilmiyorum ya da bırakmaz. Denemedim onlar gibi yapmayı. Ama gittim yedim dükkanlarından. Onların yemekleri de güzel. Müşterilerin tercihi daha çok önemli. Ben yerim başkası sevmez bilemem

onu. Onların kendine göre müşterisi var bizim kendimize göre. Yeme içme sektöründe işlek yer olması önemli. Benim dükkanın yeri iyi sayılır. Belki onlarda iyi yerde dükkan açsa müşterileri çok olacak. Rekabet yok. Rekabet olsa ne olacak ki her yer lokanta restoran olmuş. Herkes iyi kötü geçiniyor. Yeme içme mi bitecek insanlarda. Kendi müşterileri kendi yemekleri var. Birbirimize zararımız yok.” **Yİ11**

Şekil 40. Yerli Katılımcıların Suriyelileri Rakip Olarak Görme Sebepleri

Yerli katılımcılar arasından 4’ü Suriyeli girişimcileri rakip olarak gördüğünü belirtmiştir ve görüşleri şu şekildedir; 2’si yerli müşterilerin de Suriyeli işletme sahiplerinden alışveriş yaptığını, 2’si Suriyeli işletme sahiplerinin işletme giderlerinin daha az olması ve ucuz ürün tedariki ile daha az maliyetlere eriştiğini dolayısıyla daha ucuz ürün ve hizmet satabildiğini belirtmiştir. 1’i Suriyelilerle birlikte potansiyel rakiplerin arttığını, 1’i Suriyelilerin kendileri ile aynı ürün sattığını belirtmiştir.

Suriyeli girişimcileri kendilerine birer rakip olarak gören Yİ1, Yİ2, Yİ6 ve Yİ7 şunları ifade etmiştir:

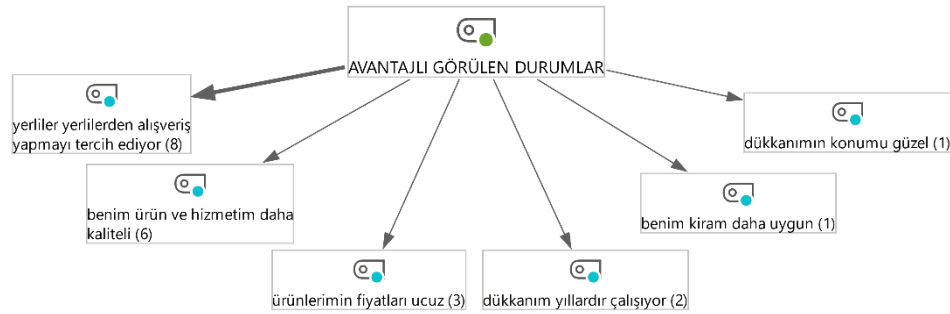
“Elbette. Burada bir sürü market var. Onlar da açınca müşterilerin bir kısmı oraya gidiyor. Açmasalar ben satacağım belki. Türkler genelde Türklerden yapar alışverişlerini. Pek gitmez Suriyelilere. Ama gidenler de yok diyemem. Bu yüzden rakiptir onlar. Onlarda beni görürler tabi. Ama benim sıkıntım daha çok buralarda market sayısının fazla olması. Bir sürü var. Zincir marketler de var. Suriyeliler de var. İşimi etkiliyor tabi.” **Yİ1**

“Elbette. Onların olması hiç iyi olmadı. Adam dükkan açıyor karşına vergiden muaf. Toptancıya gidiyor ucuza alıyor. Masrafları daha az oluyor. Bizden avantajlılar açıkçası. Rekabet ediyorlar bizle. Birbirimizi rakip olarak görüyoruz. Birbirimizi etkilemesek etkileriz.” **Yİ2**

“Ben onları rakip olarak görürüm nasıl görmeyeyim. Nasıl bana gelecek müşteri onlara gidiyorsa onların ki de bana geliyor. Birbirimizin rakibiyiz. Müşterilerimiz farklı olabilir ama ben yapıyorum baklava onlar da yapıyor.

Ucuz verseler müşteri onlara gidiyor. Var ara sokaklarda ucuz verenler, bu sefer bana zararı oluyor.” **Yİ6**

“Evet. Rakibim onlar. Müşterilerimiz farklı da olsa, Türkler de gidiyor oraya. Benim müşterimin çoğu Türk, rakibim oluyor. Burada dükkanları olmasa, devlet izin vermese, müsaade etmese daha iyi olur. Ben zaten dükkan açmışım adam kalkıp gelip Suriye’den bana rakip olmuş. Onlar da beni rakip olarak görür.” **Yİ7**

Şekil 41. Yerli Katılımcıların Kendilerini Avantajlı Gördüğü Hususlar

Yerli katılımcıların kendilerini Suriyeli girişimcilerden avantajlı gördüğü hususlar şu şekildedir; 8’i genelde yerli müşterilerin yerli işletme sahiplerinden alışveriş yapmayı tercih ettiğini, 6’sı ürün ve hizmetinin Suriyeli işletmelerden daha kaliteli olduğunu, 3’ü ürün ve hizmetinin Suriyeli işletmelerden daha ucuz olduğunu, 2’si işletmesinin yıllardır çalıştığını, 1’i işletmesinin konumu, 1’i dükkan kira giderinin ucuz olması sebebiyle avantajlı olduğunu belirtmiştir.

Yerli katılımcılar Suriyeli katılımcılara kıyasla yerli nüfusun fazla olması ve potansiyel müşterilerin genelde yerli işletme sahiplerini tercih etmesini kendileri açısından avantaj olarak değerlendirmiştir. Ürün ve hizmetlerinin kaliteli olmasını ise tercih edilmelerini sağlayan bir başka avantaj olarak değerlendirmişlerdir. Örneğin, Yİ5, Yİ6, Yİ9, Yİ10 ve Yİ12 şunları ifade etmiştir:

“Daha çok Türkler gelir. Suriyeliler de gelir. Ama çok çok az onlar. Fiyatlarım pahalı değil. Onların kendi dükkanları var. Hemen hemen aynı fiyatlar. Belki benden biraz ucuzdur ama sebep o değil. Kendi bildikleri, tanıdıkları yerden yiyorlar. Birbirlerine tutkunlar. Benim ki ucuz olsa bile gelip benden yemezler. Alıştıkları yerden yeme ile alakalı bir şey. Bende kalkıp bilmediğim yerden yemem. Suriyeliden ben yemiyorum. Belki lezzetli yapıyorlardır bilmiyorum. Merak edip gidip yemedim bile. Dükkanıma geleni niye boş çevireyim. Ayrımcılık yapmam dükkanında

müşteriye karşı... Servis aynı, tuz biber, et aynı. İnsanlar kendine yakın hissettiği yere gidiyor. Fark yok. Avantajlıyım ben tabi. Türkler de gidip Suriyelinin yanlarında fazla yemezler. Çoğunluk yine Türk dükkanlarından gelir yer. Benim müşterim onlardan fazla. Ama onlarda şöyle bir şey var. Parayı çok harcarlar. Kazandıysa gider o parayı yer. Bizde de yiyorlar ama evde dururken dışarıda yemeyi sevmezler. Dışarıda çalışanlar mecbur bizlerin dükkanından yer ama çoğunluk evinde yer. Bunlarda dışarıdan yiyen daha fazla. Tıklım tıklım olan dükkanları var. Ama yine de bizim Türkler'in sayısı fazla olduğu için müşterim onlardan çok oluyor. Kira fiyatları aynı aşağı yukarı fark yok bence.” **Yİ5**

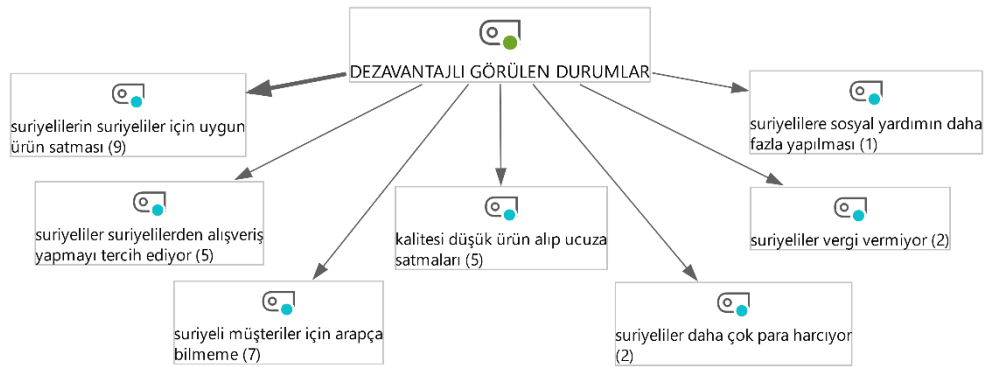
“Onların sattığı tatlılar farklı oluyor. Benim dükkandaki baklava olsun kadayıf olsun onlar da yapıyor. Gidip yediğim oldu. Benimkiler ile aralarında tat farkı var. Benimkiler daha iyi. Onların kendi yapıp sattıkları tatlıları var. Ben yapmıyorum onları. Onları yapsam burada hazır ki müşterilerim gider. Benim müşterilerime hitap etmez onlar. Yok, yapmayı denemedim. Dükkanda öyle meraktan yaptığımız oldu. Biz de yapabiliriz ama yapmayı tercih etmiyoruz. Ama diğer dükkanda yaptığımız var birkaç çeşit. Orada Suriyeliler yaşıyor. Onlar alışveriş yapıyor orada. Dışarıdan baktığında fark yok gibi ama Suriyeliler Suriyeli dükkana gidiyor, bizimkiler bize geliyor. İşini iyi yaptığın sürece her şekil iş yaparsın.” **Yİ6**

“Kendi marketleri var yakınlarda. Bakarım bazen daha çok oradan alışveriş yaparlar. Tutuyorlar birbirlerini yoksa sattığımız mallar farklı değil. Onlar kendilerini tercih ediyor. Olsa iyi olur tabi. Sıcak bakarım. Belki onların kendi malları var. Ben getirmiyorum onları. Kendi çikolatalı mallarını da yapmışlar, bebek bezleri de farklı marka. Biraz daha ucuz malları var. Ama kalite farkı var, benim mallar daha kaliteli. Birbirleri ile daha iyi anlaşıyorlar. Destekliyorlar birbirlerini. Avantajım var mı var. Dükkanı açalı 10 yıl oldu nerdeyse. Oturmuş dükkan var, müşteriler biliyor yıllardır beni. Bozuk mal satmamışım. Kolay kolay beni bırakmazlar. Ama onlar 4 5 yıldır dükkan açmışlar. Bizim halkımızda gitmez fazla onlara. Ama ben de onların sattığı malları satmam. Ondan da onlar kazanıyor. Ben şimdi dükkan açacak olsam müşterim bu kadar olmazdı herhalde.” **Yİ9**

“Fark var. Ürünlerim daha kaliteli. Mesela şu çerezler onların ki gibi değil. Onlar kendilerinin aldığı mallar var. Onların sattığı malları ben satmıyorum. Ama ürünler genelde aynı oluyor. Hizmette aynıdır. Marketin hizmeti ne olur. Müşteri gelir alacağını alır gider. Hizmet değil yani bazı satılan mallarda farklılıklar oluyor. Avantajlı olarak nasıl olur... Beni tercih eder gelen müşteri. Adamın dışarıda Arapça yazısı vardır. Türk müşteri alışveriş yapmak istemez, bana gider öbürüne gider. Yine bizim vatandaştan yapar yani alışverişini. Onları de onlardan yapar. Türk sayısı çoğunlukta. Benim müşterim daha çoktur onlardan. Onlar azınlıkta. Ben onlardan önce açtım dükkani. Belki o benim avantajımadır. Müşterim hazırda açarken. Bir tek onların mallarını satmıyorum, o da olmasın ne yapalım yani.” **Yİ10**

“Hizmet farkı yok. Ne olsun hizmet farkı. Onlar Suriyelilerin dilinden anlıyorlar ben de bizimkilerin. Yemeğin yanında ayran, içecek verirsin. Aynı çok fark yok. Onlar da paket servis yapıyorlar. Avantajlı gördüğüm

kiralar. Ben daha ucuza oturuyorum. Suriyeliler bizden fazla kira veriyorlar. Dükkan sahipleri onlara fazlaya veriyor. Arada 1000 lira fark var. Ondan başka yok. Herkesin müşterisi belli. Yemekler belli zaten. Çoğunlukla dürüm satılıyor burada. Sulu yemek lokantaları yok. Hepsi benzer birbirine. Bu bölgede dükkan çok. Hangi birisini tutacaksın. Suriyeli açmasa Türk'ü gelip dükkan açacak. Bu sefer ona müşteriler gidecek. O yüzden Suriyelisi Türk'ü yok bunun. Kim dükkan açsa o rakip olacak. Rakip olarak görmem. Hatta Suriyelinin benim işle bir ilgisi bile yok. Onların kendi müşterileri var.” **Yİ12**

Şekil 42. Yerli Katılımcıların Kendilerini Dezavantajlı Gördüğü Hususlar

Yerli katılımcıların kendilerini Suriyeli girişimcilerden dezavantajlı gördüğü hususlar şu şekildedir; 9'u Suriyeli girişimcilerin Suriyeli müşteriler için uygun ürün ve hizmet sattığını kendilerinin ise bunları satmadığını, 7'si Arapça bilmemenin, 5'i Suriyeli işletme sahiplerinin düşük kaliteli ancak ucuz ürün ve hizmet sattığını, 5'i Suriyeli müşterilerin Suriyeli girişimcilerden alışveriş yapmayı tercih ettiğini, 2'si Suriyeli müşterilerin daha fazla harcama yaptığını, 2'si Suriyeli girişimcilerin vergi vermediğini, 1'i Suriyelilerin çok fazla sosyal yardım alması sebebiyle kendilerinin dezavantajlı olduğunu belirtmiştir.

Yerli katılımcılar Suriyelilere uygun ürün ve hizmet sunmadığı/sunamadığı için Suriyeli işletme sahiplerine göre kendilerini dezavantajlı görmüşlerdir. Ayrıca müşteri ile ilgilenme ve işletme faaliyetleri bakımından Arapça dil bilgisi çok önemli olmasa da Suriyelilerin yerli işletmeleri tercih etmesinde önemli bir faktör olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Yİ1, Yİ3, Yİ7 ve Yİ15 şunları ifade etmiştir:

“Suriyeli marketler kendi ürünlerini satıyor, Suriye ekmeği mesela. Onlar da onları tercih ediyorlar. Aslında benim marketimde sattığım ürünlerin yüzde 90’nını onlar da satıyor. Ama yine de Suriyeliler Suriyeli marketlerden alışveriş yapıyor. Benden pek yapmıyorlar. Kendilerine has ürünleri var. Ben onları satmıyorum, bilmem de onları. Tabi onları tercih ederler. Bir de onlar Türkçe’de biliyorlar. Türklerle iyi anlaşıyorlar. Avantajlılar benden.”

Yİ1

“Aynı ürünleri satıyoruz değişen bir şey yok. Ama yine de onlardan alıyorlar. Kendi sattığı ürünleri de var. Onlar kendi kültürlerine hâkimler ben de olmayan ürünleri satıyorlar. Buna talep var ben bunu karşılayamıyorum. Bu benim için dezavantaj. Mesela yaptıkları kahveden Türkler de içiyor. Türkçe de biliyorlar. Mesela ben Arapça bilsem ben de iş yaparım. Ticaret bile yapmasam belki birine tercümanlık yapabilirim. Ama onlar bize karşı avantajlı oluyorlar. Farklı iş kollarında da çalışabilirim. Kendilerine destek de oluyorlar. Mesela işletme açıyor onlar birbirlerine bizden daha çok destek oluyorlar. Gelmişler buraya. Yeni işe girecekler. Bizimkilerde Almanya’ya gitti. Türkler de kendi kendilerini tutmuşlardır.”

Yİ3

“Burası dürümcü dükkanı. Tost da satıyorum. Ürünlerim herkese yönelik. Suriyeli müşterim de çok oluyor. Türkler daha fazla. Suriyeliler kendi tanıdıkları yerlere gidiyorlar. Ben biliyorum. Burada oturuyorum ama yemek yemeye, alışveriş yapmaya başka semtlere gidiyorlar. Kendilerinin yanlarında alışveriş yapıyorlar. Müşterilerim zaten var. Daha çok olsun kim istemez? Hizmet farkı aramızda var. Yiyecekleri farklı. Dürümleri farklı. Benim yaptığım lezzeti tutturamaz onlar. El lezzeti tutmaz.”

Yİ7

“Suriyelilerin sattıkları ile benim sattıklarım tamam benzer ama herkesin müşterisi farklı farklı. Bir de bu iş zevk işi. Gelen müşteri mesela nerenin tatlısı hoşuna giderse oradan gider alır. Benimkini beğenen benden onlarınkini beğenen onlardan alır. Suriyeliler belki kendi tanıdığı bildiği yerlerden daha fazla alıyor olabilir. Birbirlerini desteklemek için alıyor olabilirler ama benim bir sürü Suriyeli müşterim var.”

Yİ15

Yerli katılımcılar kendi ürün ve hizmetlerini kaliteli bulmasına karşın Suriyeli işletme sahiplerini düşük maliyetli ürünler satıp çok miktarda müşteri çekebildiği için kendilerine göre avantajlı olarak değerlendirmişlerdir. Yİ2 ve Yİ14 kendilerini şöyle ifade etmiştir:

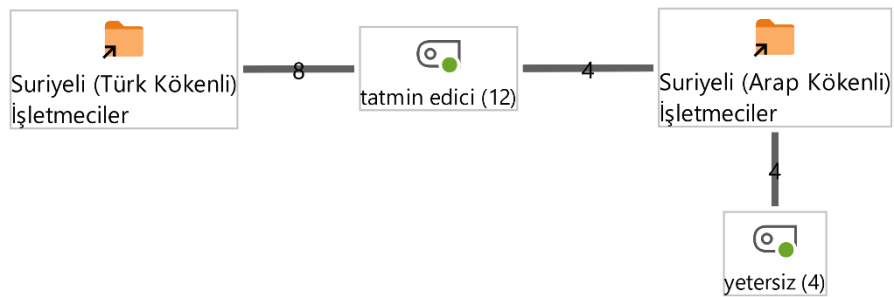
“Kendi ürünlerim biraz daha kaliteli diğer Suriyelilere göre. Ama onlar kendileri gibi Suriyelilere hizmet sunuyorlar. Onlar tercih ediyor onları. Kendilerine yakın hissediyorlar. Benim dükkanın çevresinde zengin Suriyeliler var. Mallarım iyi olmasa gider başka yerden alırlar. Ben kendimi dezavantajlı olarak görüyorum. Suriyelilerin her taraftan geliri var. Malları

daha uygun alıyorlar. Ama ben hizmet sunuyorum. Ürünlerim daha kaliteli.”
Yİ2

“Bu dükkanda satılan dürümler herkes içindir ama çoğunlukla Türkler gelip yiyor. Suriyeliler de yiyor ama çok az onlar. Bence benim kebablarım biraz pahalı geliyor. Et ürünleri satıyorum, öyle nohut, kızartma gibi satmıyorum. Kuşbaşı, kıyma satıyorum bu da pahalı geliyor. Türkler bunları yemeye alışık olduğu için verdiği para gözüne gelmiyor. Et yemeye geliyor çünkü. Biraz pahalı olacak tabi. Fiyatlar uçmuş. Millette para yok. Çoğunluk hazır dürümle geçiştiriyor. Burayı bilen geliyor. Suriyeliler gelsin isterim ama bu paralara yemez onlar. Yeme içme sektörüne baktığımda herkes hazır yemekçi olmuş. Hemen ne var orada hazırda nohut ver, ökçe ver, kızartma ver, söğürme ver. O an hemen ekmeğe sarıp veriyor. Çoğu yemek dükkanına bak hep öyle hazır yemekçi olmuş millet. Kebabla porsiyonla uğraşmıyor kimse. Ben isteyene yapıyorum. Bu benim diğerlerinden farkım. Suriyeliler de aynı hemen ne var çiğköfte, ne var onların kendi yemekleri var hemen haşlamış getirmiş. Dürüme sık ketçabı hemen ver. Benden çok dürüm satıyor olabilirler ama benim hizmetim var. Sana şöyle anlatayım misal onlar günde 1000 dürüm satıyorsa ben 500 600 tane satsam aynı parayı zaten kazanıyorum.” Yİ14

4.3.2. Suriyeli İşletmeci Katılımcıların Kazanç ve Rekabet Hakkındaki Görüşleri

Suriyeli işletmeci katılımcıların kazanç ve rekabet hakkındaki görüşleri başlığı altında *kazançlarından duydukları tatmin düzeyi, işletme sahipliği ve ücretli çalışma hakkındaki görüşleri, yerli işletme sahipleri ile rekabet algıları, kendilerini avantajlı ve dezavantajlı gördükleri hususlara yer verilmiştir.*

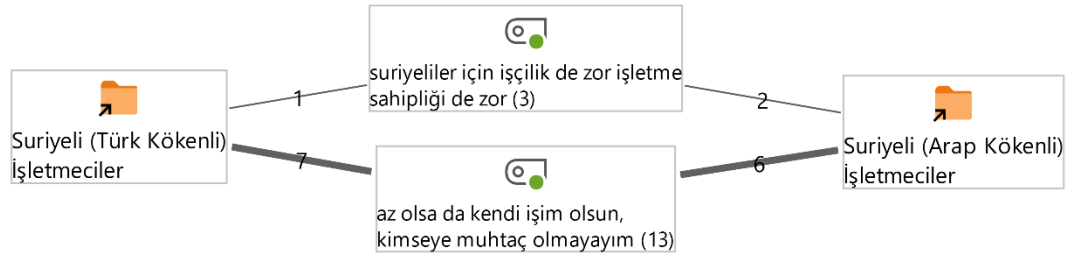

Şekil 43. Suriyeli Katılımcıların Kazançlarından Duydukları Tatmin Düzeyi

Suriyeli katılımcıların kazançlarından duydukları tatmin düzeyi şu şekildedir; 12’si kazancını tatmin edici bulurken 4’ü yeterli düzeyde görmediğini belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 8’i kazancını tatmin edici bulurken

Arap kökenli girişimcilerin 4'ü tatmin edici bulmuş, 4'ü ise yetersiz olarak gördüğünü belirtmiştir.

Şekil 44. Suriyeli Katılımcıların İşletme Sahipliği ve Ücretli Çalışma Hakkındaki Görüşleri

Suriyeli katılımcıların işletme sahipliği ve ücretli çalışma hakkındaki görüşleri şu şekildedir; Suriyeli katılımcıların 13'ü kendi işine sahip olmanın çok daha tercih edilebilir olduğunu, 3'ü Suriyeli göçmenler için çalışmanın her türlüünün zor olduğunu belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 7'si kendi işine sahip olmanın çok daha tercih edilebilir olduğunu, 1'i Suriyeli göçmenler için çalışmanın her türlüünün zor olduğunu belirtmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 6'sı kendi işine sahip olmanın çok daha tercih edilebilir olduğunu, 2'si Suriyeli göçmenler için çalışmanın her türlüünün zor olduğunu belirtmiştir.

“Hayır. Pek memnun değilim. Her şey pahalandı. Yine ilk açtığımda daha iyiydi ama şimdi çok fazla, pahalı her şey. Az olsun kendi işin olsun. Suriye’de de hep böyle çalıştım.” **SAİ1**

“Mecbur çalışıyorum şu anda. Yoksa kazandığımda bir şey yok. Fark yok Suriyeliler için. Ne yaparsan yap zor bizler için.” **SAİ3**

“Yine de hamdolsun memnunum. Şimdi işçilik yapsam daha kârlı olacağım. Her şey çok pahalı oldu. Masraflar çok arttı. Geçen bir gün önce aldığım şekere 1 lira zam geliyor. Fiyatlar hiç durmuyor yani. Normalde dükkan hepsinden iyi olur tabi.” **SAİ4**

“Ben memnunum elhamdülillah. Şimdi işçi olsam daha çok kazanırım. Her şey pahalı artık. Zorlanmasam dükkan sahibi olmak daha iyi derim.” **SAİ5**

“Suriyelilerin iş yeri açmalarını isterim. Daha kazançlı olurlar. İstedğim gibi hareket ediyorum. Mesela ben bir yerde çalışsaydım okuyamazdım. Bağımsızlığım var.” **SAİ6**

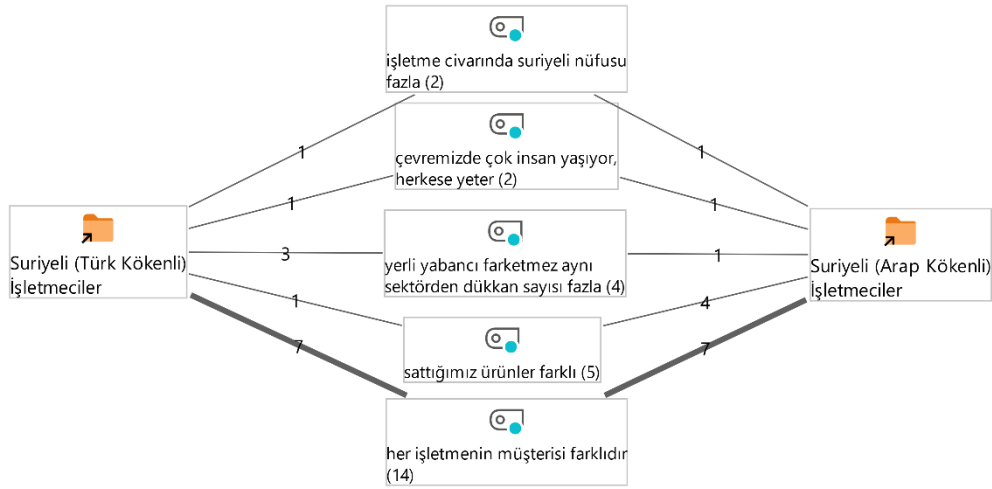
“Şimdi kazanıyorum elhamdülillah. Ama daha iyisi olabilir. Başka bir yere de dükkan açmak istiyorum. Suriyeliler her yerde rezil. İmkani olan kendi dükkanını açsın isterim.” **STİ2**

“İşimden çok memnunum. Keşke daha önce başlasaydım bu kadar rezil olmazdım.” **STİ3**

“Evet, işçilikten iyi kazanıyorum. İmkani olan kendi dükkanını açsın tabi ama her yere aynı dükkan açılmaz. Biri gitsin orada aynı işi yapan varsa başka yere açsın dükkanını. Herkes aynı yere dükkan açmamalı.” **STİ5**

“Evet, kazanıyorum ama gider çok. Her şey çok pahalı oldu. Kazancım giderimi zor karşılıyor. Giderim bu kadar olmasa iyi kazanıyorum hamdolsun. Kendi dükkanını açan daha çok kazanır. Başkasına çalışmaz.” **STİ6**

“Evet kazanıyorum. Şimdi işçilik tekrardan iyi oldu. Masraflar çok fazla. Alıyorsun maaşını haftalık, aylık neyse başka bir şeye karışmıyorsun. Dükkan sahibi olmak sıkıntılı. Ama pahalılık olmasa dükkan açmak iyidir.” **STİ7**

Şekil 45. Suriyeli Katılımcıların Yerli Girişimcileri Rakip Olarak Görmeme Sebepleri

Suriyeli katılımcıların tamamı yerli girişimcileri rakip olarak görmediğini belirtmiştir ve görüşleri şu şekildedir; 14’ü her işletmenin müşterisinin farklı olduğu, 5’i satılan ürün ve hizmetlerin farklı olduğu, 4’ü halihazırda aynı sektör içerisinde işletme sayısının fazla olduğu, 2’si çevrede potansiyel müşterilerin fazla olduğu, 2’si ise işletme çevresinde Suriyelilerin fazla olduğu ve kendisini tercih ettiği için yerli girişimcileri rakip olarak görmediğini belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 7’si her işletmenin müşterisinin farklı olduğu, 1’i satılan ürün ve hizmetlerin farklı olduğu, 3’ü halihazırda aynı sektör içerisinde işletme sayısının fazla olduğu, 1’i çevrede potansiyel müşterilerin fazla olduğu, 1’i ise işletme çevresinde Suriyelilerin fazla olduğu ve kendisini tercih ettiği için yerli girişimcileri kendisine bir rakip olarak görmediğini belirtmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 7’si her işletmenin

müşterisinin farklı olduğu, 4'ü satılan ürün ve hizmetlerin farklı olduğu, 1'i halihazırda aynı sektör içerisinde işletme sayısının fazla olduğu, 1'i çevrede potansiyel müşterilerin fazla olduğu, 1'i ise işletme çevresinde Suriyelilerin fazla olduğu ve kendisini tercih ettiği için yerli girişimcileri kendisine bir rakip olarak görmediğini belirtmiştir.

“Herkesin işi gücü var. Kimse birbirine bir şey demez. Görmezler rakip olarak.” **STİ1**

“Türkler kendi işinde biz kendi işimizdeyiz. Birbirimizi rakip olarak görecektir bir şey yok. Herkes istediği yerden yiyor, ben olmasam müşteri başka yerden yiyecek. Niye birbirimizi rakip olarak görelim. Bence hayır.” **STİ2**

“İnsan çok, herkes istediği yerden alışveriş yapabilir. Ben kimseyi rakip olarak görmüyorum. Müşterisi farklı. Herkes kendi dükkanında kazanıyor, kazanmasa dükkan açılmaz.” **STİ3**

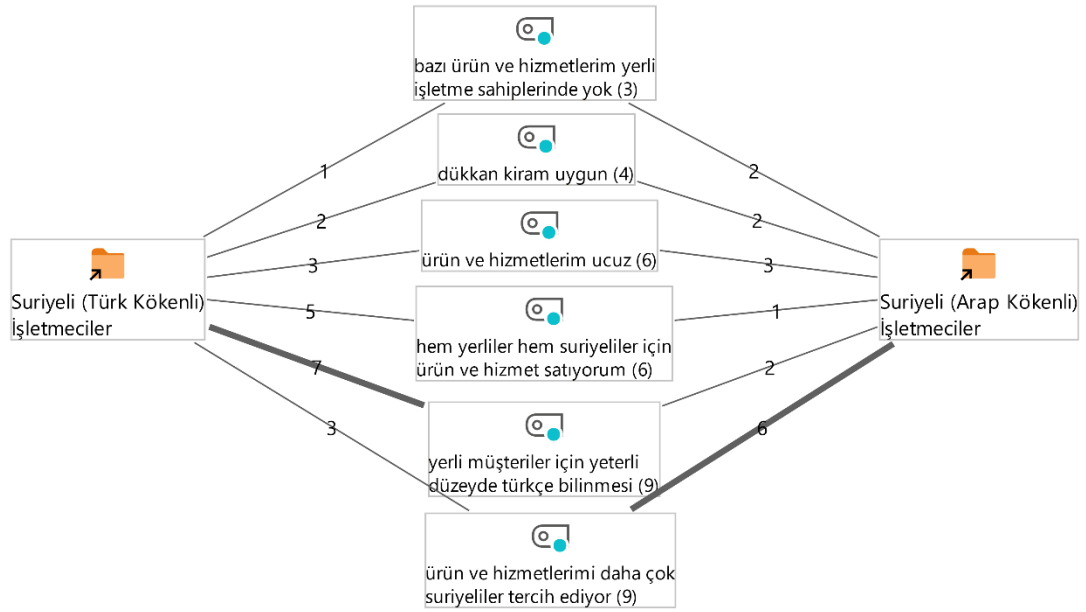
“Benim dükkanım küçük. Beni rakip olarak görmezler. Bir de niye görsün ki. Herkes kendi kolunun emeğini yer. Kimse kimsenin rızkını yiyemez.” **STİ4**

“Yok sanmıyorum. Beni rakip olarak görmezler. Herkes evine en yakın yerden alışverişini yapıyor, yan yana dükkanlar olmasın yeter bence.” **STİ6**

“Rakip olarak yok görmezler. Herkesin dükkanı var ama malları fazla olan var az olan var. Çok olan dükkana gittiğinde her türlü eşyasını alıp çıkıyor. Bende yok fazla mal. Ama bende ucuz veriyorum. Mesela gitmiş alışveriş yapmış başka yerden ama buraya da uğramış. Bakıyorum elinde poşet var. Benden de bir iki parça alıyorlar.” **SAİ1**

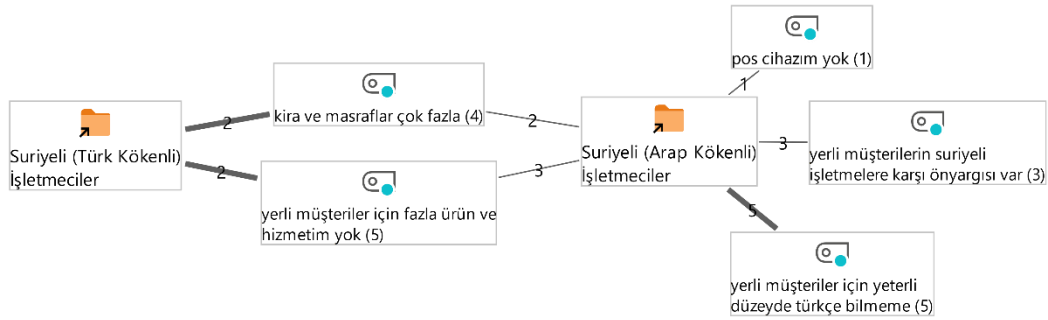
“Yok rakip olarak görmem. Bir sürü dükkan var. Herkes işinde çalışıyor. Kimsenin bir şey dediği yok.” **SAİ4**

“Rekabet bence yok. Birkaç esnaf ile sıkıntı yaşadım ama onlar tatlıcı değildi. Karşı caddede oturan Türkler ile aynı yerden mal alıyorduk. Onlar bize mal verilmesini istemedi.” **SAİ6**

Şekil 46. Suriyeli Katılımcıların Kendilerini Avantajlı Gördüğü Hususlar

Suriyeli katılımcıların kendilerini yerli katılımcılardan avantajlı gördüğü hususlar şu şekildedir; 9'u genelde Suriyeli müşterilerin Suriyeli işletme sahiplerinden alışveriş yapmayı tercih ettiğini, 9'u yerli müşteriler için yeterli düzeyde dil bilmesinin, 6'sı hem yerli hem Suriyeli müşteriler için ürün ve hizmet satmasının, 6'sı ürün ve hizmetlerinin ucuz olmasının, 4'ü dükkan kirasının uygun olmasının, 3'ü başkalarında olmayan ürün ve hizmetlere sahip olduğunu belirterek kendilerini diğer yerli girişimcilerden avantajlı görmüşlerdir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 3'ü genelde Suriyeli müşterilerin Suriyeli işletme sahiplerinden alışveriş yapmayı tercih ettiğini, 7'si yerli müşteriler için yeterli düzeyde dil bilmesini, 5'i hem yerli hem Suriyeli müşteriler için ürün ve hizmet satmasının, 3'ü ürün ve hizmetlerinin ucuz olmasını, 2'si dükkan kirasının uygun olmasını, 1'i başkalarında olmayan ürün ve hizmetlere sahip olduğunu belirtmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 6'sı genelde Suriyeli müşterilerin Suriyeli işletme sahiplerinden alışveriş yapmayı tercih ettiğini, 2'si yerli müşteriler için yeterli düzeyde dil bilmesini, 1'i hem yerli hem Suriyeli müşteriler için ürün ve hizmet satmasının, 3'ü ürün ve hizmetlerinin ucuz olmasını, 2'si dükkan kirasının uygun olmasını, 2'si başkalarında olmayan ürün ve hizmetlere sahip olduğunu belirtmiştir.

Şekil 47. Suriyeli Katılımcıların Kendilerini Dezavantajlı Gördüğü Hususlar

Suriyeli katılımcıların kendilerini Yerli katılımcılardan dezavantajlı gördüğü hususlar şu şekildedir; 5'i yerli müşteriler için yeterli miktarda uygun ürün ve hizmetinin olmadığı, 4'ü yerli girişimcilere kıyasla kira ve masrafların çok olduğu, 5'i yerli müşteriler için yeterli düzeyde dil bilinmemesini, 3'ü yerli müşterilerin Suriyeli işletmelere karşı önyargısı olduğunu, 1'i ise pos cihazı olmamasından dolayı kendisini dezavantajlı görmektedir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 2'si yerli müşteriler için yeterli miktarda uygun ürün ve hizmetinin olmadığı, 2'si yerli girişimcilere kıyasla kira ve masrafların daha çok olduğunu belirtmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 3'ü yerli müşteriler için yeterli miktarda uygun ürün ve hizmetinin olmadığı, 2'si yerli girişimcilere kıyasla kira ve masrafların daha çok olduğu, 5'i yerli müşteriler için yeterli düzeyde dil bilinmemesini, 3'ü yerli müşterilerin Suriyeli işletmelere karşı önyargısı olduğunu, 1'i ise pos cihazı olmamasından dolayı kendisini dezavantajlı görmektedir.

Suriyeli katılımcılar da yerli katılımcılar gibi kendi işletmelerine has müşteri profilleri olduğu ve genelde onlara yönelik ürün ve hizmet sundukları için birbirleri ile rekabetin olduğu pek bir alanın kalmadığı görüşündedirler. Ayrıca yerli müşterilerle iletişim için Türkçe dil bilgisi düzeylerinin çok az olsa da yeterli olduğu görüşündedirler. Fakat Suriyeli Türk kökenli girişimcilerin dil seviyesi yüksek oldukça iletişimde bulunma ve fırsatları değerlendirme oranlarının yükseldiği görülmekte yani yerli müşteriler için de uygun ürün ve hizmet sunma oranları Suriyeli Arap kökenli girişimcilere kıyasla daha fazla olmaktadır. Bu durum Suriyeli Türk kökenli katılımcıların müşteri profillerinde belirgin şekilde yerli müşteri olmasına neden olmuştur.

“Daha çok Suriyeli geliyor. Benden önce ortağım burada iş yapıyordu. Onun da müşterileri Suriyeliydi. Türkler az geldi. Hâlâ da az geliyor. Bizim kullandığımız malzeme biraz farklıdır. Ağda falan daha kaliteli. Hizmet ise değişir. Beni seven bana gelir onları seven ona gider. Herkesin saç stili farklı.” **STİ1**

“Türkler ile bir sorunum olmadı. Türkiye’ye ilk geldiğimden beri bir sorunum olmadı. Türkmen’im diye kolay anlaştım. İyi anlaştık, onlarda iyi davrandı. Dükkanı ilk açtığımda komşular geldi, baktı, tanıştık. Hayırlı olsun dediler. 3 4 senedir buradayım bir problem yaşamadım. Çevredeki insanlarda benim Türkmen olduğumu görünce geldiler. Onlarla rahatça anlaşıyorum. Bir olumsuzluk görmedim.” **STİ2**

“Burası büyük yer. Çok dükkan var. Kimseyle bir işimiz olmadı. Türklerde benim Türkmen olduğumu biliyordu, sorun ile karşılaşmadım. Burada oturanlar tatlıcı olduğunu biliyorlardı. Gelip deneyen oldu. Sonra tatlıları beğendiğini söyleyenler ve bana müşteri gönderenler oldu. Şimdi çoğunluk Türkler alışveriş yapıyor.” **STİ3**

“İşlerim yeni dükkan açmışım ama beklediğimden iyiydi. Sonra zaten hemen bu salgın çıktı onda çok zor durumdaydım. Kirayı peşin verdiğim için beni çok etkilemedi. Yasaklar kalkınca işlerim yavaş yavaş düzeldi. Şimdi memnunum. Başka yerde işçilik yapsam bu kadar kazanamam. Müşterilerim karışık benim. Hem Türklere dürüm yapıyorum hem Suriyelilere. Burada bana alıştılar. Müşterilerim eşit. Bence benim dürümlerim ucuz diye geliyorlar. Bir iki lira ucuz verirsen insanlar sana geliyor. Bir de Türkler ile konuşuyorum, onlar yabancılık çekmiyor ondan bana geliyorlar.” **STİ4**

“Burada müşterilerim daha çok Suriyeli. Yüzde 20 Türk müşterim var. Gelir Türk ama çok az. Sen burada duruyorsun bak müşteriler geldi gitti. Gelenin hepsi Suriyeli. Yoksa çay, yağ, bakliyat hepsi Türk malı yoksa. Ekmekte var. Yani mesele normal Türk bakkalım. Suriyeli malzeme var. Türk benden almıyor. Dükkanın önüne gelip burası Arap bakkalmış deyip giden oldu. Yani neden oluyor bilmiyorum. Daimi gelen Türk müşteriler var. Ama çoğu Arap olunca gelmiyor.” **SAİ2**

“Ben hep ucuz veriyorum. Tercih edenler hep onun için tercih ediyor. Diğerlerinin çeşitleri daha fazla. Benden daha çok satış yapıyorlar.” **SAİ3**

“Yüzde 80i Suriyeli. Ben Türkçe bilmem. Gelen müşteri olduğunda ancak el kol ile anlaşırım o kadar. Zaten gelen kredi kartı yok dediğinde gidiyor. Alışveriş yapmıyorlar. O kadar da ucuz vermeme rağmen almıyorlar. Türkler borçla alışveriş yapmak istiyor. Belki önceden beri tanısam veririm ama nasıl vereyim burada.” **SAİ4**

“Herkesin kendi dükkanında sattığı mallar farklı olabiliyor. Bundan dolayı tercih ediliyorlar bence. Burada büyük markette var. ŞOK gibi. Orada her şeyi bulabiliyorsun. Bir de ben Türkçeyi tam bilmiyorum. Bilsem daha çok satışım olur. Türkçe kursuna yazılmak istiyorum ama o bile çok pahalı.” **SAİ5**

“Müşterilerim daha çok Suriyeli. Türkçem o kadar iyi değil benim. Hem bizim meslekte Türkçeye o kadar gerek yok. Türkçem iyi olsaydı daha iyi işler bulabilirdim. Berberlikte gerek yok. Türk müşterim çok az geliyor. Ucuz yapıyorum onlara gelsinler diye. Ama çok az geliyor, bizim Suriyeliler de onların berberlerine gitmez. Müşterim azdı ilk başta ama sonradan arttı. Tanıdıklarımızda geliyor başka mahallelerden. Hizmet farkı yok. Herkes müşterisini memnun etmeye çalışıyor. Berberlik öyle. Müşterin memnun kalırsa bir daha gelir, yoksa gelmez.” SAİ8

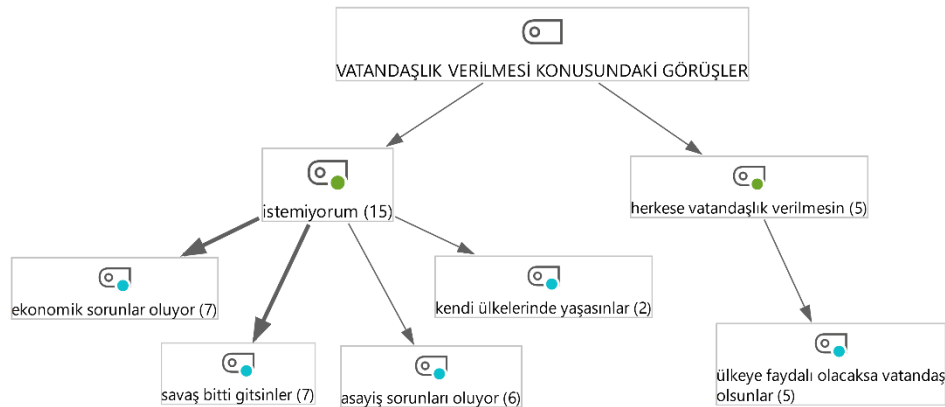
4.4. SURIYELİ İŞLETMECİLERİN ENTEGRASYON DÜZEYLERİNE İLİŞKİN DÜŞÜNCELER

Suriyelilerin entegrasyon düzeylerini içeren bu başlık altında *yapısal entegrasyon*, *sosyal entegrasyon*, *kültürel entegrasyon* ve *gelecek beklentileri* görüşlerini içeren bilgiler bulunmaktadır. Her bir başlık altında yerli ve Suriyeli işletmecilerin görüşleri ayrı ayrı verilmiştir.

4.4.1. Yapısal Entegrasyon

Bu bölümde Suriyelilerin yasal statüsü, vatandaşlık ve Türkiye’deki yasal süreçlerle doğrudan ya da dolaylı ilişkisi bulunan işletme sahibi olmanın entegrasyona etkisini içeren bilgiler olacaktır. İşletmenin konumu, işletme açma süreçleri, ikamet edilen semt ve ev bilgileri diğer bulgular başlıkları altında verildiği için burada tekrar edilmeyecektir.

4.4.1.1. Yerli İşletmeci Katılımcıların Görüşleri

Şekil 48. Yerli Katılımcıların Suriyelilere Vatandaşlık Verilmesi Hakkındaki Görüşleri

Yerli katılımcıların Suriyelilere vatandaşlık verilmesi hakkındaki görüşleri şu şekildedir; Öncelikle yerli katılımcıların tamamı Suriyeli göçmenlere vatandaşlık verilmesine sıcak bakmamaktadır. 7’si Suriyelilerin geri gönderilmesi, 7’si ekonomik sorunların olduğu, 6’sı asayiş sorunları olduğu, 2’si kendi ülkelerinde yaşamaları gerektiğini ve vatandaşlığın verilmemesi gerektiğini ifade etmekle beraber 5’i ülkeye faydalı olacaklar için vatandaşlığın verilebileceğini belirtmiştir.

“Kesinlikle yanlış, istemiyorum. Belli süre kaldılar zaten. Savaş bitti, gitsinler artık. Türkiye’de de iç savaş riski var. Zorla göndermek olmaz ama. Gitmeleri için bizi yönetenler de bir şeyler yapmalı. Geleceğim için endişeliyim. İlla kargaşa, iç savaş mı olması lazım. Bunlar olmadan bir şeyler yapılmalı.” **Yİ1**

“Vatandaş olmasınlar. Eski Türkiye’yi istiyorum sana öyle söyleyeyim. Ekonomik sıkıntılar çekiyoruz. Fiyatları yükseltiyorlar. Karşı evi daha geçen 1.2 milyon liraya aldılar. Bu normal değil. Hem savaş yok orada, gitsinler bir an önce. Olumsuz düşünüyorum. İç savaşa kadar gidecek burada. Biz de aynı olacağız. Fiyatlar arttı. Ne kadar dayanılır ki daha. Askerlik yaptığım için bilirim. Hâliyle endişeliyim. Akrabalarım da öyle.” **Yİ2**

“Çok uzadı. Seçimden önce göndereceğiz diyorlar bak sürekli. Haberlere bakıyorum, millete bakıyorum da herkes gitmesini istiyor. Ben gitmelerini istiyorum. Tamam gönderelim bunları. Ama ne yapacaklar orada. İş yok, güç yok, evler yıkılmış. Ne yaparsan yap gitseler bile geri gelirler. Önce Suriye’yi düzeltmek lazım. Göndermek çözüm değil bunları. Yoksa ülkenin hâli kötü zaten. Kendi vatandaşlarımız bile ne çekiyor burada. Suriyeliler gitse herkes rahatlar... Suriye’de aklı başında çalışmıyorlar. Burada çok çalışıyorlar. Çoğu burada zengin oldu. Orada fukaraydı burada zengin oldu. Alışıyor buraya. Farklı yaşıyorlar. Bunlar küçük yaşta evleniyorlar, bizde yok o kadar. 14ü geldi mi tamam onlarda. Yemekleri farklı bak işte en basiti. Buraya alışan adam buradan yemek yemez mi hiç. Görüyorsun işte. Çalışmayı yine çalışmıyor. Var bir tane biliyorum başka mahallede

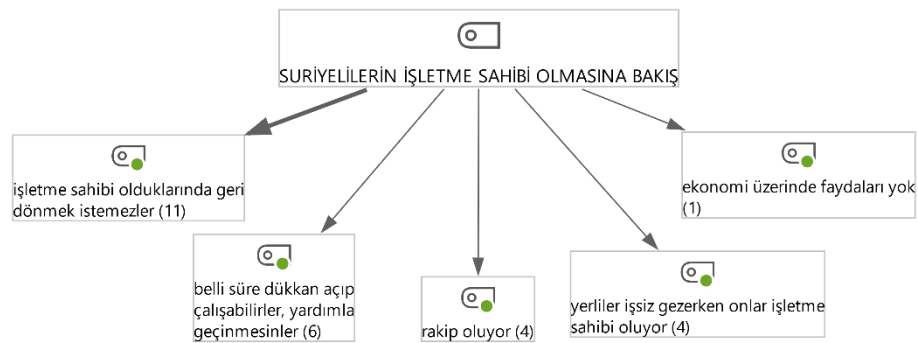
yaşıyor. Kış gelmiş çalışmıyor adam. karısı evde kendisi evde. Bir bir iki iki kömür torbası alıyor. İş var ha çalışmayı sevmiyor... Geçen bakan konuştu televizyonda ikiyüz bin Suriyeliye vatandaşlık vermiş. Siz ne yapıyorsunuz kardeşim. Bunlar misafir diyen kendileri, vatandaşlık veren kendileri. Böyle şey mi olur. O zaman bizde Suriye olalım. Boşuna mı savaştık önceden. Ailem, benim, ülkem adına endişeliyim.” **Yİ5**

“Yok kardeşim bir de vatandaş mı edeceğiz bunları. Vatandaş olanlar var duyuyoruz ama ben istemiyorum. Bizim sorunlarımızı halletsinler önce onlar bir dursun hele. Bu böyle giderse iyi olmayacak sonu. İç savaş olacak. Daha kötü olacak her şey. Aynı şeyleri ailem içinde düşünüyorum. Ben de burada yaşıyorum. Bir şey olursa ben de etkileneceğim tabi.” **Yİ10**

“Vatandaş olmalarına olumsuz bakıyorum. Milyon Suriyeli var. Afganı var, Pakistanlısı var. Ne yapacaksın hepsine vatandaşlık mı vereceksin. Misafir diye geldiler, misafir kalmaz bu kadar. Burada daha fazla kalmasınlar. Ya da başka yerlerde de yaşasınlar. Antep’te, Urfa da Hatay’da fazla. Diğer şehirlere de dağılsınlar o zaman... Böyle giderse endişelenirim tabi. Hepimizin çoluğu çocuğu var. Bir an önce gitmelerini isterim. Kalacaklarsa da başka şehirlere de gitsinler. Burada toplanmasınlar.” **Yİ11**

“Evet isterim. Misafirlikleri yeter. Bizde kendi işimize gücümüze bakalım. Bir sürü derdimiz var. Gidecek bunlar bir de vatandaş mı olacaklar. Gidecekler diye geldiler. Ben gitsinler isterim ama sanki çoğu kalacak bunların. Hangi birisini göndereceksin. Suriyelisi gitse Pakistanlısı gelir, o gitse Afganı gelir. Kurtuluş olarak görüyorlar Türkiye’yi. Çocuklar doğmuş burada. Suriye’yi bilmeyen var. Gitse ne yapacaklar orada.” **Yİ12**

“Vatandaşlık alma çok kolay Türkiye’de, herkese de verilmesin. Alan kişilerin vasfı ney ona bakmak lazım. Yoldan geçen adama da vatandaşlık verilmez. Mühendis, iş adamıysan hadi neyse. Çoğunluk böyle değil, gereksiz. Vatandaşlık veriyorsan bunları göndermeye niyetin yok demektir.” **Yİ15**

Şekil 49. Yerli Katılımcıların Suriyelilerin işletme Sahibi Olmalarına Bakışları

Yerli katılımcıların Suriyeli girişimcilerin işletme sahibi olmalarına bakışları şu şekildedir; 11’i Suriyelilerin işletme sahibi olduğunda Türkiye’ye daha çok alışacağını

ve tekrar Suriye'ye dönmek istemeyebileceğini, 6'sı belli bir süre işletme sahibi olmalarına sıcak bakabileceğini, 4'ü kendi vatandaşlarımızın işsizlik sorunu dururken Suriyelilerin işletme sahibi olmasına sıcak bakmadığını, 4'ü kendi işletmelerine yeni rakipler olabileceğini, 1'i Suriyelilerin işletme sahibi olmasının Türkiye ekonomisine faydası olmadığını belirtmiştir.

“Suriyeli akrabam yok. Arkadaşım yok. Olsa ne olacak ki. Herkesin dünya telaşı var. Kim birbirine vakit ayırabiliyor. Ben dükkanı kapatıp eve gidince ayaklarımı uzatıp evden dışarı çıkmayı istemiyorum. Hayat şartları zor, kendi akrabaları bile zor görüşüyorsun. Benim oğlan yanımda olmasa onu ne zaman görürüm Allah bilir. Türkçe bilen Suriyeliler ile konuşurum. Dükkana gelen de olur. Aşağı çarşıya eş dostun yanına gittiğimde onların yanında Suriyeli çalışır. Onlarla konuşurum. İşinde gücünde olup kimseye zararı olmadan çalışanlar çok, anlatırlar Suriye'yi. Savaş yok diyorlar. Ama elektrik olsa su yok, iş olsa ev yok diyorlar. Gidip ne yapsınlar bunlar. Suriyelilerin çalışması iyi. Havadan para yiyeceklerine çalışsınlar kazansınlar. Dükkan açarsa, vatandaşlık alırsa, ev alırsa ne olacak o zaman hiç gitmeyecek mi bunlar. Sor yoldan geçen Suriyeliye. Gider misin de gitmez adam. dükkanını tezgahını bırakıp nereye gitsin. Ben olsam ben de gitmem. Evet, olumsuz düşünüyorum. İstemiyorum dükkan açmalarını. Burada bağları kalmamalı.” **Yİ5**

“Suriyeli komşularıyla fazla samimi olmam. Var burada. Buradaki evde de var, eski evimizde de vardı Suriyeli komşularımız. Ortak bir şeyin yok ki konuşsın adamlarla. Dükkana gelir konuşursun, mal satarsın. Manavlarına gider sebze meyve alırsın gelirsin öyle ayaküstü konuşursun. Ne konuşacaksın ki. Yok ortak bir şey. İşinde gücünde olup çalışanlar var. Ee biz de çalışıyoruz. Geçen evde fayans işi vardı geldi Suriyeli yaptı gitti. Çalışkan işine iyiler. O zaman konuşursun. Başka türlü ne konuşayım ki. Konuşmak istemem zaten. Samimi olayım desen ne geleceğini, kimin ne olacağını nerden bileceksin. İyidir belki bilemem ama değmez. Değmez derken harcadığın zamana değmez. Ee tanıştım ettim ne olacak şimdi. Bir gün olur iki gün olur devamlı olmaz. Yok öyle kavgam gürültüm olmadı komşularıyla. Olanlar illaki oldu ben de gördüm ama geneli iyi. Evli barklı olup çalışanlar iyi. İşsiz gezenler tehlikeli.” **Yİ6**

“Ben dükkandan eve evden dükkana giderim. Suriyeli komşularıyla ilişkim nasıl olsun işte. Konuşuruz ederiz, selam veririz. Dükkana gelir bazısı yer gider. Evlenmemiş, düğünmüş, cenazeymiş gitmem. Onlar da gelmez. Davet etmeyiz zaten birbirimizi belki etsek gidilir gelinir birbirimize. Ama hayat zaten zor. İşle güçle geçiyor. Kendi akrabalarımı komşularımı bile yeteri kadar konuşmuyorum, vakit kalmıyor stresten. Suriyeli arkadaşım yok. İş yeri açarlarsa olmaz. Tamam adam belki kimseye yük olmadan bir şeyler yapacak, rızkını kazanacak ama bu sefer hepsi dükkan açarsa ne olur. Az da değil ki adamlar bir sürü Suriyeli var. O kadar iş mi var ki. Bence gitmeliler, dükkan falan açmasınlar istemem. Alışır dükkan açarsa.

Zenginleşir, bu sefer gitmek istemez. Zaten vatandaşlık veriyorlar ev alana. Ne kadar çok kalırlarsa gitmezler.” **Yİ11**

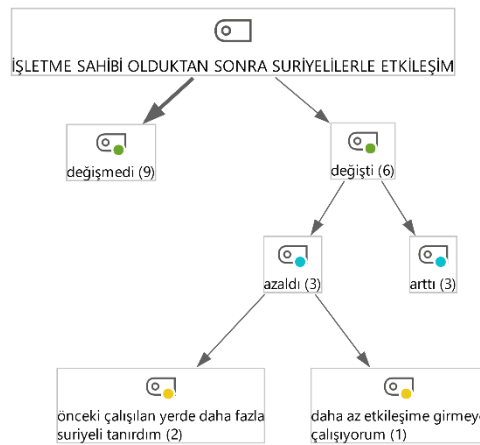
“Suriyeli komşum var bir tane. İyi adam. Ders veriyor burada, öğretmen. Benim binada. Bir yanlışını görmedim. Konuşuruz hal hatır sorarım. Başka yok. Müşteri gelir, camide selamlaşırız. Bu kadar bende. Herkeste öyle bence. Yakın ilişkilerim yok. Evlenme, cenaze olur birbirine gitmezsen. Ölü olur başın sağolsun demezsen böyle yakınlık olmaz. Herkesin kendi sıkıntısı kendine yetiyor zaten bir de Suriyeli ile kim uğraşacak. İki tarafta birbirine bir şey demediği sürece yaşıyor. Ama rahatsızım burada olmalarından.” **Yİ12**

Yerli katılımcıların önemli kısmı Suriyelilerin ekonomik gerekçelerle işletme açmasına sıcak bakabileceğini belirtse de çoğu bu durumun onların Türkiye’de kalıcılığını arttırabileceği görüşündedir. Yİ2, Yİ7 ve Yİ9 şunları ifade etmiştir:

“İşçi olmaktan ziyade iş sahibi olmaları iyi ama bu seferde gitmek istemezler. Ben kalıcı olsunlar istemiyorum. Kendi kültürlerini, alışkanlıklarını yaşıyorlar. Nüfusları arttıkça daha da kalıcı oluyorlar.” **Yİ2**

“Evet, dükkan açarsa, iş bulursa, ev alırsa kalır burada. Suriye’de neyi var ki adamların. Burada çoğu kalacak zaten belli. Alışmıyorlar ama. Hâlâ Suriye’de nasıl yaşıyorsa öyle yaşıyorlar. Akşam iftardan sonra şu Şahinler Parkı’na git. Elinde nargilesi, kahvesi, çekirdek. Alıp yere atar, doldurmuşlar. Önce bizde böyle bir şey yoktu.” **Yİ7**

“Dükkanı olan daha kolay alıyor. Vatandaş olmak için ev alıyorlar, işçi adam nasıl alsın evi. Anca dükkanın olacak, zengin olacan, fabrikan olacak öyle alıyorlar vatandaşlığı. Biz de alamıyoruz evleri, fiyatlar uçtu artık. Ama onlar alabiliyor. Para kazanınca çok daha kolay alıyorlar.” **Yİ9**

Şekil 50. Yerli Katılımcıların Kendileri İşletme Sahibi Olduktan Sonra Suriyelilerle İletişimi

Yerli katılımcıların kendileri bir işletme sahibi olduktan sonra Suriyeli göçmenlerle ilişkisinin durumu şu şekildedir. 9'u iletişim ve etkileşimlerinde bir değişikliğin olmadığını, 3'ü Suriyelilerle etkileşiminin arttığını, 2'si geçmişte daha fazla Suriyeli ile etkileşime girdiğini ancak şimdi azaldığını, 1'i ise daha az etkileşime girmeyi tercih ettiğinden dolayı azaldığını belirtmiştir.

İşletme sahipliğinin beraberinde yeni insanlarla etkileşim alanı yaratabilme özelliğinin olup olmadığı yerli katılımcılara sorulmuş ve işletme sahibi olunduktan sonra Suriyelilere karşı tutum ve davranışlarının değişim eğrisi öğrenilmeye çalışılmıştır. Yerli katılımcıların çoğuna göre işletme sahipliğinin Suriyelilerle etkileşim düzeyine etkisi olmamış, bir kısmında ise ilişki düzeyi daha da artmış ya da azalmıştır.

“Çok seyrek Suriyeliler ile temasım. Dükkanı açmadan önce de aynıydı, yine aynı. Her zaman böyleydi. 10 seneden beri çizgim değişmedi. Suriyeli arkadaşım bir tane var. Halısahadan var arkadaşım. Evimin orada oturuyor. Ama o kadar. Fazla yok arkadaşım Suriyeli. Yoo bir değişim olmadı.” **Yİ3**

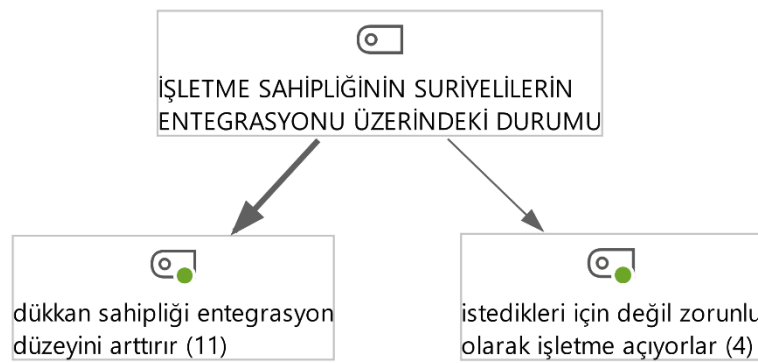
“Yok değişmedi. Önce de aynıydı. Dükkanıma gelir, müşterim olur. Düğün dernek gitmem zaten. Akriba olanlar vardır bilemem onları.” **Yİ4**

“Yok değişmedi. İş yeri sahibi olmam kimi ne ilgilendirir. Öncede az konuşurdum, şimdi de az görüşürüm. Değişme olmadı. Haa önce işçilik yaparken başka yerde çalışırdım. Orada Suriyeliler çalışırdı daha çok konuşurdum ama arkadaşım falan değil öyle. Şimdi bu dükkana geçince Suriyeli müşterim az oraya göre. Yine gelseler yine konuşurum ne olacak.” **Yİ5**

“İş sahibi olmadan önce, yani burada çalışmadan önce Suriyeliler ile daha çok konuşurdum. Evimizin çevresinde çok oturlardı. O zamanlar yani eski mahallede bir iki Suriyeli ile de arkadaş vardı. Tanışırđık, oturur konuşurđuk. Mesela parka gitmişim onlarda oradan geçiyor gelip oturmuşlardır yanımıza. Kola içip, çekirdek yemiştir. O zaman konuşurdum. Taşındıktan sonra o çevre gitti. Temasım azaldı Suriyelilerle. Belki eski mahallede kalsam bir sürü Suriyeli arkadaşım olurdu bilemem. Ama semt önemli. İşyeri açma ile akalası yok arkadaş olmamın ya da konuşmamın. Semt önemli. Burada her türden insan var. Hangi biri ile samimi olabilirsin.” **Yİ6**

“Suriyeli komşum fazla yok. Gördüğüme selam veririm. Buraya gelir mal alır, ya da evde inşaat işi olur Suriyeli gelir yapar. İyisi iyi olur onlarla konuşurum. Öncede aynıydı yine aynı. Yaklaşımım değişmedi. Suriyeli arkadaşım yok. Yeteri kadar ilişkim var. Merhaba merhaba. Müşteri gelir alır alacağını gider sonra. Fazlasına gerek yok. Yok bir değişim olmadı.” **Yİ10**

“Suriyeli komşularım ile bir sıkıntım yok. Dükkanın yanında da var komşum evimin yanında da var. Türkçe bilenler ile oturur konuşuruz da. Parkta olur, dükkanda olur niye konuşmayayım. Benim bir problemim yok. İnsan olsun, dürüst olsun, namuslu olsun konuşurum. Daha ilerisi her zaman olur ama ben kendi hıssım akrabama bile doğru düzgün vakit ayıramıyorum. Mesela düğünler oluyor ama ben dükkandayım bırakıp gidemediğim oluyor. Suriyeliler düğünlerine çağırdığı oldu. Ben kendi yakınlarıma bile gidemiyorum işten güçten onlara nasıl gideyim. Yeterli düzeyde ilişkim var. Yok. Bu söylediklerinle bir alakası yok. Önce seyyar satıcılık yaparken de aynıydım. Dükkan açtıktan sonra da aynı davranıyorum. Benim için fark olmadı.” **Yİ14**

Şekil 51. Yerli Katılımcılara Göre Suriyeli Girişimcilerin İşletme Sahibi Olmasının Entegrasyon Düzeyleri Üzerindeki Yeri

Yerli katılımcılara göre Suriyeli girişimcilerin işletme sahibi olmasının entegrasyon düzeyi üzerindeki etkisi şu şekildedir; 11'i Suriyelilerin işletme sahibi olmasının Türkiye’de kalıcı olma eğilimlerini artırdığı, 4’ü zor durumda kaldıkları için işletme açmaya yöneldiklerini belirtmiştir

“İşçi adamdan ziyade adamın dükkanı varsa daha kolay alışır tabi. Mal almış dükkana, para harcamış adam sonuçta yatırım yapıyor. Emek veriyor. Gitmek istemez. İş yeri sahibi olmasalar iyi olur.” **Yİ1**

“İş yeri açmalarını istemem. Şimdi ev alanlar falan da var onların da ev almalarını istemem. Bir sonra ne olacağı belli burada kalacaklar o zaman. Ben istemiyorum. Kalanlar illa ki olacaktır hatta faydası da vardır ama çoğunluğun gitmesi gerekli. Suriyelilerin çoğunluğu burada yaşamayı öğrendi, kuralları belledi. Buraya alışmayanlar, istemeyenler de var. Bizim geleneklerimiz onlara yabancı değil. En çok belli olanı kılık kıyafette oluyor. Onlar gibi giyinmeyiz, uzun elbiseler, kadınları kapalı, peçeli olanlar da çok var. Önce yani ilk geldiklerinde daha çoktu bunlar şimdi daha seyrek görüyorum zamanla birbirimize daha çok benziyoruz işte.” **Yİ8**

“Dükkan açmalarını istemem. Gelsin buralarda çalışsın gitsinler. Benim dayılarım Almanya’da. Bak onlarda ilk Almanya’ya gittiklerinde işçi

olmuşlar, ezmişler onları. Sonra dükkanları olmuş şimdi vatandaşlar orada. Burada bunlara dükkan açılmasına izin verilmeye devam ederse vatandaşlık alır hepsi. O zaman gitmezler. Bu iyi bir şey mi? Çok kötü olacak. Bizim millet zaten perişan burada. Bunlar kendi bildikleri gibi yaşıyorlar.” **Yİ13**

“Burada dükkan açmalarını istemem. Yani bunlar dükkan açarsa, açmaya devam ederse buradan hiç gitmezler. Hadi vergisini veriyor burada dükkan açıp tamam ama senin halkın ne olacak. Daha geçen bu caddede iki tane Türk dükkan kapattı gitti yerine geldi Araplar dükkan açtı. böyle böyle yakında biz gideceğiz herhalde buradan. Biz gidince onlar zaten bildiği gibi yaşarlar merak etme sen.” **Yİ15**

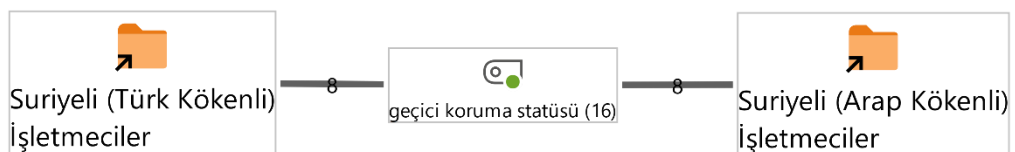
İşletme sahipliğinin Suriyelilerin entegrasyonları üzerinde etkisi olmadığı düşünen Yİ3, Yİ4 ve Yİ10 ise şunları ifade etmiştir:

“Ben fark olduğunu düşünmüyorum. İşçi bir Suriyeli ile dükkan sahibi adamın farkı yok. İkisi de işine geldiği gibi yapıyor. Hepsinin ailesi var. Dükkan sahibi olmuş, buraya yatırım yapmış bu adam daha kolay uyum sağlayacak diye bir şey yok. Adamın dükkan açmaktan başka çaresi yok zaten.” **Yİ3**

“Ben şöyle düşünüyorum. Ünaldı’da var. Terlik fabrikası, ayakkabı fabrikaları var. İşlerini çok iyi yürütüyor bunda sıkıntı yok. Adam koca dükkan açmış bununla entegrasyon sağlamış, vergi vermiş falan önemli değil. Sahibi Suriyeli, çalışanı Suriyeli olmuş bunlar burada bir iş bölümü yapmışlar. Adamın burada iş yeri açması Türkiye’ye entegrasyon sağladığı anlamını mı taşıyor, bence taşımaz. Ekonomik olarak çok faydaları olduğunu düşünmüyorum. Kültürel olarak da sağladıklarını düşünmüyorum. Ama bir de şöyle bir gerçekliğimiz var. Bunlar yaptıkları her işte güçlü teşviklerle çalışıyorlar. Dernekleri var bir sürü 300 tane dernekleri var. Yurtdışından geliyor para bunlara. Bunlar olmasa bu kadar kolay dükkan açamazlar.” **Yİ4**

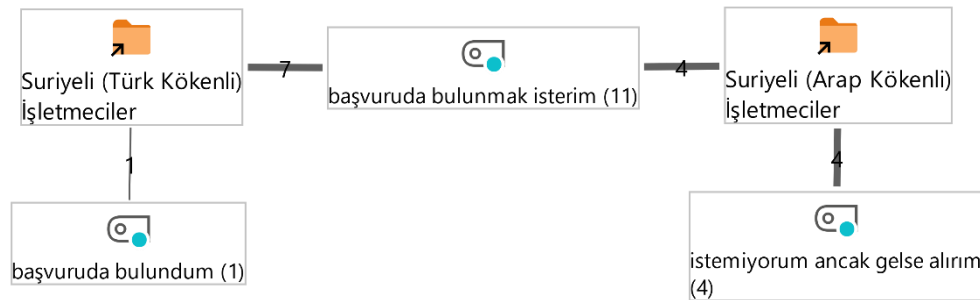
“Yok sanmıyorum. Buraya alışma ile alakalı senin söylediğin. Ne kadar ülkede vakit geçirirlerse, kültürümüzü öğrenirlerse alışırlar. Dükkan açmayla daha kolay alışmaz.” **Yİ10**

4.4.1.2. Suriyeli İşletmeci Katılımcıların Görüşleri

Şekil 52. Suriyeli Katılımcıların Türkiye'deki Resmi Statüsü

Suriyeli katılımcıların tamamı Türkiye’de resmi olarak geçici koruma statüsündedir. Geçici koruma statüsü ile Türkiye’de birçok sosyal haktan yararlanılabildiği gibi çalışma veya işletme açma hakkı ile işgücü piyasasına da erişim önünde de bir engel yoktur.

Şekil 53. Suriyeli Katılımcıların Vatandaşlık Hakkındaki Görüşleri

Suriyeli katılımcıların vatandaşlık hakkındaki görüşleri şu şekildedir; 11’i vatandaş olmak istediğini belirtirken 1’i resmi işlemlerin başladığını belirtmiştir. 4’ü ise vatandaş olmak istemediğini ama resmi işlemlerde sağladığı kolaylıklar için almak istediğini belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 7’si vatandaş olmak istediğini belirtirken 1’i resmi işlemlerin başladığını belirtmiştir. Arap Kökenli katılımcıların 4’ü vatandaş olmak istediğini belirtirken 4’ü ise vatandaş olmak istemediğini ama resmi işlemlerde kolaylık için almak istediğini belirtmiştir.

“Kendimi çok rahat hissediyorum. Suriye’ye gitsem askere alırlar. Burada dışarı çıkarım gezerim bana sataşan pek olmaz. Suriye’ye gidip ne yapacağım. Savaş olmasa gitsem orada da çalışacağım. Orada çok kazansam da artık oraya nasıl gideyim. Ben burada gencim, burada yaşadım. Gitmem daha oraya. Alıştım zaten buraya. Suriye’ye gidersem farklılık hissederim. Akralarım, dayılarım anne tarafım hep orada ama davranışlık olarak farklı hissederim. Vatandaşlık isterim. Başvuru yaptım ve kriterleri tamamlıyorum. Kabul ettiler başvuruyu. Onlar çağırdılar vatandaşlık için biz de kabul ettik. Ailecek başvuru yaptık başvuru değerlendirme sürecinde... Yurtdışına gidebilirim. Babam Japonya’da çalıştı orası olabilir ya da Belçika. Burada da memnunum. Suriye’ye gitme düşüncem son sırada gelir.” **ST11**

“Benim burada yaşamak ile ilgili bir sorunum yok. Sadece biraz daha hakkımız olsa iyi olur. Mesela kredi çekebilsem bir ev almayı düşünüyorum. Kolaylık sağlanmalı bizlere. Vatandaşlık olsa hepsinden iyi olur. Savaş bitse bile artık gitmeyi düşünmüyorum. Orası düzelmez artık.

Gitsem ne yapacağım bu sefer hiçbir şey kalmadı. Burasını oradan daha çok seviyorum.” **STİ4**

“Ben ve ailem Türkiye’de yaşamaya çok alıştık. Türk vatandaşlığına geçmeyi istiyorum, başvurmaya çalıştım ama onlar çağırıyormuş. Ev almaya çalışacağım buradan. Savaş biterse dönmek istemiyorum. Babamda dönmek istemiyor, annem istiyor sadece. Burada yaşıyoruz, kurduk düzenimizi. Ben hayatımdan memnunum. Zorla gönderirlerse giderim ancak.” **STİ8**

“Ben kendimi burada geliştirmek istiyorum. Burada rahatım. Vatandaşlık gelse alırım ama savaş biterse dönerim. Annem babam orada kaldı. Onları getirebilirim hiç dönmem. Dönmek istemiyorum. Düzenimi burada kurdum, bir daha orada kurmak için uğraşamam. Vatandaşlık alabilirsem hiç gitmem.” **SAİ5**

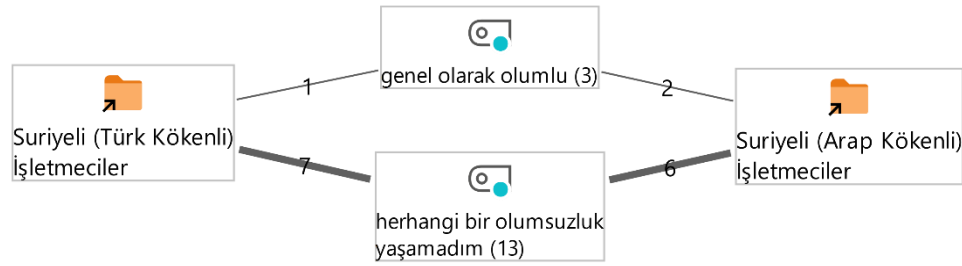
Vatandaş olmak istemese de resmi işlemlerde sağladığı kolaylıklar sayesinde olabileceğini belirten SAİ1, SAİ2 ve SAİ4 şunları ifade etmiştir:

“Kendimi çok rahat hissederim. Buradan dolmuşa biner giderim işimi halleder gelirim. Ama burada kalmak istemem. Savaş biterse giderim. Vatandaşlığa geçmeyi istemiyorum. Gelse, teklif edilse alırım ama çok istemiyorum. Çocuklarım var onlar alsa iyi olur. Resmi işlerde sorun oluyor. Ben Suriye’ye gitmeyi isterim. Orada yaşasam orada ölmek isterim.” **SAİ1**

“Rahatım ben. Sadece yaşıyorum, vakit geçiriyorum diye düşünüyorum. Yaşıyorum. Benim yaş 33 ama 48 gösteriyorum baksana. Esad giderse ben hemen gideceğim. Hem de bu dükkanı malzemeleri bırakacağım hemen gideceğim. Vatandaşlık gelse de alırım ama yine Suriye’ye giderim. Sen mesela Almanya’ya gönderdim seni. Sen yaşadın orada 15 20 sene. Senin özün ne? Türkiye. Ben Suriyeliyim. Anladın mı? Ben çocuklara söylüyorum bak. 10-11 yaşında diyorum sen burada mı yaşayacaksın, Suriye’de mi? Diyor ben burada yaşıyorum. Onun doğum yeri burası, buraya alıştı. En çok alıştığı yer burası.” **SAİ2**

“Ne kadar da memnun olsam daha alışamadım. Belki ben diğer akrabalarımın geç geldim buraya ondan alışamadım. Vatandaşlık gelse kabul ederim. Çocuklara da alırım vatandaşlık. Onlar olsa iyi olur. Savaşın orada biteceğini düşünmüyorum. Burada yaşamaya çalışacağım. Zaten bitsin diye bekledim bitmedi. Daha da bitmez orada.” **SAİ4**

Şekil 54. İşletme Açıldığında Suriyeli katılımcılara karşı Yerli Halkın ve Girişimcilerin Tavrı

Suriyeli katılımcıların mevcut işletmelerini açtığında yerli halkla ve işletme sahipleri ile olan etkileşim durumları şu şekildedir; 13’ü herhangi bir olumsuzluk yaşamadığını, 3’ü genel olarak olumlu karşılandığını belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 7’si herhangi bir olumsuzluk yaşamadığını, 1’i genel olarak olumlu karşılandığını belirtmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 6’sı herhangi bir olumsuzluk yaşamadığını, 2’si genel olarak olumlu karşılandığını belirtmiştir.

“Ben daha çok anlamıyorum onları. Buraya gelenle elle kolla anlaşıyoruz. Hesap makinesi ile fiyat yazıyorum ona gösteriyorum mesela... Ben ayrımcılık görmedim. Varsa da bilmiyorum. Benim çocuklarım var onlar da yaşamadı. Benim sabit dükkanım var çok fazla gezemiyorum. Dükkana gelenlerle sorunum yok.” **SAİ1**

“Müşteriler ile konuşmaya çalışıyorum ama çok az muhabbet var. Arkadaşlık oluyor ama çok sınırlı, belli kişilerle. Her geçen gün artıyor. Dil bilsem çok olur.” **SAİ4**

“Burada dükkan çok. Dükkanı açarken hiçbir sıkıntı ile karşılaşmadım. Dükkanı açarken hayırlı olsuna geldiler. Dışlama olmadı. Türkler zamanla gelmeye başladı. Bir iki derken birbirlerine tavsiye etmişler. İşlerim arttı biraz. Yani Türkler yemeye başladı. 5 tane Türk arkadaşım var. Öyle gezme yok. Selamun aleyküm aleyküm selam. Gezmeye gitmem onlarla. İyidir ama samimiyet yok. Dükkanı açtığım için onlarla kolay muhabbet edebildim.” **SAİ7**

“Türk dükkanları bir şey demedi. Berber dükkanının müşterisi bellidir. Herkes kendi hâlinde. Türk komşularıyla fazla iletişimim yok. Çocuklarını tıraş ettiren birkaç tane Türk müşterim var. Az Sayıda. Yok değişim olmadı. İşçiyken de benim Türklerle fazla konuşmazdım. Türkçeyi yavaş yavaş öğreniyorum. Çocuklarım biliyor. Onlar daha çok öğretiyor bana.” **SAİ8**

“Bir problemim olmadı. Türklerin kendi işi gücü var. Ben izin almış açmışım dükkanımı kim ne desin. Evet ilk açtığım zamandan beri Türkler benden alışveriş yapıyor. Tanıdığım insan sayısı arttı. İşçiyken bu kadar insan görmüyordum. Dükkanıma gelenlerle tanışıyorum. Bir gelmiş iki gelmiş sonra konuşuyorsun karşılıklı.” **STİ4**

“Buradaki esnaflar bir şey demedi. Dükkanı yeni açarken hoş geldin diyenler oldu. İyiyim buradakilerle. Burada insanlar karışık oturuyor. Ben geldiğimden beri böyle. Benim dükkan açmama bir şey demediler. Ben dükkanı bilirim sadece. Dükkandan bir yere gitmem. İnsanlar bana geldiğinde konuşurum. Kimseyle fazla samimiyet olsun istemiyorum. İyiler iyidir ama kimde ne geleceğini bilemezsin. Burada beni sevmeyen varsa bilemem. Dikkatli olmak lazım.” **STİ8**

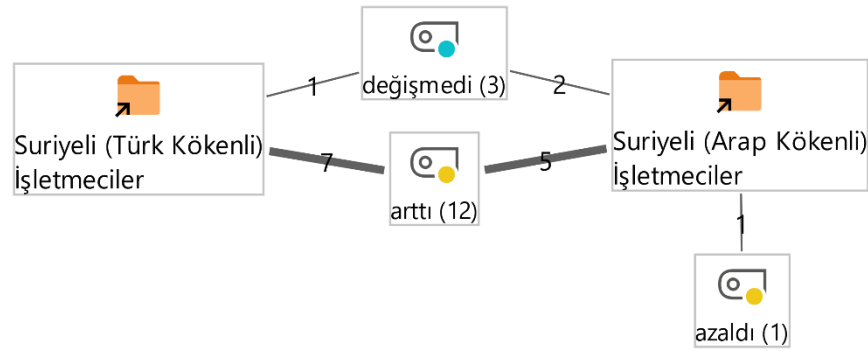
Nispeten daha genç yaşta olan SAİ5 ve STİ1 yerli halktan insanlarla iletişimde bulunmaya gayret ettiğini belirtmiştir:

“Gayet iyi karşılandım. Alışveriş yapıyorlar. Birkaç Suriye’ye git diyen oldu. Öyle ağızla laf attılar. Arkadaş sayım arttı dükkanı açtıktan sonra. Türklerle aram iyi. Mesela beni sıkıntılı gören arkadaşlarım oldu, Türk. Sıkıntı yapma borç verelim diyen oldu. Terzi iken bu kadar arkadaşım yoktu.” **SAİ5**

“Türk arkadaşım var. 10 tane falan vardır. Samimiyizdir. Okuldan arkadaşlarımdır. Yakınız. Beraber gezeriz. Toplanırsanız oyun oynarsınız. İlişkim yeterlidir bence. Çok çalışıyorum. Boş zamanlarımda bile temizlik yaparım dükkanda. Pazar günü kapalıyız. Pazar günü arkadaşlarımla gezerim. Türk ve Suriyeli karışık gezeriz. Her yere gideriz.” **STİ1**

Türkiye’de yaşadığı olumsuz deneyimlerden sonra etkileşimde bulunmaktan kaçındığını SAİ2 şöyle ifade etmiştir:

“Benim Türk arkadaşım var. Komşularım eski mahallede iyiydi. Bir de buraya gelen malzemeciler var, onlarla arkadaşlık kurdum. Toptancılar, Gatem’de arkadaşım var. Borç da veriyorlar bana. Türk toptancı Gatem’de gidiyorum. Alışveriş yapıyorum. Bazen 10 milyar alıyorum borç, sıkıntı yok yani. Bu mahallede Suriyeli fazla. Berber, telefoncu, 2 market daha var, tamirci hepsi Suriyeli. Herkes işinde burada. Suriyeli komşularıyla da konuşuruz. Ama Türkler ile bu mahallede pek sıcak değilim. Kürttepe’de daha yakındık.” **SAİ2**

Şekil 55. Suriyeli Katılımcıların İşletme Açtıktan Sonra Yerli Halk ve Girişimciler ile Etkileşim Düzeyi

Suriyeli katılımcıların mevcut işletmelerini açtıktan sonra yerli halkla ve işletme sahipleri ile olan etkileşim düzeyleri şu şekildedir; 12’si arttığını, 3’ü değişmediğini, 1’i ise azaldığını belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 7’si arttığını, 1’i değişmediğini belirtirken Arap kökenli girişimcilerin 5’i arttığını, 2’si değişmediğini, 1’i ise azaldığını belirtmiştir.

Suriyeli katılımcıların büyük çoğunluğu işletme faaliyetlerinde bulunduktan sonra yerli halk ve girişimcilerle etkileşim düzeylerinin arttığını belirtmişlerdir.

“Çoktandır Suriyeliler burada. Herkes alışmış birbirine. Bir sataşma yaşamadım. Türkler arttı dükkanı açtıktan sonra. Önceden de vardı. Okuldayken Türk arkadaşlarım vardı. Buranın sahibi, dükkan sahibi iyi davrandı.” **STİ1**

“Burası büyük yer. Çok dükkan var. Kimseyle bir işimiz olmadı. Türklerde benim Türkmen olduğumu biliyordu, sorun ile karşılaşmadım. Burada oturanlar tatlıcı olduğunu biliyorlardı. Gelip deneyen oldu. Sonra tatlıları beğendiğini söyleyenler ve bana müşteri gönderenler oldu. Şimdi çoğunluk Türkler alışveriş yapıyor. İşçilik yaparken daha az insan ile karşılaşıyordum. Dükkanım olduktan sonra çok insanla tanıştım. Türk komşularım ile konuşuyorum. Onlarla bir sorunum yok. Yeteri kadar anlaşıyoruz, herkesin işi gücü var.” **STİ3**

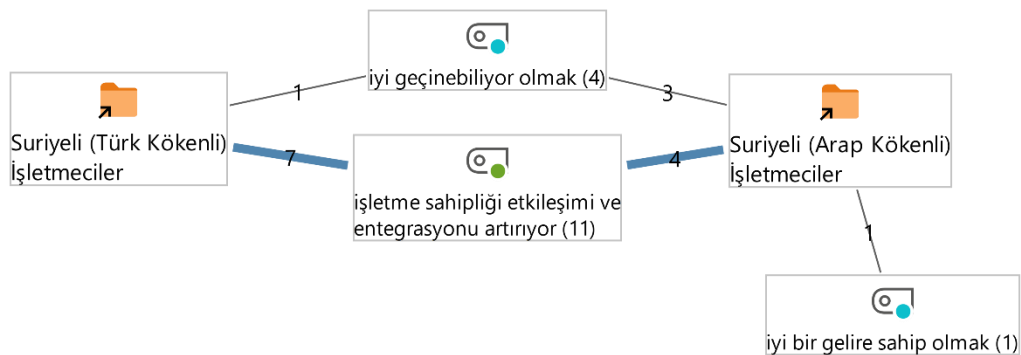
“Arkadaş diyemem ama tanıdığım insan sayısı arttı. Komşularım ile hem dükkan komşularım hem evimin oradaki komşularım ile ilişkilerim yeteri kadar iyi. Onlarla konuşuruz, burada sabahları kahvaltı yapmaya gelen komşularım var. Çay demlerim beraber yemek yeriz.” **STİ5**

“Türk arkadaşlarım oldu. Şimdi okumaya başladım onun da etkisi oldu. Öğrenci arkadaşım daha fazla oluyor Türklerden. Dükkan vasıtasıyla da arkadaşlarım oldu.” **SAİ6**

İşletme faaliyetlerinin etkileşim düzeylerini çok fazla değiştirmediği görüşünde olan SAİ8 ve STİ2 şunları ifade etmiştir:

“Türk dükkanları bir şey demedi. Berber dükkanının müşterisi bellidir. Herkes kendi hâlinde. Türk komşularıyla fazla iletişimim yok. Çocuklarını tıraş ettiren birkaç tane Türk müşterim var. Az Sayıda.” SAİ8

“İlişkim çok değişmedi. Sadece farklı insanlarla tanıştım ama öyle samimi olmadım. Komşularıyla aram iyi. Onlar tatlı gönderir bazen ben ögle yemeği yediririm bazılarına. Türkiye’ye geldim geledi böyle oldum. Onlarda ilk geldiğimde çok iyilik yapmışlardır. şimdi yine aynı, ben memnunum.” STİ2

şekil 56. Suriyeli Katılımcıların İşletme Sahipliği ile Entegrasyon Düzeyi Arasındaki İlişi Görüşleri

Suriyeli katılımcıların işletme sahibi olma ve entegrasyon düzeyi arasındaki ilişi hakkındaki görüşleri şu şekildedir; 11’i işletme sahibi olmanın etkileşimi ve Türkiye’ye entegrasyon düzeyini artırdığını belirtmiştir. 5’i ise işletme sahipliği ile bir ilgisi olmadığını belirtirken bunlar arasından 4’ Türkiye’de sorunsuz yaşayabiliyor olmanın önemini belirtirken 1’i iyi bir gelire sahip olduktan sonra entegrasyonun daha kolay olacağını belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 7’si işletme sahibi olmanın etkileşimi ve Türkiye’ye entegrasyon düzeyini artırdığını belirtirken Arap kökenli girişimcilerin 4’ işletme sahipliğinin entegrasyon düzeyini artırdığını belirtmiştir.

“Dükkanımın olması beni buraya daha kolay alıştırdı. İşçilik yaparken geri Suriye’ye giderim diye düşünüyordum. şimdi burada kalmaya çalışacağım. Türkmenim diye vatandaşlığı daha kolay verirler. Ben yeterince alıştığımı düşünüyorum. Seninle ya da bir başkasıyla çok kolay anlaşabiliyorum. İlk başlarda garip geldi, başka bir yerde yaşamaya başlamışsın, normal o da. şimdi hiç gariplik çekmiyorum. Burada mutluyum.” STİ3

“Türk esnaf ile pek alakam olmadı. Bana bir şey diyen olmadı. Zaten dükkan önce de marketti. Burada yaşayanlar ile bir sorunum olmadı dükkanı açarken. Geçen sene bir tane terbiyesiz ile kavga ettim, dükkana geldi istediğini verdim ama pazarlık yapmaya çalıştı. Olmaz dedim ama kavga çıkardı burada. Onun dışında bir sorunum olmadı. Evet, buradaki Türkler alışveriş yapıyor.... Arkadaş diyemem ama tanıdığım insan sayısı arttı. Komşularım ile hem dükkan komşularım hem evimin oradaki komşularım ile ilişkilerim yeteri kadar iyi. Onlarla konuşuruz, burada sabahları kahvaltı yapmaya gelen komşularım var. Çay demlerim beraber yemek yeriz.” **STİ5**

“Benim dükkanımın olması beni buraya daha çok bağlıyor. Doyduğum yer benim memleketim ben hep böyle yaşadım. Türkiye’yi de seviyorum o yüzden. Yarın öbür gün Allah ne gösterir bilmem. Nereye gitsem orada çalışırım. Burada para kazanamazsam buradan giderim mecbur.” **STİ6**

“Dükkanımın olması beni burada tutar. Yerim belli bir sefer. Kaç senedir dükkanım var. Tanıyanlarım çok oldu. Alışyorsun. Dükkanım olmasaydı banane derdim.” **STİ8**

“Suriyeli arkadaşım çok ama Türkler var. Türk arkadaşlarım ile daha çok iletişim kursam iyi olur. Suriye’de boş zamanım daha fazlaydı. Öğrenciydim, gezerdim sabahtan akşama. Burada çok fazla çalışıyorum. Arta kalan zamanda artık ne kadar olursa o kadar iletişime geçiyorum. Dükkanım olmasa kimse ile konuşamazdım herhalde.” **SAİ5**

“Dükkan açmak iyidir ama imkânım olsa yurtdışına gitmek isterim. Benim annem göndermiyor. Burada iyiyiz diyor. Orada çok fark olur diyor. Bir sebebi yok aslında. Üniversitelere gitmek istiyorum orada. Hangi bölüm olursa olsun gitmek istiyorum. Burada kalmak istesem yine dükkan açmak isterim.” **SAİ6**

STİ1, SAİ1 ve SAİ2 işletme sahipliğinin entegrasyon düzeylerini etkilemediğini belirterek şunları ifade etmişlerdir.

“Dükkan sahibi olmamın bununla alakası yok. Normal başka yerde de çalışsaydım yine insanlarla iletişimim olurdu. Bence alakası yok dükkan sahipliği.” **STİ1**

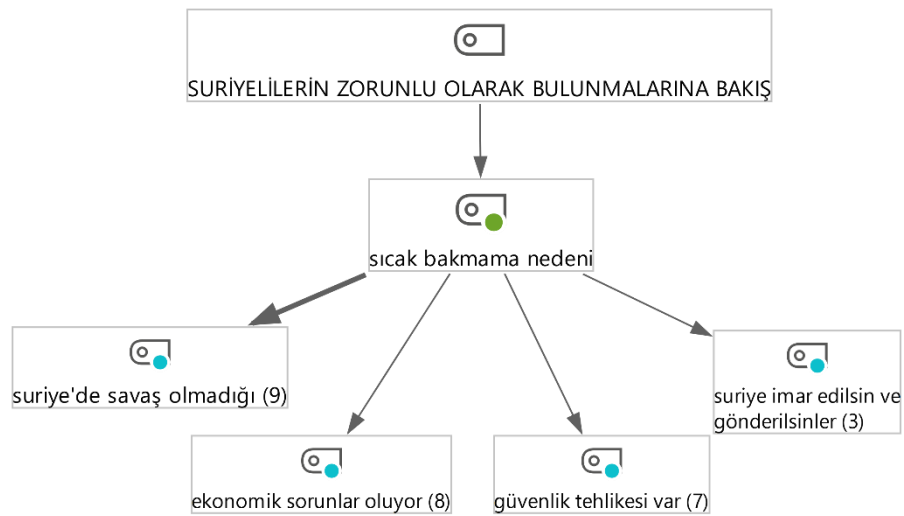
“Dükkanım olmasa bile Türkiye’de yine sorunsuz yaşarım. İnsanlarla anlaşabiliyorsan sorun yoktur. Belki dükkanım olmasa bu kadar Türk tanımazdım.” **SAİ1**

“İşçi olsam çok bir şey farketmezdi diye düşünüyorum. Dükkan işletme zor. Çok masraflı. 2800 kira veriyorum buraya. Ev de kira. 1400 veriyorum. Yıllık sözleşme yapmasaydım şimdiye çok daha artardı. Böyle nasıl yaşanır ki. İşçi olsam belki daha rahat hissederim. Yaşam zor Türkiye’de.” **SAİ2**

4.4.2. Sosyal Entegrasyon

Bu bölümde karşılıklı sosyal etkileşimleri ve komşuluk ilişkilerini etnik köken ekseninde sunan ve bu etkileşimler neticesinde Suriyelilerin entegrasyon düzeyini içeren bilgilere yer verilmiştir.

4.4.2.1. Yerli İşletmeci Katılımcıların Görüşleri

Şekil 57. Yerli Katılımcıların Suriyelilerin Türkiye'de Zorunlu Olarak Bulunmalarına Dair Görüşleri

Yerli katılımcıların Suriyelilerin Türkiye'de zorunlu olarak bulunmalarına dair görüşleri şu şekildedir; 9'u Suriye'de savaş olmadığı ve zorunlu olarak bulunmadığı, 8'i Türkiye'de ekonomik sorunlara neden olduğu, 7'si güvenlik sorunlarının olduğu ve 3'ü Suriye'nin bir yandan imar edilerek Suriyelilerin gönderilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Yerli katılımcılar farklı gerekçelerle Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de bulunmasını istemediğini belirtmiştir. Bir kısmı insani gerekçelerle Türkiye'ye sığınmalarını anlayabildiğini ancak bu sürenin gerektiğinden fazla uzadığını belirtmiştir. Örneğin Yİ1, Yİ9 ve Yİ10 Suriyelilerin Türkiye'de zorunlu olarak bulduklarını düşünmemektedir:

“Zorunlu olarak bulduklarını düşünmüyorum. Savaş bitti orada. Artık gitmeleri lazım.” **Yİ1**

“Zorunlu olarak bulunmuyorlar artık. Önceleri savaş vardı, biliyoruz biz de. Burada bir sürü Suriyeli ile konuştum. Kendi ailesinden, yakınlarını kaybedenler var. Biliyorum yani ölenlerin olduğunu ama 10 sene olmuş bugün kardeşim. Hiç mi bir şey değişmedi yani şimdiye kadar. Savaş olduğunu düşünmüyorum. Zorunlu olsa niye yaşıyorlar burada. Önceleri çadırlarda kalıyorlardı yine kalsalardı. Bu kadar kalıcı olmazlardı.” **Yİ9**

“Allah yardım etsin, hepsi kaçmış gelmiş oradan. Çocuğunu bırakan, ana babasını bırakan, kardeşini bırakan, namusunu kurtarıp kaçan gelen var. Ama artık gitseler iyi olur. Kaç yıl oldu gelmişler buraya. Hiç mi düzelmedi yani oralar. Her yerde mi savaş var. Ben inanmıyorum öyle olduğuna.” **Yİ10**

Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de ekonomik ve güvenlik sorunlarına yol açtığını düşünen Yİ4 ve Yİ6 ve Yİ12 şunları ifade etmiştir:

“Bunlar Türkiye’nin başına bela ya. Niye bela diyeceksin. Adam zengin. Zengini senden iyi yaşıyor. Fakiri de hırsızdır her şeyi yapıyor. Orta düzeydekiler az bir şey üzerlerine gitsen üç kişi olup sana karşı çıkarlar. Türkiye’ye faydası yok. Ekonomik olarak da yok bunların. Şurada bak adamlara bir sürü dükkan var. Acaba hangisinin vergi levhası var. Adamlar şey değil ki, kaçak gidip geliyorlar devamlı. Burada bunlar varsa bu adamlar her haltı da yiyor o zaman.” **Yİ4**

“Bayram geliyor bak şimdi. Ne olacak ben sana söyleyeyim. Bayramda Suriye’ye giden bir sürü insan var. Geri gelecekler. Gidip geri gelecekler. Nasıl gittin nasıl geldin. Zorunlu mu bu şimdi? Savaş mı varmış orada? Zorunlu değil burda kalmakta. Ne oldu 10 senede. Gaziantep’in 10 senede değişmesine bak bi. Daha da kötü olacak. Kim ister bunların kalmasını. Bu kadar ekonomik kriz var ülkede, bu Suriyelilerin hiç etkisi olmaz olur mu? Dükkan açar rakibin olur. Üniversiteye girer senden öncelikli olur, hastaneye gider önce girer. İyi şeyleri hiç mi olmaz. Çalışıyormuş ülkeye faydası varmış. Ee ülke iyi halde o zaman.” **Yİ6**

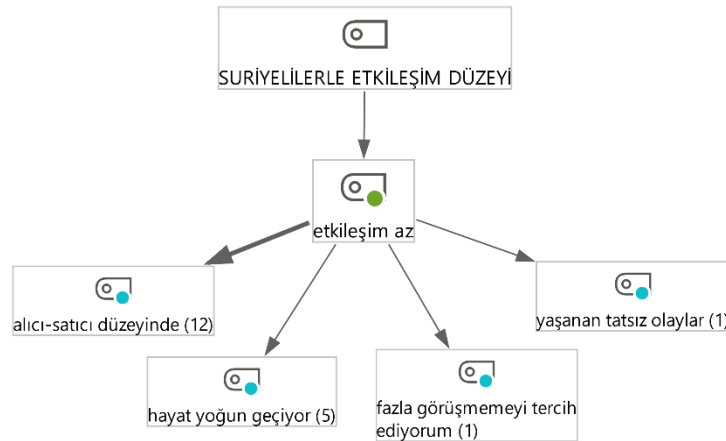
“Suriyeliler tamam savaştan kaçtılar. Şimdi bakıyorsun hiçbiri gitmek istemiyor. Ne zaman gidecekler bilen de yok. Huzur bozuluyor. Ben istemiyorum kalmalarını. Az değil ki bunlar. Gelen çok. Daha bir sürü de doğan oluyor. Ekonomi kötüleşiyor, bizim çocuklar iş bulamıyor. Bunlar çalışıyor her yerde. Yav söyletme kardeşim işte. Her taraftan kötü işte. İyisi var çalışanı var ama kaç sene olmuş. Gitmeyecekler mi bunlar.” **Yİ12**

Siyasi figürlerin Suriyeliler geri dönüşü için uygun zemini hazırlaması görüşünde olan yerli katılımcılar Yİ5, Yİ8 ve Yİ11 ise şunları ifade etmiştir:

“Çok uzadı. Seçimden önce göndereceğiz diyorlar bak sürekli. Haberlere bakıyorum, millete bakıyorum da herkes gitmesini istiyor. Ben gitmelerini istiyorum. Savaş bitse bile oraların yapılması gerekli. Tamam gönderelim bunları. Ama ne yapacaklar orada. İş yok, güç yok, evler yıkılmış. Ne yaparsan yap gitseler bile geri gelirler. Önce Suriye’yi düzeltmek lazım. Göndermek çözüm değil bunları. Yoksa ülkenin hâli kötü zaten. Kendi vatandaşlarımız bile ne çekiyor burada. Suriyeliler gitse herkes rahatlar.” **Yİ5**

“Zorunlu olarak bulunmuyorlar. İsteseler oraya gidebilirler, gitmek istemiyorlar. Burada oradan rahatlar. Gerçi böyle diyorum ama bilemem herkesin ne yaşadığını, oraya gitseler ne yapacaklar ki. Orayı bilenler iş yok güç yok diyorlar, kalacak yer yokmuş. Kimisi de buradan iyi diyor. Nasıl olur bilmem, zorla mı gönderirler artık ama gitmeleri gerekli. 10 sene kim kime bakar. Biz gitsek onlar bize bakacak mı böyle? Ben gitmelerini istiyorum ve burada yaşamalarından rahatsızım. En kötüsü Suriyeliler bizden daha kalabalık oluyor bu belli bir şey ha. Daha ne kadar bakabileceksin ki bunun sınırı var. Zaten milletin hâlini biliyorsun okuyorsun, göze batıyorlar. Burada biraz zenginleri yaşıyor onlara bakan Türk, bunlar böyle yaşıyor ben niye böyleyim der tabi.” **Yİ8**

“Artık bırakıp gitseler iyi olur. Tamam savaş vardı orada bitti artık. Bu kadar operasyon yapıldı oraya. Düzeltilsin göndersinler bunları. Kiralar arttı, her şey pahalı. Tamam onların tamamen etkisi yok ama pahalılıkta yine de etkiliyor. Belki giderlerse fiyatlar düşer biraz. Ben kalmalarını istemiyorum.” **Yİ11**

Şekil 58. Yerli Katılımcıların Suriyeli Göçmenlerle Etkileşim Düzeyi

Yerli katılımcıların Suriyelilerle etkileşim durumları şu şekildedir; öncelikle yerli katılımcıların tamamı Suriyeli komşularıyla ve müşterileriyle etkileşimlerinin az olduğunu belirtmiştir. 12’si alıcı-satıcı düzeyinde etkileşim, 5’i günlük hayatın yoğun olarak geçtiğini, 1’i Suriyelilerle geçmişte sorun yaşadığını, 1’i ise kişisel tercihi nedeniyle fazla görüşmediğini belirtmiştir.

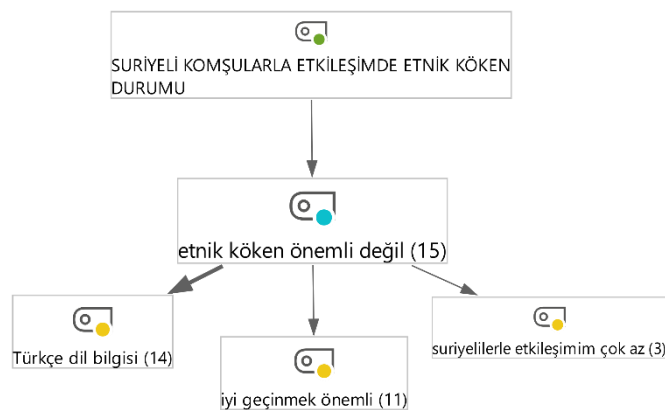

Yerli katılımcıların Suriyeliler ile etkileşim düzeylerine bakıldığında genellikle yüzeysel olan alıcı-satıcı düzeyinde bir etkileşimin olduğu görülmektedir. Bu durumun en büyük gerekçesi olarak dil faktörü öne çıksa da uzun çalışma saatleri ve gündelik hayatın yoğun geçmesinin de önemli etkisi vardır.

“Suriyelilerle iletişimim yok. Benim burada dükkanım var onlar da müşteri. İlişkim bu kadar oluyor genelde. Düğünler olur cenazeleri olur gitmem hiç. Onlar buraya geldiğinde selam verir ben alırım ya da ben veririm onlar alır hepsi o kadar. Dükkanı açmadan önce de aynıydım. Bir değişim olmadı. Benimki müşteri ilişkisi.” **Yİ1**

“Suriyeli arkadaşım yok ama konuştuğum, selam verdiğim Suriyeli komşularım var. Arapça bilmiyorum, onlar Türkçe bilirse anlaşırız yoksa o da olmaz. Türkçe bilmeyenler ile hiç anlaşamıyoruz(iletişim kuramıyoruz). İşyeri sahibi olmam ile arkadaş sayım artmadı ama gelenler ile konuşmam oluyor. Dükkanım olmasa ancak birbirimize işimiz düşerse konuşurdum.” **Yİ13**

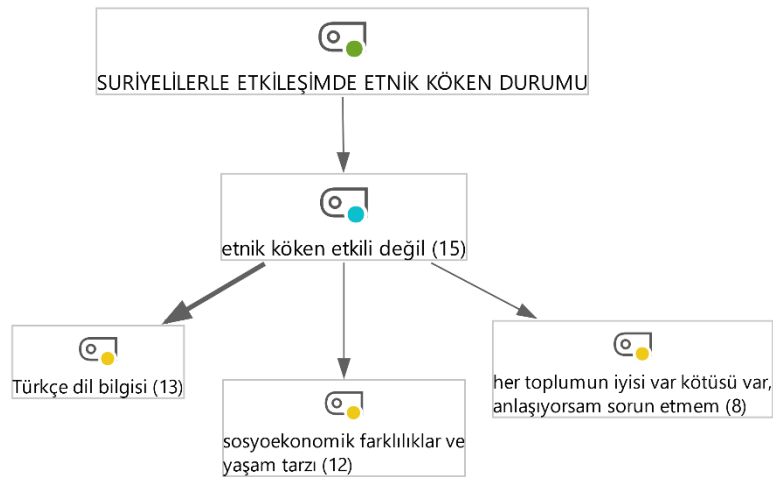
“Suriyeli komşularım ile bir sıkıntım yok. Dükkanın yanında da var komşum evimin yanında da var. Türkçe bilenler ile oturur konuşuruz da. Parkta olur, dükkanda olur niye konuşmayayım. Benim bir problemim yok. İnsan olsun, dürüst olsun, namuslu olsun konuşurum. Daha ilerisi her zaman olur ama ben kendi hıssım akrabama bile doğru düzgün vakit ayıramıyorum. Mesela düğünler oluyor ama ben dükkandayım bırakıp gidemediğim oluyor. Suriyeliler düğünlerine çağırdığı oldu. Ben kendi yakınlarıma bile gidemiyorum işten güçten onlara nasıl gideyim.” **Yİ14**

Şekil 59. Yerli Katılımcıların Suriyeli Komşularıyla Etkileşimlerinde Suriyelilerin Etnik Kökeninin Yeri

Yerli katılımcıların Suriyeli komşularıyla etkileşimlerinde etnik köken ilişkisi şu şekildedir; yerli katılımcılar etnik köken ile kendi tutum ve davranışlarının bir ilgisi olmadığını ve kendi etkileşimlerinde daha çok neye dikkat ettiklerini şu şekilde

belirtmişlerdir: 14'ü karşılıklı anlaşılabilir dil bilgisinin yeterli olup olmadığını, 11'i önemli olanın komşularla iyi geçinmek olduğunu, 3'ü ise komşularıyla etkileşiminin çok az olduğunu belirtmiştir.

Şekil 60. Yerli Katılımcıların Suriyelilerle Etkileşimlerinde Suriyelilerin Etnik Kökeninin Yeri

Yerli katılımcıların Suriyeli göçmenlerle etkileşimlerinde etnik köken ilişkisi şu şekildedir; yerli katılımcılar etnik köken ile kendi tutum ve davranışlarının bir ilgisi olmadığını ve kendi etkileşimlerinde daha çok neye dikkat ettiklerini şu şekilde belirtmişlerdir; 13'ü Suriyelilerin Türkçe dil bilgisinin yeterli olup olmadığını, 12'si sosyoekonomik farklılıklar ve yaşam tarzının etkili olduğunu, 8'i her toplum içerisinde iyi ve kötü insanlar olabileceğini ve etkileşimlerine bu durumun yön verdiğini belirtmişlerdir.

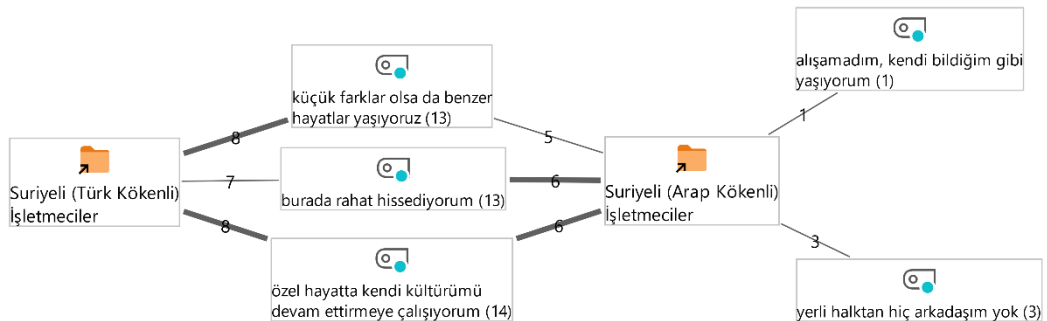
Yerli katılımcılar, gündelik hayatlarında Suriyelilerle iletişim ve etkileşimlerinde daha çok ortak bir dille anlaşılabilir ve iyi geçinebilir ölçütlerince etkileşimde bulduklarını ifade etmişlerdir. Örneğin Suriyeli Türk göçmenler ile etkileşimlerinde ortak dilin etkisi hiç Türkçe bilmeyen Suriyeli Arap göçmenlere göre iletişimin derecesini artırmaktadır. Bunun yanında benzer yaşam tarzları da oldukça önemli görülmektedir.

“Şöyle söyleyeyim. Ben Türk insanına da önyargılıyım. Tanımam lazım önce. Suriyeli Türkmenle ayırt etmem mesela başta. Ama Kürt ne olursa olsun benim Kürdüm derim. Alevi ne olursa olsun benim alevim derim.

Kendi vatandaşlarımı daha yakın hissederim kendime. Suriyeli Kürt olduğunda tanımam lazım. Ben böyleyim. Başkasına göre de tavır değiştirebilir halkımız. Bir adam Suriyeli Kürttür mesela adam Türkiyeli Türktür ona bir farklı bakar bence. Değişmeyecek tek grup şu hacı hocalar var ya ... Onlar da bizim Müslüman kardeşimiz, onlarda mazlum diye herkese aynı bakarlar. Müslümandır eyvallah ama genel olarak etnik kökene göre tavır değişmez bence. Hepsini Suriyeli der geçeriz. Bu Kürt ya da Türkmen Suriyeli diye ayrılmaz... Farklılık oluyor ülke içinde. Bir yandan iyi bir yandan kötü oluyor. Çeşitlilik oluyor farklı insan oluyor ülkede ama bunlar çok olunca çatışma olur bu sefer. Olmaz yani. Dilin önemi var. Dil bilirse kalıcılığı artar, uyumu da artar, insanlar arasında yadırganmazlar. Mesela Türkmenleri yadırganmazlar. Onun gibi işte, en ufak örneği o. Diğerlerine mesela Kürtlere ayrımcılık gibi değil de daha kolay alışır bunlar. Kültür de benzer az çok. Güzel bir İngilizceye sahip olduğunu düşünsene. Git İngiltere'ye falan seni yadırganlar mı? Türk olduğunu bilirler mi? Bırak orayı biz Güneydoğudayız, git Batı'ya seni de garipserler.” **Yİ3**

“Türkçe bilseler çok daha kolay yaşarlar. Zaten bilenlere bak hep zengin olmuş eli avucu para görmüş. Yaşayış yönünden soruyorsan mesela Suriyeliler hep bu çevrede daha rahat ederler. Suriye'deki yaşamla benzer yaşıyorlar. Çok fark yok. Bu savaş çıkmadan öncede zaten bir sürü Suriyeli gelir giderdi. Mesela adam buraya gelmiş iki gün kalmış geri Suriye'ye dönerdi. Ticaret yapardı ama burada kendini rahat hissedirdi. Buralarda yaşadıkları için Suriyeliler buralara kolay alışıyor ama mesela Karadeniz'e gitse ben sanmıyorum ki bir Suriyeli kendini bu kadar rahat hissetsin. Kolay kolay alışamazlar. Ondan buralarda yaşayan çok. Ben mesela Avrupa'ya gitsem bende zorlanırım öyle düşün... Bizim Antep'in adamı adamını seçer. Yani iyisi kötüsü belli olur insanın, millette ona göre davranır. Adam karısıyla geziyor, bir sıkıntı yaratmamış yolda, bakıyorum iyi işte. Buna kimse bir şey demez. Şu ipsiz sapsız gençlerini sevmez kimse. Ona karşı bir ayrımcılık yaparlar. Yoksa gariban, mazlum kendini belli eder.” **Yİ14**

4.4.2.2. Suriyeli İşletmeci Katılımcıların Görüşleri

Şekil 61. Suriyeli Katılımcıların Türkiye'de Yaşam Hakkındaki Görüşleri

Suriyeli katılımcıların Türkiye’de yaşam hakkındaki görüşleri şu şekildedir; 14’ü özel hayatında Suriye’de yaşadığı kültürü devam ettirmeye çalıştığını, 13’ü Gaziantep’te yaşamının çok rahat olduğunu, 13’ü yerlilerle kültürel olarak farklı hayatlar yaşamadığını belirtirken 3’ü hiç yerli arkadaşı olmadığını, 1’i ise hiç alışmadığını belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 8’i özel hayatında kendi kültürünü devam ettirmeye çalıştığını, 7’si Gaziantep’te yaşamının çok rahat olduğunu, 8’i yerlilerle kültürel olarak farklı hayatlar yaşamadığını belirtmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 6’sı özel hayatında kendi kültürünü devam ettirmeye çalıştığını, 6’sı Gaziantep’te yaşamının çok rahat olduğunu, 5’i yerlilerle kültürel olarak farklı hayatlar yaşamadığını, 3’ü hiç yerli halktan arkadaşı olmadığını, 1’i ise Türkiye’de yaşamaya hiç alışmadığını belirtmiştir.

“Geçen gün iki domates iki salatalık aldım 20 lira verdim. Fiyatlar çok pahalı. Yaşam çok zor burada. Çok çalışman gerekli. Çok az bir farklılık var kültürlerimizde. Düğün falan şey oluyor. Hani sizde hem kadın hem erkek oluyor. Bizde öyle değil. Bizde ayrı olur. Bana garip geliyor. Ben mesela annem orada olsun istemem... Evde babam daha çok bildiği gibi yaşıyor. Arapça da konuşuruz Türkçe de evin içinde... Türk arkadaşım var. 10 tane falan vardır. Samimiyizdir. Okuldan arkadaşlarım. Yakınız. Beraber gezeriz. Toplanırsınız oyun oynarsınız. Burada çok çalışıyorum. Boş zamanlarımda bile temizlik yaparım dükkanda. Pazar günü kapalıyız. Pazar günü arkadaşlarımla gezerim. Türk ve Suriyeli karışık gezeriz. Her yere gideriz.”

STİ1

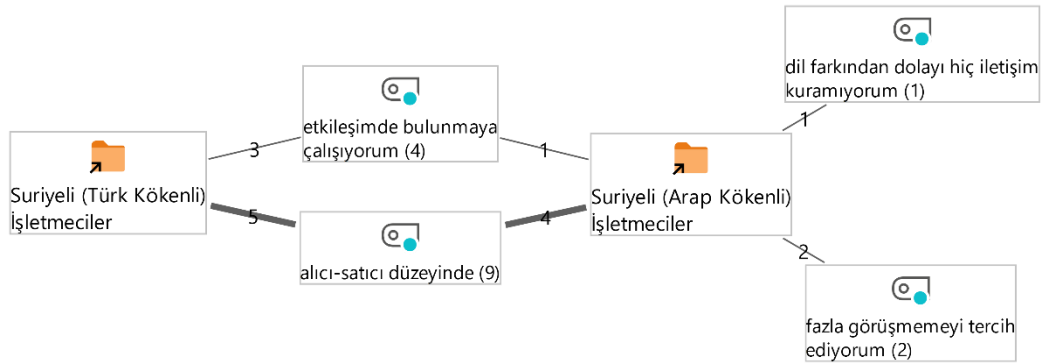
“Suriye’deki yaşantıyla çok fark yok. Suriye’de biraz daha dini idi. Cumaları tatil, fazla çalışmazdım. Burada biraz daha sıkı çalışma var. Bayramlar, namazlar çok önemsenmiyor. Ben yaşamaya çalışıyorum ama Suriye’deki gibi yaşamak mümkün değil... Arkadaşlarım Suriyeli Türkmenler. Yani akraba zaten çoğunluğu. Türk arkadaşlarım var ama samimi değilim. Birbirimizin işlerinde yardımcı oluyoruz. İş gücünden birbirini çok fazla göremezsin anca işin düşünce. Haftada bir gün iznim var. Buradaki çalışanların da bir gün izni var. Sırayla izne çıkıyoruz. Boş günümde dinlendiğim oluyor evde, pikniğe gitmeyi seviyorum. Boş olduğumda birkaç saatte olsa gider piknik yaparım. Suriye’de daha rahattım. Boş zamanım da daha çok gezerdim.”

STİ3

“Boş zamanım yok. Suriye’de tatil çok. Siz de cumartesi pazar çalış. Biz de Cuma tatil. Suriye’de kazanç daha fazla. Hem daha az çalışıyorum hem kazancım fazla. Burada daha fazla çalışıyorum kazancım az. Hem de Suriye’de benim masraf daha az. Ev, dükkan burada kira. Orada vermezdim. Hem de elektrik, suyu hükümet ödüyordu. Kiralarda çok yüksek. 2800 veriyorum buraya. 5000 olacak. Sözleşme yapmasaydım berbattım. Evde 2500 olacak... Sadece sosyal medyayı kullanıyorum. İki dilde de

kullanıyorum. Burada yaşıyorum artık. Takip ediyorum. Kanunları da biliyorum.” **SAİ2**

“Kendi bildiğim gibi yaşıyorum. Kendi çevrem zaten hep Suriyeli. Boş zamanım ne arasın. Olsa iyi olur. Suriye’de çok daha rahattım. Asansör tamir ederdim bundan iyi yaşardım. Burada zor yaşamak. Türkler ile az çok benzer yaşıyoruz. Ben garipsemiyorum.” **SAİ4**

Şekil 62. Suriyeli Katılımcıların Yerli Toplumla Etkileşim Düzeyi

Suriyeli katılımcıların yerli halkla etkileşim durumları şu şekildedir; 9’u sadece alıcı-satıcı düzeyinde bir etkileşiminin olduğunu, 4’ü etkileşimde bulunmaya çaba gösterdiğini, 2’si fazla görüşmemeyi tercih ettiğini, 1’i ise dil bilmediği için neredeyse hiçbir etkileşime giremediğini belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 5’i sadece alıcı-satıcı düzeyinde bir etkileşiminin olduğunu, 3’ü etkileşimde bulunmaya çaba gösterdiğini belirtmiştir. Arap kökenli katılımcıların 4’ü sadece alıcı-satıcı düzeyinde bir etkileşiminin olduğunu, 1’i etkileşimde bulunmaya çaba gösterdiğini, 2’si fazla görüşmemeyi tercih ettiğini, 1’i ise dil bilmediği için neredeyse hiçbir etkileşime giremediğini belirtmiştir.

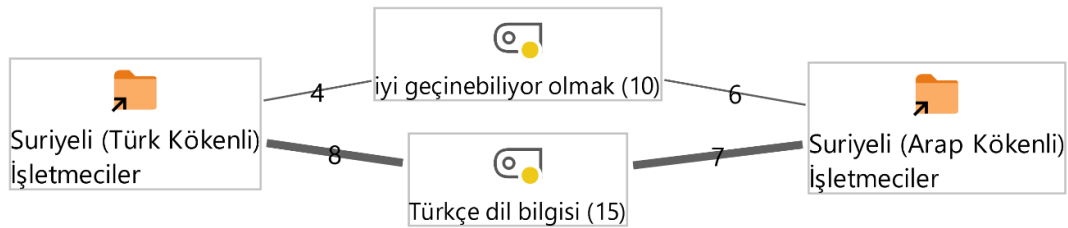
Suriyeli katılımcıların yerliler ile etkileşim düzeylerine bakıldığında genellikle yüzeysel olan alıcı-satıcı düzeyinde bir etkileşimin olduğu görülmektedir. Bu durumun en büyük gerekçesi olarak dil faktörü öne çıksa da uzun çalışma saatleri ve gündelik hayatın yoğun geçmesinin de önemli etkisi vardır.

“Arkadaşlarım karışık. Zamanla Türk arkadaşlarım arttı. Mesela benim kasabım ile daha önceden çok iş yaptım. Dükkanım yokken bile onunla iş yapardım. Onun sayesinde bir sürü Türk arkadaşım oldu. Daha da artsa iyi olur... Boş zamanım yok. Dükkanı açtım açalı bir koşuşturma ile geçiyor. İşçiyken bundan rahattım.” **STİ4**

“Arkadaş diyemem ama tanıdığım insan sayısı arttı. Komşularım ile hem dükkan komşularım hem evimin oradaki komşularım ile ilişkilerim yeteri kadar iyi. Onlarla konuşuruz, burada sabahları kahvaltı yapmaya gelen komşularım var. Çay demlerim beraber yemek yeriz.” **STİ5**

“Türk tanıdıklarım oldu. Gelir dükkana konuşmaya çalışır ama ben hiç anlamam. Anlaşamayız fazla. Olsa güzel olur.” **SAİ1**

“Benzer kültürlerimiz var. İstanbul büyükşehir. Orada Suriyeliler göze batmıyor. Kalabalıkta kaybolup gidiyorlar ama Gaziantep’te daha belirgin oluyorsun. Suriyeliler daha çok belirgin. Daha fazla Suriyeli ile muhatap olabiliyorsun Gaziantep’te. Suriye’deki yaşantımı sürdürebiliyorum. İstanbul’da daha karışık yaşadım. Kendimi geliştirmeye çalışıyorum. Anlamaya çalışıyorum sizleri... Suriyeli arkadaşım çok ama Türkler de var. Türk arkadaşlarım ile daha çok iletişim kursam iyi olur. Suriye’de boş zamanım daha fazlaydı. Öğrenciydim, gezerdim sabahtan akşama. Burada çok fazla çalışıyorum. Arta kalan zamanda artık ne kadar olursa o kadar iletişime geçiyorum.” **SAİ5**

Şekil 63. Suriyeli Katılımcıların Yerli Halk ve Yerli Girişimci Komşularıyla İletişimlerinde Etnik Kökenin Etkisi

Suriyeli katılımcıların yerli halk ve yerli girişimci komşularıyla iletişimlerinde etnik kökenlerinin etkisini önemli olarak görüyor olsalar da daha çok Türkçe dil bilgisi ve birlikte sorunsuz yaşayabiliyor olmanın iletişimlerini etkilediği görüşündedirler. Buna göre; 15’i Türkçe dil bilgisinin iletişim başlatma, sürdürme ve derecesini etkilediğini belirtirken 10’u ilişkilerinde sorunsuz geçinebiliyor olmanın da önemli olduğunu belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 8’i iletişimlerinde Türkçe dil bilgisi düzeyi, 4’ü iyi geçinebiliyor olmanın önemini belirtmiştir. Arap kökenli girişimcileri 7’si iletişimlerinde Türkçe dil bilgisi düzeyi, 6’sı iyi geçinebiliyor olmanın önemini belirtmiştir.

“Etnik kökenle ilgisi var. Benim Türkmen olduğumu gören müşterilerim çekinmeden geliyor. Suriyeliler Türkçe bilmezse Türkler onlara zor gider. Bizleri yakın buluyorlar kendilerine. Biz de yakın buluyoruz. Ben Türkiye’ye ilk geldiğim zamandan beri Türkmen olduğumu görenler yardımcı oldular. Araplar benim kadar değiller biliyorum. Dükkan

kiralarken bile sıkıntı çıkıyor. Gerçi artık o kadar kalmadı, birlikte yaşıyoruz. Türkmen olduğumu bilen komşularımınla daha kolay anlaşıyorum. Yazı yazarken, mesela dükkan için evrak işlerim oldu gittim sordum kolayca hallettim. Ben ayrımcılığı çok az yaşadım, ama hâlâ devam ediyor. Türkler artık Suriyeliler gitsin diyor, ben kalmak istiyorum... Türkiye’de yaşamak ile Suriye’de yaşamak arasında fark yok. Benzer yaşıyorum. Ama burada sığınmacıyım diye buranın kültürüne uygun yaşamaya çalışıyorum. Bana ters gelen bir tarafı yok.” **STİ4**

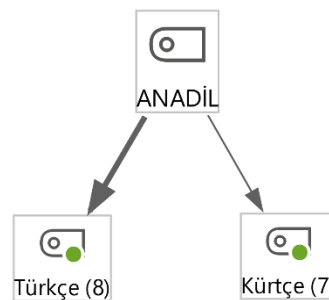
“Ayrımcılık yok bence. Herkesi Suriyeli olarak görüyorlar. Türkçeyi iyi bilseydim daha farklı olurdu. Bazen telefon ile çevirme yapıyorum. Konuşmaya çalışıyorum ama olmuyor, yetmiyor. Belki daha fazla kazanırdım. Şimdi elle kolla anlaşıyorum. İmkânı olan Suriyelilerin dükkan açmasını isterim. Kimseye yük olmadan çalışırlar. Ben İstanbul’da da çalıştım orası daha kalabalık... Herkesi Suriyeli olarak görürler. Türk Arap diye ayırımı görmedim. Ama Gaziantep’teki yaşam Suriye’ye daha yakın. Ondan bu taraflara geldim. Daha kolay yaşıyorum... Elhamdülillah rahatım. Borç veriyorlar. Türk arkadaşlarım ile aram iyi. Sen dürüst olduktan sonra neden bozuk olsun. Arkadaşlarım müşteri de getiriyor.” **SAİ5**

“Arabım diye bana komşularım farklı davranmıyor. Türkçe konuştuğça daha iyi anlaşıyoruz. İnsanlarla iyi geçinmeye çalışıyorum... Kültürümüz yakın. Bir farklılık çok az. Sadece dilimiz farklı, yemek kültürü, örf adetlerimiz benzerlikleri var. Türkçem daha iyi olsa hiç fark yok.” **SAİ8**

4.4.3. Kültürel Entegrasyon

Bu bölümde anadil ve etnik köken ekseninde Suriyelilerin kültürel entegrasyon düzeylerini içeren bilgilere yer verilmiştir. Ek olarak Suriyelilerin toplum içinde maruz kaldığı dışlanma/ayrımcılık tutum ve davranışları içeren bilgilere de yer verilmiştir.

4.4.3.1. Yerli İşletmeci Katılımcıların Görüşleri

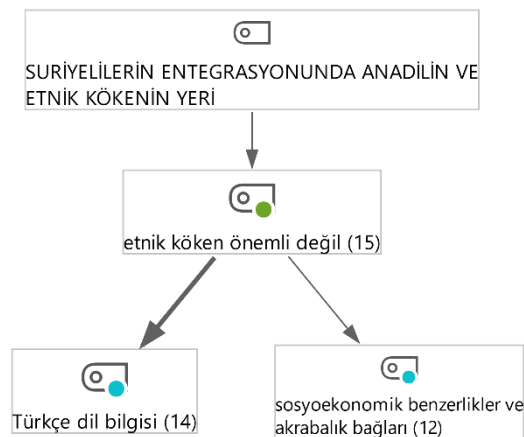

Şekil 64. Yerli Katılımcıların Anadili ve Etnik Kökeni

Yerli katılımcıların anadil ve etnisiteleri şu şekildedir; Yerli katılımcıların tamamı Türkçe’yi çok iyi konuşabildiğini belirtirken bunlar arasından 8’i Türkçe, 7’si Kürtçe’yi anadili olarak belirtmiştir. Yerli katılımcılar arasından Türk kökenli olanlar, Türkçe anadilleri olduğu için Türkçe konuştuklarını belirtmişlerdir. Bu katılımcılardan **Yİ5** anadili sorusuna “Türkçe. Anam da babam da akraba zaten. İki de Türk.” sözleri ile yanıt vermiştir.

Yerli katılımcılar arasından Kürt olanların ise tamamı anadillerinin Kürtçe olduğunu ancak Türkçeyi çok iyi konuştuklarını ve daha çok Türkçeyi kullandıklarını belirtmişlerdir. Bunlardan biri olan **Yİ11**, anadilinin Kürtçe olduğunu ama daha çok Türkçe kullandığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Ana tarafı da baba tarafı da Kürt benim. Ben küçükken evin içinde ortaokula kadar Kürtçe de Türkçe de konuşuluyordu. Ben anlarım, bilirim ama çok konuşmam. Benim her işim Türkçe ile dönüyor. Okula gittim Türkçe... her işim Türkçe ile dönüyor. Yazları çalışırdım. Okuldan sonra çalıştım yine Türkçe konuşurdum. Babamgil (Babamlar) iyi bilir Kürtçeyi. Ama ondan sonraki nesil genelde Türkçe konuşur. Kürtçe anadilimdir.”
Yİ11

Şekil 65. Yerli Katılımcılara Göre Etnik Köken ve Anadilin Suriyelilerin Entegrasyon Düzeyi Üzerindeki Yeri

Yerli katılımcılara göre Suriyelilerin entegrasyon düzeyi üzerinde etnik kökenlerinin bir etkisi yoktur. Ancak Türkçe dil bilgisi düzeylerinin artması, yerli halk ile yaşam tarzlarının benzemesi, yerli halkla yeni akrabalık bağlarının oluşmasıyla daha kolay uyum sağlayacakları görüşündedirler: 14’ü Suriyelilerin Türkçe dil bilgisine sahip

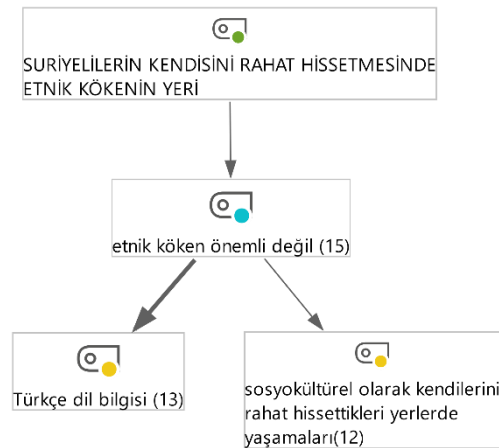

olması, 12'si sosyoekonomik benzerliklerin ve akrabalık bağlarının artmasının entegrasyon düzeyleri üzerinde pozitif etkisi olacağını belirtmiştir.

“Etkiliyor. Suriyeliler ilk geldiğinde Türkmenlere karşı daha anlayışlıydılar. Dükkan veren ev veren çoktu. Az çok anlaşabildiklerine veriyorlardı. Şimdi gene aynı. Kaç seneden beri Türkçe öğrenememiş, anlayış olmuyor o zaman. Kürt, Arap olması önemli değil. Türkçe biliyorsa fark etmez. Bizim kendi vatandaşlarımız var demi bir sürü. Kürdü, Arabı. Türkçe biliyorlarsa sorun etmez kimse. Ben anlaşabiliyorsam sorun etmem. Anlaşamıyorsam Türkçe, o zaman diyalog kurmam. Niye ben uğraşayım ki, kendileri öğreysin bi zahmet. Kendileri rahata etmek istiyorsa Türkçe öğreysinler. Yaşamaları zaten bizden farklı. Türkçe bilmezlerse bu sefer ayrımcılık oluyor.... Osmanlıdan beri hep beraber yaşamışız, yine yaşıyoruz ne olacak. Arapmış Suriyeli Kürtmüş olabilir. Beraber anlaşabiliyorsak sorun etmem. Bunlar gidici zaten. Birbirimizle dövüşmeden yaşasak yeter.... Suriye’de nasıl yaşıyorsa burada da öyle yaşamaya çalışıyor. Hadi Antep’i, Hatay’ı, Urfa’yı bırak sen. Buradan Suriyeli İzmir’e gitsin, Bursa’ya gitsin bakalım onlar daha tuhaf bakarlar. Bizden bile orası farklı. Suriyeli uzaydan gelmiş gibi olur orada. Etnik köken değil bu. Yaşama tarzı ile alakalı.” **Yİ5**

“Kürt, Türk, alevi, Sünni öncedydi. Kimsenin bu Kürt Suriyeli bundan uzak durayım dediği yok. Hepsi Suriyeli. Bizim ülkede yaşıyoruz demi beraber. Karıştıranlar var bu meseleyi ama senin benim aramda böyle bir dava yok. Birlikte yaşıyoruz. Başka ülkeye gelmişsin Türkçe bilmiyorsun. Ama Kürtçe biliyorsun. Kürtçe bilenle daha iyi anlaşırsın. Türkmen de Türkçe bilenle anlaşır. Ben kürdüm ben Kürtçe konuşurum ama benim çocuklar benim kadar anlayamazlar. Bu da böyledir. Bunlar Antep’te değil de başka yerde olsalar bu kadar rahat edemezler zaten. Ben Kürtçe bilen Suriyeli ile biraz konuşmuşumdur. Zaten nerden baksan 10 yıldan beri buradalar. Türkçe’yi çoğu biliyor anlıyor. Öyle anlaşılıyor bizde... Şimdi adam Türkçeyi iyi bilse daha kolay alışır buraya. Misal sadece Arapça konuşsa hiç bilmese Türkçeyi nereye kadar gidecek böyle. Ama kürtlükle falan alakası yok. Görgü önemli, adamlar buranın gelenek göreneklerini biliyor mu bu önemli. Bize benzeseler daha kolay alışırlar. Adam trafikte gitmeyi bilmiyor daha.” **Yİ9**

“Bizimkilerin Suriyelilere karşı bir şeyleri yoktur. Türkmen, Kürt, Arap ayırmazlar. Benim zaten öyle bir şeyim yok. Sen insansan, millete rahatsızlık vermiyorsan yaşarsın yani ne olmuş. Birisi Türkmendir daha rahat anlaşır zaten genelde öyle oluyor. Millet dilini bildiği insana güvenir, anlaşır. Ben bile mesela dükkana Türkçe bilen bir Suriyeli gelse daha rahat anlaşıyorum, Kürtçe bilen gelse eh işte ama yine de sıcak bakarım. Arapça bilen birisiyle nasıl anlaşayım. Ben etnik kökene bakmam Türkçe biliyor mu ona bakarım. Zaten çoğu Suriye’de nasıl yaşıyorsa burada da öyle yaşıyor alıştım ben garipsemiyorum. Bari dili bilsinler artık, nerede nasıl davranılır öğreysinler. Yanlış anlama ha, ben bunların gitmesini istiyorum. Fakat burada kaldıklarında bari buranın yaşantısına göre davransınlar isterim.” **Yİ15**

Şekil 66. Yerli Katılımcılara Göre Suriyelilerin Kendilerini Rahat Hissetmesinde Etnik Kökenin Yeri

Yerli katılımcılar etnik köken ile Suriyelilerin kendilerini rahat hissetmesi arasında bir ilişki olmadığını ancak başka şeylerin etkili olduğunu belirtmişlerdir şu şekildedir; 13’ü Suriyelilerin Türkçe dil bilgisinin önemli olduğunu, 12’si sosyokültürel olarak kendilerini rahat hissettikleri yerde yaşamalarının önemli olduğunu belirtmiştir.

“Çocukları bunların okula gidiyor, Türkçeyi iyi konuşuyor vesaire. Kendisi konuşamıyordu, çok az konuşuyordu. Bu Türkiye’nin acı bir gerçekliği. Bunu üstünden atamayacak Türkiye... Şöyle bir şey var; eğitilmiş kesim bir şekilde adaptasyonu sağlar. Sen bu bölgede değil de gidip Çıksorut’da bir anket yapacak olsan bunlar çok büyük problem mesela. Oradakiler için büyük problemdir, hiç kabullenmez vatandaş onları... Etnik köken değil de bunların öyle bir gruplaşmaları var ki aklın hayalin durur. Türkiye’deki yapıyı düşün aynısını oraya taşı. Nasıl Türkiye’de sağcı var solcusu var orada da aynı yani değişen bir şey yok... Ülke ne zaman darboğaza girse çatışma artar yani. Bir kısmı da özellikle bu kırsal bölgeler için problem teşkil ettiği için devlet gönderir. Geri kalan yüzde 50 kalır. Sayı çok önemli değil. Vatandaşlıkta belli kriterler konuşmuş onlar bunu gerçekleştirmeye çalışıyor. Burada daha önce çalışan eleman ilahiyat okuyordu iki yıllık açık öğretimden. Vatandaşlık alıp kalmak için yapıyor. Bu bölgede çok ayrımcılık göremezsin. Benim dükkana gelmiş demiş şundan 10 kilo bana ayarla. Ben ayarlarım benim için problem değil benim bir ayrımcılığım yok. Müşteri ayırt etmiyorum. Anlaşmada da problem yok. Ayrımcılık yüksek ihtimal alt gelir grubunda çıkar.” **Yİ4**

“Ben Antep’in farklı yerlerinde oturdum. Düztepe, Çıksorut, burası her yere gittim. Bizim buraya Suriyeliler gelmeden önce de Kürt mahallesi, Urfalılar mahallesi, Baraklıların oturduğu yer hepsi zaten belliydi. O insanlar birbirlerine yakın yerde otururlar. Bu ayrımcılık değil ki. O insanların akrabaları, tanıdıkları ordadır ondan gider otururlar. Yakın olurlar birbirlerine. Suriyeliler de kendilerinin çoğunluğu neredeyse oraya giderler. Yakın olurlar birbirlerine. Suriyeliler arasında vardır illa Türkmen’i Kürdü

birbirine yakın oturur. Çok bilmem nasıl oturduklarını ama genelde birbirlerine akraba olanlar yakın otururlar. Özellikle bu ilk geldikleri zamanlarda bırak yakın oturmayı aynı evin içine girerlerdi. Aynı evde 3 aile yaşardı. Sonra dağıldılar. Ama bizim için fark ediyor mu diye soruyorsun sen. Yok hepsi Suriyeli der geçeriz. Kürt Suriyeli demem. Bilmem bile Kürt olduğunu. Kendileri söylerse ancak bilirim. Ama Türkmen olanlara daha iyi gözle bakarlar. Dilinden emin olduğunda sıcak gelir sana. Mesela Suriyeli Kürdü bırak bizim Türklerin kürdü, Türk vatandaşı bir Kürt ile de fazla diyalogum olmaz. Nasıl olur ancak o Türkçe konuşursa, anlaşabilirsem benim için iyidir. Bu Kürt o yüzden ayrımcılık yapayım demem. Hep bir arada yaşıyoruz. Benimde var bir sürü Kürt akrabam. Ama ben bilmem Kürtçe. Onlar Türkçe bilir öyle anlaşırız.” **Yİ6**

“Türkçe bilen Suriyeliler burada kalır. Türkçe bilmeyenler zaten hep kendi hâlinde. Adam istemiyor ki öğrenmeyi. Giderse önce onlar gider. Gerisi de kalır ben sana söyleyeyim. Kürt-Türk olmakla değil bu. Buraya alıştı mı? Türkçe biliyor musun? O önemli. Türkiye’de yaşıyorsan Türkçe’yi bileceksin. Almanya’ya gitti bir sürü Suriyeli adamlar Almancayı zorunlu yaptılar.” **Yİ7**

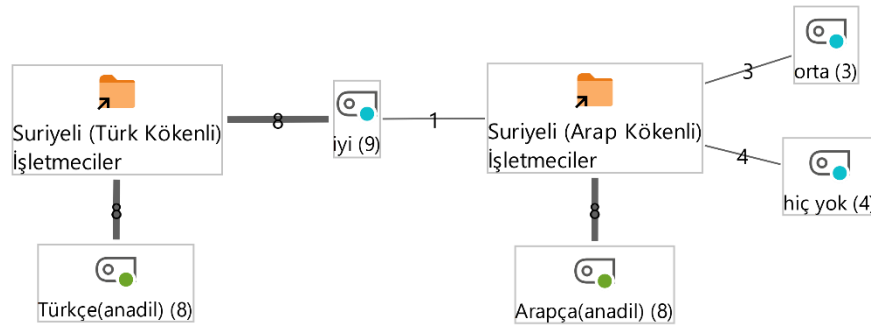
“Etnik köken benim için fark etmez ama etkiler millet için. Suriyeli ev kiralayacaktır misal Türkmen diye ona sıcak bakar. Dükkan kiralayacaktır anlaşması daha kolay olur onlarla. Kültürleri daha yakındır dilimizi bilirler ondan ha. Yoksa bu Kürtmüş bu aleviymiş diye değil. Hepsi Suriyeli bizim için. Millet hepsine Suriyeli diye bakıyor. Ama Türkmen Suriyelilere sıcak bakılıyor. Ben de ilk geldiklerinde bakardım Türkmenlere. Ben kürdüm tamam ama onlar bizimle aynı dili konuşuyorlardı başta. Anlaşmak daha kolaydı onlarla öyle diyeyim... Evet, başlarda Türkmenlerle çok temasım oldu. Belki o da etkilemiştir. Kürtlerle daha çok vakit geçirebilseydim belki onlarla daha iyi anlaşırđık bilmiyorum... Onlar da hepimize Türk diye bakıyor. Oysa ben kürdüm. Önceleri varmış o Türk Kürt ayrımı. Şimdi yok bence... Adamlar buranın dilini bilse daha kolay olur, alışırılar buraya. Ama kendileri orada nasıl yaşıyorsa burada da aynı yaşıyorlar. Değişmiyor o pek fazla. Suriyeli gençlere bakıyorum şimdi buraya daha kolay alışıyorlar. Burada doğan da var büyüyen de. Onlar Türkçe konuşmasa zor olur. Yok, etnik köken etkilemiyor. Kürtse Kürt ne yapalım yani. Öyle doğmuş, Allah öyle yaratmış. Türkçe konuşuyor mu orası önemli.” **Yİ11**

“Kürt, Türk, solcu sağcı önceydi. Kimsenin bu Kürt Suriyeli bundan uzak durayım dediği yok. Hepsi Suriyeli. Bizim ülkede yaşıyoruz demi beraber. Karıştıranlar var bu meseleyi ama senin benim aramda böyle bir dava yok. Birlikte yaşıyoruz. Bizden yana fark yok. Suriyeli rahat hisseder mi? Eder tabi adam. Başka ülkeye gelmişsin Türkçe bilmiyorsun. Ama Kürtçe biliyorsun. Kürtçe bilenle daha iyi anlaşırısın. Türkmen de Türkçe bilenle anlaşır. Ben kürdüm ben Kürtçe konuşurum ama benim çocuklar benim kadar anlaşamazlar. Bu da böyledir. Bunlar Antep’te değil de başka yerde olsalar bu kadar rahat edemezler zaten.” **Yİ12**

“Etnik köken etkilemez. Ben Suriyeli derim hepsine. Ayrım yapmam. Yapanlar vardır illaki. Türkmen der dilinden anlar ona daha yakın bakar bu

olabilir. ‘‘Suri’’ deriz hepsine. Türkmen olanlara zaten çoğu da Suriyeli demez. Türkmen der. Ayrımcılık diye değil kendine yakın gördüğü için yapar. Ben de kürdüm. Ben de kendimi Kürt Suriyelilere yakın hissederim ama ayrımcılık yapmam. Hepsi Suriye’den gelmiş derim. Suriyeliler Türkçe bilirse kendini burada rahat hisseder. Herkesle anlaşır. Dil bilmeyen adam her yerde gariptir... Sen toplum içinde ne yapacağını bilmezsen seni dışlarlar tabii ki. Hastaneye gitmiş sıra almışsın, sen sırada duranları beklemeden hop doktorun odasına girsen ister Suriyeli ol ister Türk fark etmez. Sen yine dışlanırsın. Önce insan olacaksın. Her yerin bir kuralı var. Suriyeliler buraya alışamadı. Hâlâ Suriye’deki gibi hareket etmeye çalışıyor, dışlanır böyle.’’ **Yİ13**

4.4.3.2. Suriyeli İşletmeci Katılımcıların Görüşleri

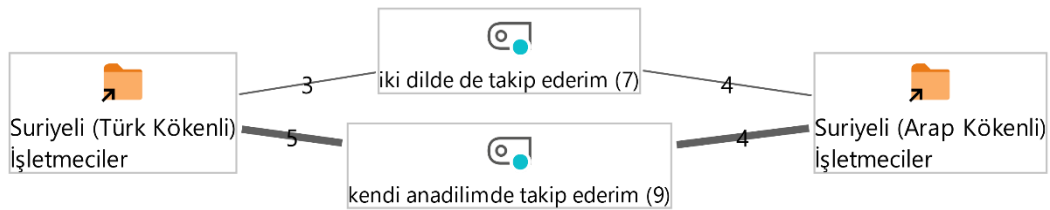

Şekil 67. Suriyeli Katılımcıların Anadili ve Türkçe Dil Düzeyi

Suriyeli katılımcıların anadil ve etnik köken durumları şu şekildedir; Suriyeli katılımcıların 8’i Türkçe, 8’i Arapça’yı anadili olarak belirtmiştir. Suriyeli Katılımcıları oluşturan Türk Kökenli girişimcilerin tamamı Türkçe dil düzeyini iyi olarak belirtirken Arap kökenli girişimcilerin 1’i iyi, 3’ü orta ve 4’ü hiç yok şeklinde belirtmiştir.

‘‘Türkçe konuşulur bizim evde. Annem Arap, babam Türkmen benim. Türkçem iyidir.’’ **STİ8**

‘‘Anadilim Arapça. Türkçeyi burada öğrendim. Çok konuşamıyorum, anlamam iyi. Yazmam yok, anlamam iyi, okumam az.’’ **SAİ8**

Şekil 68. Suriyeli Katılımcıların Basın ve Sosyal Medya Takibi

Suriyeli katılımcıların basın ve sosyal medyayı takip ettiği diller şu şekildedir; 9'u sadece kendi anadilinde, 7'si iki dilde de takip ettiğini belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 5'i sadece Türkçe, 3'ü iki dilde de takip ettiğini belirtmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 4'ü sadece Arapça, 4'ü ise iki dilde de takip ettiğini belirtmiştir.

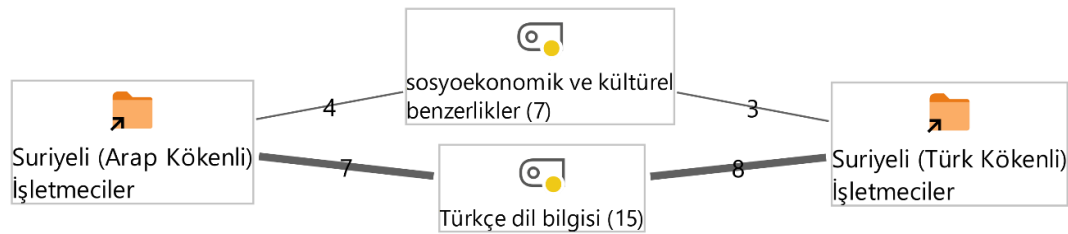
Şekil 69. Suriyeli Katılımcılara Göre Etnik Kökenin Entegrasyon Düzeyleri Üzerindeki Yeri

Suriyeli katılımcılara etnik kökenlerinin Türkiye'ye daha kolay uyum sağlamaları üzerinde etkisi olup olmadığını anlamak adına sorular yöneltilmiştir. Etnik kökenden ziyade Türkiye'deki yaşam pratikleri ve entegrasyon düzeyleri üzerinde dil faktörü ve karşılıklı iyi niyet çerçevesinde sorunsuz yaşayabiliyor olmanın daha önemli olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre; 15'i Türkçe dil bilgisinin önemli olduğu, 11'i diğer insanlarla iyi geçinebiliyor olmanın daha önemli olduğu, 5'i sosyoekonomik ve kültürel benzerliklerin entegrasyon düzeyleri üzerinde daha fazla etkisi olduğunu belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 8'i Türkçe dil bilgisinin önemli olduğu, 6'sı diğer insanlarla iyi geçinebiliyor olmanın daha önemli olduğu, 2'si sosyoekonomik ve kültürel benzerliklerin entegrasyon düzeyleri üzerinde daha fazla etkisi olduğunu belirtmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 7'si Türkçe dil bilgisinin önemli olduğu, 5'i diğer insanlarla iyi geçinebiliyor olmanın daha önemli olduğu, 3'ü sosyoekonomik ve kültürel benzerliklerin entegrasyon düzeyleri üzerinde daha fazla etkisi olduğunu belirtmiştir.

“Etkiliyor ama bunun dil bilme ile alakası var. Suriyeli diye buna ayrımcılık yapmıyorlar, bu benim dediğimi anlamıyor diyor, iletişim kuramıyorsa etkiliyor. Siz Arapça bilerseniz ya da onlar Türkçe'yi iyi bilse sorun olmaz bence. Ben Türkmenim diye bu dükkana gelen müşterilerim ile anlaşıyorum. Araplar benim kadar rahat olması mümkün değil. Benim kadar

mal da satamazlar Türklere... Benim avantajım var tabii ki. Ben Türkiye'ye Araplar'dan daha kolay alıştım. Mesela onlar ilk geldiğinde bizim kadar çabuk dükkan açamamışlardı. Türkler herkese kiraya vermiyordu... Ben memnunum ama her şey çok pahalı oldu. Bu kadar pahalı olmasa Suriye'den rahat yaşanır bir memleket. Türk kültürü ile aramda çok fark yok. Onlarda benim gibi yaşıyorlar. Mesela cenazeniz oluyor, yemek yapıyorsunuz. İki üç gün aynı yerde sofranız açık. Bizim de öyleydi Suriye'deyken bir farkı yok. Giyim biraz farklı ama onlara çabuk alıştım. Kendi adetlerim var. Yemeklerimi evde kendi sevdiğim gibi yapıyorum” **STİ5**

“Etnik kökenle değil ama kişiye bağlı. Herkes iyi olursa onlar iyi olur. Türk, Arap fark etmez. Şahısın davranışları belirleyici. Ben Türkçe bilmediğim için anlayamıyorum. Bu sorun. İşaretle anlayıyorum.” **SAİ4**

Şekil 70. Suriyeli Katılımcıların Kendilerini Rahat Hissetmesinde Etnik Kökenlerinin Yeri

Suriyeli katılımcılara göre Türkiye’de kendilerini rahat hissetmelerinde ve ayrımcılık hissetmemeleri gibi hususlarda etnik kökenin ilişkisi yoktur. Ancak dil gibi doğrudan sözlü iletişimi mümkün kılan unsurlar söz konusu olduğunda aynı etnik kökene sahip olmanın sağladığı avantajların önemi öne çıkmaktadır. Buna göre; 15’i kendilerini Türkçe dil bilgisi düzeyinin arttığı ölçüde rahat hissettiğini belirtirken 7’si kültürel olarak benzerliklerinde önemli olduğunu belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin 7’si Türkçe dil bilgisi, 4’ü sosyoekonomik ve kültürel benzerliklerin, Arap kökenli girişimcilerin 8’i Türkçe dil bilgisi, 3’ü sosyoekonomik ve kültürel benzerliklerin önemini belirtmiştir.

“Türk olan arkadaşlar daha rahat hissederler. Türkçe bildiği için daha iyi iletişim kurar, çok etkiler bence. Dil bilmek çok önemli... Türkmen olduğum için komşularım ile aram iyi. Her zaman iyi oldu. Dükkanda da iyi evimin yakınında da iyi ilişkilerim var... Ben Türk olmasaydım buraya bu kadar kolay alışamazdım. Okuldayken çok arkadaşım olurdu ama hiç Türkçe bilmeyen Suriyeli çocuklar vardı. Onlar çok zorlanırdı.” **STİ1**

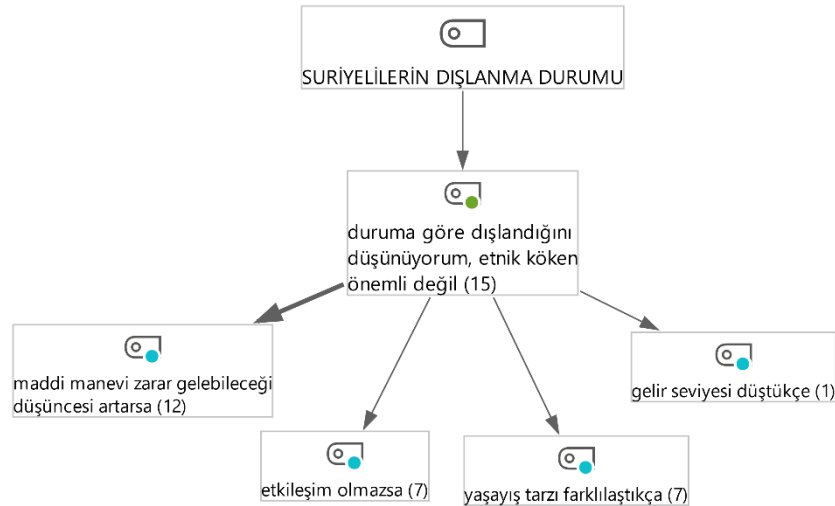
“Ben Türkmenim diye bak rahat rahat konuşuyorsun. Arapların yanına gidebiliyor musun böyle. Türkçe bilmiyorlar ki nasıl anlaşacaksın sen. Sen de kendini rahat hissetmezsin. Dil bilmek önemli, insanlar senin Türkçe

bilmediğini bilse uğraşmaz seninle. Türk Türkle, Kürt Kürtle anlaşır tabi ki. Hepimiz insanız tabi ama benim dediğimi sen anlamazsan nasıl anlaşacağız, olmuyor böyle. Fark oluyor... Şimdi ayrımcılık azaldı, az kaldı ama yine var. Türkler de rahatsız Suriyelilerden. Kimse rahatı bozulsun istemez ama ne yapacaksın bizde geldik mecbur. Bu Arap Suriyeli buna ayrı davranalım dediklerini ben sanmıyorum insanların. İnsanlar Suriyelilerden rahatsız. Hepsinden. Dilini bildiklerine biraz bir şey anlatabiliyorsa işte onlara bir şey demiyorlar.” **STİ7**

“Türkçe biliyorum ben. Kendimi rahat hissediyorum. Ayrımcılık yapan öyle bu Türkmen diye yok. Türkçe biliyorum diye daha iyi anlaşıyoruz sadece. Dükkan açtım buraya ben. Sadece Arapçam olsa belki zorlanırdım biraz. Derdini anlatamazsın ki dükkan açacaksın. Böyle yani. Türkmen ya da Kürt, Arap diye ayrımcılık olmaz... Ayrımcılık olarak o önceden ettiğim kavgam var başka yok. Onun harici insanların davranışları ile hissediyorum ama pek yok ayrımcılık... Türbanda farklılık var mesela. Yeme içme tatlar farklı. Laiklik var burada. Dini inanışlarımız farklı biraz. Benim için problem yok. Herkes istediği gibi yaşasın. Benim eşim kapalı. Burada istediği gezebiliyor. Ben buradan gitmedim hiç. Bence burası Halep ile aynı. Aynı hava, aynı yaşıyoruz. Başka yere gitsem, İstanbul’a gitsem bence rahatsız olacağım. Hem daha pahalı hem orası uzak bir yer.” **SAİ2**

Ayrımcılık ve Dışlanma

Entegrasyon çalışmalarında genellikle göçmenlerin hukuki statülerinden kaynaklı olarak ayrımcı politikalara maruz kalması, göç edilen ülkede yaşadıkları ekonomik eşitsizlikler uyum süreçlerine yönelik birer tehdit olarak görülür. Bundan dolayı ırkçılık, ayrımcılık veya dışlanma konuları entegrasyon çalışmalarında göçmenlerin uyum düzeylerini anlayabilmek adına veriler sunabilmektedir. Sosyal dışlanmanın olduğu yerde göçmenler izole bir yaşam deneyimine sahip olabilmektedir. Türkiye’de Suriyelilere ayırım yapılmaksızın geçici koruma statüsünün verilmesi ve belli özellikleri taşıyanların vatandaşlığa alınmaları yasal anlamda bir ayrımcılık olmadığına temel göstergesidir. Ancak toplumsal yaşam içindeki deneyimler de ayrımcılık konusunda önemlidir. Özellikle yerel halk ile kültürel etkileşimin yoğun olduğu, göçmenlerin gündelik hayat içerisinde deneyimlediği dışlayıcı tutum ve davranışları anlayabilmek adına yerli ve Suriyeli katılımcılara kültür bağlamında ayrımcılık ile ilgili görüşlerinin neler olduğu sorulmuştur. Bu kapsamda elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

Şekil 71. Yerli Katılımcılara göre Etnik Kökenin Suriyelilerin Ayrımcılık ve Dışlanma Durumlarındaki Yeri

Yerli katılımcıların Suriyeli göçmenlerin etnik kökeni ile dışlanma/ayrımcılık tutum ve davranışlarına dair bakışları şu şekildedir; 12’si maddi manevi bir zarar gelebileceği düşüncesi varsa, 7’si karşılıklı etkileşimin azaldığı zamanlarda, 4’ü yaşam tarzının farklılaşması, 1’i ise sosyoekonomik gelir düzeyinin düşük olduğu semtlerde ayrımcılık ve dışlamanın olduğunu belirtmiştir.

Yerli katılımcılara göre Suriyeliler Gaziantep’te değişen durum ve şartlara göre dışlanmakta, ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Yerli katılımcıların tamamı yerel halkın ve kendilerinin Suriyelilere karşı önyargı biçiminde olmasa da duruma göre değişen bir dışlama tutum ve davranışı içerisinde olduğunu ancak bunun etnik köken ile bir ilgisi olmadığını belirtmişlerdir. Suriyelilerin yerliler tarafından dışlanma tutum ve davranışlarına maruz kaldığı en önemli faktör olarak karşılıklı güvenin tesis edilemediği zamanlarda yerliler kendilerine birer tehdit unsuru olarak gördüğünde belirtmektedir. Bu davranış göçün ilk zamanlarında daha fazla iken zamanla azalma eğilimi göstermiştir.

“Dışlanma olarak şeyi görüyorum; mesela kiralık ev var. Ama Suriyeliye ev vermek istemiyor ev sahibi. Elektrik ödemiyorlar, eve zarar veriyorlar diye. Ama kimisi de daha yüksek kiraya Suriyeliye veriyor. Avantajı da var yani. Etnik köken ile bir ilişkisi yok.” **Yİ1**

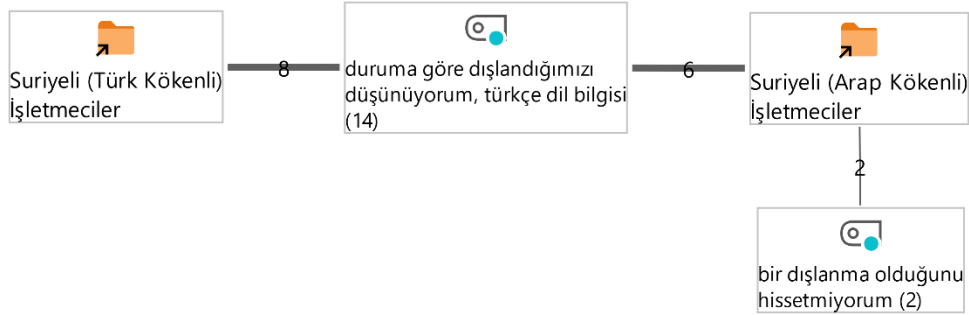
“Etnik kökene göre bir ayrımcılık yok. Ama terbiyesizlik oluyor. Sarkıntılık yapmışlardı geçenlerde Suriyeliler. Onlara karşı kavga edildi. Benim bir sürü Suriyeli komşum var. Bir şeylerini görmedim daha.” **Yİ2**

“Etnik kökene göre artık ayrımcılık yok ama şu gürültü yapan, huzursuzluk verenler oluyor. Onları kimse sevmez. Bize benzer bile giyinmiyor, bunlar dışlanıyor tabi ki. Yani çıkıntı insanlar nereye gitse sevilmez. Ailesi ile olan, işinde namusuyla çalışanın ne zararı olacak.” **Yİ8**

“Millet bunlar gidici diye bakıyor, çok fazla ünsiyet kurmamaya çalışıyor. Mesela kızını vermez kimse. He verenler var mı bilmem, ben duymadım. Ama onların kızları ile evlenenler oluyor bizden. Ayrımcılık derken böyle kavga dövüş ilk zamanlarda oluyordu. Şimdi millet birbirinden uzak duruyor. Merhaba merhaba, selamun aleyküm aleyküm selam artık. Yok, köküne göre değişmiyor.” **Yİ9**

“Yaşıyorlar elbet. Ev kiralasa, dükkan açsa, evlense falan kızını verir misin sen? Yok değişmiyor etnik kökene göre. Dışlama Nasıl olur? Yok sayarsın adamı. Yokmuş gibi davranırsın. Adama hiçbir şey etmeden rahatsızlık verirsin seni istemez. Benim şahit olduğum dışlama yani ufak gibi gözükür ama çok var. Dolmuşa binecektir Suriyeli gideceği yeri sorar orda ki şoför “Siz de bi öğrenemediniz yerleri” der. Gider bir esnafın yanına pazarlık eder ama Türk de pazarlık eder. “Bu Araplar da amma pazarlık ediyor, yok kardeşim satmıyorum sana der” adam. Kavga da olur Suriyeliler ile Türkler arasında. Önce iki kişi arasındaydı sonra Türk Suriyeli kavgası oldu, büyüdü olay. Çok vardır böyle böyle. Akıllı durana kimsenin zaten bir şey dediği yok.” **Yİ10**

Şekil 72. Suriyeli Katılımcıların Etnik Kökenlerine Göre Dışlanma/Ayrımcılık ile İlgili Görüşleri

Suriyeli katılımcıların 14’ü yerel halkın Suriyelilere karşı duruma Türkçeyi bilmemeleri ve bu nedenle de söyleneni anlamadıkları için zaman zaman dışlama tarzı tutum ve davranışı içerisinde olduğunu ancak bunun etnik köken ile bir ilgisi olmadığını, 2’si ise bir dışlanma tutum ve davranışı hissetmediğini belirtmiştir. Bir başka deyişle, duruma göre dışlanma davranışı etnik kökenden bağımsız olarak Türkçe dil bilgisinin azaldığı ya da hiç olmadığı yerde artan ortak bir tema olarak belirmektedir. Dil nedeni ile zaman zaman dışlanma yaşadığını belirten SAİ4 ve SAİ6, yaşadıkları durumu şu sözlerle ifade etmişlerdir.

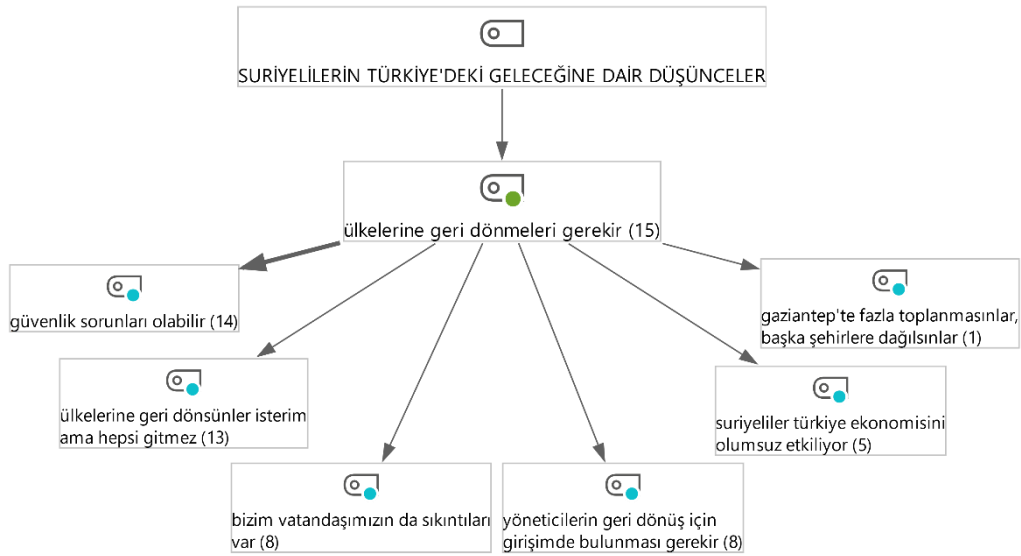
“Bana karşı bir şey olmadı. Yakınlardan duydum sadece. O da böyle laf atma şeklinde.” SAİ4

“Türkçe bildiğim için kendimi daha rahat hissediyorum. Yoksa etnik kökene göre bir etki yok. Ben 7 yıldır buradayım. Bana diyorlar ki sen bu zamana kadar niye Türkçe öğrenmedin diyorlar. Tüm iletişim süreçlerimi etkiliyor dil... Yaşayış farkı oluyor, fark var ama insanlarda bize alışmış hoş görme oluyor. Başka yer nasıl olur bilemem ama Gaziantep’te garipsenmiyorum... Sözlü sataşma çok oluyor. Komşularımda bir şey yok. Burada rahatım diyebilirim... Burada çok çalışmak zorundayım. Bayram geldi mesela ama bayram gibi değil. Tat yok tuz yok. Suriye’de olsam orada bayramlar çok farklı. Bu bayramda mesela Türkler çok çalıştı. Bizim Araplar çok gezdi, ziyaretlere gittiler. Türkler çalış çalış. Ev içinde ve Suriyeli arkadaşlarım olduğu için kendi bildiğim gibi yaşamaya çalışıyorum. Genelde Suriyeli arkadaşlarım var. İki tane Türk, burada var. Toplam 7 tane var. Onlarla beraber vakit geçiriyorum. Gezmeye gidiyorum, konuşurum. Oturur kafeye giderim.” SAİ6

4.4.4. Gelecek Beklentileri

Bu bölümde hem yerli hem de Suriyeli işletmeci katılımcıların Suriyelilerin Türkiye’deki gelecekleri hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir.

4.4.4.1. Yerli İşletmeci Katılımcıların Görüşleri

Şekil 73. Yerli Katılımcıların Suriyelilerin Türkiye'deki Geleceğine Dair Görüşleri

Yerli katılımcıların Suriyelilerin Türkiye'deki geleceğine dair görüşleri şu şekildedir; 14'ü güvenlik sorunları olabileceği, 13'ü tüm Suriyelilerin ülkesine dönmesini istediğini ancak hepsinin gitmeyeceğini düşündüğünü, 8'i ülke yöneticilerinin Suriyelilerin geri dönüşü için girişimlerde bulunması gerektiğini, 8'i kendi vatandaşlarımızın da problemlerine bakılması gerektiğini, 5'i Suriyelilerin ülke ekonomisine olumsuz etkileri olabileceğini, 1'i ise Gaziantep ilinde yaşayan Suriyelilerin başka şehirlere dağıtılması gerektiğini belirtmiştir.

Yerli katılımcıların çoğu Suriyelilerin Türkiye'deki geleceklerine güvenlik ve ekonomik gerekçelerle iyimser bakmadığını belirtmiştir ve görüşleri şu şekildedir:

“Vatandaşlığa karşıyım. Ben başta biraz önyargılı davrandım da. Şimdi bizim Türkler gidiyor Almanya'ya. Bizim kafada sürekli şey var ya. Bunlar savaştan kaçıp geldi. Bitti savaş ee o zaman gitsinler. Ülkeye dönmek zorundasın, burada kalamazsın. Azar azar gelselerdi, faydalı olsun ülkeye alsın o adam vatandaşlığı. Öncelik olarak doktoru olsun, iş adamı olsun bunlar var ama yine de bence vatandaş olmasınlar. Gençlerimiz baksana perişan halde. O olsun doktor ve iş adamı. Onlar varken sen niye başkasına vatandaşlık veresin senin işini yapsın adam. Gelse diğerleri Afganı, Pakistanlısı, Almanı dükkan açsa buraya. Ortadoğu'dan gelen birtakım insanın senin işini yaptığını düşünsene. Avrupa'dan gelseler de aynı. Ama hepsi insandan kaynaklı. Gelen Müslüman değildir ama daha ahlaklı iş yapıyordur. Bazısı var ki çok namussuz çok şerefsiz insanlar. Bizde her şey damdan düşer gibi oluyor. Allaha emanet gidiyoruz. Yavaş yavaş benimsetsene değerlerini. Doktora gidiyorum Arap, üniversiteye giriyorum bazen Araplar orada. Ne ara yerleştiniz ülkeye, siz savaştan kaçtınız.

Savaş var diyen var, savaş yok diyen de var. Haberlerde gördüğüm kadarıyla şurada burada yazanlara bakıyorum da bilmiyorum ya. Savaş varsa da her yerde yok. Oralara gitsinler o zaman. Gitseler iyi olur, oldu ki gitmediler bizden iyi gelecekleri. Belki daha da kötü olur. Gelen hükümet belki bunları sevmeyecek, geride gönderemiyon ne olacak, burada da iç savaş mı olacak. Parti de kurarlar. Biz bunlarla savaşıyoruz da. Müslüman Müslümanı kırar yani.

Kendi ailem için de endişelenirim. Bunlar savaşta daha gaddar olur. Ukrayna'da savaş var. Telefonda bakıyorum ahlaksız şeyler paylaşıyor. Müslümanınız nasıl istersin böyle bir şeyi. Benim aileme de bu gözle bakıyon o zaman. Her şeyi yaparlar bunlar. İlk zamanlarda bunları gördük. Anlattım zaten. Bizim evin orada yaşlı adam kirasını istedi adamı öldürüyorlar gidip güneş enerjisinin tepesine asıyorlar. Kimsenin haberi yok gidiyor çocuklar buluyor. İlk zamanlar böyleydi. Biraz alışınca iş değişti. Ama ileride yine aynıysa ne olacak.” **Yİ3**

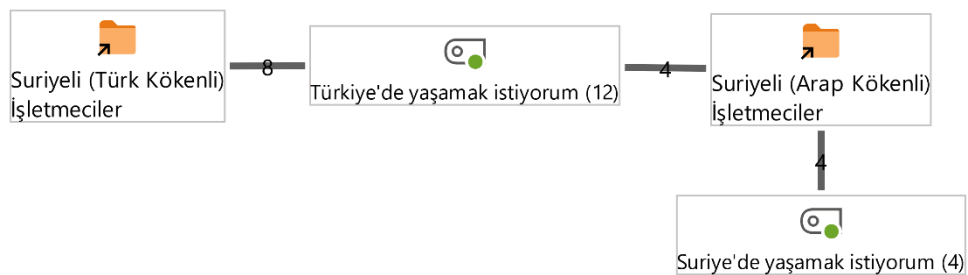
“Bence hemen gitmeliler. Sana çok öz söyleyeyim. Şurada iki tane giyim mağazaları var. Suriyeli akını var. Gel buraya bak bir haftasonu buradaki iki mağazadaki alışverişi gör sen. Bu bölgede bir Suriyeli yoğunluğu var. Kendileri buradan gitmek istemezler. Çünkü kendileri ben konuşuyorum. Ben dedim ona savaş var... dedi savaş yok. Ee bende kendimce bilgi edinmeye çalışıyorum. İlk söylediği şu; su yok, elektrik yok, hayat şartları çok zor diyor. Savaş yok ama altyapı yok. Türkiye yine oralara yardım yapıyor. Seçim arifesindeyiz çok gündeme gelecek. Eskiden peşmergeler vardı 90’larda. Saddam savaş yapınca peşmergeleri Özal Türkiye’ye getirdi. Onlarda Kürt. Bunları Türkiye’ye soktu. Dikkat edersen Türkiye’de PKK’nın yerleşme ve faaliyetleri ondan sonraya dayanır. O sıra Türkiye’ye girdi bunlar. Her türlü kesim burada... Bir nevi geçimlerini sağlayan AB onların. Yardım gönderirler. Biliyorlar ki buradan çıkarlarsa kendilerine gidecek. Bir de bunların erken evliliği var. Çabuk çoğalıyor bunlar.” **Yİ4**

“Ben gitmelerini istediğimi söyledim ama bence yarısı burada kalacak gibi duruyor. Gitseler geri gelirler. Bu durumu ben istemedim, kendim ve ailem için endişeliyim. Suç artsa, bunlar yarın öbür gün büyük olay çıkarsa ben ne yapacağım. Bunların olmasına izin vermemek gerekli.” **Yİ8**

“Bu böyle gitmez. Kalırlarsa daha da kötüye gideriz. İşlerimiz iyi şükür ama milletin ne çektiği ortada. Her şey pahalı. Bunlar mesela ev alıyor ev fiyatları da artıyor. Nüfus aşırı fazla. Kalırlarsa daha kötü olur. Gitmelerini isterim.” **Yİ9**

“Evet isterim, biz artık kendimize bile zor bakıyoruz. Yani sen bana bakma milletin anasından emdiği süt burnundan geliyor. Bunlardan çıkaracaklar illaki.vatandaş olmalarını istemiyorum. Faydası olanı alsınlar mesela doktor vardır alsınlar onu. Böyle böyle ne kadar insan var ki. Çoğu işçi ne gerek var. Bizde de var bir sürü işi onlar çalışsın. Gitmedikleri sürece biz de Suriye gibi olacağız ne olacak başka. Evet endişeliyim. Ben de burada yaşıyorum sonuçta. Komşunun evi yanarda sen yanmaz mısın?” **Yİ14**

4.4.4.2. Suriyeli İşletmeci Katılımcıların Görüşleri

Şekil 74. Suriyeli Katılımcıların Gelecekleri Hakkındaki Görüşleri

Suriyeli katılımcıların Türkiye’deki gelecekleri hakkındaki görüşleri şu şekildedir; 12’si Türkiye’de yaşamak istediğini belirtirken 4’ü uygun şartlar oluşursa Suriye’ye geri

dönmeğini istediğini belirtmiştir. Suriyeli katılımcıları oluşturan Türk kökenli girişimcilerin tamamı Türkiye’de yaşamak istediğini belirtmiştir. Arap kökenli girişimcilerin 4’ü Türkiye’de yaşamak istediğini, 4’ü uygun şartlar oluşursa Suriye’ye geri dönmeğini istediğini belirtmiştir.

Türk kökenli girişimcilerin tamamı Türkiye’de yaşamak istediğini belirtirken Arap kökenli girişimciler arasında bir kısmı Suriye düzelse geri dönmeğini belirtirmiş ancak bir kısmı Türkiye’de kalmak istediğini belirtmiştir. Türkiye’de yaşamayı istemenin öne çıkan gerekçesi Türkiye’de kurulu düzen olması ve Suriye’de savaş bitse bile yıllarca bir düzene ulaşamayacağı düşüncesidir.

“Evet, kendimi buraya ait gibi hissediyorum. Vatandaşlık gelse hemen alırım. Çocuklarıma torunlarıma da alırım. Savaş biterse dönmeğini istemiyorum. Suriye’de çok da iyi durumda değildim. Burada değilim ama kendi işimi kurabildim. Burada yaşamak istiyorum.” **STİ2**

“Ben kendimi burada çok rahat hissediyorum, vatandaşlık istiyorum ama verirler mi bilmem. Belki buradan bir ev alsam daha kolay verirler. Araştıracam bunu. Artık Suriye’ye dönmeğini istemiyorum. Çok zaman geçti, dönsen evim bile yerinde kalmadı. Tekrar başlamak çok zor geliyor. Burada kalmaya çalışacağım. Kimse göndermezse burada kalırım.” **STİ3**

“Ben buraya çoktan alıştım. Benim buranın yerlisiyle bir farkım yok. Türk vatandaşlığına geçmeyi istiyorum. Hem de tüm ailemi geçireceğim. Burada kalmak istiyorum. Savaş bitse de gitmek istemiyorum. Burada kalıp işlerimi daha büyütmek isterim. Çocuklarım burada kalsın, okusun istiyorum.” **STİ5**

“Yaşım geçmiş ben ne yapayım bu saatten sonra. Çocuklarıma faydası olabilir. Torunlarıma faydası olur. Dükkanı var diye vatandaşlık alırlar belki. Ben istediğim yere rahat bir şekilde gidebiliyorum ama resmi olarak sıkıntı çok çıkıyor. Kiralık ev alırken, dükkanın resmi işleri oluyor sıkıntı oluyor. Kolaylaştırıcı şeyler yok. Anlamıyorsun çoğu şeyi. Bir de Türkiye’de resmi işlem çok var. Suriye’de bu kadar şeye gerek yoktu. Zorluyor beni. Vatandaşlığı ise gelirse alırım. Ben başvurmadım. Burada kalırım artık. Savaş bitse gitmek isterim ama çocuklarım artık burada kalır. Onların çocukları okula başlamış, Türkçe öğrenmişler, Torunlarım zaten burada doğdu. Burada yaşarlar artık.” **SAİ3**

“Evden işe gidiyorum oradan okula. Adam akıllı hiçbir şey yapamıyorum. Kendimi nasıl ait hissedeyim. Gelirse alırım. Hem de başvuru yapmaya çalışıyorum. Burada oturuyorum zaten. Eğitim masraflarım için para biriktirmeye çalışıyorum. Para kazanırsam, vatandaşlık alırsam burada kalırım. Suriye’de amca tarafı yok da dayılarım var. Olmazsa mecbur döneceğim başka çarem yok ki.” **SAİ6**

“Burada yaşamımız benzer camiler var, kendimi yakın hissediyorum. Ezan okunması hoş. Vatandaşlık gelirse alırım ama çıkmaz bana. Başvurum yok. Belli bir süre geçmesi gerekiyormuş onu bekliyorum. Suriye’de her şeyim gitti. Dönemem artık bir şeyim kalmadı. Burada kalmayı umuyorum. Git derlerse de gitmek istemiyorum.” **SAİ7**

“Ben yaşıyorum ama kendimi buraya tam ait hissetmiyorum. Türk vatandaşlık verilerse alırım, çocuklarımı Türk vatandaşı yaparım. Avantajlarından yararlanmak için alırım. Suriye düzelse gitmeyi düşünüyorum ama kader kısmet. Şimdi gitsem orada bir şey yapamam. Tüm Suriyeliler gitmeli o zaman orası düzeler. Şimdilik burada dükkanım var. burada iyiyim. İnsanlarla iyi geçiniyorum.” **SAİ8**

Bu çalışma kapsamında Heckmann’ın entegrasyon teorisinde yer alan yapısal, sosyal ve kültürel boyutları içeren veriler sunulmuştur. Göçmenlerdeki aidiyet duygusu ise yeni topluma katılım ve sosyal kabulün gerçekleşmesi sonucunda gelişebilecek ve sonraki aşamalarda ortaya çıkabilecek bir unsurdur (Heckmann, 2006, s. 17). Özellikle Suriyeli Türk kökenli girişimcilerde kimliksel entegrasyonun oluşmaya başladığını gösteren bulgular gözlemlenmekle birlikte tam bir aidiyet ve kimlik oluşumu için çok az süre geçtiği değerlendirilebilir. Bundan dolayı daha çok duygular alanına giren kimliksel entegrasyon verileri eksiktir. Bu çalışmada daha çok kültür eksenindeki bilgilere yer verilmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Milyonlarca insan 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı ile birlikte zorunlu olarak göç sürecine katılmıştır. Göçmenler travmatik gerekçelerle başka bir yere yerleşmiş, yerleştiği ülkenin kültürel hayatına ve işgücüne katılmak zorunda kalmıştır. Yakın tarihin görmüş olduğu bu en büyük kitlesel göç hareketi, içerisinde her bireyin ayrı birer deneyimini barındırmaktadır. Ancak bu, sadece göçmenler zaviyesinden tek taraflı bir deneyim değildir. Coğrafi, tarihsel ve kültürel sebeplerle Suriye'deki iç savaştan kaçarak zorunlu şekilde göç eden kitleye en fazla ev sahipliği yapan ülke konumunda olan Türkiye, 10 yılı aşkın süredir her bir ferdi ile bu süreci deneyimlemektedir. Yıllar içinde göçmenler ile yerli toplum arasında gerçekleşen temasların derecesi ve mahiyeti değişmiştir. Bu karşılıklı deneyimlerin ortaya çıkarılması önemli bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Suriye İç Savaşı'nın devam etmesi ve göçmenlerin güvenli geri dönüşü için iyimser tarihlerin verilememesi, Suriyeli göçmenlerin başlangıçta *misafir* olarak görülmesi ve zaman içerisinde *geçici koruma statüsü* ile tanımlanması fakat artık sayıları yüz binler ile ifade edilen ölçüde *vatandaşlık* almaya hak kazanması uyum tartışmalarını şiddetle gündeme getirmiştir. Başka bir deyişle geçici koruma statüsündeki göçmenlerin Türkiye'de kalma yönündeki eğilimlerin arttığı düşünüldüğünde daha sağlıklı entegrasyon politikalarına duyulan ihtiyacın her geçen gün arttığı görülmektedir. Heckmann (2006)'a göre sağlıklı bir entegrasyon ise kısa bir olaylar dizisi veya ileriye doğru büyük bir sıçrama değil, çoğu halde üç kuşak sürebilen uzun bir süreçtir. Bu süre zarfında hem göçmenler hem de ev sahibi toplum açısından entegrasyon süreci öğrenme ile geçer. Bundan dolayı karşılıklı deneyimlerin açığa çıkarılması entegrasyon düzeyini de görmemiz açısından bizlere fayda sağlayacaktır.

Hem göçmen hem de ev sahibi toplumun karşılıklı deneyimleri oldukça fazla çeşitlilik arz etmektedir. Bu durum araştırma yapmayı zorlaştıran bir neden olarak görülebilir ancak bu güçlüğü aşmak adına bazı ortak bağlamlar gözetilerek araştırma çerçevesi daraltılmıştır. Gaziantep ilinde bulunan ve içerisinde temas noktalarının çeşitliliğini gözlemleyebilmek adına bazı kozmopolit yerleşim yerleri, göçmenler ile ev sahibi toplumun sosyokültürel ve ekonomik etkileşim noktalarından biri olan belli sektörlerden

yerli halkın ve göçmenlerin sahip olduğu işletmeler önemlidir. Sosyoekonomik hayata katılım aşamasında mikro ölçekli girişimler, Suriyeli göçmenler ile ev sahibi toplumun sosyokültürel ve ekonomik etkileşimlerinin ve karşılıklı deneyimlerin gerçekleştiği alanlardan biridir. Bu bağlamda çalışmada, Gaziantep ilinde faaliyet gösteren Suriyeli göçmen girişimciler ve yerli girişimcilerin deneyimlerine odaklanılmış, onların rekabet ve entegrasyon konusundaki düşünceleri ele alınarak araştırma konusu oluşturulmuştur.

Suriyeli göçmenlerin çalışma hayatına uyumları ve girişimcilik deneyimlerini konu alan onlarca çalışma (Akyiğit ve Baki, 2021; Alexandre ve diğerleri, 2019; Atasü-Topcuoğlu, 2019; Duman ve Özdemirci, 2020; Parin ve Kılıç, 2022; Uzun, 2019; Yıldırım ve Yüksekbilgili, 2021; Zighan, 2021) göze çarpmaktadır. Bunun yanında yerli halkın veya yerli girişimcilerin bakış açısından Suriyelilerin çalışma hayatlarına ve yaşam deneyimlerine ilişkin düşüncelerini içeren az da olsa çalışmalara da (Ateş, 2021; Aydın, 2018; Kaya, 2016; Önür ve Onur, 2021; Taş ve Tekkanat, 2018) rastlanılmıştır. Ancak hem yerli hem de göçmen mikro işletme sahibi girişimcilerin işletme deneyimi, birbirlerine ilişkin algıladıkları rekabet düzeyleri, birbirleri ile iletişim ve etkileşim düzeylerini içeren çalışmalar yok denilecek kadar azdır. Bu nedenle Suriyeli girişimcilerin entegrasyonları bağlamında, yerli ve Suriyeli girişimcilerin işletme, rekabet ve entegrasyon konusundaki deneyim ve düşünceleri araştırma konusunu oluşturmuştur.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular 4 temel başlık altında toplanmıştır. Katılımcılar hakkında daha detaylı özelliklere ulaşabilmek adına ilk kısmı sosyo-demografik veriler oluşturmaktadır. Bu bölümdeki veriler yasal ve resmi süreçlere dair bilgileri de içerdiği için daha çok entegrasyonun *yapısal* boyutuyla ilişkilidir. İkinci kısım katılımcıların işletme açma süreci ve deneyimlerini, üçüncü kısım rekabet düşüncelerini içermektedir. Bu bölümler ev sahibi toplum ile göçmenlerin kültürleşme olanağı bulduğu, iki ya da çokkültürlü yeterlilikler, kişilikler ve yeteneklerini kullanabildiği veya bunların farkına varabildiği, farklı insanlarla temas kurabildiği, deneyimleriyle şekillenen düşüncelerini içermektedir. Bu yüzden daha çok *kültürel entegrasyon* ve *sosyal entegrasyon* boyutunu içermektedir. Dördüncü kısım ise

katılımcıların bütüncül şekilde Suriyelilerin entegrasyon düzeyleri hakkındaki düşüncelerine ayrılmıştır. Bu başlıklar altında ele alınan çalışmanın temel sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

Çalışma kapsamında görüşülen yerli katılımcıların demografik verileri, çeşitli yaş gruplarında ve çeşitli eğitim düzeylerinden girişimcilerin işletme sahibi olduğunu göstermektedir. Bu çeşitlilik, çalışma evrenini oluşturan katılımcıların girişimci olma süreçlerinin de farklılık arz ettiğini gösteren ilk verileri oluşturmaktadır. Lise sonrası eğitim sürecini içeren kısımda az olan girişimci sayısı dikkate alındığında katılımcıların erken yaşlarda girişimciliğe yöneldiği ve lise sonrası eğitimi tercih etmediği/devam etmediği görülmektedir. Girişimcilerin işletme açma tarihi ve işletme açtıklarıdaki yaşları da göz önüne alınırsa girişimcilik yaşı ve ticari büyüme arasındaki ilişki literatürle uyumlu sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Buna göre halihazırda orta yaşlı girişimcilerin ticari olarak başarılı olması ve ayakta kalması genç ve yaşlı girişimcilere oranla daha olasıdır çünkü orta yaşlılar gençlere göre daha deneyim ve öngörü sahibi iken daha yaşlılara göre enerjik ve girişkendirler (Altınay ve Altınay, 2006, s. 206). Bu yaşlardaki girişimcilerin aile hayatının ise daha yerleşik olduğu görülmektedir. Yerli katılımcılar arasında bekâr olan 3 girişimcinin de 30 yaşından düşük olduğu gözlemlenmektedir.

İktisadi olarak mülk sahipliği ve refah arasındaki ilişki dikkate alındığında girişimcilik ruhunun küçük işletmelerde daha belirgin olduğu durumlarda mülkiyet sahipliğine giden yolun önü açılmış olmaktadır (Gürbüz, 2009, s. 114). Çalışmanın yerli katılımcılarının tamamının yıllardır Gaziantep'te yerleşik olarak bulunması bölgede mülk edinebilmelerinin önünü açmıştır. Nitekim Suriyeli katılımcılar ile karşılaştırıldığında mülk sahipliği yerli katılımcılar arasında daha fazla çıkmaktadır. Yerli katılımcıların yerleşik birer vatandaş olması ve sosyal, kültürel, ekonomik sermayelerini yıllardır bir bölgede taşımaları onların mülk edinme tercihlerine de yansımış gözükmektedir. Konut tercihlerinde gelir durumu, meslek ve eğitim arasındaki ilişki (Tosun ve Fırat, 2012, s. 179) yerli katılımcıların tercihlerini etkilemiş ve çoğu

seçebildiği (çevresi güzel) ve pratik (iş yerine yakın) faydalar görebildiği tercihlerde bulunmuştur.

Suriyeli katılımcıların çoğu Suriye'deki yaşamını ev ve işletme sahibi oldukları, yaşam maliyetlerinin daha ucuz olduğu, boş zamanlarının fazla olduğu bolluk yılları şeklinde tanımladığı görülmüştür. Ancak savaşla birlikte bu yaşantı değişmiş, temel güvenlik kaygılarına eşlik eden ekonomik ve sosyal sorunlarla birlikte zorunlu şekilde göç yolculuğu başlamıştır. Göç etme sebepleri ortak olsa da Türkiye'ye göç eden katılımcıların göç süreçlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Bazı katılımcılar doğrudan Gaziantep'e yerleşmeyi tercih ederken bazı katılımcılar akrabalarına yakın olmak ya da farklı şehirlerde ya da kamplarda yaşadıkdan sonra iş bulmak ümidiyle Gaziantep'e göç etmeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Göçün ilk zamanlarında göçmenler arasında maddi manevi dayanışmayı sağlayan akrabalık bağları ve diğer sosyal ağlara yakınlık yerleşim yeri ve bölgesi seçiminde önemli bir etken olarak görülmesi Gültekin (2018, s. 682)'in araştırması ile uyumludur. Ancak aradan geçen zaman neticesinde artık gelinen noktada akrabalık bağlarının yerleşim yerinin seçimi üzerinde etkisinin azalmaya başladığı söylenebilir. Göç etme süresi uzadıkça ve göçmenler kendisine başka sosyal ağlar edindikçe bu etki azalma eğilimi göstermiştir. Buna rağmen Yang ve diğerleri (2012) ve Zolin ve diğerleri (2016)'nin de belirttiği gibi iş kurma süreçlerinde sosyal ağların ve akrabalık bağlarının etkisinin hâla yüksek oranda devam ettiği bu çalışmanın sonucunda da görülmektedir.

İşletme Kurma Süreci, Deneyimi ve Rekabet Algısı

Yerli girişimcilerin sosyoekonomik hayat içerisindeki konumunu belirleyen girişimcilik deneyimi, öncesi ve sonrası olan bir süreci ifade etmektedir. Çünkü girişimcilik süreci aslen deneyimsel bir süreç olarak görülmektedir (Damgacıoğlu ve Uygun, 2011, s. 23-24). Yerli katılımcıların çoğu geçmişte yaptığı mesleğin aynısı ya da benzeri bir işte çalıştığını ve 2017 yılı öncesi bir tarihte mevcut işletmesini açtığını ifade etmiştir. Bu belli bir tecrübe edinilerek kazanılan sermaye ile işletme açmaya yönelim olduğunu

göstermektedir. Aile bireylerinin işlerini sürdürmek ve uzun yıllar edinilen tecrübeyi kullanabilmek işletme açma ve işletmenin başarısı için önemlidir. Ancak Yüksel ve Bekar (2017)'in da belirttiği gibi bu çalışmada da deneyimler tek başına yerli katılımcıların işletme açmaya yöneldiğini açıklayamamaktadır. Katılımcıların nispeten uzun süreli bir deneyim gerektirmeyen market işletmeciliği ve lokanta işletmeciliği gibi sektörlerde işletme açması, tedarikçilerin sağladığı kolaylıklar ve yüksek kârlı iş modeli gibi fırsatların gözetildiğini göstermektedir. Ayrıca yerli katılımcıların daha çok kazanma ve kendi yerine sahip olma isteği, yeni bir iş arayışı, bağımsız bir kişilik özelliği ile fırsat odaklı girişimleri değerlendirme yönünde eğilim gösterdiklerini, bu süreçte kendilerine yardımcı olarak akraba ve arkadaş desteği ile işletme açtıklarını belirtmeleri ise sosyal destek noktalarından yararlandıklarını göstermektedir.

Yerli katılımcıların işletmelerinde çalışanların büyük oranda yerli halktan oluştuğu görülmektedir. Çalışma kapsamında, yerli işletmeciler daha kolay anlaşabildiği, tanıdığı insanları çalıştırma eğiliminde olduklarını, bununla beraber Suriyeli müşterilerinin az olduğu ve bu yüzden Suriyeli bir çalışana ihtiyaçları olmadığını belirtmişlerdir. Bunun yanında yerli katılımcıların çoğu müşterilerinin yerel halktan insanlar olduğunu ifade etse de hepsi değişik oranlarda Suriyeli müşterileri olduğunu belirtmiştir. Bu durumun sebepleri sorulduğunda, Suriyelilerin birbirlerinden alışveriş yapmayı tercih ettiğini ve kendi ürün ve hizmetlerinin daha çok yerli insanlara hitap ettiğini ve bu yüzden Suriyeli müşterilerinin az olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yerli katılımcıların çoğu ikili ilişkilerde dil bariyerinin çok önemli bir etken olduğunu ifade etse de alıcı-satıcı ilişkisi söz konusu olduğunda dilin öneminin o kadar da önemli olmadığını belirtmiştir. Bu veriler ticari hayatın Suriyelilerle ilk temas ve etkileşim noktasında önemli bir yer tuttuğunu ve dilin bu ilk temaslarda çok önemli olmadığı ancak ikili ilişkilerde dil sorununun aşılabilmesi nedeniyle yakın ilişkilerin fazla kurulamadığını göstermektedir.

Literatürde göçmenlerin ve mültecilerin iş piyasasında hukuki ya da sosyal nedenlerle engellenmesi, ekonomik olarak darboğaza girmeleri ve kendilerine bir çıkış yolu olarak girişimciliğe yönelmelerini içeren çok fazla sayıda araştırma sonucu vardır (Baycan-Levent ve Kundak, 2009; Fatoki ve Patswawairi, 2012; Matricano ve Sorrentino, 2014;

Phizacklea ve Ram, 1996; Vinogradov ve Gabelko, 2010; Wahlbeck, 2007). Örneğin Wahlbeck (2007), Finlandiya’da Türk göçmenlere kapalı olan işgücü piyasası nedeniyle göçmenlerin yemek sektöründe girişimlerde bulunmaya başladığını ve orada etnik ekonomi oluşturduklarından söz etmektedir. Ancak bizim çalışmamızın verilerine göre göçmenlerin ilk geldikleri anlardan itibaren işgücü piyasasına dâhil olabildikleri görülmüştür. Yüksek vasıf gerektirmeyen tarım, sanayi, inşaat gibi sektörlerde istihdam olanağı bulabilmişlerdir. Başka bir deyişle Suriyeli katılımcıların hem Suriye’deki işleri hem de Gaziantep’te mevcut işletmelerini açmadan önceki iş deneyimlerine bakıldığında yerli girişimciler gibi aileden gelen sosyal sermayelerini kullanarak girişimciliğe yönelmedikleri görülmektedir. Suriyeli katılımcılar savaştan sonra sosyal statülerini kaybederek başka bir ülkede sosyoekonomik hayata katılmak durumunda kalmıştır. Çınar (2018)’ın da belirttiği gibi Suriyeli işletmeciler öncelik olarak yerel halkın çalışmak istemediği, vasıflı nitelik gerektirmeyen işlerde çalışarak ekonomik hayata katılmışlardır. Bu yönüyle dezavantaj teorisinde (Volery, 2007) vurgulanan işgücü piyasasında tutunamadığı ya da iş bulamadığı için girişimciliğe yönelen bir göçmen girişimci profili yoktur. Bunun yanında Suriyeli göçmenlerin girişimciliği tercih etmesinde dezavantajlı durumların etkisi olduğundan söz edilebilir.

Literatürde göçmenlerin girişimci olmasında; dil bilinmemesi, ayrımcılık, düşük ekonomik gelir gibi dezavantajlı durumların, zamanla kültürel ve etnik kaynakların sunmuş olduğu para, bilgi, bağlantı gibi destekleyici unsurlarla fırsatları gözeterek kendi hesabına çalışması etkilidir (Lassalle, 2018; Strüder, 2003). Önyargı ve ayrımcılık dışında, bizim çalışmamızda da benzer şekilde Suriyeli katılımcıların farklı sektörlerdeki iş deneyimleri bir yandan onları Türkiye’de gündelik ve ekonomik hayatla tanıştırmış bir yandan da girişimci olmalarına katkı sağlamıştır. *Dil öğrenimi, ekonomik sermaye birikimi, piyasa fırsatlarını görme ve değerlendirme, sosyal ağlar edinme* bu katkılardan bazılarıdır. İşletme açma yönünde yasal bir engelle de karşılaşmayan Suriyeli girişimciler işletme açmışlardır. Böylece çalışmamız etkileşim modelinin (Waldinger ve diğerleri, 1990) varsayımlarıyla uyumlu sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Tengeh ve Lapah (2013)’ın göçmenlerin önceleri düşük vasıflı işlerde çalışıp sosyal ağlar edinme ve birikim yapma süreçlerini içeren açıklamaları ile de çalışma

sonuçları uyumludur. Suriyeli katılımcılar, hem Suriye’de hem de Türkiye’de çalışarak edindikleri ekonomik ve sosyal sermayelerini değerlendirmek amacıyla işletme açmaya yönelmişlerdir. Göçmenler işgücü piyasasının dezavantajlı yapısı nedeniyle “*kendi işine sahip olmak*” yönünde motive olmuştur. Öte yandan göçmen girişimcinin kişilik özellikleri de girişimcilik süreçlerinde oldukça önemlidir (Chrysostome, 2010; Karan, 2019). Kendi işinin patronu olma ve daha çok kazanma isteği gibi bireysel faktörler de Suriyeli katılımcıların girişimci olma kararında etkili olmuştur.

Etnik azınlık olan girişimcilerin önceliği kendi gruplarının ihtiyaç duyduğu mal veya hizmetleri sağlamaya çalışmaktır. Göçmen girişimciler iş yerlerinde göçmen işçiler istihdam ederek büyür ve zamanla buldukları alt sınırlardan yukarıya doğru hareket imkânı bulurlar (Wilson ve Portes, 1980, s. 49). Elde edilen bulgulara göre Suriyeli katılımcıların işletme açma ve ayakta kalabilmesi için asıl destek noktalarının yakın aile çevresi olduğu gözlenmiştir. Ayrıca kendileri gibi göçmen olan bireylerin gerek eleman ihtiyacının giderilmesi gerekse işletmenin asıl müşteri kitlesini oluşturması işletme başarısında etkili olmuştur. Sosyal ve ekonomik amaçlı organize olan göçmenler arasında aile dışı sosyal bağlar kuvvetlenir. Literatürde sıkça zikredilen “*korumacı/kapalı pazar hipotezi*” göçmenlerin kendi etnik gruplarına hitap eden ürün ve hizmetler sunarak yerli rakiplerinden ayrılması ve ayrı bir pazarda bulunmanın avantajlarından yararlanarak faaliyetlerini sürdürmesi söz konusudur. Ancak günümüzde birçok etnik yerleşim bölgesi kozmopolit alanlara dönüştükçe geçmişte buralarda girişimlerde bulunan ve kapalı pazar yapısı gösteren işletmeler de dışa doğru açılmaktadır (Zhou, 2004, s. 1042). Bizim çalışmamızda Suriyeli katılımcılarının hâla büyük oranda Suriyeli göçmenlere yönelik ürün ve hizmet sunduğu görülse de kapalı bir pazar yapısına sahip olmadığı, müşteri profillerinin ve sundukları ürün ve hizmetlerin yerlileri de içerdiği bulgularına ulaşılmıştır. Özellikle Suriyeli Türk girişimciler söz konusu olduğunda ortak dil avantajının etkisiyle kısmen de olsa etnik zincirlerin kırılarak ev sahibi kültüre de hizmet verilen etkileşim alanlarının olduğu gözlemlenmiştir.

Göçmenler ile yerliler arasında meydana gelen toplumsal farklılaşma, temelinde ekonomik ve siyasi boyutta biçim alan tabakalaşmış bir düzen yaratır. Göçmenler bu düzen içinde alt sınıflarda konumlanır. Sosyal ve ekonomik yönden oldukça kırılgan olan göçmenlerin girişim faaliyetleri de yaşadığı güncel sorunlarda görülebilmektedir. Suriyeli katılımcıların işletme deneyimlerini zorlaştıran faktörlerin başında hayat pahalılığı gelmektedir. Artan hayat pahalılığının etkisiyle kiralarda ve maliyetlerde aşırı yükselişi yerli girişimcilere kıyasla daha derinden hissettikleri gözlemlenmiştir. Göçmen girişimcilik çalışmalarında (Ramadani ve diğerleri, 2014) görülen özellikle dil faktörünün etkisiyle resmi evrak işlemlerinde yaşanan ve krediye ulaşımında yaşanan sorunlar ise azalmakla birlikte Suriyeli işletmecilerin yaşadığı güncel problemler olarak belirmektedir.

Suriyeli göçmenlerinin işgücüne katılımı ile düşük vasıflı işlerde çalışan yerli işçiler kendilerine potansiyel birer rakip olarak göçmenleri görmüşlerdir. Toplumsal ve kültürel temasların yaşandığı bu iş alanlarında tutum ve davranışlarda ayrımcılık ve çatışma öğeleri yoğun olmaktadır (Akbaş ve Ulutaş, 2018; Çınar, 2018). Suriyeli göçmenlerin toplumsal etkileşim alanlarında icra ettiği işletme faaliyetleri de yerli girişimciler karşısında potansiyel birer rakip olarak görülmelerinin önünü açmaktadır. Özellikle kıt kaynakların ve pazarların olduğu sahalarda yerli girişimciler ile göçmenler birbirlerini rakip olarak görebilmekte ve toplumsal çatışmalar yaşanabilmektedir. Örneğin Taş ve Tekkanat'ın (2018) çalışmasında Suriyeli göçmenlerin kendi iş yerlerinde geleneksel ürünleri düşük fiyatla satmaları, yerel esnafın satışlarının düşmesine ve bazı bölgelerde kavgaların çıkmasına sebep olduğu görülmektedir. Ancak birçok çalışmada (Çakıcı ve diğerleri, 2016; Demir, 2018, Uzun, 2019) olduğu gibi bu çalışmada da Suriyelilerin girişimcilik faaliyetlerinin yerli işletme sahiplerince genellikle olumlu karşılandığı görülmüştür. Yerli katılımcıların çoğu hizmet verdiği pazarda Suriyeli işletme sahiplerini kendilerine birer rakip olarak değerlendirmemiştir. Keskin (2010) bir girişimcinin işletme faaliyetlerini sürdürebilmesi için algıladığı gelir düzeyinin tatmin edici düzeyde ve gelecekte işletmesinin öngörülebilir risklerden uzak olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda yerli girişimcilerin gelir seviyesini tatmin edici düzeyde görmesi, Suriyeli girişimcilerin genellikle göçmenlere yönelik

ürün ve hizmet sunarak pazarda kendi müşteri kitlesini oluşturması ve yerli girişimcilerin gözünde işletme çevresinde yaşayan potansiyel müşterilerin fazla olmasıyla rekabet algısının düştüğü söylenebilir.

Tüketici araştırmalarında göçmen tüketicilerin, tüketim davranış ve kalıplarında dilin oldukça önemli olduğu bilinmektedir. Göçmenler kendi dillerinde ürün ve hizmet sunulduğunda daha iyi seçimler yapabilmekte ayrıca kendi kültürel öğelerinde mevcut ortak zevkler ve beğenilerle kendi etnik gruplarına yönelmektedir (Chung ve Fischer, 1999; Hall ve Sevim, 2015). Yerli işletmeciler, göçmenlere uygun ürün ve hizmetler satmak istediklerini ancak göçmenlerin kendi etnik topluluklarından alışveriş yapma eğiliminin yüksek düzeyde olduğunu belirtmişlerdir. Suriyeli işletmecilerin hem Türkçe hem Arapça hizmet verebildiğini kendilerinin ise Arapça bilmediği için dezavantajlı bir durumda bulduklarını belirtmişlerdir. Essa (2019)'nın Güney Afrika'da yaptığı çalışmada göçmenlerin temelde uzun çalışma saatleri, sunduğu düşük fiyatlar ve müşteri memnuniyetine verdikleri önemle yerli girişimcilerden daha avantajlı olarak başarıyı elde edebildikleri görülmüştür. Bizim çalışmamızın verilerine göre yerli işletmecilerin çoğu sundukları ürün ve hizmetlerinin göçmenlerinkinden farklı ve daha kaliteli olduğunu belirterek kendilerine rakip olarak görmediklerini belirtse de göçmenlerin az maliyetlerle düşük fiyatlı ürünler satabilmelerini de rekabet koşulları içerisinde değerlendirdikleri görülmektedir.

Suriyeli işletmecilerin kazanç düzeyi konusundaki bulgular ise; Suriyeli Arap işletme sahipleri arasında yeterli düzeyde Türkçe bilmeyenlerin, kozmopolit bir dokuya sahip bölgede geniş pazar olanakları olmasına rağmen Türkçe seviyelerinin düşük olması nedeniyle kazançlarını tatmin edici düzeyde görmedikleri şeklindedir. Başka bir deyişle Suriyeli Arap girişimcilerin işletme başarısını etkileyen önemli bir faktör olarak dil öne çıkmaktadır. Suriyeli Türk işletmecilerin ise kendi etnik grupları dışında geniş bir müşteri grubuna da ürün ve hizmet sunabilmesi, Türkçe dil bilgisinin eşlik ettiği iletişim becerilerinin işletme başarılarını artırdığını göstermektedir. Kısaca Suriyeli katılımcılar arasında Arap kökenli girişimciler Türk kökenli girişimcilere göre daha kapalı bir pazar yapısı göstermektedir ancak artık bu etnik zincirlerin kırılmaya başlandığı

görülmektedir. Tıpkı Baycan-Levent ve Kundak (2009)'ın İsviçre'de yaşayan Türk göçmenlerin etnik zincirleri kırmakta başarılı oldukları gibi Suriyeli Arap işletmecilerin de ucuz olması ve anlaşabilecek düzeyde yerel dili bilmesi nedeniyle yerli müşterilerin de gelmesi (etnik zincirlerin kırılması), bölgede Suriyeli nüfusunun fazlalığı gibi sebeplerle işletme başarısı etkilenmiş ve diğer işletmelerle bir rekabet algısı olduğu görülmemiştir. Literatürde göçmen işletmecilerin ürün ve hizmetlerinin genellikle göçmenlere yönelik olması büyüme potansiyellerini sınırlamakta, belki yerli girişimciler arasında değil ama göçmenler arasında çatışma alanlarına dönüşme potansiyeli taşımakta olduğu yönünde bulgular bulunmaktadır (Waldinger ve diğerleri, 1990). Ancak bu çalışmada bu türden bir bulguya ulaşılmamıştır.

Suriyeli İşletmecilerin Entegrasyon Düzeyi

Uluslararası göçlerde ülkeler, özellikle de düzensiz ve zorunlu göçlerde, göç politikalarını genellikle göçleri engellemek, göçmenleri ülke içinde tutmamak ya da gelen göçmenlerin hukuki statülerini oldukça kısıtlama yoluna gitmeye çalışarak belirlemektedirler (Black, 2001; Bloch, 2000). Zamanla bu politikaların yerini göçün basitçe insan hareketi olmadığı, sosyal, kültürel, siyasi veya ekolojik yapılar üzerindeki dönüştürücü etkisi dikkate alınarak göçmenlerin yeni topluma entegrasyonunu içeren politikalar almıştır (Castles ve Miller, 2008; Fielden, 2008; Heckmann, 2006). Özellikle göçmenlerin yasal statüleri sağlıklı bir entegrasyon politikası üzerinde temel belirleyici olmuştur (Da Lomba, 2010, s. 420). Çünkü güvenli bir yasal statü ile can ve mal güvenliği, barınma, eğitim, sağlık ve işgücü piyasalarına erişim gibi entegrasyon süreçlerinin her bir aşamasının kolayca geçilmesinin önü açılmış olacaktır. Araştırmaya katılan Suriyeli işletme sahiplerinin tamamı *geçici koruma statüsü* altındadır. Yasal prosedürleri farklı da olsa eğitim, sağlık, çalışma izni, işletme açma faaliyetleri gibi yerli işletme sahiplerinin ulaşımı olduğu devlet hizmetlerine erişebilmektedirler. Bu ise yapısal entegrasyon açısından Suriyeli işletmecilerin oldukça iyi durumda olduklarını göstermektedir.

Yerli ve Suriyeli işletme sahiplerinin işletme deneyimleri ve birbirlerinin işletme açmalarına bakışları Suriyeli katılımcıların entegrasyon düzeylerini göstermesi bakımından oldukça verimli bir saha sunmaktadır. Esser (Esser'den akt. Şahin, 2010, s. 107), sistem entegrasyonu sağlamış göçmenlerin ülkenin resmi dilini bilmeseyse bile varlıklarını sürdürebileceğinden söz etmektedir. Çalışmamızda özellikle Suriyeli Arap kökenli işletme sahipleri, işletmenin devamlılığı için ihtiyaç duyulan resmi işlemlerde özellikle dil alanında çok sorun yaşadıklarını (işletme için gerekli belgeler, fatura ve vergi beyanı vb.) belirtmeler de Suriyelilere yönelik kolaylaştırıcı uygulamalar (örneğin resmi kurumlarda Arapça bilen personeller) ile işlemleri tamamlayabildiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca konut ve sağlık piyasasına erişim, çocukları için eğitim öğretime katılım, belediye ve sosyal hizmetlerden yararlanma durumlarında da yasal bir engelle karşılaştıklarını belirtmemişlerdir. Aynı zamanda Suriyeli katılımcıların çoğu resmi işlemlerde sağladığı kolaylıklar için vatandaşlığa sıcak baktığını belirtmiştir. Böylece sistem entegrasyonu ya da yapısal entegrasyon düzeyinin yüksek olduğu çıkarımını yapabiliriz. Fakat yerli işletme sahipleri zaviyesinden Suriyelilerin vatandaşlığına olumlu yaklaşılmamaktadır. Çoğu yerli katılımcı onların işletme faaliyetlerine olumlu yaklaşmakta hatta işletme faaliyetlerinin Suriyelilerin Türkiye'ye uyum sağlamasını kolaylaştırdığını düşünse de bu istenilen bir şey değildir. Çünkü yerli katılımcılar, Suriyeli katılımcıların belli bir sermaye, emek ve zaman harcamış ve risk üstlenerek işletme faaliyetlerinde bulunmuş böylece Türkiye'ye bağlılıklarının artarak bir sonraki adım olan vatandaşlığa erişimin daha kolay olacağını düşünmektedir. Başka bir deyişle yerli işletme sahipleri, Suriyeli girişimcilerin ekonomik faaliyetlerde bulunarak entegrasyon düzeylerini artırdığı görüşünde ancak kurumsal yapılara eklenmesini ilerisi için bir tehdit olarak algılamaktadır. Böylece belki kurumlar düzeyinde yapısal entegrasyon çözülmüş olsa da yerli işletme sahipleri nezdinde böyle bir kabulleniş olduğundan henüz söz edilememektedir.

Çalışmada ulaşılan bir başka bulgu ise yerli girişimcilerin işletme sahipliğinin Suriyelilerle etkileşimi üzerinde bir etkisi olmadığıdır. Çoğu yerli katılımcı işletme faaliyetleri vasıtasıyla Suriyeli göçmenlerle daha fazla etkileşimde bulunduğunu belirtmemiştir. Suriyeli katılımcılar zaviyesinden ise bu durum tam tersidir. Şimşek

(2018, s. 383)'in de belirttiği gibi yasal haklara sahip olan, belli finansal birikime ulaşmış iş yeri sahibi Suriyeliler, finansal birikimi olmayanlara göre daha kolay entegrasyon sağlayabilmektedir. Bu çalışmada da Suriyeli katılımcılar, işletme açtıktan sonraki süreçte yerli halk ile temaslarının arttığını belirtmişlerdir.

Göç literatüründe girişimcilik faaliyetleri, genellikle göçmenlerin etnik kaynak özelliklerini ve kurdukları sosyal ağ sistemleriyle dayanışma, ekonomik hayata katılma süreçleri üzerinden incelenmiştir. Göçmenlerin kendi işlerini kurmaya teşvik edilerek yabancı işçilerin dâhil olduğu ekonomik, sosyal ve kültürel bir entegrasyon politikası düşüncesine ise çok az ilgi gösterilmiştir. Özellikle Avrupa'da 2015 yılındaki mülteci kriziyle birlikte, mültecilerin sosyal ve ekonomik olarak ülkeye entegrasyonları için girişimcilik bir umut olarak görülmüştür (Brzozowski, 2019; Embiricos, 2020; Rath ve Kloosterman, 2000). Girişimcilik ile ekonomik özgüvene giden yolun önü açılmakta, iki kültürlü okuryazarlık, iki kültürlü iş deneyimleri ve sosyal ilişkilerle etnik girişimciliğin göçmen entegrasyonu üzerinde etkisi olabilmektedir (Zhou ve Liu, 2015). Heckmann, entegrasyon modelinde mekânsal bir boyuttan söz eder. Ona göre mekânlar yapısal, sosyal ve kimliksel entegrasyon süreçlerinde kişileri etkileyerek dönüştürür (Heckmann, 2006). Suriyeli girişimciler mekânlarda yerli toplum ile temas etmektedir. Suriyeli girişimciler, resmi evrak işleri (kira, fatura, sigorta vb.) süreçleriyle muhatap olarak yapısal entegrasyon, komşuları ve müşterileriyle kurulan ilişkilerde ise sosyal entegrasyonda bulunmaktadır. Komşularla iyi ilişkilerin geliştirilmesi, işletme açma süreçlerinde birbirlerine yardımcı olunması toplumsal çatışma noktalarının yoğun olmadığı, toplumsal ilişki ağlarının vücut bulduğu alanlara işaret etmektedir. Ayrıca Suriyeli girişimciler, işletme sahibi olduktan sonra yerli insanlarla daha fazla temas imkânı bulduğu, onları daha yakından tanıyabileceği alanlar olduğunu belirtmiştir. Fakat yoğun çalışma saatleri ve düşük dil düzeyinin (en azından Suriyeli Arap işletme sahipleri için) etkileşim süresini kısalttığı bulgularına ulaşılmıştır.

Entegrasyon, açıkça tanımlanmış bir sosyal sistem içinde istikrarlı, iş birliğine dayalı ilişkilere atıfta bulunarak ilişkileri güçlendirme, sisteme ve onun kurumlarına yeni aktörler ve gruplar dâhil etme süreci olarak görülebilir. Bu bağlamda yerel toplum

içerisinde göçmenlerin kabul düzeyi istikrarlı bir toplum için göstere olabilmektedir. Çalışmamızın bulgularına göre yerli işletme sahipleri, Suriyeli göçmenlerin gelecekte de Türkiye’de kalmalarına Suriye’de savaş olmadığı, güvenlik endişeleri ve ekonomi üzerinde olumsuz etkileri olduğu gerekçeleriyle olumlu yaklaşmamaktadır. Ancak işletme faaliyetlerinin bir etkileşim alanını beraberinde getirmesi yerli işletmecileri göçmenlere karşı izole kılmadan değişik düzeylerde etkileşimlerde bulunmalarına olanak sağlamıştır. Esser’e göre (2010) ev sahibi toplum ile göçmen grubun etkileşimi eğer karşılıklı bir istek yani organik bir şekilde gerçekleşiyorsa her iki grubun bütünleşme süreçleri hızlanacaktır. Çalışma bulgularına göre çok yoğun olmasa da alıcısattıcı düzeyinde asgari iletişimin olduğu, komşuluk gibi sosyal ilişkilerin düşük de olsa varlığı görülmektedir. Ayrıca bu etkileşimlerde yerli işletmeciler, Suriyeli göçmenlerin etnik kökenlerine göre konumlanmaktan ziyade Türkçe dil bilgisi ve sahip oldukları tutum ve davranışlara göre etkileşimde bulduklarını ifade etmişlerdir. Etnisiteye göre şekillenen tutum ve davranış bulgusuna ulaşamamıştır.

Göçmenlerin hak talepleri, pozisyonları ve statüleri ancak belirli bir öğrenme ve sosyalleşme süreci içerisinde yer alırsa ortaya çıkabilir. Bu yüzden göç edilen toplumun temel unsurları, kültürleri ve yeterliliklerinin edinilmesi gerekir. En önemli unsur ise şüphesiz göç edilen toplumun dilini bilmektir. Yerel dilin bilinmesi tüm entegrasyon süreçlerinin başarı ile sürdürülebilmesi için çekirdek unsurdur. Birçok araştırmada yerel halkın kültürü ile göçmenlerin kültürünün birbirine benzer olduğu durumlarda daha fazla sosyokültürel uyum sergilediği ortaya koyulmuştur (Berry, 1997; Constant ve Zimmermann, 2006; Heckmann, 2006; Waldinger ve diğerleri, 1990). Farklı kültürlerde yetişmiş insanlar bir araya gelip, iletişim kurduklarında birbirlerinin kişilik, davranış, yaşam şekli, dil ve inançlarını etkileme eğilimi gösterirler (Zafer, 2016, s. 77). Suriyeli Türk işletmecilerin dil düzeyi ve kültürlerinin yerli toplumla oldukça benzer olduğu ve gündelik hayatlarında, sosyal medya kullanımlarında çoğunlukla Türkçe’yi kullandıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Yerli komşularıyla ilişkiler, işletme faaliyetlerinde müşterileriyle ilişkileri göz önüne alındığında genel olarak Suriyeli Türk işletmeciler arasında kültürel entegrasyon düzeyinin yüksek olduğu ifade edilebilir. Ancak Suriyeli Arap işletmecilerin Türkçe dil seviyesinin yüksek olmadığı

araştırmanın bulgularında görülmektedir. Bu durum yerli toplumla kültürel temasların olduğu her aşamaya yansımış gözükmektedir. Nitekim kendilerine yöneltilen çeşitli sorulara verdikleri cevaplara bakıldığında Türkçe dil bilgisinin eksikliğini hissettiklerini defalarca vurgulamaları bu durumu açıkça göstermektedir.

İki kültür arasındaki benzerlik ve farklılıkların kültürleşme ve etkileşim süreçleri üzerinde doğrudan bir etkisi vardır. Din, dil, gelenek, yemek ve yaşama alışkanlıkları, insan ilişkileri, komşuluk ilişkileri vb. arasındaki mesafe ne kadar az olursa göçmenlerin ev sahibi toplumun kültürünü benimseyip yeni topluma entegre olması o kadar kolay olmaktadır (Berry, 1997). Suriyeli işletme sahiplerinin Türkiye’de yaşayış yönünden kendilerini rahat hissettiklerini ifade etmesi güçlü kültürel entegrasyon hissettiklerini gösteren önemli bulgular arasındadır. Yerli komşularıyla ve müşterileriyle asgari düzeyde (alıcı-satıcı) ilişki içinde olması, benzer de olsa kendi özel hayatlarında Suriye’deki yaşamlarını devam ettirdiklerini belirtmeleri, yerli toplumdan çok az arkadaş edindiklerini belirtmeleri nispeten sosyal anlamda entegrasyon düzeylerinin düşük olduğunu gösteren bir olgu olarak değerlendirilebilir. Ancak özellikle yaş faktörü göz önüne alındığında daha genç olan katılımcıların yerli toplumla daha fazla ilişki içinde olmaya çalıştığı görülmektedir. Bu durum artık daha genç kuşakla birlikte sosyal ilişkiler bağlamında entegrasyon düzeyinin arttığını gösteren bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Türkiye’de Suriyeli göçmenlerin entegrasyonları üzerine yapılan çalışmaların genelinde Suriyeli göçmenlerin tamamı yekpare bir grup gibi ele alınmaktadır. Ancak Suriyeliler arasında kendisini Arap, Kürt, Türkmen vd. gibi çeşitli etnisite ile tanımlayanlar bulunmaktadır (Yıldırım, 2017; Sezgin ve Yolcu, 2016). Bu farklı göçmen grupların deneyimleri ise birbirinden farklılaşmaktadır. Örneğin Suriyeli Türk göçmen ile Suriyeli Arap göçmenin sahip olduğu kültürel özellikler, onların deneyimlerine sirayet edebilir. Ancak çoğu çalışmada bu durum göz ardı edilmiştir. Bu çalışma boyunca etnisitenin işletme deneyimi ve entegrasyon düzeyi üzerindeki etkisini görebilmek adına katılımcılara sorular yöneltilmiş ve çalışma içinde bütüncül şekilde değerlendirilmiştir. Buna göre hem yerli girişimciler hem de Suriyeli girişimciler arasında doğrudan etnik

köken farklılıklarından dolayı bir ayrımcılık ya da dışlama olgusu olduğu belirtilmemiştir. Aynı şekilde hem yerli girişimciler hem de Suriyeli girişimciler, Suriyelilerin sahip olduğu etnik köken nedeniyle komşularıyla, müşterileriyle olan ilişkilerinin etkilenmediğini belirtmişlerdir. Ancak etnisitenin beraberinde getirdiği kültürel öğeler, işletme deneyimleri ve entegrasyon düzeylerini etkilemiş gözükmektedir.

Göçmen girişimcilik çalışmalarında sahip olunan etnik kaynakların tüm girişimcilik deneyimlerine yön verdiği defalarca çalışılmıştır (Basu ve Altınay, 2002; Bates, 1997; Sanders ve Nee, 1996; Shinnar ve Nayır, 2018). Bizim çalışmamızda da Türk kökenli Suriyeli girişimcilerin dil avantajı nedeniyle Arap kökenli girişimcilerden işletme deneyimi, yerli halk ile etkileşim düzeyi ve entegrasyonun diğer tüm boyutları ile ayrıştığı görülmektedir. Türk kökenli Suriyeli girişimcilerin işletme açma süreçleri, işletme başarıları, komşularıyla ilişkilerinin daha derin olduğu başka bir deyişle entegrasyonun yapısal, kültürel ve sosyal boyutlarındaki entegrasyon düzeyleri Arap kökenli Suriyeli girişimcilere kıyasla yüksek düzeyde çıktığı görülmüştür. Suriyeli Arap katılımcıların Türkçe dil seviyesinin hâla çok düşük düzeyde olması bu alana yönelik politikalara eğilimin önemini göstermektedir.

Heckmann (2006), entegrasyonu kolaylaştırıcı unsurlardan bahsederken ev sahibi toplum ile göçmenler arasındaki kültürel mesafenin açıklığı miktarınca entegrasyon düzeyinin etkileneceğini ifade etmiştir. Türkçe dil bilgisinin entegrasyon düzeyleri üzerindeki bariz etkisini şöyle bir kenarı bırakırsak Gaziantep’le olan tarihi ve kültürel yakınlık, ortak din, komşuluk ilişkileri veya akrabalık bağlarının entegrasyon düzeyleri üzerindeki olumlu etkileri görülebilmektedir. Bu ivme ile göçmenlerin çok daha sağlıklı bir aidiyet duygusu ile kimliksel entegrasyon edinebilmesi mümkündür. Ancak çalışmamızda böylesi bir kimlik edinme süreci için yeterli veri bulunamamıştır. Çalışmamızın Suriyeli katılımcıları ile diğer çalışmalardaki (Gülerce ve Demir, 2021; Karan ve diğerleri 2020; Şimşek, 2018; Uzun, 2019) katılımcıların ortak kültürel öğelere yapmış olduğu vurgular dikkate alındığında güney sınırındaki illerde yaşayan Suriyeli nüfus ile birlikte ekonomi temelli bir kalkınma ve entegrasyon (Harima ve

diğerleri, 2021) politikalarının daha verimli sonuçlar verebileceği öngörülebilir. Böylece bölgesel olarak *yapısal, sosyal, kültürel* entegrasyonunu tamamlamış göçmenler birer *kimlik* edinerek sadece güney illerinde yığılmayacak aksine ülkenin tamamında rahatça dolaşım imkânı bularak ülkenin kalkınmasında katkısı olacaktır.

Çalışma bulgularının son bölümünde katılımcılara gelecek beklentileri ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Buna göre yerli katılımcıların tamamı Suriyelilerin ülkelerine geri dönmesi yönünde bir istek ya da beklenti içerisindedir. Yerli halk arasında güvenlik endişeleri ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle ve aynı zamanda Suriye’de artık savaş olmadığı düşüncesi nedeni ile Suriyelilerin ülkelerine dönmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Aynı zamanda ilerisi için Suriyelilerin vatandaşlığına sıcak bakmamaktadırlar. Oysa çalışmamız boyunca entegrasyon düzeylerinin yüksek olduğunu gördüğümüz Suriyeli Türk katılımcıların tamamı artık Türkiye’de yaşamak istediğini ve vatandaş olarak burada kalmak istediğini belirtmiştir. Suriyeli Arap katılımcılar arasında ise bir kısmı Türkiye’ye alıştığını, geri dönebilse bile artık Suriye’de yeni baştan bir hayat inşa etmek zorunda kalacağı, mevcut düzeninden memnun olduğu, çocuklarının buraya alıştığını ve onların gitmek istemediği gibi gerekçelerle Türkiye’de yaşamaya sıcak bakmakta oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ancak aralarından bir kısmı yaşadığı olumsuz deneyimler, hayat pahalılığı, Suriye’de yaşama isteği gibi gerekçelerle ancak Suriye’deki şartların el vermesi hâlinde geri dönüş yapabileceğini belirtmiştir. Bu görüşte olanların tamamı vatandaşlığı resmi işlemlerde sağladığı kolaylıklar neticesinde istediğini belirtmiştir.

Sonuç olarak Türkiye’ye zorunlu şekilde göç etmiş ve işletme faaliyetlerinde bulunmuş Türk ve Arap kökenli Suriyeli girişimcilerin, göçün ilk yıllarında farklı işlerde istihdam imkânı bulduğu ve belli bir birikim yaparak işletme açtığı görülmektedir. Bu işletme faaliyetlerinin ise başta ekonomik olmak üzere sosyal ve kültürel dönüştürücü etkileri olduğu bu bağlamda yerli toplum ve aynı sektörde faaliyet gösteren yerli girişimcilerle bir etkileşim içerisinde bulunduğu görülmektedir. Bu etkileşim neticesinde yasal süreçler, komşuluk ilişkileri, rekabet algıları ve kültürel değişimler gözlenmekte ve bu karmaşık ilişkiler sonucunda Suriyeli girişimcilerin entegrasyon düzeyleri

etkilenmektedir. Son açıklanan rakamlarla sayıları on binleri geçen Suriyeli göçmen girişimcilerin sayılarının daha da artacağı ve kalıcı olma yönünde eğilimleri olacağı değerlendirilmektedir. Hâla büyük oranda kendi etnik gruplarına yönelik ürün ve hizmet sunarak pazarda yer edinen Suriyeli girişimcilerin yakın gelecekte yerli toplumun bulunduğu pazarlara gireceği böylece ekonomik ve toplumsal yaşamda dönüşümleri hızlandıracağı ve tüm bu süreçlerin onların Türkiye'ye entegrasyon düzeylerini etkileyeceği değerlendirilmektedir. Araştırma boyunca Suriyeli girişimcilerin entegrasyon düzeyi, fırsatları, tehditleri ve beklentileri çok bağlamlı şekilde çalışılmış ve özgün bulgulara ulaşılmıştır. Bu çalışma ile etnik girişimcilik ve entegrasyon literatürüne ilişkisel ve bütüncül perspektiften katkı sunulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Açıkalm, Ş. N., Dağhan, G. & Olgun, Z. (2021). Türkiye’de Suriyeli mültecilerin entegrasyonunda yaşam boyu eğitim. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(28), 395-412. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.994280>
- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- AFAD. (2014). *Suriye’den Türkiye’ye nüfus hareketleri: Kardeş topraklarındaki misafirlik*. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Başbakanlık. Ankara.
- AFAD. (2016). *Suriyeli misafirlerimiz kardeş topraklarında*. Ankara.
- Ager, A. & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166-191. <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>
- Akbaş, S. & Ulutaş, Ç. Ü. (2018). Küresel fabrika kentinin görünmeyen işçileri: Denizli İşgücü Piyasasında Suriyeli göçmenler. *Çalışma ve Toplum*, 1, 167-192.
- Akbulut, A. (2020). Türkiye ekonomisinde Suriyeli sığınmacıların kayıt dışı istihdama etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 131-145.
- Akcan, A. T. (2018). Türkiye işgücü piyasasında Suriyeli sığınmacıların yeri ve etkileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2), 59-73. <https://doi.org/10.32331/sgd.492894>
- Akman, K. (2018). Göç yönetiminde yerel yönetimler ve STK iş birliği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 452-466.
- Akpınar, T. (2017). Türkiye’deki mülteci çocukların ve kadınların sosyal politika bağlamında yaşadıkları sorunlar. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 16-29.
- Aktaş, M. (2018). Türkiye’deki Suriyeliler: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, 129-154.
- Akyiğit, H. & Baki, Z. (2021). Sosyal sermayenin göç ve etnik girişimcilik üzerindeki etkisi: İzmir’deki Suriyeli küçük girişimciler. *Yorum-Yönetim-Yöntem Uluslararası Yönetim-Ekonomi ve Felsefe Dergisi*, 9(1), 67-88. <https://doi.org/10.32705/yorumyonetim.868996>
- Alexandre, L., Salloum, C. & Alalam, A. (2019). An investigation of migrants entrepreneurs: The case of Syrian refugees in Lebanon. *International Journal of Behavior & Research*, 25(5), 1147-1164. <https://doi.org/10.1108/IJEER-03-2018-0171>

- Aliağaoğlu, A. & Koyuncu, A. (2019). Gaziantep’te kentleşme ve kentsel nüfusun dağılışı. *Türk Coğrafya Dergisi*, 73, 29-40.
- Almohammad, D., Durrah, O. & Ahmed, F. (2021). Deciphering the motives, barriers and integration of Syrian refugee entrepreneurs into Turkish society: A SEM approach. *Digital Policy, Regulation and Governance*, 23(1), 59-76. <https://doi.org/10.1108/DPRG-05-2020-0066>
- Alpago, H. & Alpago, D. O. (2021). Karşılaştırmalı bir analizle göç ve entegrasyon: Gurbetçiler ve Suriyeli mülteciler Örneği. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 6(1), 95-115.
- Alrawadieh, Z., Altinay, L., Cetin, G. & Şimşek, D. (2021). The interface between hospitality and tourism entrepreneurship, integration and well-being: A study of refugee entrepreneurs. *International Journal of Hospitality Management*, 97, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2021.103013>
- Altinay, L. & Altinay, E. (2006). Determinants of ethnic minority entrepreneurial growth in the catering sector. *The Service Industries Journal*, 26(2), 203-221. <https://doi.org/10.1080/02642060500369354>
- Alyanoğlu, S. & Ateş, H. (2020). Yerel yönetimlerin mültecilere yönelik yenilikçi uygulamaları: Gaziantep büyükşehir belediyesi örneği. *Tesam Akademi Dergisi*, 7(2), 375-400.
- Antonites, A. & Govindasamy, T. (2013). Critical success factors of Indian entrepreneurs. *The Southern African Journal of Entrepreneurship and Small Business Management*, 6(1), 115-133. <https://doi.org/10.4102/sajesbm.v6i1.36>
- Aras, R. (2014). Türkiye’de sınır ve sınır bölgeleri çalışmaları: Eleştirel bir değerlendirme. *Mukaddime*, 5(2), 15-37.
- Arbel, E., Dauvergne, C. & Millbank, J. (2014). Gender in refugee law: From the margins to the centre. E. Arbel, C. Dauvergne, & J. Millbank (Yay. haz.), Gender in refugee law: *From the Margins to the center* içinde (ss. 1-16). New York: Routledge.
- Archer, M. (1996). Social integration and system integration: Developing the distinction. *Sociology*, 30(4), 679-699. <https://doi.org/10.1177/0038038596030004004>

- Atasü-Topcuoğlu, R. (2019). Syrian refugee entrepreneurship in Turkey: Integration and the use of immigrant capital in the informal economy. *Social Inclusion*, 7(4), 200-210. <https://doi.org/10.17645/si.v7i4.2346>
- Ateş, F. (2021). Suriyeli göçmen girişimcilerin deneyimlerinin ve müşterilerin göçmen girişimcilerden alışveriş yapma motivasyonlarının incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Atsan, N. (2017). Etnik girişimlerin doğuşu ve gelişiminde sosyal ağların rolü: Almanya’da Türk girişimler örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 1-16.
- Avcıoğlu, G. Ş. (2020). Türkiye’de akademik göç çalışmaları: göç literatürü taraması. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 4, 76-82.
- Aydın, O. (2018). Sultanbeyli’de yaşayan geçici koruma statüsündeki Suriyeli göçmenlerin entegrasyon süreçlerine ilişkin niteliksel bir araştırma [Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Azmat, F. & Fujimoto, Y. (2016). Family embeddedness and entrepreneurship experience: A study of Indian migrant women entrepreneurs in Australia. *Entrepreneurship & Regional Development*, 28(9-10), 630-656. <https://doi.org/10.1080/08985626.2016.1208279>
- Baczko, A., Dorronsoro, G. & Quesnay, A. (2018). *Suriye: Bir iç savaşın anatomisi* (Ayşe Meral, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Basu, A. & Altınay, E. (2002). The interaction between culture and entrepreneurship in London’s immigrant business. *International Small Business*, 20(4), 371-393. <https://doi.org/10.1177/0266242602204001>
- Basu, A. (2009). Ethnic minority entrepreneurship. Anuradha Basu, Mark Casson, Nigel Wadeson & Bernard Yeung (Yay. haz.), *Oxford Handbooks Online* içinde (ss. 1-28). <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199546992.003.0021>
- Başal, H. A., Kaplan, E., Korkmaz, M. & Emir, H. H. (2019). Suriyeli göçmen aile ve çocuklarının Türk eğitim sistemine ve Türk kültürüne uyumu. Hikmet Asutay, Ergin Jable, Demirali Yaşar Ergin, Çağlayan Karaoğlu-Biran (Yay. haz.), *Çocuk ve gençlik yazınında çokkültürcülük* içinde (ss. 144-153). Trakya Üniversitesi Yayınları.

- Başterzi, A. D. (2017). Mülteci, sığınmacı ve göçmen kadınların ruh sağlığı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımları*, 9(4), 379-387.
- Bates, T. (1997). Financing small business creation: The case of Chinese and Korean immigrant entrepreneurs. *Journal of Business Venturing*, 12(2), 109-124. [https://doi.org/10.1016/S0883-9026\(96\)00054-7](https://doi.org/10.1016/S0883-9026(96)00054-7)
- Baycan-Levent, T., Masurel, E. & Nijkamp, P. (2003). Diversity in entrepreneurship: ethnic and female roles in urban economic life. *International Journal of Social Economics*, 30(11), 1131-1161. <https://doi.org/10.1108/03068290310497495>
- Baycan-Levent, T. & Kundak, S. (2009). Motivation and driving forces of Turkish entrepreneurs in Switzerland. *Innovation: European Journal of Social Science Research*, 22(3), 283-308. <https://doi.org/10.1080/13511610903383710>
- Baycan-Levent, T. & Nijkamp, P. (2009). Characteristics of migrant entrepreneurship in Europe. *Entrepreneurship and Regional Development*, 21(4), 375-397. <https://doi.org/10.1080/08985620903020060>
- Bayır, D. & Aksu, F. (2020). Açık kapı politikasından güvenlik tehdidine Türkiye’de Suriyeli sığınmacılar olgusu. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 8(2), 324-356. <https://doi.org/10.14782/marmarasbd.789791>
- Benek, S. (2016). Türkiye-Suriye ilişkilerinin sosyal coğrafya açısından tarihsel arka planı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 171-192.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5-68. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x>
- Berry, J. W. (2011). Integration and multiculturalism ways towards social solidarity. *Papers on Social Representations*, 20(1), 2.1-2.21.
- Betts, A. (2017). *Zorunlu göç ve küresel politika* (Seher Meltem Türkaslan, Çev.). Ankara: Hece Yayınları.
- Black, R. (2001). Fifty years of refugee studies: From theory to policy. *International Migration Review*, 35(1), 57-78. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2001.tb00004.x>
- Bloch, A. (2000). Refugee settlement in Britain: The impact of policy participation. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 26(1), 75-88. <https://doi.org/10.1080/136918300115651>

- Bonacich, E. (1973). A theory of middleman minorities. *American Sociological Review*, 38(5), 583-594.
- Borjas, G. J. (1986). The self-employment experience of immigrants. *The Journal of Human Resources*, 21(4), 485-506. <https://doi.org/10.3386/w1942>
- Bosswick, W. & Heckmann, F. (2006). *Integration of migrants: Contribution of local and regional authorities*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Brettell, C. B. & Hollifield, J. F. (2014). *Migration theory: Talking across disciplines*. New York: Routledge.
- Brzozowski, J. (2019). Entrepreneurship and economic integration of immigrants: A critical review of literature. *International Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*, 23(6), 584-604.
- Bulut, Y. & Bimay, M. (2020). Göçe ilişkin kavram ve kuramlar. Yakup Bulut ve Soner Akın (Yay. haz.), *Yerel, Ulusal ve Küresel Boyutlarıyla Göç ve Mülteci Sorunu* içinde (ss. 9-32). İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Cantürk, S. (2020). Suriyeli sığınmacıların vatandaşlığa geçiş sürecinde sosyo-ekonomik kapasitenin rolü. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Eğitim ve Toplum Özel Sayısı), 6167-6193. <https://doi.org/10.26466/opus.817400>
- Canyurt, D. (2015). Suriye gelişmeleri sonrası Suriyeli mülteciler: Türkiye’de riskler. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 48, 127-146.
- Castles, S. & Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri* (B. U. Bal ve İ. Akbulut, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çelikkol, O. (2015). *İçimizdeki komşu: Suriye*. İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Chaganti, R. & Greene, P. G. (2002). Who are ethnic entrepreneurs? A study of entrepreneurs; ethnic involvement and business characteristics. *Journal of Small Business Management*, 40(2), 126-143. <https://doi.org/10.1111/1540-627X.00045>
- Chrysostome, E. (2010). The success factors of necessity immigrant entrepreneurs: In search of a model. *Thunderbird International Business Review*, 52(2), 137-152. <https://doi.org/10.1002/tie.20320>

- Chung, E. & Fischer, E. (1999). It's who yo know: Intracultural differences in ethnic product consumption. *Journal of Consumer Marketing*, 16(5), 482-501. <https://doi.org/10.1108/07363769910289587>
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Constant, A. & Zimmermann, K. F. (2006). The making of entrepreneurs in Germany: Are native men and immigrants alike?. *Small Business Economics*, 26(3), 279-300. <https://doi.org/10.1007/s11187-005-3004-6>
- Coşkun, A. (2021). *Göç yönetiminden göç yönetişimine: Bir model önerisi* [Doktora Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Crawley, H. (1997). *Women as asylum seekers: A legal handbook*. London: Refugee Action.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (Selçuk Beşir Demir, Çev.). Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.
- Cruz, E. P. & Falcao, R. P. Q. (2016). A bibliometric review of immigrant and ethnic entrepreneurship. *Review of International Business*, 11(3), 78-94.
- Cruz, E. P., Falcao, R. P. Q. & Barreto, C. R. (2018). Exploring the evolution of ethnic entrepreneurship: The case of Brazilian immigrants in Florida. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 24(5), 971-993. <https://doi.org/10.1108/IJEER-08-2016-0239>
- Çakıcı, A., Yılmaz, Ş. & Çakıcı, A. C. (2016). Mülteci esnaf sorunları: Mersin'deki Suriyeli Esnaflar Üzerinde Bir Araştırma. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 833-840.
- Çınar, S. (2018). İnşaat işgücü piyasasında yeni aktörler ve yeni çatışmalar: Türkiyeli işçilerin gözünden Suriyeli inşaat işçileri. *Çalışma ve Toplum*, 1, 121-137.
- Çiçeksoğüt, A. (2017). Uluslararası göç hukuku perspektifinde yerinden edilmiş Suriyelilerin Türkiye'deki statüsü. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 1-20.
- D'Alema, F. (2017). The evolution of Turkey's Syria policy. *Istituto Affari Internazionali (IAI)*, 1-18.
- Da Lomba, S. (2010). Legal status and refugee integration: A UK perspective. *Journal of Refugee Studies*, 23(4), 415-436. <https://doi.org/10.1093/jrs/feq039>

- Damgacıoğlu, M. H. & Uygun, R. (2011). Girişimcilik paradigmasında dönüşüm: Deneyime dayalı girişimci türleri üzerine teorik bir değerlendirme. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 17-32.
- Demir, A. O. (2018). Syrian entrepreneurs in Turkey: Challenges and Opportunities. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(34), 109-130.
- Deniz, D. & Reyhanoğlu, M. (2018). İten ve çeken faktörler temelinde Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin girişimci olma nedenleri. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, 7(2), 33-66.
- Dennis, C-L., Merry, L., Stewart, D. & Gagnon, A. J. (2016). Prevalence, continuation, and identification of postpartum depressive symptomatology among refugee, asylum-seeking, non-refugee immigrant, and Canadian-born women: Results from a prospective cohort study. *Archives of women's mental health*, 19(6), 959-967. <https://doi.org/10.1007/s00737-016-0633-5>
- Dost, S. (2014). Ulusal ve uluslararası mevzuat çerçevesinde ülkemizdeki Suriyeli sığınmacıların hukuki durumu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 27-69.
- Duman, E. Ş. & Özdemirci, A. (2020). Türkiye'deki Suriyeli göçmen girişimciler üzerine bir alan araştırması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 18(37), 629-656. <https://doi.org/10.35408/comuybd.654876>
- Duman, T. (2019). Toplumsal uyum için eğitimin önemi: Türkiye'deki Suriyeliler Örneği. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 41, 343-368. <https://doi.org/10.21497/sefad.586638>
- Duruel, M. (2017). Suriyeli sığınmacıların Türk emek piyasasına etkileri fırsatlar ve tehditler. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 207-222.
- Ekici, H. (2019). Türk toplumunda Suriyelilere yönelik algılanan tehditler ve çözüm önerileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 695-730. <https://doi.org/10.14782/marmarasbd.789791>
- Ekşi, N. (2019). Birleşmiş milletler mülteci yüksek komiserliği'nin Türkiye'deki faaliyetleri ve Türk iltica sisteminin değişen rolü. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Mecmuası*, 77(1), 343-370.

- Embiricos, A. (2020). From refugee to entrepreneur? Challenges to refugee self-reliance in Berlin, Germany. *Journal of Refugee Studies*, 33(1), 245-267. <https://doi.org/10.1093/jrs/fez073>
- Erdoğan, M. M. (2015). *Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar: Toplumsal kabul ve uyum*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eraydın, A., Tasan-Kok, T. & Vranken, J. (2010). Diversity matters: Immigrant entrepreneurship and contribution of different forms of social integration in economic performance of cities. *European Planning Studies*, 18(4), 521-543. <http://dx.doi.org/10.1080/09654311003593556>
- Essa, S. M. (2019). The role of social embeddedness and cooptation in creating competitive advantage between migrant entrepreneurs in urban areas [Master Dissertations, University of Pretoria].
- Esser, H. (2010). Assimilation, ethnic stratification, or selective acculturation? Recent theories of the integration of immigrants and the model of intergenerational integration. *Sociologica*. <https://doi.org/10.2383/32055>
- Fairlie, R. & Woodruff, C. M. (2010). Mexican-American Entrepreneurship. *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, 10(1), Article 10. <https://doi.org/10.2202/1935-1682.2479>
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar* (Azat Zana Gündoğan ve Can Acar, Çev.). Ankara: Bağlam Yayınları.
- Fatoki, O. & Patswawairi, T. (2012). The motivations and obstacles to immigrant entrepreneurship in South Africa. *Journal of Social Sciences*, 32(2), 133-142. <https://doi.org/10.1080/09718923.2012.11893059>
- Favell, A. (2014). *Immigration, integration and mobility: New agendas in migration studies essays 1998-2014*. ECPR Press.
- Fichter, J. (2001). *Sosyoloji Nedir?* (Nilgün Çelebi, Çev.). Ankara: Atilla Kitabevi.
- Fielden, A. (2008). *Local integration: An under-reported solution to protracted refugee situation*, UNHCR.
- Fregetto, E. F. (2004). Immigrant and ethnic entrepreneurship: A U.S. perspective. H. Welsch (Yay. haz.), *Entrepreneurship: The Way Ahead* içinde (ss. 253–268). New York: Routledge.

- Gerring, J. (2007). *Case study research: Principles and practices*. New York: Cambridge University Press.
- GTO (2019). *GTO Faaliyet Raporu*. Gaziantep: GTO.
- Guerrero, M., Mandakovic, V., Apablaza, M. & Arriagada, V. (2021). Are migrants in/from emerging economies more entrepreneurial than natives?. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 17, 527-548. <https://doi.org/10.1007/s11365-020-00714-6>
- Gülerce, H. & Demir, E. (2021). Zorunlu göç sürecinde sosyal ağlar; Şanlıurfa'daki Suriyeli sığınmacılar. *Journal of Social Policy Conferences*, 81, 185-221. <https://doi.org/10.26650/jspc.2021.81.973727>
- Gültekin, M. N. (2018). Gaziantep'teki Suriyeli mültecilerin toplumsal dayanışma ve etkileşim noktaları. *Turkish Studies Social Sciences*, 13(26), 673-692.
- Gültekin, M. N. (2019). Kent ve yeni sosyal etkileşimler: Gaziantep'teki Suriyelilerin genel örüntüsü, mevcut durumu ve muhtemel geleceği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(1), 162-176.
- Gülyaşar, M. (2017). Syrians and citizenship: An evaluation on the local people and Syrian asylum seekers. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 678-705. <https://doi.org/10.26466/opus.341263>
- Gümüšoğlu, Ş. & Karaöz, B. (2014). Tarihsel süreçte girişimcilik: Muğla örneği. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 97-116.
- Güner, C. (2007). İltica konusunda Türkiye'nin yol haritası: Ulusal eylem planı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 56(4), 81-109.
- Gürbüz, A. K. (2009). Analitik yaklaşımın teori üretme kapasitesi: Girişimcilik ve refah teorisi örneği. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(2), 113-125.
- Hall, M. (1999). *English Caribbean immigrant entrepreneurs in Montreal* [Yüksek Lisans tezi, Concordia University]. Concordia University Library. <https://spectrum.library.concordia.ca/id/eprint/851/>
- Hall, E. E. & Sevim, N. (2015). Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerin perakendeci seçim sürecinde dil tercihinin etkisi. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 133-155.

- Harb, M., Kassem, A. & Najdi, W. (2018). Entrepreneurial refugees and the city: Brief encounters in Beirut. *Journal of Refugee Studies*, 32(1), 23-41. <https://doi.org/10.1093/jrs/fey003>
- Harima, A. (2014). Network dynamics of descending diaspora entrepreneurship: Multiple case studies with Japanese entrepreneurs in emerging economies. *Journal of Entrepreneurship Management and Innovation*, 10(4), 65-92. <https://doi.org/10.7341/20141043>
- Harima, A., Periac, F., Murphy, T. & Picard S. (2021). Entrepreneurial opportunities of refugees in Germany, France, and Ireland: Multiple embeddedness framework. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 17, 625-663. <https://doi.org/10.1007/s11365-020-00707-5>
- Heckmann, F., Schnapper, D., Penn, R., Penninx, R., Westin, C., Gomez, R. A., Dinkel, R.H., Cattacin, S. & Koivukangas, O. (2001). *Effectiveness of national integration strategies towards second generation migrant youth in a comparative European perspective (EFFNATIS)*. EFMS. <http://www.efms.uni-bamberg.de/pdf/finalreportk.pdf>
- Heckmann, F. (2006). *Integration and integration policies: Imiscoe network feasibility study*. European Forum for Migration Studies Institute at the University of Bamberg.
- Heckmann, F. (2008). *Education and the integration of migrants: Challenges for European education systems arising from immigration and strategies for the successful integration of migrant children in European schools and societies (NESSE Analytical Report 1)*. Bamberg: europäisches forum für migrationsstudien (efms) Institut an der Universität Bamberg. <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/19250>
- Heilbrunn, S. & Kushnirovich, N. (2008). The impact of policy on immigrant entrepreneurship and businesses practice in Israel. *International Journal of Public Sector Management*, 21(7), 693-703. <https://doi.org/10.1108/09513550810904514>
- Indarti, N., Hapsari, N., Lukito-Budi, A. S. & Virgosita, R. (2021). Qua vadis, ethnic entrepreneurship? A bibliometric analysis of ethnic entrepreneurship in growing markets. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, 13(2), 427-458. <https://doi.org/10.1108/JEEE-04-2020-0080>

- IOM. (2013). Göç. R. Perruchoud & J. R. Cross (Yay. haz.), *Göç Terimleri Sözlüğü* içinde (ss. 30-37).
- IOM. (2021). *World migration report 2022*. International Organization For Migration, United Nations.
- İçduygu, A. (2017). Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar: "Siyasallaşan" bir sürecin analizi. *Toplum ve Bilim*, 140, 27-41.
- İlgazi, A. (2019). Suriyeli sığınmacıların emek piyasasına etkileri: Gaziantep ve Şanlıurfa örneği. *Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(4), 93-123.
- İnançlı, S. & Ak, M. Z. (2005). Türkiye'nin komşu Ortadoğu ülkeleri ile ticari ilişkilerine ekonomik ve siyasi gelişmelerin etkileri. *Ortadoğu Yıllığı 2005*, 385-417.
- İnce, M. & Shiko, M. (2021). Suriyeli mültecilerin, Türk toplumu ile entegrasyon sürecinde yaşadıkları sorunlar üzerine bir araştırma. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 39-58. <https://doi.org/10.46442/intjcss.986993>
- Jones, T., Ram, M., Edwards, P., Kiselinchev, A. & Muchenje, L. (2014). Mixed embeddedness and new migrants enterprise in the UK. *Entrepreneurship & Regional Development*, 26(5-6), 500-520. <https://doi.org/10.1080/08985626.2014.950697>
- Kalnins, A. & Chung, W. (2006). Social capital, geography, and survival: Gujarati immigrant entrepreneurs in the U.S. *Lodging Industry. Management Science*, 52(2), 233-247. <https://doi.org/10.1287/mnsc.1050.0481>
- Kaplan, M. & Bedük, A. (2019). Diaspora girişimcilik: Suriyeli girişimcilerin diaspora girişim sahipliği modeline bağlı değerlendirmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(38), 231-241. <https://doi.org/10.30976/susead.408330>
- Karan, O. (2019). Suriyeli mültecilerin esnaflaşmasını anlamada Bourdieucu yaklaşımı olanakları. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), 249-276. <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.2.0010>
- Karan, O., Çakır, B. & Kurtarır, E. (2020). Hatay'daki Suriyeli mültecilerin girişimcilik alanındaki deneyimleri ve mekânsal faktörler. *Göç Dergisi*, 7(1), 77-94. <https://doi.org/10.33182/gd.v7i1.68>

- Karataş, Ş. (2015). Türkiye'nin uluslararası siyasi ilişkilerinin ekonomik ilişkilere etkisi ekseninde; Suriye, Irak ve İran ile dış ticareti. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 5, 83-93.
- Karpat, K. (2019). *Osmanlı'dan günümüze etnik yapılanma ve göçler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kartal, B. & Başçı, E. (2014). Türkiye'ye yönelik mülteci ve sığınmacı hareketleri, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 275-299.
- Kaya, N. (2016). *Kültürlerarası iletişim etkinliği: Kilis esnaf ve sanatkârlarının Suriyeli müşterilerle olan etkileşimi üzerine bir alan araştırması* [Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kayalar, M., & Yıldız, S. (2018). Türkiye'deki Suriyelilerin ve Suriyeli girişimcilerin diaspora yaklaşımları bağlamında incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(25), 454-466.
- Keskin, D. A. (2010). İşletmelerin sürekliliğini sağlamada kritik öneme sahip risk yönetimi ve risk odaklı denetim yaklaşımı. *Denetim*, 4, 38-46.
- Kirişçi, K. (2014). *Syrian refugees and Turkey's challenges: Going beyond hospitality*. Brookings.
- Kloosterman, R., Leun, J. V. D. & Rath, J. (1999). Mixed embeddedness: (In)formal Economic activities and immigrant business in the Netherlands. *International of Urban and Regional Research*, 23(2), 252-266. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00194>
- Kloosterman, R. & Rath, J. (2001). Immigrant entrepreneurs in advanced economies: Mixed embeddedness further explored. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(2), 189-201. <https://doi.org/10.1080/13691830020041561>
- Kocadaş, B. (2021). Suriyeli sığınmacıların Türk toplum yapısına uyum sürecinde yaşadıkları sorunlar üzerine bir değerlendirme. *Sosyolojik Düşün*, 6(1), 19-42. <https://doi.org/10.37991/sosdus.935761>
- Koca, Ş. N. (2019). Suriyeli sığınmacıların Türk emek piyasasına katılım süreçlerinin toplumsal boyutları. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 314-357.
- Koç, M., Görücü, İ. & Akbıyık, N. (2015). Suriyeli sığınmacılar ve istihdam problemleri. *Birey ve Toplum*, 5(9), 63-93.

- Koyuncu, A. (2020). Toplumsal kabulde ekonominin imkânı: Konya'daki Suriyeli girişimciler. *İnsan ve Toplum Dergisi*, 10(3), 101-131. <https://doi.org/10.12658/M0481>
- Kuhlman, T. (1991). The economic integration of refugees in developing countries: a research model. *Journal of Refugee Studies*, 4(1), 1-20. <https://doi.org/10.1093/jrs/4.1.1>
- Kuş, O. (2019). *Suriyeli mültecilerin sosyal entegrasyonunda halkla ilişkilerin rolü*. [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kuttner, S. (1997). Gender related persecution as a basis for refugee status: The emergence of an international norm. *Refuge*, 16(4), 17-21. <https://doi.org/10.25071/1920-7336.21930>
- Küçükşen, K. (2017). Suriyeli sığınmacı kadınlarda sosyal dışlanma algısı üzerine nitel bir çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 2399-2413.
- Lassalle, P. (2018). Opportunity recognition among migrant entrepreneurs: Household, community and the haphazard nature of migrants' entrepreneurial decisions. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 19(3), 143–154. <https://doi.org/10.1177/1465750318779487>
- Light, I. H. (1972). *Ethnic enterprises in America*. Berkeley: University of California Press.
- Light, I. & Bonacich, E. (1988). *Immigrant entrepreneurs: Koreans in Los Angeles, 1965-1982*. Los Angeles: University of California Press.
- Lockwood, D. (1956). Some remarks on “ the social system”. *The British Journal of Sociology*, 7(2), 134-146. <https://doi.org/10.2307/587854>
- Malerba, R. C. & Ferreira, J. J. (2021). Immigrant entrepreneurship and strategy: A systematic literature Review. *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 33(2), 183-217. <https://doi.org/10.1080/08276331.2020.1804714>
- Masurel, E., Nijkamp, P., Tastan, M. & Vindigni, G. (2002). Motivations and performance conditions for ethnic entrepreneurship. *Growth and Change*, 33(2), 238-260. <https://doi.org/10.1111/0017-4815.00189>
- Masurel, E., Nijkamp, P. & Vindigni, G. (2004). Breeding places for ethnic entrepreneurs: A comparative marketing approach. *Entrepreneurship & Regional Development*, 16(1), 77-86. <https://doi.org/10.1080/0898562042000205045>

- Matricano, D. & Sorrentino, M. (2014). Ukrainian entrepreneurship in Italy: Factors influencing the creation of ethnic ventures. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 3(10), 1-28. <https://doi.org/10.1186/2192-5372-3-10>
- Mawson, S. & Kasem, L. (2019). Exploring the entrepreneurial intentions of Syrian refugees in the UK. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 25(5), 1128-1146. <https://doi.org/10.1108/IJEBR-02-2018-0103>
- Meister, A. D. & Mauer, R. (2018). Understanding refugee entrepreneurship incubation – an embeddedness perspective. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 25(5), 1065-1092. <https://doi.org/10.1108/IJEBR-02-2018-0108>
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. USA: SAGE.
- Moses, J. W. & Knutsen, T. L. (2020). *Bilmenin yolları*. (Kıvılcım İlbaşı ve Ekrem Berkay Ersöz, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Mutlu, C. K. & Eğmir, R. T. (2020). Türkiye’de bulunan Suriyeli mültecilerin çalışma hakları ve ekonomik faaliyetlerde vergi karşısındaki durumu. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 265-276. <https://doi.org/10.25272/j.2149-8385.2020.6.3.06>
- Newland, K. & Tanaka, H. (2010). *Mobilizing diaspora entrepreneurship for development*. Washington: Migration Policy Institute.
- Nişancı, Z. N. (2015). Göçmen girişimcilik üzerine Pittsburgh’daki Türk girişimciler. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 10(1), 1-28. <https://doi.org/10.26450/jshsr.1707>
- Oktay, E., Candan, H. & Erol, A. M. (2016, Ekim 27-30). *Göç yönetiminde merkezi idare ve yerel yönetimlerin fonksiyonel sorun alanları*. Adıyaman: Institution of Economic Development and Social Researches Publications.
- Orhan, O. & Gündoğar, S. S. (2015). Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye etkileri (Rapor No: 195). ORSAM.
- Önür, H. (2021). Vatandaşlık bağlamında Suriyeli sığınmacılar. Adıyaman Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 37, 362-396. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.871637>

- Önür, T. & Onur, S. (2021). Türk halkının gözünden Suriyeli sığınmacılar: Şehzadeler ilçesi (Manisa) Örneği. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 46-70.
- Özcan, A. S. (2018). Çokkültürlülük bağlamında Türkiye'in Suriyeli Öğrencilere Yönelik Eğitim Politikası. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 17-29.
- Özer, Y. Y., Komşuoğlu, A. & Ateşok, Z. Ö. (2016). Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitimi: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Asos Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(37), 76-110.
- Özipek, B. B. & Tanrıkulu, F. (Yay. haz.) (2022). *İstanbul ekonomisinde Suriyeli girişimciler*. İstanbul: İTO
- Parin, S. & Kılıç, A. R. (2022). Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin girişimcilik faaliyetlerinde farklı sermaye biçimlerinin rolü. *Göç Dergisi*, 9(1), 15-36. <https://doi.org/10.33182/gd.v9i1.801>
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. London: SAGE Publications.
- Pehlivan, U. & Karaatlı, B. (2020). Kavramsal, kuramsal ve hukuki bağlamda mülteci girişimciliği: Türkiye'deki Suriyeli mülteci girişimciliğinin analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 15-41.
- Pejic, J. (1997). Minority rights in international law. *Human Rights Quarterly*, 19(3), 666-685.
- Petersen, W. (1958). A general typology of migration. *American Sociological Review*, 23(3), 256-266.
- Phizacklea, A. & Ram, M. (1996). Being your own boss: Ethnic minority entrepreneurs in comparative perspective. *Work, Employment and Society*, 10(2), 319-339. <https://doi.org/10.1177/09500170961020>
- Piperopoulos, P. (2010). Ethnic minority businesses and immigrant entrepreneurship in Greece. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 17(1), 139-158. <https://doi.org/10.1108/14626001011019170>
- Portes, A. (Yay. haz.) (1995). *The economic sociology of immigration: Essays on networks, ethnicity, and entrepreneurship*. New York: Russell Sage Foundation.

- Predojevic-Despic, J. & Lukic, V. (2018). Entrepreneurship as a mode of integration: Experiences of former refugees in Belgrade, Serbia. *Glasnik Etnografskog Instituta*, 66(3), 641-655. <https://doi.org/10.2298/GEI1803641P>
- Ramadani, V., Rexhepi, G., Gerguri-Rashiti, S., Ibraimi, S. & Dana, L. (2014). Ethnic entrepreneurship in Macedonia: The case of Albanian entrepreneurs. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 23(3), 313-335. <https://doi.org/10.1504/IJESB.2014.065525>
- Rath, J. & Kloosterman, R. (2000). Outsiders' business: A critical review of research on immigrant entrepreneurship. *International Migration Review*, 34(3), 657-681. <https://doi.org/10.1177/019791830003400301>
- Rath, J. (2006). Entrepreneurship among migrants and returnees: Creating new opportunities. *International Symposium on International Migration and Development, June 28-30, Turin Italy*, 1-10.
- Roberts, G. J. (2009). Entrepreneurship: An African Caribbean perspective [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. University of Birmingham.
- Sağıroğlu, A. Z. (2019). Türkiye’de merkezi göç yönetimi. Adem Esen ve Mehmet Duman (Yay. haz.), *Türkiye’de geçici koruma altındaki suriyeliler: Tespitler ve öneriler* içinde (ss. 243-268). İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı.
- Sahin, M., Nijkamp, P. & Rietdijk, M. (2009). Cultural diversity and urban innovativeness: personal and business characteristics of urban migrant entrepreneurs. *Innovation - The European Journal of Social Science Research*, 22(3), 251-281. <https://doi.org/10.1080/13511610903354364>
- Salman, K. F. & Resick, K. L. (2015). The description of health among Iraqi refugee women in the United States. *Journal of immigrant and minority health*, 17(4), 1199-1205. <https://doi.org/10.1007/s10903-014-0035-6>
- Sanders, J. M. & Nee, V. (1996). Immigrant self-employment: The family as social capital and the value of human capital. *American Sociological Review*, 61(2), 231-249.
- Senthanar, S., MacEachen, E., Premji, S. & Bigelow, P. (2021). Entrepreneurial experiences of Syrian refugee women in Canada: A feminist grounded qualitative

- study. *Small Business Economics*, 57, 835-847. <https://doi.org/10.1007/s11187-020-00385-1>
- Sezgin, A. A. & Yolcu, T. (2016). Göç ile gelen uluslararası öğrencilerin sosyal uyum ve toplumsal kabul süreci. *Humanitas*, 4(7), 417-436.
- Shelton, L. M., Danes, S. M. & Eisenman, M. (2008). Role demands, difficulty in managing work-family conflict, and minority entrepreneurs. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 13(3), 315-342. <https://doi.org/10.1142/S1084946708000983>
- Shinnar, R. S., Cardon, M. S., Eisenman, M., Zuiker, V. S., & Lee, M. S. (2009). Immigrant and US-born Mexican-owned businesses: Motivation and management. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 14(3), 273-295. <https://doi.org/10.1142/S1084946709001296>
- Shinnar, R. S. & Nayır, D. Z. (2018). Immigrant entrepreneurship in a emerging economy: Th case of Turkey. *Journal of Small Business Management*, 57(2), 559-575. <https://doi.org/10.1111/jsbm.12408>
- Silverman, D. (2018). *Doing qualitative research*. London: SAGE.
- Sinha, V. N. P. & Ataullah, M. D. (1987). *Migration: An interdisciplinary approach*. Delhi: Seema Publications.
- Sizer, İ. (2019). *Ankara'daki Suriyeli sosyal sermayesinin oluşum süreci* [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Skraba, A. & Nowicka, M. (2018). Migration and migrants entrepreneurship in a German-Polish border region. *Review of Polish Diaspora*, 3(169), 17-39.
- Smith, K. (2015). Stories told by, for, and about women refugees: Engendering resistance. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 14(2), 461-469.
- Somersan, S. (2004). *Sosyal bilimlerde etnisite ve ırk*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sönmez, M. E. (2019). Integration trends among syrian refugees: The case of Gaziantep city. *Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 58-76.
- Strüder I. (2003). Self-Employed Turkish-Speaking women in London: Opportunities and constraints within and beyond the ethnic economy. *The International Journal*

of *Entrepreneurship and Innovation*, 4(3), 185-195.
<https://doi.org/10.5367/000000003101299555>

- Subanova, A. (2013). *Türkiye'deki Kırgız ve Kazak kökenli göçmen girişimciler üzerine bir alan araştırması* [Yüksek Lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Açık erişim.
<http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/2448/b0f32448-9304-4e14-ad8d-5bf05a462894.pdf?sequence=1>
- Şahin, B. (2010). Almanya'daki Türk göçmenlerin sosyal entegrasyonunun kuşaklar arası karşılaştırması: Kültürleşme. *Bilig*, 55, 103-134.
- Şahin, H. (2020). Göç olgusu, mülteci çocukların eğitimi ve Suriyeli mülteci çocukların Türk eğitim sistemine entegrasyon süreci. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 9(1), 377-394.
- Şimşek, D. (2018). Mülteci entegrasyonu, göç politikaları ve sosyal sınıf: Türkiye'deki Suriyeli mülteciler örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 367-392.
<https://doi.org/10.21560/spcd.vi.446153>
- Şimşek, D. (2019a). Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitime erişimi: Engeller ve öneriler. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 17(65), 10-32.
- Şimşek, D. (2019b). Türkiye'de Suriyeli mülteci entegrasyonu: Zorlukları ve olanakları. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 172-187.
<https://doi.org/10.30784/epfad.596262>
- Tanrıkulu, F. (2018). Suriye krizi sonrası Türkiye'deki sığınmacıların ve göçmenlerin eğitimi: Geçmiş, bugün ve gelecek perspektifleri, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2585-2604.
<https://doi.org/10.17218/hititsosbil.450208>
- Taş, D. & Tekkanat, S. S. (2018). Yerel halk ve Suriyeli sığınmacılar arasında bir kent: Elazığ Örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), 77-90.
- Tengeh, R. K. & Lapah, C. Y. (2013). The socio-economic trajectories of migrants Street vendors in urban South Africa. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 4(2), 109-128. <https://doi.org/10.5901/mjss.2013.v4n2p109>
- Thai, M. T. T. & Turkina, E. (2013). Entrepreneurial migration: Characteristics, causes and effects. *Journal of Enterprising Communities People and Places in the Global Economy*, 7(3), 188-195. <https://doi.org/10.1108/JEC-11-2012-0055>

- Tosun, E. K. & Fırat, Z. (2012). Kentsel mekândaki değişimler ve kişilerin konut tercihleri: Bursa örneği. *Business and Economics Research Journal*, 3(1), 173-195.
- Tuncel, G. & Ekici, S. (2019). Göçün siyasal etkisi: Suriyeli göçmenlerin Türkiye siyasetine etkisi. *Birey ve Toplum*, 9(18), 49-72. <https://doi.org/10.20493/birtop.648831>
- Tunç, A. Ş. (2015). Mülteci davranışı ve toplumsal etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere ilişkin bir değerlendirme. *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2), 29-63.
- Uzun, Z. (2019). *Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimleri: Gaziantep örneği* [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Valdez, Z. (2002). Beyond the ethnic enterprise: Ethnicity and the economy in enterprise. *Research Seminar Series 2002-2003, Working Paper #7/2002*. San Diego: University of California.
- Vidicki, V. D. (2020). Klasični pristupi i savremeni teorijski modeli objašnjenja etničkog preduzetništva. *Sociološki pregled*, 54(2), 272-301. <https://doi.org/10.5937/socpreg54-26604>
- Vinogradov, V. & Gabelko, M. (2010). Entrepreneurship among Russian in Norway and their stay-at-home peers. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 15(4), 461-479. <https://doi.org/10.1142/S108494671000166X>
- Volery, T. (2007). Ethnic entrepreneurship: A theoretical framework. Leo-Paul Dana (Yay. haz.), *Handbook of research on ethnic minority entrepreneurship: A co-evolutionary view on resource management* içinde (ss. 30-41). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Wahlbeck, Ö. (2007). Work in the kebab economy: A study of the ethnic economy of Turkish immigrants in Finland. *Ethnicities*, 7(4), 543-563. <https://doi.org/10.1177/1468796807084016>
- Waldinger, R. (1984). Immigrant enterprise in the New York garment industry. *Social Problems*, 32(1), 60-71. <https://doi.org/10.2307/800262>
- Waldinger, R., Aldrich, H. & Ward, R. (Yay. haz.) (1990). *Ethnic entrepreneurs: Immigrant business in industrial societies*. Newbury Park: SAGE.

- Wang, Q. (2010). Immigration and ethnic entrepreneurship: A comparative study in the United States. *Growth and Change*, 41(3), 430-458. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2257.2010.00532.x>
- Ward, R. & Jenkins, R. (Yay. haz.) (1984). *Ethnic communities in business: Strategies for economic survival*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wauters, B. & Lambrecht, J. (2008). Barriers to refugee entrepreneurship in Belgium: Towards an explanatory model. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34(6), 895-915. <https://doi.org/10.1080/13691830802211190>
- Webster, N. A. & Kontkanen, Y. (2021) Space and place in immigrant entrepreneurship literature in the Nordic countries: A systematic literature review. *Norwegian Journal of Geography*, 75(4), 221-236. <https://doi.org/10.1080/00291951.2021.1949746>
- Wilson, K. L. & Portes, A. (1980). Immigrant enclaves: An analysis of the labor market experiences of Cubans in Miami. *American Journal of Sociology*, 86, 295–319. <https://doi.org/10.1086/227240>
- Yaldız, F. (2014). Uluslararası göç ve diaspora ile ilişkili kavramlar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 82-403.
- Yaman, A. (2016). Suriyeli sosyal sermayenin inşası ve yeniden üretim sürecinin sivil toplum ve ekonomik hayat alanlarında incelenmesi. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 94-127.
- Yang, X., Ho, E. Y-H. & Chang, A. (2012). Integrating the resource-based view and transaction cost economics in immigrant business performance. *Asia Pacific Journal of Management* 29(3), 753–772. <https://doi.org/10.1007/s10490-010-9236-2>
- Yasmine, R., & Moughalian, C. (2016). Systemic violence against Syrian refugee women and the myth of effective intrapersonal interventions. *Reproductive health matters*, 24(47), 27-35. <https://doi.org/10.1016/j.rhm.2016.04.008>
- Yıldırım, D. Ş. (2017). *Suriye'den Türkiye'ye göç etmiş Türkmenler üzerinde bir araştırma* [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

- Yıldırım, İ. & Yüksekbilgili, Ö. (2021). Göçmen girişimciliği ve Suriyeli göçmenlerin iş kurma sorunları. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 7, 112-130.
- Yıldırımalp, S., İslamoğlu, E. & İyem, C. (2017). Suriyeli sığınmacıların toplumsal kabul ve uyum sürecine ilişkin bir araştırma. *Bilgi*, 35, 107-126.
- Yıldız, S. (2017). *Diaspora girişimcilik: Türkiye'deki Suriyeli girişimcilerin profili* [Doktora tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yıldız, Ö. (2013). Türkiye kamplarında Suriyeli sığınmacılar: Sorunlar, beklentiler, Türkiye ve gelecek algısı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 140-169.
- Yılmaz, A. (2018). Göç ve kent: Göç olgusuna kozmopolitan bir bakış. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 103-109.
- Yılmaz, H. (2013). *Türkiye'de Suriyeli mülteciler – İstanbul örneği – Tespitler, ihtiyaçlar ve öneriler*. İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği.
- Yin, R. K. (2003). *Case study research: design and methods*. London: SAGE Publications.
- Yüksel, F. & Bekar, A. (2017). Küçük ve orta ölçekli yiyecek-içecek işletmesi sahiplerinin girişimci kişilik özellikleri ve girişimcilik motivasyonları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(4), 33-46. <https://doi.org/10.21325/jotags.2017.106>
- Zafer, A. B. (2016). Göç çalışmaları için bir anahtar olarak “kültürleşme” kavramı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(30), 75-92. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.290739>
- Zehra, K. & Usmani, S. (2021). Not without family: Refugee family entrepreneurship and economic integration process. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*. <https://doi.org/10.1108/JEC-03-2020-0044>
- Zhou, M. (2004). Revisiting ethnic entrepreneurship: Convergencies controversies, and conceptual advancements. *International Migration Review*, 38(3), 1040-1074. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2004.tb00228.x>
- Zhou, M. & Cho, M. (2010). Noneconomic effects of ethnic entrepreneurship: A focused look at the Chinese and Korean enclave economies in Los Angeles. *Thunderbird International Business Review*, 52(2), 83-96. <https://doi.org/10.1002/tie.20316>

- Zhou, M. & Liu, H. (2015). Transnational entrepreneurship and immigrant integration: New Chinese immigrants in Singapore and the United States. Jody Agius Vallejo (Yay. haz.), *Immigration and Work* içinde (ss. 169-201). UK: Emerald Group Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/S0277-283320150000027021>
- Zhou, M., Xu, T. & Shenasi, S. (2016). Entrepreneurship and interracial dynamics: A case study of self-employed Africans and Chinese in Guangzhou, China. *Ethnic and Racial Studies*, 39(9), 1566-1586. <https://doi.org/10.1080/01419870.2015.1125008>
- Zighan, S. (2021). Challenges faced by necessity entrepreneurship, the case of Syrian refugees in Jordan. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 15(4), 531-547. <https://doi.org/10.1108/JEC-09-2020-0168>
- Zolin, R., Chang, A., Yang, X. & Ho, E. Y-H (2016). Social capital or ethnic enclave location? A multilevel explanation of immigrant business growth. *Thunderbird International Business Review*, 58(5), 453–463. <https://doi.org/10.1002/tie.21754>

İnternet Kaynakları

- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2022, Kasım). *Türkiye ve Göç*. https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/Kitaplar/turkiyevegoc_tr.pdf
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2022, Kasım). Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, İçişleri Bakanlığı. <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>
- Mülteciler Derneği. (Kasım, 2022). *Türkiye'deki Suriyeli sayısı kasım 2022*. Mülteciler Derneği. <https://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi>
- TEPAV (2019). *Suriye Sermayeli Şirketler Bülteni*. 8 Aralık 2022 tarihinde <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/4444> bağlantısından erişildi.
- Türk Dil Kurumu (n.d.). Girişimci. *Türk Dil Kurumu Çevrimiçi Sözlüğü* içinde. 13 Ocak 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> bağlantısından erişildi.
- Türk Dil Kurumu (n.d.). Göç. *Türk Dil Kurumu Çevrimiçi Sözlüğü* içinde. 13 Ocak 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> bağlantısından erişildi.
- United Nations High Commissioner for Refugees. (1951). *Convention and protocol: Relating to the status of refugees*. Geneva. <https://www.unhcr.org/3b66c2aa10>

- United Nations High Commissioner for Refugees. (1967). *Protocol relating to the status of refugees* (Cilt 2198). Geneva. <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/protocolrefugees.pdf>
- United Nations High Commissioner for Refugees. (2022). *Syria regional refugee response*. 8 Aralık 2022 tarihinde <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria> bağlantısından erişildi.
- <https://www.tbmm.gov.tr>. (2022). 22 Kasım tarihinde <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss461.pdf> adresinden erişildi.
- 10898 Sayılı Resmi Gazete. (1961). 359 Sayılı, *Cenevre'de 28 Temmuz 1951 tarihinde imzalanmış olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin Onaylanması Hakkında Kanun*. Ankara.
- 22127 Sayılı Resmi Gazete. (1994). *Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*. Ankara.
- 28615 Sayılı Resmi Gazete. (2013). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*. Ankara.
- 29153 Sayılı Resmi Gazete. (2014). *Geçici Koruma Yönetmeliği*. Ankara.
- 29594 Sayılı Resmi Gazete. (2016). *Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik*. Ankara.
- 30353 Sayılı Resmi Gazete. (2018). *Türkiye Cumhuriyeti ile Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği Arasında Ev Sahibi Ülke Anlaşması ile Anlaşmada Değişiklik Yapılmasına İlişkin Notaların Onaylanmasının Bulunduğuna Dair Kanun*. Ankara.
- 31643 Sayılı Resmi Gazete. (2021). *Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 85)*. Ankara.

EK 1: ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 29/01/2023

Tez Başlığı : Yerli ve Suriyeli Girişimcilerin Rekabet ve Entegrasyon Konusundaki Düşünceleri: Gaziantep Örneği

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 240.. sayfalık kısmına ilişkin, 23/01/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5.. 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Adem Abar

Öğrenci No: N19136881

Anabilim Dalı: Sosyoloji

Programı: Sosyoloji - Yüksek Lisans

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR

Prof. Dr. Birsen ŞAHİN KÜTÜK

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
SOCIOLOGY DEPARTMENT**

Date: 29.01/2023

Thesis Title : Local and Syrian Entrepreneurs' Thoughts on Competition and Integration: The Case of Gaziantep

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 29.01/2023 for the total of 240 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 5 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

_____
Date and Signature

Name Surname: Adem Abar

Student No: N19136881

Department: Sociology

Program: Sociology - Master

ADVISOR APPROVAL

_____
APPROVED

_____
Prof. Dr. Birsen ŞAHİN KÜTÜK

EK 2: ETİK KOMİSYON İZİNİ

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Tarih: 15/03/2022 16:30
Sayı: E-35853172-300-00002085103

00002085103

Sayı : E-35853172-300-00002085103
Konu : Adem ABAR Hk. (Etik Komisyon İzni)

15.03.2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 28.02.2022 tarihli ve E-12908312-300-00002062286 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Adem ABAR'ın Prof. Dr. Birsen ŞAHİN KÜTÜK danışmanlığında hazırladığı; "Suriyeli Girişimcilerin Ekonomik Faaliyetlerinin Yerli Girişimciler Üzerindeki Etkisi: Gaziantep Örneği" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun 08 Mart 2022 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

Evrakın elektronik imzalı suretine <https://www.turkiye.gov.tr/hu-ebys> adresinden 3a4d73da-9c16-428c-8dee-e56bae4f7ea kodu ile erişebilirsiniz.
Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: 053FA8DE-EB15-4A62-930E-C1575E038645

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/hu-ebys>

EK 3: EV SAHİBİ GİRİŞİMCİ GÖRÜŞME FORMU

**“SURIYELİ GİRİŞİMCİLERİN EKONOMİK FAALİYETLERİNİN YERLİ
GİRİŞİMCİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: GAZİANTEP ÖRNEĞİ” ARAŞTIRMASI
EV SAHİBİ GİRİŞİMCİ GÖRÜŞME FORMU**

Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda Prof. Dr. Birsen Şahin Kütük danışmanlığında tarafımda yürütülen “Suriyeli Girişimcilerin Ekonomik Faaliyetlerinin Yerli Girişimciler Üzerindeki Etkisi: Gaziantep Örneği” başlıklı Yüksek Lisans Tezi kapsamında yapılmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, Gaziantep ilinde ikamet eden Suriyeli göçmenlerin ev sahibi toplum karşısında sosyal temas noktalarında ve iletişim süreçlerinde girişimcilik faaliyetlerinin ne düzeyde bir rol oynadığını ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında size sorulacak soruların doğru yanıtı yoktur, önemli olan sizin bu konudaki düşüncelerinizdir. Bu açıdan size sorulan sorulara lütfen ilk aklınıza gelen ve sizin düşüncelerinizi yansıtan cevapları veriniz. Bu çalışmanın amacına ulaşması için bu çok önemlidir. Çalışmaya katılmak gönüllülük esasına dayanmaktadır. Bu nedenle istediğiniz zaman çalışmayı yarıda kesebilirsiniz. Şimdiden katılımınız ve katkılarınız için çok teşekkür ederiz.

Tarih	
İl	
İlçe	
Mahalle	
İşletme türü	
Görüşme başlama ve bitiş zamanı	

1. Adı ve Soyadı .....
2. Cinsiyet .....
3. Kaç yaşındasınız? .....
4. Eğitim durumunuz nedir? .....
5. Medeni durumunuz nedir? ..... Çocuğunuz var mı? ..... Evde kaç kişi/aile birlikte yaşıyorsunuz?..... (Bekâr ise)Kimle/Kimlerle yaşıyorsunuz? .....
6. Doğum yeriniz neresi? ..... Türkiye’de en uzun süreli yaşadığınız yer neresi?.....

7. Yaşadığınız ev kime ait, yaşadığınız konutun özellikleri nelerdir?.....
8. Yaşadığınız mahalleyi seçme nedeniniz nedir? ..... başka bir yere taşınma düşünceniz var mı? .....
9. Anadiliniz nedir? .....
10. Şu ana kadar hangi işlerle uğraştınız/geçiminizi nasıl sağladınız? .....
11. Şu anki iş yerini açmaya ne zaman ve nasıl karar verdiniz? Bu kararı almanızı sağlayan durumlar, kişiler, olaylar nelerdir? .....
12. Bu işletmeyi açarken ne tür deneyimleriniz oldu? (kolaylaştıran, zorlaştıran faktörler nelerdi?) .....
13. İş yerini açarken herhangi birinden ya da bankadan/kurumdan maddi anlamda destek aldınız mı?..... Ortağınız var mı? .....
14. İş yerinizdeki faaliyetleri sürdürmek için tedarik, nakliye ya da buna benzer süreçlerde yardımcı olan birileri oldu mu yoksa bütün bu kişileri siz mi buldunuz? .....
15. İş yerinizde kaç kişi çalışıyor, bunlar daha çok Türk mü, Suriyeli mi? Burada çalışan akrabalarınız var mı? .....
16. Verdiğiniz hizmet ya da satışını yaptığınız ürünler kimlere yönelik? ..... Müşterileriniz daha çok kimler (Türk vatandaşları mı ya da Suriyeliler mi)? .....Sizce bunun sebepleri neler olabilir? .....
17. Sizinle aynı sektörde hizmet veren Suriyeli işletmeleri kıyasladığınızda sizce verdiğiniz hizmet arasında fark var mı? Varsa bunlar neler? .....
18. Yaptığınız işin karşılığında hak ettiğiniz kazancı elde edebiliyor musunuz?.....
19. Sizce ücretli çalışmak mı yoksa kendi işyerini açmak mı daha uygundur? .....
20. Suriyeli işletmeler sizin için bir rekabet ortamı yarattı mı?.....
21. Suriyelilerin Türkiye’de zorunlu olarak bulunması hakkında ne düşünüyorsunuz?.....
22. Suriyeli komşularınızla iletişiminiz nasıl? ..... Onlar ya da siz girişimci olmadan önce nasıldı, girişimci olduktan sonra nasıl oldu, bir değişim oldu mu? .....

23. İş yerinizden Suriyeliler alış veriş yapıyor ya da hizmet alıyorlar mı? .....
Suriyeli müşterilerinizin olmasını nasıl karşılıyorsunuz/karşıyorsunuz?.....
24. İş yeri sahibi olmanızdan dolayı Suriyelilerle olan ilişkilerinizde, arkadaş ya da iş arkadaşı sayınızda bir değişim oldu mu? .....
25. Sizin işletme faaliyetleriniz Suriyeliler açısından bir rekabet ortamı yaratmakta mıdır? ..... Sizce Suriyeliler sizi rakip olarak görmekte midir? .....
Suriyelileri kendinize birer rakip olarak görmekte misiniz?.....
26. Sizce, yerel halkın Suriyelilere yaklaşımını etnik kökenleri etkiliyor mu? .....
Etnik kökenleri sizin yaklaşımınızı etkiliyor mu? ..... Yerel halkın içerisinde bir Suriyelinin kendisini rahat hissetmesi ile etnik kökeni arasında sizce bir ilişki var mı? .....
27. Yerel bir işletmeci olarak kendinizi Suriye'den gelen işletme sahiplerine göre daha avantajlı ya da daha dezavantajlı gördüğünüz hususlar var mı, varsa neler? .....
28. Sizce, Suriyeli komşularınızla iletişiminizde etnik kökeninizin etkisi var mı? ..... varsa nasıl? .....
29. Etnik kökenin ve anadilin Suriyelilerin Türkiye'ye entegrasyon süreçlerinde etkileri nelerdir?.....
30. Gözlemlerinize göre Suriyeliler Türkiye'de önyargı yaşama ya da dışlanma durumuna maruz kalıyorlar mı? ..... Bu durum Suriyelilerin etnik kökenine göre değişim gösteriyor mu? ..... Şimdiye kadar herhangi bir önyargı ya da dışlama olayına rastladınız mı?.....
31. Suriyelilerin işletme sahibi olması ve burada yaptıkları ekonomik faaliyetler Türkiye'ye entegre olmalarına katkı sağlamakta mıdır?.....
32. Suriyelilerin Türkiye'de yaşaması ve iş yeri sahibi olmaları konusunda ne düşünüyorsunuz? ..... Türk kültürü ve geleneklerine uyum sağladılar mı? ..... (Varsa) Neler, örnek verir misiniz? .....
33. Arkadaşlarınız arasında Suriyeli olanlarda var mı? ..... Suriyelilerle olan iletişiminiz nasıl, sizce yeterli düzeyde mi? .....
34. Suriyelilerin Türk vatandaşlığına geçmesi konusunda ne düşünüyorsunuz? .....Neden? .....

35. Savaş biterse ülkelerine dönmelerini ister misiniz? ..... Neden?
.....

36. Suriyelilerin Türkiye'deki gelecekleri hakkında ne düşünüyorsunuz?.....

37. Sizin ve ailenizin geleceği konusundaki düşünceleriniz ve beklentileriniz neler?.....

Katkılarınız için

teşekkürler.....

EK 4: SURİYELİ GİRİŞİMCİ GÖRÜŞME FORMU

“SURİYELİ GİRİŞİMCİLERİN EKONOMİK FAALİYETLERİNİN YERLİ GİRİŞİMCİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: GAZİANTEP ÖRNEĞİ” ARAŞTIRMASI SURİYELİ GİRİŞİMCİ GÖRÜŞME FORMU

Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda Prof. Dr. Birsen Şahin Kütük danışmanlığında tarafımda yürütülen “Suriyeli Girişimcilerin Ekonomik Faaliyetlerinin Yerli Girişimciler Üzerindeki Etkisi: Gaziantep Örneği” başlıklı Yüksek Lisans Tezi kapsamında yapılmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, Gaziantep ilinde ikamet eden Suriyeli göçmenlerin ev sahibi toplum karşısında sosyal temas noktalarında ve iletişim süreçlerinde girişimcilik faaliyetlerinin ne düzeyde bir rol oynadığını ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında size sorulacak soruların doğru yanıtı yoktur, önemli olan sizin bu konudaki düşüncelerinizdir. Bu açıdan size sorulan sorulara lütfen ilk aklınıza gelen ve sizin düşüncelerinizi yansıtan cevapları veriniz. Bu çalışmanın amacına ulaşması için bu çok önemlidir. Çalışmaya katılmak gönüllülük esasına dayanmaktadır. Bu nedenle istediğiniz zaman çalışmayı yarıda kesebilirsiniz. Şimdiden katılımınız ve katkılarınız için çok teşekkür ederiz.

Tarih	
İl	
İlçe	
Mahalle	
İşletme türü	
Görüşme başlama ve bitiş zamanı	

1. Adı ve Soyadı .....
2. Cinsiyet .....
3. Kaç yaşındasınız? .....
4. Eğitim durumunuz nedir? .....
5. Medeni durumunuz nedir? ..... Çocuğunuz var mı? ..... Evde kaç kişi/aile birlikte yaşıyorsunuz?..... (Bekâr ise)Kimle/Kimlerle yaşıyorsunuz? .....
6. Anadiliniz nedir? ..... Türkçe düzeyiniz nedir? (Türkçe dinleme ve anlama.....konuşma.....okuma.....yazma.....)

7. Doğum yeriniz neresi? .....Suriye’de en uzun süreli yaşadığınız yer neresi?.....
8. Suriye’deki mesleğiniz ve yaptığınız iş neydi, ekonomik durumunuz nasıldı?.....
9. Göç etmeye ne zaman ve neden kadar verdiniz? ..... Göç süreciniz nasıl gerçekleşti? .....
10. Türkiye’de ikamet etme süreniz ne kadardır? ..... İlk nereye geldiniz? ..... Türkiye’de hangi şehir ve mahallerde yaşadınız? .....
11. Şimdi yaşadığınız mahalleyi seçme nedeniniz nedir? ..... başka bir yere taşınma düşünceniz var mı? .....
12. Yaşadığınız ev kime ait, Yaşadığınız konutun özellikleri nelerdir?.....Türkiye’de herhangi bir gayrimenkulünüz var mı?.....
13. Türkiye’deki resmi statünüz (geçici koruma, vatandaşlık gibi) nedir? .....
14. Türkiye’ye ilk geldiğinizde hangi işlerle uğraştınız/geçiminizi nasıl sağladınız?.....
15. Türkiye’de bir iş yeri açmaya ne zaman ve nasıl karar verdiniz? Bu kararı almanızı sağlayan durumlar, kişiler, olaylar nelerdir? .....
16. Bu işletmeyi açarken ne tür deneyimleriniz oldu? (kolaylaştıran, zorlaştıran faktörler nelerdi?) .....
17. İş yerini açarken herhangi birinden ya da bankadan/kurumdan maddi anlamda destek aldınız mı?..... Ortağınız var mı? .....
18. İş yerinizdeki faaliyetleri sürdürmek için tedarik, nakliye ya da buna benzer süreçlerde yardımcı olan birileri oldu mu yoksa bütün bu kişileri siz mi buldunuz? .....
19. İş yerinizde kaç kişi çalışıyor, bunlar daha çok Suriyeli mi, Türk mü? Burada çalışan akrabalarınız var mı? .....
20. İş yerinizi açtıktan sonra işleriniz nasıl gitti, müşterileriniz kimlerdi?..... Zamanla müşterilerinizde ve işinizde bir değişim oldu mu?.....

21. Verdiğiniz hizmet ya da satışını yaptığınız ürünler kimlere yönelik?.....
Müşterileriniz daha çok kimler (Türk vatandaşları mı ya da Suriyeliler mi)?
.....Sizce bunun sebepleri neler olabilir? .....
22. Sizinle aynı sektörde hizmet veren Türk işletmelerle kıyasladığınızda onlarla
sizin verdiğiniz hizmet arasında fark var mı? Varsa bunlar neler? .....
23. Yaptığınız işin karşılığında hak ettiğiniz kazancı elde edebiliyor
musunuz?.....
24. Türkiye'deki Suriyeliler için sizce ücretli çalışmak mı yoksa kendi işyerini
açmak mı daha uygun? .....
25. İş yerini açtığınızda civardaki Türk esnaflar sizi nasıl karşıladı? .....
26. İş yerini açtığınızda civardaki yerel halk sizi nasıl karşıladı? ..... Sizden alış
veriş yaptılar mı ya da hizmet aldılar mı? .....
27. İş yerini açtıktan sonra Türklerle olan ilişkilerinizde, arkadaş ya da iş arkadaşı
sayınızda bir değişim oldu mu? ..... Türk komşularınızla iletişiminiz
nasıl? ..... Girişimci olmadan önce nasıldı, girişimci olduktan sonra
nasıl oldu, bir değişim oldu mu? .....
28. Sizin işletme faaliyetleriniz Türk esnaflar açısından bir rekabet ortamı
yaratmakta mıdır? ..... Sizce yerli girişimciler sizi rakip olarak görmekte
midir? .....
29. Sizce, yerel halkın Suriyelilere yaklaşımını etnik kökenleri etkiliyor mu?
..... Yerel halkın içerisinde bir Suriyelinin kendisini rahat hissetmesi ile
etnik kökeni arasında sizce bir ilişki var mı? .....
30. Suriyeli bir işletmeci olarak kendinizi Suriye'den gelen diğer etnik kökendeki
işletme sahiplerine göre daha avantajlı ya da daha dezavantajlı gördüğünüz
hususlar var mı, varsa neler? .....
31. Sizce, Türk komşularınızla iletişiminizde etnik kökeninizin etkisi var mı? .....
varsa nasıl? .....
32. Etnik kökeniniz ve anadilinizin Türkiye'ye entegrasyon sürecinize etkileri
nelerdir?....
33. Gözlemlerimize göre Suriyeliler Türkiye'de önyargı yaşama ya da dışlanma
durumuna maruz kalıyorlar mı? ..... Bu durum Suriyelilerin etnik kökenine

- göre değişim gösteriyor mu? ..... Şimdiye kadar herhangi bir önyargı ya da dışlama yaşadınız mı?.....
34. İşletmenizin olması ve burada yaptığınız faaliyetler sizin Türkiye'ye entegrasyonunuza katkısı konusunda ne düşünüyorsunuz?.....
35. Türkiye'de yaşam konusunda ne düşünüyorsunuz? ..... Türk kültürü ve geleneklerine uyum sağladığınız mı? ..... (Varsa) Neler, örnek verir misiniz? .....
36. Kendi kültürünüzü devam ettirme durumunuz nedir?.....
37. Arkadaşlarınız daha çok kimlerden oluşuyor (Suriyeli, Türk...)? ..... Türklerle olan iletişiminiz nasıl, sizce yeterli düzeyde mi?..... Boş zamanlarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?.....Bu Suriye'dekinden farklı mı?.....
38. Takip ettiğiniz televizyon ve radyo kanalları hangileri ve bunların yayın dilleri neler? .....Sosyal medya kullanıyor musunuz?..... (Varsa) Bu platformları hangi dili tercih ederek kullanıyorsunuz? .....
39. Yerel halkın içerisinde kendinizi nasıl hissediyorsunuz? ..... Bu toplumun bir üyesi gibi hissediyor musunuz? .....
40. Türk vatandaşlığına geçmeyi istiyor musunuz?/Türk vatandaşlığına geçtiğiniz için memnun musunuz? ..... Neden?.....
41. Savaş biterse ülkenize dönmek ister misiniz? ..... Neden? .....
42. Gelecek için planlarınız neler?.....

Katkılarınız için

teşekkürler....

EK 5: SURİYELİ GİRİŞİMCİ GÖRÜŞME FORMU (ARAPÇA)

تأثير الأنشطة الاقتصادية لأصحاب المشاريع السوريين على رواد الأعمال المحليين:

نموذج مقابلة

رواد الأعمال السوريين في غازي عنتاب

(، قسم علم الاجتماع ، Hacettepe) تم إجراء هذه الدراسة من قبل معهد العلوم الاجتماعية بجامعة حجي تبا برنامج الماجستير مع أطروحة من قبل البروفيسور دبيران شاهين كوتوك محورها حول تأثير الأنشطة الاقتصادية لرواد الأعمال السوريين على رواد الأعمال المحليين : يتم تنفيذه في نطاق رسالة الماجستير بعنوان "مثال غازي عنتاب". الغرض الرئيسي من هذه الدراسة هو الكشف عن دور أنشطة ريادة الأعمال في نقاط الاتصال الاجتماعي وعمليات الاتصال للمهاجرين السوريين المقيمين في غازي عنتاب ضد المجتمع المضيق. لا توجد إجابات صحيحة للأسئلة التي ستطرح عليك في نطاق الدراسة ، المهم هو أفكارك حول هذا الموضوع. في هذا الصدد ، يرجى الإجابة على الأسئلة التي تتبادر إلى ذهنك أولاً وتعكس أفكارك. هذا مهم جداً لهذه الدراسة لتحقيق غرضها. المشاركة في الدراسة على أساس تطوعي. لذلك ، يمكنك مقاطعة العمل في أي وقت. شكراً جزيلاً لمشاركتك ومساهمتك مقدماً.

تاريخ	
المحافظة	
المقاطعة	
الحي	
نوع العمل	
وقت بدء المقابلة وانتهائها	

1. الاسم واللقب .....
2. الجنس.....
3. كم عمرك؟ .....
4. ما هو وضعك التعليمي؟ .....
5. ما هي حالتك الاجتماعية؟ ..... هل لديك أطفال؟ ..... كم عدد الأشخاص في المنزل / هل تقيم مع عائلتك؟ ..... (إذا كنت أعزب) / مع من تعيش؟ .....
6. ما هي لغتك الأم؟ ..... ما هو مستواك في اللغة التركية؟ (الاستماع والفهم باللغة التركية ..... التحدث ..... القراءة ..... الكتابة .....

7. أين مكان ولادتك؟ ..... أين هو المكان الذي عشت فيه أطول مدة في سوريا؟ .....
8. ما هي مهنتك وملكك في سوريا ، كيف كان وضعك الاقتصادي؟ .....
9. متى هاجرت وكم دفعت ..... كيف كانت فترات هجرتك .....
10. ما هي مدة إقامتك في تركيا؟ ..... من أين أتيت أولاً؟ ..... في أي مدن و أحياء كنت تعيش في تركيا؟ .....
11. ما هو سبب اختيارك للحي الذي تعيش فيه الآن؟ ..... هل لديك أية أفكار بالانتقال إلى مكان آخر؟ .....
12. من يملك المنزل الذي تسكن فيه ، ما هي مميزات المنزل الذي تسكن فيه؟ ..... هل لديك أي عقارات في تركيا؟ .....
13. ما هو وضعك الرسمي (مثل الحماية المؤقتة ، الجنسية) في تركيا؟ .....
14. ما الوظائف التي قمت بها عندما أتيت لأول مرة إلى تركيا..... كيف تدبرت امورك؟ .....
15. متى وكيف قررت فتح مشروع تجاري في تركيا؟ ما هي المواقف والأشخاص والأحداث التي تمكنت من اتخاذ هذا القرار؟ .....
16. ما نوع الخبرات التي مررت بها أثناء افتتاح هذا النشاط التجاري؟ (ما هي العوامل المُيسِّرة أو المُعقِّدة؟) .....
17. هل تلقيت دعماً مالياً من أي شخص أو بنك / مؤسسة عند افتتاح عملك؟ ..... هل لديك شريك؟ .....
18. هل ساعد أي شخص في المشتريات أو النقل أو عمليات مماثلة لبدء مشروعك، أو هل وجدت كل هؤلاء الأشخاص؟ .....
19. كم عدد الأشخاص الذين يعملون في مكان عملك ، هل معظمهم سوريون أم أتراك؟ هل لديك أقارب يعملون هنا؟ .....
20. كيف سار عملك بعد أن فتحت عملك ، من هم عملاؤك؟ ..... هل حدثت أي تغييرات في عملائك وعملك بمرور الوقت؟ .....
21. لمن مخصصة هذه الخدمات التي تقدمها أو المنتجات التي تبيعها ؟ ..... من هم عملاؤك في الغالب (مواطنون أتراك أم سوريون)؟ ..... ما رأيك قد تكون أسباب ذلك؟ .....

22. عند مقارنتها مع الشركات التركية التي تخدم في نفس القطاع مثلك ، هل هناك فرق بين الخدمة التي تقدمها وبينهم؟ إذا كان الأمر كذلك، ما هي؟ .....
23. هل يمكنك الحصول على الدخل الذي تستحقه مقابل العمل الذي تقوم به؟ .....
24. هل تعتقد أنه من الأنسب أن يعمل السوريون في تركيا مقابل أجر أو أن يفتحوا أعمالهم الخاصة؟ .....
25. كيف رحب بك أصحاب المتاجر الأتراك في المنطقة المحيطة عندما فتحت عملك؟ .....
26. كيف رحب بك السكان المحليون في المنطقة عندما فتحت عملك؟ ..... هل تسوقوا أو تلقوا خدمة منك؟ .....
27. هل طرأ أي تغيير على علاقاتك مع الأتراك , الأصدقاء أو الزملاء بعد أن فتحت عملك؟ ..... كيف تواصلكم مع جيرانكم الأتراك؟ ..... كيف كان الحال قبل أن تصبح رائد أعمال ، كيف حدث ذلك بعد أن أصبحت رائد أعمال ، هل حدث أي تغيير؟ .....
28. هل تخلق أنشطة عملك بيئة تنافسية للتجار الأتراك؟ ..... هل تعتقد أن رواد الأعمال المحليين يرونك كمنافس؟ .....
29. هل تعتقد أن الأصول العرقية تؤثر على نهج السكان المحليين تجاه السوريين؟ ..... هل تعتقد أن هناك علاقة بين شعور السوري بالراحة في المجتمع المحلي وانتمائه العرقي؟ .. ..
30. بصفتك صاحب عمل سوري ، هل هناك أي جوانب تعتبرها أكثر إفادة أو ضرراً من أصحاب الأعمال من أصول عرقية أخرى قادمين من سوريا ، وإذا كان الأمر كذلك ، فما هي؟ .....
31. هل تعتقد أن عرقك يؤثر على تواصلك مع جيرانك الأتراك؟ إذا كان هناك ..... كيف؟ .....
32. ما هي تأثيرات أصلك العرقي ولغتك الأم على عملية اندماجك في تركيا؟ .....
33. حسب ملاحظتك ، هل يتعرض السوريون تعصب أو استبعاد في تركيا؟ ..... وهل يتغير هذا الوضع بحسب الأصل العرقي للسوريين؟ .. .. هل تعرضت من قبل لأي تعصب أو استبعاد؟ .....
34. ما رأيك في حقيقة أن لديك عملك الخاص وأن الأنشطة التي تقوم بها هنا تساهم في اندماجك في تركيا؟ .....
35. ما رأيك في الحياة في تركيا؟ ..... هل تتأقلم مع الثقافة والتقاليد التركية؟ ..... (إن وجد) ما هي ، هل يمكنك إعطاء مثال؟ .....
36. ما هو وضعك في الحفاظ على ثقافتك؟ .....

37. من هم أصدقاؤك في الغالب (سوريون ، أتراك...)? ..... كيف هو تواصلك مع الأتراك برأيك كافٍ؟ ..... كيف تقضي وقت فراغك؟ ..... هل هذا يختلف عن سوريا؟؟؟ .....

38. ما هي القنوات التلفزيونية والإذاعية التي تتابعها وما هي لغات البث الخاصة بها؟ ..... هل تستخدم وسائل التواصل الاجتماعي؟ ..... (إن وجدت) ما هي اللغة التي تفضل استخدام هذه المنصات؟ .....

39. ما هو شعورك بين السكان المحليين؟ ..... هل تشعر أنك عضو في هذا المجتمع؟ .....

40. هل ترغب في الحصول على الجنسية التركية؟ / هل أنت راضٍ عن الجنسية التركية؟ ..... لماذا؟.....

41. هل ترغب في العودة إلى بلدك بعد انتهاء الحرب؟ ..... لماذا؟ .....

42. ما هي خططك للمستقبل؟ .....

شكرا لمساهمتهك ....